

Δ. 1710

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΝΔΕΚΑΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΥ ΠΥΤΣΙΟΥ

ΚΑΙ

ΔΙΑΣΚΕΥΑΣΘΕΙΣΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΥΠΟ

Γ. Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ,

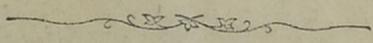
πρώην Καθηγητοῦ τοῦ Α' ἐν Ἀθήναις Γυμνασίου.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

12(1348) x 175/802

«Καλλίστην παιδείαν ἡγήτεον πρὸς ἀληθινὸν βίον τὴν ἐκ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας παραγιννομένην ἐμπειρίαν μόνη γὰρ αὐτῆ χωρὶς βλάβης ἐπὶ παντὸς καιροῦ καὶ περιστάσεως κριτὰς ἀληθινὸς ἀποτελεῖ τοῦ βελτίονος» Πολύβ. βιβ. Α' § 35.

11.8

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Θ. ΠΑΠΑΔΕΣΑΝΗ

(Ὁπισθὴν τῶν Ἀγ. Θεωδώρων ἀριθ. 387).

1875.

17.5

ΚΑΛΗΜΕΡΗ ΕΣΤΟΡΙΑ

ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΩΝ

1971

ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΩΝ

1971

Δ. 1710
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΝΔΕΚΑΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΥ ΠΥΤΣΙΟΥ

Κ Α Ι

ΔΙΑΣΚΕΥΑΣΘΕΙΣΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΥΠΟ

Γ. Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ,

πρώην Καθηγητοῦ τοῦ Α' ἐν Ἀθῆναις Γυμνασίου.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

«Καλλίστην παιδείαν ἡγήτεον πρὸς ἀληθινὸν βίον τὴν ἐκ τῆς πραγματικῆς ιστορίας παραγιννομένην ἐμπειρίαν· μόνη γὰρ αὐτὴ χωρὶ, βλάβησὲπὶ παντὸς καιροῦ καὶ περιστάσεως κριτὰς ἀληθινοῦς ἀποτελεῖ τοῦ βελτίονος» Πολύβ. βιβ. Α' § 38.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Θ. ΠΑΠΑΔΕΞΑΝΔΡΗ
(ἽΟπισθεν τῶν Ἀγ. Θεοδώρων ἀριθ. 587).

1875.

ΔΙΔΟΤΕΚΕ ΤΕΧΝΗΤΑ ΔΕ

ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΝ

ΕΛΠΙΖΩ ΤΙΣ ΤΕ ΤΑΥΤΑ ΚΑΤΑΝΟΗΣΑΝΤΕΣ

ΥΠΟΧΡΕΩΘΗΝΤΕΣ

ΔΙΔΑΣΚΕΙΝ

ΑΛΛΗΛΟΥΣ

ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙΣ

ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙΣ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

§ 1.

Οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος.*

Δύο φυλαί, ἀποσπασθεῖσαι ἐκ τῆς μεγάλης Ἰνδογερμανικῆς, ἐπορεύθησαν πρὸς Δ, αἱ δὲ ἄλλαι (Ἰράνιοι ἢ Ἀριανοί, Ἰνδοί, Μῆδοι καὶ Πέρσαι) κατέκρησαν τὴν ἐνδοτέρω Ἀσίαν. Ἐκ τῶν δύο πρώτων ἡ μὲν μία ἀποτελεῖ τὸν κορμὸν τῶν λαῶν τῆς βορείας Εὐρώπης, ὑποδιαιρουμένη εἰς Κέλτας, Γερμανοὺς καὶ Σλάβους, ἡ δὲ ἄλλη, ἣτις ἐπίσης μετὰ ταῦτα διεκλαδώθη, κατέκρησε τὰ παράλια τῆς Μεσογείου καὶ φαίνεται ὅτι ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπετέλει ἓνα μόνον λαὸν (τοὺς Πελασγοὺς), ὅστις μετὰ ταῦτα ἐχωρίσθη εἰς Ἑλληνας καὶ εἰς Ἰταλοὺς. Τῶν λαῶν τούτων ἡ προτέρα ἐνότης τεκμηριούται ἐκ τῆς στενῆς συγγενείας τῶν γλωσσῶν (Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς), ἃς ἐλάλουν. Οἱ Ἑλληνας ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, ἀναφαίνονται ὑποδιηρημένοι εἰς τέσσαρας φυλάς, Ἰωνας, Δωριεῖς, Αἰολεῖς καὶ Ἀχαιοὺς.

Οἱ Πελασγοὶ δὲν ἦσαν νομαδικὸς ποιμεικὸς ἢ κυνηγετικὸς λαὸς, ἀλλὰ γεωργικὸς, ἔχων μονίμους κατοικίας ἔδρουν δὲ πόλεις εἰς εὐφορα λεκανοπέδια (Ἄργος, Τίρυνς, Ὀρχομενὸς) μετὰ ὄχυρῶν ἀκροπόλεων καὶ τειχῶν, τὰ ὅποια, ὡς εἰ ἦσαν κατεσκευασμένα ὑπὸ Κυκλώπων, διὰ τὸ μέγεθος τῶν λίθων ὠνομάσθησαν κυκλώπεια.

Ἡ μνήμη τῶν ὅσα ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἑλλάς ὀφείλει εἰς τὴν

* Περὶ τῆς Γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος ἰδὲ τευχὸς πρῶτον, κεφ. Β
§ 32—37.

Ἀνατολήν διετηρήθη κυρίως εἰς τοὺς περὶ μεταναστάσεων ἐξ Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου μύθους. Οὕτως ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κάδμου προσωποποιεῖται ἡ ἐπὶ τῆς ἐκπολιτίσεως τῆς Ἑλλάδος Φοινικικὴ ἐπιβρόθ, παριστανομένη διὰ τοῦ μύθου τῆς ὑπὸ τοῦ Διὸς ἀρπασθείσης καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἀναζητηθείσης ἀδελφῆς του Εὐρώπης. Κατὰ δὲ τὴν περιπλάνησίν του ταύτην ὁ Κάδμος θεμελιῖο πόλεις, τὰς ὁποίας προικίζει μὲ πάσας τὰς τέχνας τοῦ τε πολέμου καὶ τῆς εἰρήνης. Ἡ δὲ ἐξ Αἰγύπτου ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐπιβρόθ ἀναφαίνεται ἀργότερον (ἀπὸ τοῦ ζ' αἰῶνος;) ὅτε οἱ Ἕλληνες ἤλθον εἰς στενήν μετὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐπαφὴν καὶ ἔλαβον παρὰ τῶν ἱερέων αὐτῶν τὴν γνώμην ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς κατάγεται ἐξ Αἰγύπτου. Ἐκτοτε δὲ οἱ ἀρχικῶς ἐγχώριοι βασιλεῖς, Κέκροψ καὶ Δαναὸς, ἤρχισαν νὰ θεωρῶνται ὅτι μετέδωκαν τὸν Αἰγυπτιακὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐντεῦθεν ἐμορφώθησαν οἱ περὶ μεταναστάσεως αὐτῶν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὸ Ἄργος μῦθοι.

§ 2.

Αἱ ἀρχαιόταται Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι.

α) Ἐπὶ τῆς Κρήτης. Ἡ κατὰ θάλασσαν μεταξύ νήσων καὶ παραλίων ἐπιμιξία, μὲ τὴν ὁποίαν ἀρχίζει ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία, κατήντησε ταχέως ἀγρία πειρατεία: διότι ἰδίως Ἕλληνες τῶν Ἀσιατικῶν παραλίων, ἀναμεμιγμένοι μετὰ Φοινίκων, Κάρες καλούμενοι, ἐδήρουν τὰ ΒΑ παράλια τῆς Μεσογείου θαλάσσης, καθὼς οἱ Νορμανδοὶ τὸν μεσαῖωνα τὰ τῆς ΒΑ Εὐρώπης. Κατὰ τῆς πειρατείας ταύτης αἱ ἐπὶ μεγάλης ἐκτάσεως διεσκορπισμένοι νῆσοι, μὴ δυνάμενοι ἀπὸ κοινοῦ ν' ἀντιτάξωσιν ἰσχυρὰν δύναμιν, ἐπὶ πολὺν χρόνον κατεπιέζοντο δεινῶς. Καταστάντος ὁμῶς κατὰ τὸν μῦθον τοῦ βασιλέως τῆς Κρήτης Μίνως ναυτικοῦ, ἤρχισαν τὰ παράλια νὰ γίνωνται πλωιμότερα: διότι οὗτος, εἴτε ἐκδιώξας τοὺς Κάρας, εἴτε ἀναγκάσας αὐτοὺς νὰ τραπῶσιν εἰς εἰρηνικὰ ἔργα, ἱδρυσεν τὸ πρῶτον ναυτικῶς ὀργανισμένον Ἑλληνικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ταχέως ἐξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τῶν Κυκλάδων, πρὸς

Β μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ πρὸς Δ μέχρι τῆς Σικελίας. Οὗτω τὸ νησιωτικὸν καὶ θαλάσσιον τῆς Κρήτης κράτος ἔδωκε τὴν πρώτην ὄθησιν εἰς ἐντελέστερον πολιτισμὸν καὶ μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Μίνως, ὅστις παρίσταται μᾶλλον ὡς ἀντιπροσώπευσις ὀλοκλήρου ἐποχῆς ἐκπολιτεύσεως ἢ ἱστορικὸν πρόσωπον, συνδέονται καὶ πολλαὶ κοινωνικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ διατάξεις. Οὐχὶ δὲ μετὰ πολὺ ἤρχισαν νὰ σχηματίζωνται καὶ ἄλλα κράτη ἐπὶ τε τῆς Ἀσιατικῆς καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου.

β) Ἐπὶ μὲν τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἰδρύθη τὸ βασιλεῖον τῶν Δαρδάνων, τὸ ὁποῖον, ἔχον πρωτεύουσαν τὸ Ἴλιον, ἢ τὴν Τροίαν, ἐξετείνετο ἐπὶ τῆς πρὸς Β χερσονήσου τῆς μεταξὺ Αἰγαίου πελάγους, Ἑλλησπόντου καὶ Προποντίδος. Ἐπὶ δὲ τῆς πρὸς Ν εὐλιμένου καὶ ὑπὸ πολλῶν νήσων περικυκλωμένης χερσονήσου ἰδρύθη τὸ βασιλεῖον τῶν Ἀκίων, οἵτινες διεκρίνοντο εἰς τὰς τέχνας, ὡς ἀποδεικνύεται α) ἐκ τοῦ πρώτου ἐν Πατάροις κατασκευασθέντος μεγάλου ναοῦ τοῦ Παταρέως Ἀπόλλωνος καὶ β) ἐκ τῶν πλησίον τῶν μακρῶν τειχῶν ἀνευρεθέντων τάφων τῶν πλουσίων κεκοσμημένων δι' ἀναγλύφων καὶ χρωματισμῶν, ὧν ἡ ἐποχὴ δὲν δύναται ἔτι νὰ ὀρίσῃ.

γ) Εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα ἀναφαίνονται κατὰ πρῶτον παρὰ τὸν Παγασητικὸν κόλπον ὡς χωριστὴ φυλὴ οἱ Μινυαί, Αἰολικῆς καταγωγῆς, ἐκταθέντες κατόπιν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν· οὗτοι δηλ. ἐκ Θεσσαλίας μετέβησαν κατὰ ξηρὰν πρὸς Μ καὶ κατόκησαν τὴν μετὰ ταῦτα Βοιωτίαν, ἔνθα ἀνοίξαντες τοὺς ὑπογείους ὄχετοὺς τῆς Κοπαίδος λίμνης, εἰς ἣν χύνεται ὁ Κηφισὸς, μετέβαλον τὴν ἐλώδη χώραν εἰς γόνιμον καὶ πολιτισμένην καὶ ἔκτισαν τὴν πόλιν Ὀρχομενόν, ἥτις εἶνε ἡ ἀρχαιοτάτη ὠχυρωμένη καθέδρα Ἑλλήνων ἡγεμόνων.

Δευτέρα πολιτεία ἐν Βοιωτίᾳ (ἐπίσης παρὰ λίμνην) ἰδρύθη ἐν Θήβαις καὶ τὸ ἡγεμονεῖον αὐτῆς γένος εἶλκε τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τοῦ Κάδμου. Ἡ δὲ παρακμὴ τῆς πολιτείας ταύτης ἔνεκα τῶν ἀνομημάτων τῶν ἡγεμόνων τῆς ἔδωκε τὴν ὕλην εἰς τὴν

ὑπὸ τῶν Ἀττικῶν τραγικῶν διασκευασθεῖσαν παράδοσιν τοῦ Οἰδίποδος (περὶ ἧς ἰδὲ κατωτέρω).

Οὐδαμοῦ ὅμως ἐπὶ τοσοῦτον περιορισμένης ἐκτάσεως ἰδρύθησαν τοσαῦται παρ' ἀλλήλας πολιτεῖαι, ὅσαι ἐν Ἀρχολίδι, τῆς ὁποίας ἡ προτέρα ἀνάπτυξις διὰ τῆς εἰς αὐτὴν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν μεταναστάσεως ἀποδίδεται εἰς τὸν Δαναόν. Ἀντικρὺ δὲ τοῦ ἀρχαίου Ἀργους καὶ πέραν τοῦ Ἰνάχου ἐθεμελίωσεν ὁ Δαναΐδης Περσεὺς (1) ἡγεμονικὸν οἶκον ἐν Τίρυνθι καὶ ἔκτισε τὰς Μυκήνας, αἵτινες ὑπὸ τὸν δευτέρου υἱὸν αὐτοῦ (Ἡλεκτρώνα) κατέστησαν ἴδιον βασιλείου. Ὁ Ἀμφιτρώων, νυμφευθεὶς τὴν Ἀλκμήνην, ἔλαβε μὲν καὶ τὸ βασιλείου τῶν Μυκηναίων, ἐδιώχθη ὅμως ἐκείθεν ὑπὸ τοῦ Σθενέλου. Τούτου δ' ὁ υἱὸς Εὐρυσθεὺς ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ ὁ Ἀμφιτρώων ἐφυγεν εἰς τὰς Θήβας, διότι ἐφόνευσε τὸν θεῖον αὐτοῦ Ἡλεκτρώνα. Τὴν χηρεύουσαν ἀρχὴν κατέλαβε τὸ ἐξ Ἀσίας (Λυδίας) μεταναστὰν ἡγεμονικὸν γένος τῶν Πελοπιδῶν (2), βοηθούμενον ὑπὸ Ἀχαιῶν (ἐκ τῆς Φθιώτιδος).

(1) Περσεὺς υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Δανάης νυμφεύεται τὴν Ἀδρoμῆδαν.

Ἀλκαῖος βασιλ. τῆς Τίρονθος. Ἡλεκτρώων βασιλ. τῶν Μυκηναίων. Σθένελος

Ἀμφιτρώων, συζευγνόμενος τὴν Ἀλκμήνην. Εὐρυσθεὺς
Ἀλκμήνην, λαμβάνει καὶ τὰς Μυκήνας

Ἡρακλῆς

Ἰγῆλος

Τῆμενος, Κρεσφόντης, Ἀλοιοσσημος

Προκλῆς. Εὐρυσθένης

(2)

Τάνταλος

Πέλοψ.

Ἀτρεὺς

Θυέστης

Ἀγαμέμνων.
νυμφ. τὴν Κλυταιμνήστραν

Μενέλαος
νυμφεύεται τὴν Ἑλένην

Ἀίγισθος

Ἰφιγένεια. Ἡλέκτρα. Ὀρέστης. Ἐρμιόνη

Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς τὸ Ἄργος μετὰ τὸν πόλεμον τῶν ἐπιγόνων (ιδὲ ἐν σελ. 10) οἱ τρεῖς ἀπὸ κοινοῦ βασιλεύοντες κλάδοι ἐξέλιπον ἢ μετηνάστευσαν, ὁ Ἀγαμέμνων ἦνωσε πᾶσαν τὴν Ἀργολίδα ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀτρείδων, ἥτις ταχέως ἐξετάθη καὶ ἐπὶ τῆς Λακωνικῆς (διὰ τοῦ Μενελάου) καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος τῆς Μεσσηνίας.

§ 3.

Ἡρωικοὶ χρόνοι.

Πάντων δὲ τῶν ἐν Ἑλλάδι λαῶν τῶν ἠρωικῶν χρόνων ἐπισημότερος εἶνε ὁ τῶν Ἀχαιῶν, ὅστις κατόκει εἰς τὰ ΝΑ τῆς Θεσσαλίας τὴν ἐφ' ἑκατέρας τὰς κλιτύας τῆς Ὀθρυος Φθίας καὶ τὰς ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου χώρας τῆς Λακωνικῆς καὶ Ἀργολίδος· διὰ δὲ τὴν ἐπισημότητά των πολλαχίς τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐμφαίνει πάντας τοὺς Ἕλληνας τῶν ἠρωικῶν χρόνων· αἱ δὲ ἄλλαι φυλαὶ, ὧν οἱ ἐν τῇ μέσῃ Θεσσαλίᾳ Βοιωτοὶ κατέστησαν ἐπίσημοι κατὰ τοὺς ἠρωικοὺς χρόνους διὰ τῶν τολμηρῶν θαλασσοποριῶν τῶν παρὰ τὸν Παγασητικὸν κόλπον, τῆς Ἰωλκοῦ καὶ τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ Ὀρχομενοῦ Μινυῶν, περιελήφθησαν μετὰ ταῦτα ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα τῶν Αἰολέων. Αἱ δὲ φυλαὶ τῶν Δωριέων καὶ Ἰώνων μόνον μετὰ τὴν μετανάστασιν τῶν Δωριέων ἤρχισαν νὰ καθίστανται ἐπίσημοι. Τούτων δὲ οἱ μὲν Ἴωνες κατόκουν τὰ Β παράλια τῆς Πελοποννήσου, τὸν Ἰσθμὸν, τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὐβοίαν, οἱ δὲ Δωριεῖς, ὄντες τότε μικροὶ μὲν, ἀλλ' ἐμπειροπόλεμοι λαοὶ, κατόκουν τὰ ὄρη τῆς Β Θεσσαλίας. Ἀργότερον δὲ, ὅτε μετὰ τὴν μετανάστασιν τῶν Δωριέων ἐσυστήθησαν διάφοροι πολιτεῖαι καὶ ἤρχισαν ἀναπτύσσεται τὸ αἶσθημα τῆς ἐνότητος διὰ τῶν ἀμφικτυονιῶν, κτλ, ἐγεννήθη μυθικὴ γενεαλογία πάντων τῶν Ἑλλήνων ὡς καταγομένων ἀπὸ Δευκαλίωνος, υἱοῦ τοῦ ἡμιθέου Προμηθέως καὶ ἰδρυτοῦ τοῦ ἐν Δωδώνῃ ἱεροῦ. Οὗτος, διασωθεὶς ἐντὸς λάρνακος μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Πύρρας ἀπὸ τὸν ἐπ' αὐτοῦ συμβάντα πρὸς ἐξολόθρευσιν τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἀνθρωπίνου γένους κατακλυσμὸν, παρήγαγεν ἔπειτα τὸ ἀνθρώπινον γένος,

μεταμορφωθέντων εἰς ἀνθρώπους τῶν ὑπ' αὐτοῦ ῥιφθέντων λήθων καὶ οὕτως ἐγένετο ὁ ἀρχηγέτης πασῶν τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα παρελήφθησαν ἐκ τῶν υἱῶν αὐτοῦ (1). Ἐκ τοῦ Ἑλληνοσ ἐγεννήθησαν ὁ Αἰόλος, ὁ Δῶρος καὶ ὁ Ξοῦθος, ὅσους διωχθεὶς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν καὶ γενόμενος δεκτὸς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀττικῆς Ἐρεχθέως, ἀπογόνου τοῦ Κρόνου, καὶ λαβὼν εἰς γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Ἐρεχθέως Κρέουσαν ἐγέννησε τὸν Ἴωνα καὶ Ἀχαιοῖν.

Κατὰ τοὺς ἥρωϊκοὺς χρόνους τῶν Ἑλλήνων ἴσχυε τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ μόνον κατὰ καιροὺς ἀναφαίνονται προστάται τῶν ἀδυνάτων, ἥρωες καλούμενοι, οἵτινες καὶ αὐτοὶ πολλάκις κλίνουσιν εἰς τὴν ἀρπαγὴν. Οἱ ἥρωες οὗτοι, ἕξοχοι κατὰ τε τὴν βῶμην, τὸ κάλλος καὶ τὴν δόξαν, κατὰγονται ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ αἱ πράξεις αὐτῶν ἐχρησίμευσαν ὡς ὕλη τῆς ἐπικῆς καὶ δραματικῆς ποιήσεως τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων, καθ' οὓς καὶ ἡ ἀρχικὴ αὐτῆ ὕλη μετεμορφώθη πολυτρόπως. Ἐπισημότεροι τῶν Ἡρώων τούτων εἶνε (ἐκ τοῦ γένους τοῦ Δαναοῦ) ὁ Περσεὺς καὶ ὁ διασημότερος πάντων Ἡρακλῆς, περὶ οὗ ἰδὲ ἐν σελ. 84 τοῦ πρώτου τεύχους.

Ἐπισημότερος δὲ μετὰ τούτων εἶνε Θησεὺς ὁ υἱὸς τοῦ Αἰγέως, ὅστις, γεννηθεὶς ἐν Τροιζῆνι καὶ διαδεχθεὶς τὸν πατέρα αὐτοῦ εἰς τὸ βασίλειον τῶν Ἀθηναίων, ἐξωρίσθη ἐπὶ τέλους εἰς Σκύρον καὶ κατεκρημνίσθη αὐτόθι ὑπὸ τοῦ Λυκομήδους. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἀνακομισθέντων τῶν λειψάνων αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Κίμωνος, ἰδρύθη τὸ ὑπ' αὐτοῦ παρωνυμούμενον ἥρωον, Θησεῖον, ἄσυλον τῶν δούλων, εἰς ὃ ἐωρτάζοντο εἰς τιμὴν αὐτοῦ τὰ Θησεῖα (πλείονα ἰδὲ ἐν σελ. 86 τοῦ πρώτου τεύχους). Ἡ δὲ Ἀττικὴ παράδοσις συνδέει τὸν Θησεῖα μετὰ τοῦ φοβεροῦ πολέμου, τοῦ ὁποίου θέατρον κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἐγ' αἰῶνος ὑπῆρ-

(1)

Προμηθεὺς

Δευκαλίων, Πύρρα σύζυγος αὐτοῦ

Ἑλλην, Ἀμφικτύων

Αἰόλος, Δῶρος, Ξοῦθος

Ἴων, Ἀχαιοί.

ξαν αἱ Θῆβαι. Καθ' ὃν δηλ. χρόνον ὁ Θησεὺς ἐτακτοποίησε τὰ τῶν Ἀθηῶν, αἱ γειτονικαὶ Θῆβαι ἐσπαράχθησαν ὑπὸ τοῦ ἐξῆς φοβεροῦ συμβεβηκότος. Ὁ βασιλεὺς τῶν Θηβῶν Λαίος, ἀπόγονος τοῦ Κάδμου, μαθὼν ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ ὅτι ὁ ἐκ τῆς Ἰοκάστης γεννηθεὶς υἱὸς αὐτοῦ ἐμελλε νὰ πράξῃ τὰ φρικωδέστατα ἀνοσιουργήματα, παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τινὰ τῶν ποιμένων του ἐπ' ὀλέθρῳ. Οὗτος, τρήσας τοὺς πόδας αὐτοῦ, τὸν ἐρέμασεν ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος ἀπὸ τινος δένδρου. Ὁ Οἰδίπους ὅμως σωθεὶς καὶ ἀνατραφεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου Πολύβου, ἐν ἀγνοίᾳ διατελῶν, ἐφόρευσε εἰς ἔριδα τὴν πατέρα αὐτοῦ, ὃν ἀπῆντησε καθ' ὁδὸν ἐρχόμενον εἰς Δελφούς. Νυμφευθεὶς δ' ὡσαύτως ἐν ἀγνοίᾳ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μητέρα Ἰοκάστην μετὰ τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος τῆς Σφιγγὸς, κατέστη βασιλεὺς τῶν Θηβῶν. Μαθὼν ὅμως μετὰ ταῦτα τὴν διπλῆν αὐτοῦ ἀνομίαν, ἐξώρυξεν ὁ ἴδιος τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ καταρασθεὶς τοὺς υἱοὺς καὶ συγχρόνως ἀδελφοὺς αὐτοῦ, περιεπλανήθη, ἀγόμενος ὑπὸ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἀντιγόνης, ὡς ἐπαίτης. Φθάσας δὲ εἰς τὸν Κολωνὸν τῆς Ἀττικῆς, ἐκάθησεν εἰς τὸν βομὸν τῶν Εὐμενίδων καὶ ξενισθεὶς ὑπὸ τοῦ Θησεῶς, αὐτὸς μὲν μετ' ὀλίγον ἐτελεύτησεν, ἡ δ' Ἰοκάστη ἀπηγχρόνισεν ἑαυτήν. Οἱ δὲ δίδυμοι υἱοὶ αὐτοῦ Ἐτεοκλῆς καὶ Πολυεΐκης περιῆλθον εἰς ἔριδας περὶ τῆς ἀρχῆς, ἣν εἶχον πρότερον συμφωνῆσαι νὰ κατέχωσιν ἐναλλάξ. Ἐπειδὴ ὅμως ἀπειλείσθη τοῦ θρόνου ὁ Πολυεΐκης, ἐκίνησε τὴν κατὰ τῶν Θηβῶν ἐκστρατείαν τῶν ἑπτὰ ἡρώων (Ἀδράστου, Πολυνεΐκου, Τυδέως, Ἀμφιαράου, Καπανεῶς, Ἴππομέδοντος καὶ Παρθενόπαιου). Εἰ δὲ καὶ τὰ δοθέντα ὑπὸ τοῦ Διὸς σημεῖα κατὰ τὰς θυσίας ἦσαν ἐναντία, οὐχ' ἦττον οὗτοι, διαμοιρασθέντες κατὰ τὰς ἑπτὰ πύλας αὐτῆς, ἐπεχείρησαν τὴν κατὰ τῆς πόλεως ἔφοδον. Οἱ δύο ἀδελφοὶ μονομαχήσαντες ἐφρονεύθησαν, οἱ πολιορκοῦντες ἠγεμόνες ἔπεσον πάντες πλὴν τοῦ Ἀδράστου, διαφυγόντος τὸν θάνατον ἐκ τῆς ταχύτητος τοῦ ἵππου του, καὶ ὁ Κρέων, ἀδελφὸς τῆς Ἰοκάστης, ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνηλίκου ἔτι υἱοῦ τοῦ Ἐτεοκλέους Λαοδάμαντος.

Μετὰ δέκα δὲ ἔτη οἱ υἱοὶ τῶν πεσόντων ἡρώων (ἐπίγονοι),

ἵνα ἐκδικήσωσι τὸν θάνατον τῶν πατέρων των, πολιορκήσαντες ἐκ νέου τὰς Θήβας καὶ κυριεύσαντες αὐτάς, τὰς παρέδωκαν εἰς τὸν Θέρσανδον, υἱὸν τοῦ Πολυνείκου.

Ἐνῶ δὲ ὁ κατὰ τῶν Θηβῶν πόλεμος ἤχθη μόνον ὑπὸ τινων ἡρώων τῆς Πελοποννήσου ἐναντίον Ἑλληνικῆς πόλεως, οἱ ἐπόμενοι ἐγένοντο ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Πρῶτος τούτων, γενόμενος κατὰ τὴν μυθικὴν χρονολογίαν πρὸ τοῦ Θηβαϊκοῦ πολέμου (περὶ τὰ 1263 ἢ 1250), ἦτο ὁ Ἀργοναυτικός. Ἀθάμας δηλ. ὁ βασιλεὺς τῶν Μινυῶν, ἀποβαλὼν τὴν πρώτην σύζυγον αὐτοῦ Νεφέλην, ἐνυμφεύθη Ἰνώ τὴν θυγατέρα τοῦ Κάδμου, ἥτις παρεκίνησε τὸν σύζυγον αὐτῆς νὰ θυσιάσῃ εἰς τοὺς θεοὺς τὰ δύο ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τέκνα αὐτοῦ, τὸν Φρίξον καὶ τὴν Ἑλλην. Ἡ ἀποβληθεῖσα ὅμως μήτηρ αὐτῶν ἔσωσε ταῦτα, δοῦσα αὐτοῖς χρυσόμαλλον κριὸν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔφυγον. Ἀλλ' ἡ μὲν Ἑλλη ἐπνίγη εἰς τὰ κύματα τοῦ ἕξ αὐτῆς ἔκτοτε κληθέντος Ἑλλησπόντου, ὁ δὲ Φρίξος ἦλθεν εἰς τὴν Αἴαν (Κολχίδα;), ἔνθα ἐθυσίασε τὸν κριὸν καὶ τὸ χρυσοῦν δέρας αὐτοῦ (σύμβολον εὐλογίας καὶ ἀφθονίας;) ἐδώρησεν εἰς τὸν βασιλέα Διήτην, ὅστις ἀφιερῶσας αὐτὸ εἰς τὸ ἱερὸν ἄλσος τοῦ Ἀρεως, τὸ ἐφύλαττε διὰ δράκοντος καὶ δύο πυριπνῶν ταύρων.

Ὅτε δ' ὁ Ἰάσων, βασιλόπαις τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰωλκοῦ, ἀπῆτει παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ κηδεμόνος αὐτοῦ Πελίου τὴν ἀπόδοσιν τῆς εἰς αὐτὸν ἀνηκούσης ἀρχῆς τῶν Μινυῶν, οὗτος ἔθηκεν ὡς ὄρον τῆς ἀποδόσεως τὴν ὑφαίρεσιν τοῦ ἐν Αἴᾳ χρυσοῦ δέρατος. Οὕτως ὁ Ἰάσων μετὰ τῶν περιφημοτάτων ἡρώων τῆς ἐποχῆς του, οἷον τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Θησέως καὶ τοῦ φίλου αὐτοῦ Πειρίθου, τοῦ Κάστορος καὶ τοῦ Πολυδεύκου, τοῦ αἰοῖδου Ὀρφέως καὶ τῶν πατέρων των πρὸ τοῦ Ἰλίου πολεμησάντων ἡρώων, τοῦ Πηλέως, Τελαμώνος, Οἰλέως, Νηλέως καὶ Μενoitίου, ἐπεχείρησε τὴν Ἀργοναυτικὴν ἐκστρατείαν ἐπὶ τῆς Ἀργοῦς. Προσορμισθεὶς δὲ μετὰ πολλὰς περιπετείας εἰς τὴν Αἴαν ἐξεπλήρωσεν (ὡς ὁ Θησεὺς ἐν Κρήτῃ βοηθεία τῆς Ἀριάδνης) πάντα τὰ εἰς αὐτὸν ἐπιβληθέντα ἔργα βοηθεία τῆς Μηδείας, θυγατρὸς τοῦ Διήτου, ἣν καὶ ἀπῆγαγεν εἰς τὴν Εὐρώ-

πην. Ὅτε δ' ὁ πατήρ κατεδίωξεν αὐτούς, ἡ Μήδεια, φονεύσασα καὶ διαμελίσασα τὸν μικρότερον αὐτῆς ἀδελφὸν Ἀψυτον, ἃν εἶχε συμπαραλάβει, ἔρριπτε τὰ μέλη αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, ἵνα ἀναγκάσῃ τὸν διώκοντα πατέρα Αἰήτην νὰ βραδυπορῇ, συλλέγων τὰ μέλη τοῦ υἱοῦ του.

Ὁ Τρωικὸς πόλεμος (1194—1184). Ἡ ἰδιαιτέρα ἔχθρα μεταξὺ τῶν Τρώων βασιλέων καὶ τῶν Πελοπιδῶν, ἧτις προήρ-
χετο ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Πέλοψ ἠναγκάσθη ποτὲ ὑπὸ τοῦ Τρωὸς βα-
σιλέως Δαρδάνου νὰ μεταναστεύσῃ, ἐξερόαγη, ὅτε Πάρις ὁ υἱὸς
τοῦ Τρωὸς βασιλέως Πριάμου ἤρπασεν ἐκ τῆς Σπάρτης τὴν
Ἑλένην, σύζυγον τοῦ βασιλέως Μενελάου (ἐγγόνου τοῦ Πέλο-
πος) μετὰ πολλῶν θησαυρῶν. Ὁ Μενέλαος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐ-
τοῦ Ἀγαμέμνων, ὁ δυνατὸς βασιλεὺς τῶν Μυκηνηῶν, παρεκί-
νησαν τοὺς πλείστους Ἑλληνας ἡγεμόνας νὰ ἐπιχειρήσωσι κοι-
νήν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Τροίας. Ὅτε δὲ ὁ Ἑλληνικὸς στό-
λος (ἐκ 1186 ὡς λέγεται πλοίων) συνήχθη εἰς τὸν λιμένα
τῆς Αὐλίδος, ἡ Ἀρτεμις, παρωργισμένη κατὰ τοῦ Ἀγαμέ-
μνονος διὰ τὸν φόνον ἐλάφου τινὸς αὐτῆς, ἔπεμφεν εἰς τὰ
πλοῖα νηνεμίαν, τὴν ὁποίαν διὰ νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀγαμέμνων
προσῆνεγκεν κατὰ συμβουλήν τοῦ Κάλχαντος εἰς θυσίαν τὴν
θυγατέρα αὐτοῦ Ἰφιγένειαν. Ταύτην ὁμοῦς ἡ θεὰ, ἀντικατα-
στήσασα δι' ἐλάφου, ἀπήγαγεν ἐν νεφέλῃ εἰς τὴν Ταυρίδα.
Ἀποῦ δὲ ἔπεσον ἑκατέρωθεν οἱ ἀνδρείοτατοι, οἷον ὁ μὲν πρῶτος
στρατηγὸς τῶν Τρώων Ἐκτωρ, φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως,
οὗτος δὲ ὑπὸ βέλους, ἐκτοξευθέντος μὲν ὑπὸ τοῦ Πάριδος, κα-
τευθυνθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, τὸ δέκατον ἔτος τοῦ
πολέμου ἡ πανουργία τοῦ Ὀδυσσεὺς ἤνεγκε τὸν πόλεμον εἰς
πέρας. Ὁ Ὀδυσσεὺς δηλ. μετὰ τοῦ Διομήδους ἔκλεψαν ἐκ τῆς
πόλεως τὸ καλούμενον Παλλάδιον καὶ κατὰ συμβουλήν τοῦ
πρώτου κατεσκευάσθη ξύλινος ἵππος (δοῦρειος), ἐντὸς τοῦ
ὁποίου ἤχθη αὐτὸς καὶ ἄλλοι Ἑλληνες εἰς τὴν πόλιν ὑπ' αὐ-
τῶν τῶν Τρώων. Ὅτε δὲ τὴν νύκτα ἐξῆλθον ἐξ αὐτοῦ οἱ ἥρωες
καὶ ἐκάλεσαν ἐντὸς τῶν πυλῶν τὸν κατὰ τὸ φαινόμενον μό-
νον ἀποχωρήσαντα στρατὸν, ἡ πόλις μετετράπη εἰς σποδὸν
καὶ κονιορτόν. Ὁ γέρον Πριάμος ἐφονεύθη ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ

Διὸς ὑπὸ τοῦ Νεοπτολέμου, υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως, τινὲς τῶν Τρώων ἐσώθησαν φεύγοντες, ἐν οἷς καὶ ὁ Αἰνείας, ὅστις ἔφερε ἐπὶ τῶν ὄμιων τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἀγχίσην διὰ μέσου τῶν φλογῶν, οἱ πλεῖστοι ὅμως ἐξηνδραποδίσθησαν.

Τὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων τοῦ Τρωικοῦ πολέμου ἄδει διὰ τῶν ἀθανάτων αὐτοῦ ἐπῶν ὁ πρῶτος ποιητὴς τοῦ κόσμου Ὁμηρος. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι ἐξυμνοῦνται οἱ κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἰλίου ἀγῶνες τῶν ἡρώων, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσεΐα κατὰ τὸν νόστον περιπέττειται μόνου τοῦ Ὀδυσσεύς.

§ 4.

Μεταναστάσεις Ἑλληνικῶν φυλῶν.

Πολλὰ τῶν ἀρχαιοτάτων πολιτειῶν τῆς Ἑλλάδος ἐνωρὶς κατεστράφησαν ἐκ τῶν πολλῶν μεταναστάσεων Ἑλληνικῶν φυλῶν, τῶν ὁποίων συνέπεια ἦτο ἡ ἐντελής σχεδὸν μεταρρύθμισις τῆς διαίρεσεως τῆς χώρας.

α) *Μετανάστασις τῶν Θεσσαλῶν καὶ Βοιωτῶν.* Ἡ ἀφορμὴ τῶν μεταναστάσεων τούτων ἐδόθη ἐκ τῆς Ἠπειροῦ, τῆς ὁποίας ἰδίως οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι, Γραικοί, ἐκαλλιέργησαν καὶ ἔδωκαν ἐθνικὴν σημασίαν εἰς τὰ πανάρχαια ἱερά τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ (τὸ ἐν Δωδώνῃ μαντεῖον τοῦ Πελασγικοῦ Διός). Ἐκ ταύτης τῆς ἐξαισίως ἀρδευομένης καὶ ἐντεθῆν πυκνὰ κατοικουμένης λειμωνώδους χώρας μετηνάστευσαν οἱ Θεσσαλοὶ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Πηνειοῦ, τῆς ὁποίας οἱ πλεῖστοι τῶν πρότερον κατοίκων ὑπετάγησαν, καὶ μόνον ὀλίγοι αὐτῶν μετέβησαν πρὸς Ν, ἔνθα ἀπαντήσαντες ὅμοιοι πρὸς τὸ ἐγκατελειφθῆν βαθύπεδον τῆς πατρίδος των (τὸ τῆς Κωπαίδος) κατήκησαν καὶ ἔλαβον ἐκ τῆς νέας κατοικίας των τὸ ὄνομα Βοιωτοί. Τὰ δ' αὐτῶν ὑπάρχοντα ἀρχαιότερα βασίλεια τῶν Καδμείων, τῶν ὁποίων ἡ δύναμις εἶχε καταστραφῆ κατὰ τὸν πόλεμον τῶν ἐπιγόνων καὶ τῶν Μινυῶν, ὑπετάγησαν εἰς αὐτούς.

β) *Μετανάστασις τῶν Δωριέων εἰς τὴν Δωρίδα καὶ τὴν Πελοπόννησον.* Ἡ μετανάστασις τῶν Θεσσαλῶν ἐκ τῆς ἐν Ἠπειρῷ Θεσπρωτίας εἰς τὴν ἀπ' αὐτῶν ὀνομαζομένην χώραν

Θεσσαλίαν, ἔθηκεν εἰς κίνησιν ἐκτὸς τῶν Βοιωτῶν καὶ ἄλλας φυλάς, οἷον τοὺς παρὰ τὸν Ὀλυμπον Δωριεῖς, οἵτινες μεταναστεύσαντες ἐπίσης πρὸς Ν ἀποκατεστάθησαν μεταξύ τῆς Οἴτης καὶ τοῦ Παρνασοῦ καὶ ὑποτάξαντες τοὺς ἀρχαιοτέρους κατοίκους (Δρύοπας) μετήνεγκον τὸ εἶδος τῶν Θεσσαλικῶν ὁμοσπονδιῶν εἰς τὴν μέσσην Ἑλλάδα· διότι οὗτοι μετὰ πασῶν τῶν συγγενῶν φυλῶν ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἀπετέλεσαν ἀμφικτυορίαν, τῆς ὁποίας οἱ Δελφοὶ ἦσαν τὸ κέντρον τοῦ δεσμοῦ, ἔχοντος ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν καὶ τὸν αὐτόθι ναόν.

Ἐκ τῆς ὀρεινῆς χώρας τοῦ Παρνασοῦ νέα στίφη μετῆνάστεισαν οὐχὶ μετὰ πολὺ (1104;) πρὸς Ν. Εἰς τὴν κίνησιν ταύτην, ἣτις ὑπὸ τῶν ποιητῶν παρίσταται ὡς γενομένη πρὸς πραγματοποίησιν ἀρχαίων ἀξιώσεων τῶν ἀπογόνων τοῦ ἐκ τῆς Τίρυνθος ἐχθληθέντος Ἡρακλέους (ἰδὲ τὸν πίνακα ἐν § 2) μετέσχον οὐ μόνον οἱ Δωριεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ Αἰτωλοὶ (ὑπὸ τὸν Ὄξυλον). Ἐκ τῆς Ναυπάκτου διαβάντες τὸν Κορινθιακὸν κόλπον μετέβησαν εἰς τὴν Αἰγιάλειαν (τὴν μετὰ ταῦτα Ἀχαΐαν), ἣτις τότε κατφεῖτο ὑπὸ τῶν Ἰώνων. Χωρὶς δὲ νὰ διατρίψωσιν ἐν αὐτῇ, προβάντες περαιτέρω κατὰ μῆκος τῶν Δ παραλίων τῆς χερσονήσου, καθυπέταξαν τοὺς Ἐπειοὺς ἐν Ἡλιδί, ἐνθα ἔμειναν οἱ Αἰτωλοὶ· οἱ δὲ Δωριεῖς, προβάντες περαιτέρω εἰς τὰς πρὸς Ν καὶ Α ὑπὸ ποταμῶν διαρρέομένης πεδιάδας τοῦ Παμῖσου, Εὐρώτα καὶ Ἰνάχου, κατέκτησαν αὐτὰς βαθμηδόν· διότι, εἰ καὶ ἐνίκησαν οἱ Δωριεῖς εἰς τινὰς μάχας, οὐχ' ἤττον ὅμως οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι ἀντέτασσαν κατ' αὐτῶν ἀπὸ τῶν κυκλωπειῶν τειχῶν τῶν ἀκροπόλεων τῶν μακρὰν ἀντίστασιν.

Ἡ εἰς τρεῖς στρατοὺς διαίρεσις αὐτῶν παρίσταται ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὡς κλήρωσις τῆς κατακτηθείσης χώρας μεταξύ τῶν τριῶν ἀδελφῶν Ἡρακλειδῶν, ὧν ὁ μὲν πρεσβύτερος Τήμενος ἔλαβε τὴν προγονικὴν χώραν, τὸ Ἄργος, τὰ δὲ τέκνα τοῦ Ἀριστοδήμου, Προκλῆς καὶ Εὐρυσθένης, τὴν Λακωνικὴν, ὁ δὲ Κρεσφόντης τὴν Μεσσηνίαν.

Ἐκ τῶν μετὰ τῶν Πελοπιδῶν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Πελοπόννησον ἔλθόντων Ἀχαιῶν τινὲς μὲν ὑπετάγησαν, τινὲς δὲ

ἔξειδιώχθησαν, οἱ δ' ἐναπομείναντες κατέλαβον τὴν ὑπὸ Ἴωνων κατοικουμένην βορείαν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου, ἥτις ἔκτοτε ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἀχαΐα. Αὐτόθεν δὲ οἱ Ἴωνες κατέφυγον πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀττικῇ ὁμοφύλους των. Οἱ Δωριεῖς ὁμῶς, παρακολουθήσαντες μετ' ὀλίγον τοὺς Ἀχαιοὺς πρὸς Β, δὲν προσέβαλον μὲν αὐτοὺς εἰς τὰς νέας κατοικίας των, διαβάαντες ὁμῶς τὸν Ἰσθμὸν ἠτοιμάζοντο νὰ ἐνώσωσι τὴν ἀρχαίαν βορείαν κατοικίαν αὐτῶν μετὰ τῆς νέας μεσημβρινῆς καὶ οὕτω νὰ μεταβάλωσι τὴν Ἑλλάδα εἰς Δωρικὴν χώραν. Ἀλλὰ μὴ κρὸν μόνον μέρος τῆς Ἀττικῆς κατώρθωσαν νὰ κατακτήσωσι, τὴν Μεγαρίδα, αἱ δὲ Ἀθηναὶ ἐτήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των διὰ τοῦ κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκουσίου θανάτου τοῦ βασιλέως αὐτῶν Κόδρου. Οὗτος, μαθὼν τὸν εἰς τοὺς Δωριεῖς δοθέντα χρησμόν, ὅτι δηλ. ἔμελλον νὰ νικήσωσιν, ἐὰν δὲν ἐφόνευον τὸν βασιλέα τῶν πολεμίων των, ἀγνωστος μετέβη εἰς τὸ Δωρικὸν στρατόπεδον. Προσελθόντων δ' αὐτῷ δύο ἀνδρῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν πολεμίων καὶ πυθνανομένων τὰ κατὰ τὴν πόλιν, ἐφόνευσε τὸν ἕτερον τῷ δρεπάνῳ· ὁ δὲ περιλειμμένος παροξυνθεὶς κατὰ τοῦ Κόδρου καὶ νομίσας ὅτι αὐτὸς εἶνε πτωχός, ἔσυρε τὸ ξίφος καὶ τὸν ἐφόνευσε (4068;)

Ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα οἱ Δωριεῖς, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς Ἀργολίδος, κατέλαβον καὶ τὸν Φλιοῦντα, καὶ τὴν Σικυῶνα καὶ τὴν Κόρινθον, πᾶσαι αἱ παράλιαι χῶραι τῆς Πελοποννήσου ἤλλαξαν τοὺς κατοίκους αὐτῶν καὶ οὕτω τὰ Ν καὶ Α, εἰ οὐχὶ καθ' ὀλοκληρίαν, κατέστησαν Δωρικά, ἐπὶ δὲ τῶν Δ οἱ Αἰτωλοὶ ἵδρυσαν νέα κράτη (ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Αἰπειῶν καὶ Πυλίων), τὰ δὲ Β κατέληθησαν ὑπὸ τῶν φυγάδων Ἀχαιῶν. Μὴν δὲ ἡ ὄρεινὴ καὶ δυσπρόσιτος μεσογαίᾳ Ἀρκαδία ἔμεινεν ἀκλόνητος κατὰ τὴν γενικὴν ταύτην κίνησιν.

γ) Αἱ τρεῖς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μεταρραστάσεις. Ἀφοῦ ἡ μετανάστασις τῶν Ἑλληνικῶν λαῶν, ἥτις μετεκίνησε ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τῶν Μαλεῶν πάντα τὰ κράτη τῆς στερεᾶς εἰς τὸς τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς ἐπίσης μεμονωμένης Ἀττικῆς, ἐφθασε μέχρι τῶν νοτιωτάτων μερῶν, ἐστράφη τότε εἰς Α πρὸς τοὺς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁμοφύλους.

1) Ἐνωρίτερον πάντων φαίνεται ὅτι μετηγάστεισαν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τῶν ἐκδιωχθέντων ἡγεμόνων τῶν Ἀχαιῶν (τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀγαμέμνονος) οἱ Αἰολεῖς ἐκ τῆς Βοιωτίας, ἔνθα συνεκρούσθησαν αἱ ἐκ Β καὶ Ν ἐκδιωχθεῖσαι φυλαί. Ἐντεῦθεν οἱ μετανάσται ἀπέπλευσαν πρὸς τὰ ΒΔ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔνθα κατῴκησαν ἐπὶ τῆς Λέσβου καὶ ἐν Κύμῳ.

2) Ἡ μετανάστασις τῶν Ἴωνων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐγένετο κυρίως ἐκ τῆς Ἀττικῆς· εἰς τὴν μικρὰν δὴλ. ταύτην χώραν, ἣτις ἐτήρησε τὴν ἀνεξαρτησίαν της κατὰ τῶν ἀπὸ βορρᾶ ἐρχομένων Αἰολέων καὶ κατὰ τῶν ἀπὸ νότου Δωριέων, εἶχον συναθροισθῆ οἱ ἐκ τῆς Ἀχαιῆς καὶ ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος φυγόντες ἀρχαῖοι Ἴωνες κάτοικοι καὶ ἐκ τῆς ἐν Ἀττικῇ ἐπελθούσης πολυανθρωπίας, τὰ εὐγενέστερα καὶ ἐπιχειρηματικώτερα γένη μετηγάστεισαν, τινὰ μὲν εἰς τὰς Κυκλάδας, τὰ πλεῖστα δὲ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἔνθα ταχέως ὑπερέβησαν πάντας τοὺς λοιποὺς Ἑλληνας κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν. Αὐτόθι ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Μυκάλης κατέστη ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος ἡ ἑδρα Ἴωνικῆς ἀμφικτυονίας (Ἰανιώνιον).

3) Καὶ οἱ Δωριεῖς, οὔτινες διὰ τῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον εἰσβολῆς αὐτῶν ἠνάγκασαν τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ Ἴωνας νὰ μεταναστεύσωσι πέραν τῆς θαλάσσης, ἠκολούθησαν τὴν γενικὴν ῥοπὴν καὶ ἴδρυσαν ἐπὶ τῆς στερεᾶς καὶ τῶν νήσων τῆς ΝΔ Μικρᾶς Ἀσίας συμμαχίαν ἐξ πόλεων (τὴν Δωρικὴν ἐξάπολιν). Ἐπίσης μετηγάστεισαν ἐξ Ἀργεῶς καὶ Λακωνικῆς πολυάριθμοι Δωριεῖς εἰς τὴν Κρήτην, ἔνθα δὲν ἴδρυσαν νέα κράτη, ἀλλ' ἐγένοντο μόνον δεκτοὶ εἰς τὰ ὑπάρχοντα ὡς πολεμισταί.

Αἱ διάφοροι αὗται Ἑλληνικαὶ φυλαὶ καὶ μάλιστα οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Αἰολεῖς, οὔτινες ἐν Εὐρώπῃ δὲν εἶχον οὐδεμίαν πρὸς ἀλλήλους ἐπιμύξιν, ἐν Ἀσίᾳ, ὡς γείτονες, ἤλθον εἰς ποικίλας πρὸς ἀλλήλους σχέσεις καὶ ἰδίως εἰς τὰ μεθόρια τῶν χωρῶν αὐτῶν (ἐν Συμύρῃ συνεχωρεύθησαν εἰς μίαν κοινότητα).

Μορφή τοῦ πολιτεύματος κατὰ τοὺς ἥρωικοὺς χρόνους.

Ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπεσι, τὰ ὁποῖα εἶνε ἡ μόνη πηγή τῶν ἡμετέρων γνώσεων περὶ τοῦ βίου πάντων τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, ὁ λαὸς φαίνεται οὐχὶ ἀνευ συνδέσμου, ἀλλὰ διηρημένος εἰς τάξεις, αἵτινες συνδέονται εἰς ἓν κράτος, ἡγουμένου τοῦ βασιλέως αὐτῶν. Οὗτος, ἔχων τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ οὐχὶ ἐκ τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Διὸς, εἶνε ἀρχιστράτηγος, ἀνώτατος δικαστῆς καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ παρὰ τῷ Θεῷ εἰς τὰς προσευχὰς καὶ θυσίας. Ἡ δύναμις ὅμως αὐτοῦ εἶνε περιορισμένη ὑπὸ τῶν νόμων καὶ τῶν ἐθίμων, διότι ἐκ τῶν ἀρχηγῶν (γερόντων) τῶν εὐγενῶν γενῶν ἐκλέγει τοὺς συμβούλους αὐτοῦ, εἰς οὓς ἰδίως εἶνε ἀνατεθειμένη ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης (συγχρόνως ὅμως ὑφίσταται ἡ ἐκδικησις τοῦ αἵματος). Ὑπάρχουσι δὲ καὶ συνελεύσεις τοῦ λαοῦ ἐν ταῖς ἀγοραῖς (ὄθεν ἀγοραῖ) οὐχὶ διὰ ν' ἀποφασίζουσιν, ἀλλὰ διὰ ν' ἀκούωσι τὰ παρὰ τῶν γερόντων ἀποφασισθέντα. Βαθμηδὸν ὅμως ἡ κοινὴ γνώμη καθίσταται δύναμις, ἣν ὁ βασιλεὺς δὲν δύναται νὰ παραβλέπη. Αἱ βασιλικαὶ πρόσοδοι συνίστανται κυρίως ἀπὸ κτήματα (τέμενος), ἀπὸ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν λαφύρων, ἀπὸ δεῖπνα τῶν θυσιῶν καὶ ἀπὸ ἐκουσίας προσφοράς (γέρα) τῆς κοινότητος. Κατοικεῖ δ' ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς ἀμέσου θεραπείας αὐτοῦ (τῶν υἱῶν εὐγενῶν οἴκων) εἰς ὄχυρὰν ἀκρόπολιν, περιβαλλομένην ὑπὸ κυκλωπέων τειχῶν, ἐνῶ ὁ λαὸς ζῆ κατοικῶν εἰς τοὺς ἀγροὺς ἢ εἰς τὰ χωρία.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

(Ἀπὸ τῆς λήξεως τῶν μεταναστάσεων μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων 900—500 π. Χ.)

Ἡ ἀριστοκρατία καὶ ἡ τυραννίς.

Τὰ ἡγεμονικά γένη τῶν ἥρωικῶν χρόνων δὲν διετήρησαν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐξαιρετικὴν θέσιν αὐτῶν ἐν ταῖς νέαις κατοι-

κίαις, καὶ μάλιστα εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη, εἰς τὰ ὅποια ταχέως ἄλλαι οἰκογένειαι ὀλίγον διέφερον αὐτῶν κατὰ τὴν ἐν τῷ πολέμῳ ἀνδρίαν, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν μόρφωσιν. Ἐκ τούτων κατὰ πρῶτον ἐγένετο ἡ πρώτη προσβολὴ κατὰ τῆς βασιλείας, εἰς τῆς ὁποίας τὴν θέσιν ταχέως ἀνήρχετο συνήθως ὀλιγαρχία, καθόσον ὀλίγαι οἰκογένειαι οἰκιοποιούντο τὴν ἐξουσίαν. Οὕτως ἐγεννήθη ἡ ἀντίθεσις μεταξύ τῆς ἀρχούσης ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ λαοῦ, ἣτις τοσοῦτον τάχιον ἦγεν εἰς ἀγῶνα, ὅσον ὀλιγώτερον ἡ ἀριστοκρατία ἐσκέπτετο, ὡς οἱ βασιλεῖς, νὰ φέρεται ἐξίσου πρὸς πάσας τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ. Ὁ κατὰ τῶν εὐγενῶν ἐξεγειρόμενος λαὸς εὗρισκε ταχέως ἀρχηγὸν εἴτε ἐκ τοῦ μέσου αὐτοῦ, εἴτε ἐκ τῶν φιλοδοξῶν μελῶν αὐτῆς τῆς ἀριστοκρατίας. Ὁ ἀρχηγὸς οὗτος, βοηθούμενος ὑπὸ σωματοφυλακῆς, ἤρπαζε τὴν ἐξουσίαν, ἣν μετήρχετο πρὸς στερέωσιν τῆς δυναστείας αὐτοῦ μᾶλλον ἢ πρὸς ὄφελος τοῦ λαοῦ. Οὗτοι ἦσαν οἱ Ἑλληνες τυράννοι, οἵτινες πρὸ τῶν Περσικῶν ἀπαντῶνται εἰς πᾶσαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς ἀποικίας αὐτῆς. Τοιαύτη ὅμως ἀρπασθεῖσα δύναμις συνήθως ὀλίγον διήρκει, καθόσον ἡ κατάχρησις τῆς δυνάμεως, εἰς τὴν συνήθως ὑπέπιπτον οὐχὶ οἱ πρῶτοι ἰδρυταὶ τῆς τυραννίδος, ἀλλ' οἱ ἦττον φρόνιμοι διάδοχοι αὐτῶν, ἐπήνεγκε τὴν πτώσιν καὶ οὕτως ἡ ἀνελάμβανον τὴν ἐξουσίαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ, κάμνοντες παραχωρήσεις τινὰς εἰς τὸν λαόν, ἢ εἰσήγετο ἡ δημοκρατία.

Παράδειγμα τῆς τοιαύτης τοῦ πολιτεύματος ἀναπτύξεως παρέχει ἡ Κόρινθος. Ὑπὸ τὴν βασιλείαν, ἣτις εἶχε περιέλθει κατὰ τὸν 9^{ον} αἰῶνα εἰς τοὺς Βακχιάδας, κλάδον τῶν Ἡρακλειδῶν, ἤκμασεν ἡ πόλις καὶ κατέστη σημαντικὴ θαλασσία δύναμις, συγχρόνως δὲ καὶ ἑστία τῶν ὠραίων τεχνῶν (χάλκινα ἀγάλματα, ἄλλα ἔργα, ποίησις). Περὶ τὰ μέσα τοῦ 9^{ου} αἰῶνος 200 οἰκογένειαι, αἵτινες ἐπίσης εἶλον τὸ γένος αὐτῶν ἐκ τοῦ Βάκχιδος, ἤρπασαν τὴν ἐξουσίαν καὶ εἰσήγαγον τὴν ὀλιγαρχίαν, θέτοντες κατ' ἔτος ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν ἀρχηγὸν τῆς πολιτείας (πρύτανις). Ἄλλαι οἰκογένειαι, τινὲς μὲν ἐκούσαι, τινὲς δ' ἀκούσαι, μετηνάστευσαν καὶ ἴδρυσαν περὶ τὸ Ἴόνιον πέλαγος σημαντικωτάτας ἀποικίας (Κέρκυρα, Συρακοῦσαι, κτλ.). Ἄλλ' ὁ διη-

νεκῶς ἐλάττουμένος ἀριθμὸς τῶν Βακχιαδῶν καὶ αἱ ἀδικίαι, διὰ τῶν ὁποίων ἐζήτουν νὰ τηρῶσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἐπήνεγκον τὴν πτώσιν αὐτῶν εἰς ὄθλ. συγγενῆς τῶν Βακχιαδῶν, ὁ Κ Ὑψελος, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς εὐνοίας τοῦ λαοῦ κατέστη ἀπόλυτος κύριος καὶ κατώρθωσεν οὐ μόνον αὐτὸς νὰ μένῃ ἐπὶ 30 ἔτη (658—628) σύρανος, ἀλλὰ καὶ νὰ καταλίπῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ηερβανδρον. Οὗτος κατὰ τὸ 4θετὸς διάστημα τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ ἐζήτησε νὰ στερεώσῃ τὴν δυναστείαν τοῦ οἴκου του, ἥτις ὅμως ἐπὶ τέλους κατήντησε δεσποτική. Ἐκ τούτου, ἐκδιωχθέντος μετ' ὀλίγα ἔτη τοῦ ἀνηλίκου ἀνεψιοῦ καὶ κληρονόμου αὐτοῦ Ψαρμητίου, ἀνιδρύθη ἡ ὀλιγαρχία, ὅμως ἐστηρίζετο αὕτη ἕκτοτε μᾶλλον ἐπὶ τοῦ πλοῦτου, ἢ ἐπὶ τῆς εὐγενοῦς καταγωγῆς.

Ἡ Ἑλλάς ἀπετέλεσε τόσα σχεδὸν ἀνεξάρτητα κράτη, ὅσα ἦσαν αἱ πόλεις μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῶν, καὶ μόνον ὀλίγα χωραὶ, οἷον ἡ Λακωνικὴ, ἡ Ἀττικὴ καὶ ἡ Μεγαρίς, ἀπετέλουν ἐκάστη ἐν ὅλῳ κράτος. Ὡς σύνδεσμος δὲ τῶν πολλῶν αὐτῶν μικρῶν κρατῶν ἐχρησίμευον αἱ ἀμφικτυονίαι, ἑταιρίαι δηλ. ἐν ἀρχῇ γειτονικῶν φυλῶν, συσταθεῖσαι πρὸς κανονισμόν τῶν ἀμοιβαίων αὐτῶν σχέσεων καὶ εἰς προστασίαν κοινοῦ αὐταῖς ναοῦ ἢ ἱεροῦ τινος, εἰς ὃ συνήρχοντο οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν τῆν ἀμφικτυονίαν συγκροτουσῶν φυλῶν πρὸς τέλεσιν ἑορτῶν καὶ ἀγώνων καὶ ἐνεργεῖαν πολιτικῶν ὑποθέσεων, οἷον κήρυξιν πολέμου, συνομολόγησιν εἰρήνης ἢ συμμαχίας, κατάπαυσιν ἐρίδων, κτλ. Ἐπισκομότερα τῶν ἀμφικτυονιῶν ἦτο ἡ ἐν Δελφοῖς (ἰδὲ §. 3, 6), λεγομένη κατ' ἐξοχὴν Ἀμφικτυονικὸν Συνεδριον. Αὕτη, περιλαμβάνουσα 12 λαοὺς τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς μέσης Ἑλλάδος, ὧν οἱ ἀντιπρόσωποι ἐκαλοῦντο ἱερομνήμονες καὶ πυλαγοραὶ, εἶχε δύο τόπους συνεδριάσεως καὶ δύο θεοτήτων ἱερὰ, τὰ ὅποια ἦσαν ὁ ἐν τῇ κώμῃ Ἀνθήλη παρὰ τὰς Θερμοπύλας ναὸς τῆς Δήμητρος, ἐνθα οἱ Ἀμφικτυόνες συνεδρίαζον τὸ φθινόπωρον, καὶ ὁ ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐνθα συνήρχοντο τὸ ἔαρ. Ἡ ἀμφικτυονία αὕτη ἐλέγετο καὶ Πυλαία, ὡς παρὰ τὰς Πύλας (Θερμοπύλας) συνερχομένη· φαίνεται ὅμως ὅτι ὠνομάζετο μετὰ τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ ἢ εἰς Δελφοὺς συνορομένη. Ἀνέλαθε πρὸς τούτοις αὕτη μετὰ

ταῦτα τὴν διάταξιν καὶ διεύθυνσιν τῶν *Πυθίων ἀγώνων*, οἵτινες μετὰ τῶν λοιπῶν τριῶν περιοδικῶν ἐθνικῶν ἑορτῶν, τῶν *Ὀλυμπίων* (§. 7), τῶν *Νεμείων* καὶ τῶν *Ἰσθμίων* (§. 17) συνέτεινον τὰ μέγιστα πρὸς ἀναζωπύρησιν τοῦ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν αἰσθήματος τῆς ἐνότητος.

§ 7.

Σπάρτη.

Οἱ Δωριεῖς ἡγεμόνες τῆς Λακωνικῆς κατ' ἀρχὰς ἤθελον, ὡς ἐν Μεσσηνίᾳ, νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς ἀρχαίους κατοίκους τῆς χώρας ἴσα δικαιώματα, καὶ οὕτως οἱ πρότερον εὐπατρίδαι ἐμελλον νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τοὺς Ἡρακλείδας, ὅπως πρότερον εἰς τοὺς Ἀτρεΐδας. Ἄλλ' ἀπαρσκευούσης τῆς διατάξεως ταύτης εἰς τοὺς Δωριεῖς πολεμιστὰς, μετὰ μακρὰς καὶ αἱματηρᾶς διαμάχας οἱ ἀρχαῖοι μὴ Δωριεῖς κάτοικοι ὑπετάγησαν ἐντελῶς, ἢ ἐξεδιώχθησαν, καὶ οὕτως ἅπασα ἡ χώρα διενεμηθῆ ὡς δημόσιον κτῆμα εἰς τοὺς κατακτητὰς. Ἡ δευτέρα αὕτη κατάκτησις τῆς Λακωνικῆς ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν δύο ἡγεμονικῶν οἴκων, τῶν *Ἀγιδῶν* καὶ *Εὐρυπωτιδῶν*, οἵτινες ἐκτοτε συνεβασίλευον ἐν Σπάρτῃ.

Ἀργότερον οἱ δύο δίδυμοι υἱοὶ τοῦ Ἀριστοδήμου, Προκλῆς καὶ Εὐρυσθένης ἐθεωρήθησαν ὡς προκάτοχοι τοῦ Ἀγιδος καὶ Εὐρυπωντας, ἵνα οὕτω συνδεθῆ μετὰ τοῦ Ἡρακλέους ἡ διπλῆ βασιλεία καὶ ἡ κλήρωσις τῆς χώρας, οὐδέποτε ὅμως ἐτόλμησαν ἐναντίον τῆς ἀληθείας νὰ ὀνομάσωσι τοὺς βασιλεῖς τῆς Σπάρτης Προκλείδας καὶ Εὐρυσθενίδας.

Οἱ κάτοικοι διηροῦντο εἰς τρεῖς τάξεις, 1) εἰς τοὺς ἀρχοντας Δωριεῖς ἢ Σπαρτιάτας, οἵτινες κατόικουν οὐ μόνον εἰς τὴν ἀτείχιστον Σπάρτην, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα.

Μεταξὺ τούτων ἡ χώρα, ἥτις μετὰ τὴν κατάκτησιν εἶχε καταληφθῆ ὡς δημόσιον κτῆμα (πρότερον κτῆμα τῶν Πελοπιδῶν;), διηρέθη εἰς 9000 ἴσους κλήρους (300 εἰς ἑκάστην ὠβάν), ἀρχὴ ὅμως ὡς κτῆμα ἐλεύθερον. ἀλλὰ μετὰ τοῦ περιορισμοῦ νὰ μὴ πωλῆται, δοιρῆται ἢ κατὰ βούλησιν κληροδοτῆται. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἀπέφυγον

οὐ Σπαρτιᾶται τὴν εἰς πλουσίους καὶ πτωχοὺς διαίρεσιν, ὡς οὖσαν πηγὴν διχονοιῶν. Πάντες εἶχον ἴσα δικαιώματα καὶ ἴσα βάρη καὶ ὁ κλῆρος, μετὰ τοῦ ὁποῦοι συνεδέετο ἡ ὑποχρέωσις τοῦ στρατεύεσθαι, μετέβαινε ἀδιαίρετος ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν καὶ ἐν ἑλλείψει ἀρρέων κληρονόμων ἐπανήρχετο εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ κράτους, μεθ' ἧς οἱ βασιλεῖς διέθετον αὐτὸν ἐκ νέου.

2) εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους κατοίκους, οἵτινες, κατοικοῦντες ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ περὶ τὰ κτήματα τῶν Σπαρτιατῶν, ἐξ οὗ ἐκαλοῦντο περιόικοι, ἔμειναν ἀπόλυτοι κύριοι τῶν κτημάτων αὐτῶν, ὑποχρεούμενοι νὰ τελῶσι φόρους καὶ νὰ στρατεύωνται, χωρὶς ὅμως νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν καὶ

3) εἰς τοὺς *Ἑλλώτας*, οἵτινες ἦσαν οἱ εἰς τοὺς κλήρους τῶν Σπαρτιατῶν οἰκοῦντες δουλοπάροικοι τοῦ κράτους. Ἐκαλοῦντο δ' οὕτως ἐκ τῆς παραθαλασσίας πόλεως Ἑλλους, ἥτις ἴσως ὑπῆρξε κέντρον ἐπαναστάσεως τῶν ὑποδουλωθέντων καὶ μετὰ τὴν ἐκ νέου καθυπόταξιν τῆς προσωπικῆς τῶν ἐλευθερίας στερηθέντων ἀρχαίων κατοίκων. Εἶχον δὲ οὗτοι δοθῆ μετὰ τῶν κλήρων εἰς τὰς διαφόρους Σπαρτιατικὰς οἰκογενεῖας ὡς δοῦλοι, ἐθεωροῦντο, καθὼς καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν καλλιεργουμένη γῆ, ὡς ἰδιοκτησία τοῦ κράτους καὶ δὲν ἐπετρέπετο νὰ πωλῶνται ἢ δωρῶνται. Ὁρισμένον ἦτο ὑπὸ τοῦ νόμου τὸ ποσὸν τοῦ αἴτου, οἴνου καὶ ἐλαίου, τὸ ὁποῖον ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ δίδωσιν εἰς τὸν κτήτορα τοῦ κλήρου, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἐτήρουν δι' ἑαυτούς.

Ἡ νέα κατάκτησις κατωρθώθη κατ' ὀλίγον καὶ οὐχὶ ἄνευ πολυειδῶν διχονοιῶν μεταξὺ τῶν κατακτητῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν πολεμιστῶν αὐτῶν Δωριέων. Τὰς δὲ διχονοίας ταύτας, αἵτινες ἠπειλοῦν νὰ καταστρέψωσι τὸ σχηματιζόμενον κράτος, κατέπαυσεν

ἡ νομοθεσία τοῦ *Λυκούργου*, ὅστις οὐχὶ ὡς βασιλεὺς, ἀλλ' ὡς κηδεμῶν ἀνηλίκου κληρονόμου τοῦ θρόνου (τοῦ *Χαριλάου*), λαβὼν πρότερον τὴν συγκατάθεσιν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, ἔδωκεν εἰς τὴν Σπάρτην πολίτευμα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ κυριώτερα αὐτοῦ μέρη ἐστηρίζετο εἰς τὰς πολιτικὰς διατάξεις τῆς Κρήτης. Τὰς δὲ διαφόρους ἀξιώσεις τῶν διαφορῶν τάξεων

καὶ φυλῶν κατώθωσε νὰ διαλύσῃ διὰ τοῦ μονίμου κανονισμοῦ τῶν ἀμοιβαίων δικαιωμάτων καὶ υποχρεώσεων αὐτῶν.

Ἡ διπλῆ βασιλεία ἐτηρήθη ὡς ἐγγύησις κατὰ τῆς τυραννικῆς ὑπερβάσεως τῶν βασιλικῶν δικαιωμάτων, τὰ ὅποια ἦσαν τὰ αὐτὰ σχεδὸν μὲ τὰ τῶν ἡρωικῶν χρόνων, δηλ. ἡ ἀντιπροσώπευσις τοῦ λαοῦ ἐν ταῖς κοιναῖς θυσίαις καὶ ἡ ἀπεριόριστος ἀρχηγία ἐν τῷ πολέμῳ. Ἡ δὲ Γερουσία, ἥτις ὡς εἰς τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους παρήδρευε παρὰ τοὺς βασιλεῖς τῆς Σπάρτης, ἔλαβεν ὑπὸ τοῦ Λυκούργου ὠρισμένον ὄργανισμὸν, καθ' ὃν ὁ σχηματισμὸς αὐτῆς δὲν ἔκειτο εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν βασιλέων, ἀλλ' εἰς τὴν κραυγὴν τοῦ λαοῦ, ὀρίζοντος 28 τὸ ἐξῆκοστόν τῆς ἡλικίας αὐτῶν ὑπερβάντας ἰσοθίους Γερουσιαστάς, οἵτινες πιθανῶς ἦσαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ὑποδιαίρέσεων τῶν διαφόρων φυλῶν (ὠβῶν). Οὗτοι εἶχον ἴσην ψῆφον μὲ τοὺς βασιλεῖς, εἰς οὓς ἀνῆκε μόνον ἡ τιμὴ τῆς προεδρείας. Ἡ Γερουσία, συγκειμένη μετὰ τῶν δύο βασιλέων ἐκ 30 μελῶν καὶ ἀποτελοῦσα συγχρόνως καὶ τὸ ἀνώτατον δικαστήριον, ἐβουλεύετο περὶ πασῶν τῶν σπουδαίων ὑποθέσεων τοῦ κράτους καὶ περὶ τῶν μελλουσῶν νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ (ἀλία), εἰς ἣν ἐλάμβανον μέρος μόνον Σπαρτιάται (ιδεὲ κατωτέρω), συνεκαλεῖτο τακτικῶς ἀνά πᾶσαν πανσέληνον ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ συνεδέετο μετὰ στρατιωτικῆς ἐπιθεωρήσεως. Ἀπεφάσιζε δ' αὕτη οὐχὶ διὰ συζήτησεως ἀλλὰ δι' ἐπιφωνήσεως περὶ τῶν ὑπὸ τῆς Γερουσίας προτεινομένων, καὶ ἰδίως περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, περὶ συνθηκῶν καὶ νέων νόμων, καὶ ἐξέλεγε τοὺς Γερουσιαστάς καὶ ἄλλους λειτουργούς.

Αἱ περὶ τοῦ κατ' οἶκον βίου διατάξεις τοῦ Λυκούργου κύριον σκοπὸν εἶχον τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν συντήρησιν τῆς πολιτικῆς ἰκανότητος. Ἡ πολιτεία εἶχε τηρήσει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκθέτῃ τὰ ἀσθενῆ ἢ δύσμορφα τέκνα ἐπὶ τοῦ Ταυγέτου, ἐνθα ἠδύνατο νὰ ἡλικιωθῶσι μετὰ τῶν τέκνων τῶν περιοίκων. Τὸ ἔβδομον ἦδη ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ὁ παῖς, ἀποσπώμενος ἀπὸ τοὺς γονεῖς του, παρεδίδοτο εἰς τὴν ὠδάν, ἵνα ἀρχίσῃ τὰς πρὸς τὴν πολεμικὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν ἀποσκλήρυνσιν τοῦ σώματος προασκήσεις. Ὡσαύτως ὁ βίος τῶν νεα-

νίων καὶ ἀνδρῶν ἕνεκα τῶν κοινῶν περὶ τὰ ὄπλα ἀσκήσεων καὶ τῶν συσσιτίων ὁμοίαζε μὲ διαρκῆ ἐν τῷ στρατοπέδῳ διαμονήν, ἥτις ἔμοτε διεκόπτετο μόνον δι' ἄγγρας εἰς τὰς χαράδρας καὶ τὰ δάση τοῦ πολλὴν ἀφθονίαν θήρας ἔχοντος Ταυγέτου. Ἴνα δὲ μὴ δυσανασχετῶσιν οἱ Σπαρτιᾶται κατὰ τοῦ ἑαυτῶν βίου, βλέποντες ἄλλους ζῶντας ἀνετώτερον, κατέστησαν τὴν μετὰ τῶν ξένων συγκοινωνίαν δύσκολον (σιδηρὰ νομίσματα). Ἐπειδὴ δὲ ἐθεώρουν τὴν μετανάστασιν ὡς λειποταξίαν καὶ τὴν ἐτιμῶρουν μὲ θάνατον, ἐφύλαττον πάσας τὰς ἐξόδους τῆς ἐκ φύσεως κεκλεισμένης κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα ἵνα μηδεὶς ἐξέρχεται.

Οἱ δύο πρῶτοι Μεσσηνιακοὶ πόλεμοι.

α) Ὁ πρῶτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος (743—724;) Εἰ καὶ ὄφειλον οἱ Σπαρτιᾶται κατὰ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Λυκούργου νὰ περιορίζωνται ἐντὸς τῶν φυσικῶν ὁρίων αὐτῶν, οὐχ' ἦττον ἡ διηγετικὴ ἐξάσκησις περὶ τὰ πολεμικὰ διήγειρε τὴν πρὸς κατακτήσεις ἐπιθυμίαν αὐτῶν τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσῳ, αὐξήσας τοῦ πληθυσμοῦ, πολλοὶ ἀδελφοὶ ἔζων ἐξ ἑνὸς κλήρου. Ἡ κλιτῶς καλλιεργημένη γείτων χώρα Μεσσηνία, ἥτις μάλιστα κατὰ τοὺς Ἀχαικοὺς χρόνους ἀνήκειν εἰς τὴν Λακωνικὴν, ἠρέθισε τὴν πολεμικὴν τάξιν τῶν Σπαρτιᾶτῶν, τὴν γινώσκουσιν τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς, πρὸς ἀνάκτησιν. Τυχαιᾶν πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν ἔδωκαν ἔριδες γεννηθεῖσαι εἰς κοινὴν τινα ἐορτὴν τῶν δύο γειτονικῶν λαῶν, ἐορταζομένην εἰς τὸ ἐπὶ τινος κορυφῆς τοῦ Ταυγέτου ἰδρυθὲν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ὁρίων ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος. Οἱ Μεσσηνιοὶ παρέσχον διὰ τῶν ἐσωτερικῶν τῶν διχονοιῶν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς Σπαρτιᾶτας νὰ κατακτήσωσι τὴν πλησίον αὐτῶν πεδιάδα. Φατρία τις, ἥτις ἤθελε νὰ δοθῆ εἰς τοὺς Σπαρτιᾶτας ἢ αἰτουμένη ἱκανοποίησις, μετηνάστευσεν, ἐνῶ οἱ λοιποὶ ἀντέταξαν ἐκ τοῦ ὄρους τῆς Ἰθώμης ἀπροσδόκητον ἀντίστασιν. Τὸ εἰκοστὸν μόλις ἔτος τοῦ πολέμου, πεσούσης τῆς Ἰθώμης, προπυργίου τοῦ Ἀριστοδήμου, ἡ Μεσσηνία ἐκτὸς τῶν δυτικῶν παραλίῶν αὐτῆς, τὰ ὅποια ἔμειναν ἐλεύθερα, ἠνώθη μετὰ τῆς Λακωνικῆς, μέρος τῶν ἀγρῶν αὐτῆς ἐδημεύθη, ἐξ οὗ ἀπετελέσθησαν νέοι Σπαρτιακοὶ κληροῖ, καὶ οἱ Μεσσηνιοὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ δίδωσιν εἰς τοὺς Σπαρτιᾶτας τὸ ἥμισυ τοῦ καρποῦ τῶν ἀγρῶν, οὓς ἐκράτησαν.

5) Ὁ δεύτερος Μεσσηνιακὸς πόλεμος ἢ τοῦ Ἀριστομένους (685—668;). Ἐκ τῆς ἄνω Μεσσηνίας, ἣτις πιθανῶς ἔμεινε ἐλευθέρα, ἐγένετο πρὸς ἀπόσεισιν τοῦ Σπαρτιατικοῦ ζυγοῦ ἀπόπειρα, ἣν διηύθυνον οἱ υἱοὶ καὶ ἔγγονοι τῶν ἡρώων τῆς Ἰθάμης, ἰδίως δὲ ὁ νέος Ἀριστομένης, καταγόμενος ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Μεσσηνίας. Οὐ μόνον δ' οἱ Ἀργεῖοι καὶ οἱ Ἀρκαῖδες, οὔτινες ἤρχισαν νὰ ὑποπτεύωσι τὴν γεινίασιν τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ κάτοικοι τῆς χερσονήσου, εἰς ἣν ἐγεννήθη ἀντισπαρτιατικὴ φατρία, συνεμάχησαν μετὰ τῶν Μεσσηνίων. Συγχρότως δὲ καὶ ἡ Σπάρτη ἐκλονίζετο τότε ὑπὸ ἐσωτερικῶν ταραχῶν (μετανάστεις τῶν Παρθενῶν). Ἡ δυσαρέσκεια τῶν Σπαρτιατῶν τῶν ἀπολεσάντων κτήματα ἐν Μεσσηνίᾳ ἐσφράγη κατὰ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν βασιλέων. Οὗτοι ἐν τῇ στενοχωρίᾳ τῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι βοήθειαν παρὰ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς τὸν ἐλεγειοποιὸν Τυρταίον. Οὗτος, καθησυχάσας διὰ τῶν ἐλεγείων του καὶ ἐμψυχώσας τὰ ἠρησιμμένα πνεύματα, κατώρθωσεν ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ νὰ γείνωσι δεκτοὶ ἐν Σπάρτῃ νέοι πολῖται. Μεταξὺ δὲ τῶν συμμάχων τῶν Μεσσηνίων οὐ μόνον ἑμορφροσύνη δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλὰ καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῶν ἦσαν τοσοῦτον διάφορα, ὥστε ἐν ἀποφασιστικῇ μάχῃ οἱ Σπαρτιάται, διασθεΐραντες τὸν βασιλέα τῶν Ἀρκαδῶν Ἀριστοκράτην, κατώρθωσαν νὰ τοῖς προδώσῃ τοὺς συμμάχους. Καθὼς κατὰ τὸν πρῶτον πόλεμον, οὕτω καὶ νῦν οἱ Μεσσηνιοὶ, μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντιστῶσιν εἰς μάχην ἐκ τοῦ συστάδην, ἠναγκάσθησαν νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ ὄρειου φρουρίου τῆς Εἴρας, ἐκ τοῦ ὁποῖου ὁ Ἀριστομένης ἐπεχείρει πολμηρὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς Λακωνικῆς, ἃς ἡ παράδοσις περιεκόσμησε μὲ παράδοξα πολλὰ (φυγὴ ἐκ τοῦ βαράθρου τοῦ Καιάδα.) Πεσοῦσης δὲ μετὰ 44 ἔτη διὰ προδοσίας, ὡς λέγεται, καὶ τῆς Εἴρας, οἱ μὲν πρόμαχοι αὐτῆς ἀπεσύρθησαν εἰς Ἀρκαδικὸν ἔδαφος, οἱ δὲ κάτοικοι τῶν παραλίων μετηνάστευσαν πέραν τῆς θαλάσσης (τινὲς εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἄλλοι εἰς τὴν Ρόδον), οἱ δὲ κάτοικοι τῶν μεσογειῶν κατέστησαν εἰλωτες καὶ ὑπερωρώθησαν νὰ καλλιερῶσιν ὡς δούλοι τῶν Σπαρτιατῶν τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν χώραν. Ἐκτοτε

ἡ Μεσσηνία κατέστη ἡ ἀτυχεστάτη χώρα καὶ ἡ ἥττον κατοικουμένη ἢ αἱ ἄλλαι τῆς χερσονήσου.

Μεταρρύθμισις τῆς νομοθεσίας τοῦ Λυκούργου. Οἱ εὐγενεῖς τῆς Σπάρτης, ὑποπτεύοντες μήπως οἱ βασιλεῖς ἔνεκα τοῦ διὰ τῆς νομοθεσίας τοῦ Λυκούργου περιορισμοῦ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς περιοίκους καὶ Εἰλωτας τὰ αὐτὰ μὲ τοὺς Σπαρτιάτας δικαιώματα, καὶ βοηθούμενοι ὑπ' αὐτῶν ἐπιχειρήσωσι τὴν κατάλυσιν τῆς ἀριστοκρατίας αὐτῶν, ἀπεφάσισαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἰδίας δυνάμεως νὰ περιορίσωσιν ἔτι μᾶλλον τὴν τῶν βασιλέων. Ὅθεν ὁ Χεῖλων πρὸς περαιτέρω περιορισμὸν ἰδίως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας τῶν βασιλέων, τῆς νομοθετικῆς ἤδη ἀρκούντως οὐσης περιορισμένης διὰ τῆς Γερουσίας καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν Σπαρτιατῶν, ἐπρότεινε τὸ 580 τὴν ἰδρυσιν τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀρχῆς τῶν πέντε ἐφόρων. Οὗτοι, ἔχοντες δικαστικά καὶ ἀστυνομικά καθήκοντα ἐφ' ἐκάστης τῶν πέντε διαιρέσεων τῆς πόλεως, τῶν τεσσάρων δηλ. κομῶν (Λιμνῶν, Μεσόας, Πιτάνης καὶ Κυνοσούρας) καὶ τῆς κυρίας πόλεως, εἰσῆχθησαν ἀπὸ τοῦ πρώτου Μεσσηνιακοῦ πολέμου καὶ ἐξελέγοντο κατ' ἀρχάς μὲν ὑπὸ τῶν βασιλέων, μετὰ ταῦτα δὲ ἐτησίως ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν Σπαρτιατῶν, ὑφ' ὧν καὶ ἐξήρτωντο. Ὁ Χεῖλων λοιπὸν συνεργεῖα τοῦ ἐκ Κρήτης Ἐπιμενίδου ἐξέτεινε τὰ καθήκοντα τῶν ἐφόρων, οἵτινες ἐπετήρουν τοὺς βασιλεῖς, ἐπέπληττον αὐτοὺς παρεκτρεπομένους, τοὺς ἐτιμῶρουν μὲ πρόστιμον (ζήμιαν) καὶ διὰ μεγάλα ἐγκλήματα, ἀπειλοῦντα τὴν ὑπαρξίν τῆς πολιτείας, τοὺς κατηγόρουν καὶ τοὺς ἐφυλάκιζον. Οὗτοι δὲ τότε δικαζόμενοι εἰς μικτὸν δικαστήριον, οὗ μετεῖχον καὶ γέροντες (γερουσιασταί), ἠδύναντο νὰ καταδικασθῶσι καὶ εἰς θάνατον. Ἐπὶ τέλους οἱ ἔφθοροι, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχον γραπτοὶ νόμοι κανονίζοντες τὰ καθήκοντα αὐτῶν, τόσον ἐξέτειναν τὴν ἀρχὴν των, ὥστε οὐ μόνον συνεκάλουν κατὰ βούλησιν τὴν γερουσίαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Σπαρτιατῶν, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ ἐρωτῶσιν αὐτοὺς ἐνήργουν ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ καὶ ὡς πληρεξούσιοι αὐτοῦ πολλὰς ὑποθέσεις καὶ ἰδίως ἐξωτερικὰς καὶ πολεμικὰς.

Ἀπὸ τῆς μεταρρύθμισεως ταύτης αἱ δημόσιαι πράξεις δὲν

ἠριθμοῦντο μὲ τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς τῶν βασιλείων, ἀλλὰ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου ἐφόρου τοῦ ἔτους. Ἡ ἐφορεία ἔσωσε μόνον κατ' ὄνομα τὴν βασιλείαν τῶν Σπαρτιατῶν, τῆς ὁποίας ἡ ἀξία αὐτόθι ἐμνηδένισθη, ἐνῶ εἰς τὰς πλείστας Ἑλληνικὰς πολιτείας τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα κατηργήθη· ὡσαύτως ἐτήρησε καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν, ἐνῶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα αὐτὴ κατέπε-
σεν, ἢ τοῦλάχιστον ἔπαυσε σημαίνουσα.

Ἡγεμονία τῆς Σπάρτης. Μετὰ τοὺς Μεσσηνιακοὺς πολέ-
μους οἱ Σπαρτιάται ἐζήτησαν νὰ κάμωσι καὶ περαιτέρω κατα-
κτήσεις (ιδίως πρὸς ζυμίαν τῶν Ἀργείων) καὶ νὰ τιμωρήσωσι
τοὺς Ἀρκάδας διὰ τὴν δοθείσαν παρ' αὐτῶν εἰς τοὺς Μεσσηνίους
βοήθειαν, ἀλλ' ἡ ἀνδρεία ἀντίστασις τῆς Τεγέας ἔσωσε τὴν Ἀρκα-
δίαν, ἥτις οὕτω δὲν ἔλαβε τὴν τύχην τῆς Μεσσηνίας. Ἐκ τούτου
ἡ Σπάρτη, καταλιποῦσα τὴν ὁδὸν τῶν κατακτήσεων, αἵτινες συγ-
χρόνως ἐξήντλουν τὰς δυνάμεις αὐτῆς, κατώρθωσε διὰ τῆς ὁδοῦ
τῶν *συμμαχιῶν* νὰ καταστή ἡ πρώτη δύναμις τῆς Πελοποννή-
σου. Κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Τεγέας ἕκαμον αἱ πλείεσται κοιλιά-
δες τῆς Ἀρκαδίας συμμαχίαν μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν, δι' ἧς ὑπο-
χρεοῦντο νὰ ἔχωσι τοὺς αὐτοὺς φίλους καὶ ἐχθροὺς μὲ αὐτούς.
Οὕτω, προσελθόντω βαθυηδὸν εἰς τὴν συμμαχίαν τῆς Σπάρτης
τῆς Κόρινθου, τῶν Μεγάρων καὶ τῆς Λιγίνης αὐτὴ ἀπέκτησεν
σημαντικὴν θαλασσίαν δύναμιν. Ἀφοῦ δὲ μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἐπι-
χείρησιν τῶν Ἀργείων τοῦ ν' ἀνακτήσωσι τὸ ὑπὸ τῆς Σπάρ-
της κυριευθὲν μέρος τῆς χώρας των, αἱ ἐπισημότεραι πόλεις
τῆς Ἀργολίδος προσῆλθον εἰς τὴν Σπαρτιατικὴν συμμαχίαν,
ἡ ὑπόληψις τῆς Σπάρτης ὡς πρώτης πολιτείας τῆς Ἑλλάδος
ἐξετάθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 5' αἰῶνος πέραν τῶν ὁρίων τῆς
Χερσονήσου καὶ οὕτως οἱ πολῖται τῆς ἀνευ ἀκροπόλεως καὶ
μεγάλων κτιρίων πόλεως κατέστησαν διαιτηταὶ ἐπὶ ξένων
ὑποθέσεων (οἷον τῆς περὶ Σαλαμῖνος μετὰξὺ Ἀθηναίων καὶ
Μεγαρέων ἔριδος) καὶ προσεκαλοῦντο εἰς βοήθειαν ὑπὸ μεμα-
κρυσμένων κρατῶν (οἷον τῆς Λυδίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ μετὰ
ταῦτα τῶν Σκυθῶν). Ἐνῶ δ' ἡ Σπάρτη μόνη εἶχε τὴν πολι-
τικὴν διεύθυνσιν (ἡγεμονίαν) τῆς συμμαχίας καὶ μετεχειρίζετο
τὴν θέσιν αὐτὴν ἰδίως πρὸς καταπολέμησιν τῆς τυραννίδος

(οἶον τοῦ Πολυκράτους, τοῦ Ἴππιου), ἀφῆκε πρὸς διατήρησιν τῆς ἀριστοκρατίας τὰ θρησκευτικὰ τῆς νέας ἀμφικτυονίας εἰς τοὺς Ἡλείους. Οὗτοι κατώρθωσαν διὰ καταλλήλου διαμορφώσεως τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων νὰ δώσωσιν εἰς ἑαυτοὺς ἀνεξέτητον ἔθνην σφραγίδα.

Ἐκ τίνος τῶν Ἡλείων θυσίας, εἰς ἣν συνηνώθησαν κατὰ πρῶτον οἱ Σπαρτιᾶται (κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λυκούργου), τὴν ἑξῆς ἀνεψωθέντα Ὀλύμπια εἰς διάστημα μιᾶς καὶ ἡμισείας ἐκατονταετηρίδος κατέστησαν κοινὴ ἑορτὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀποικίων αὐτοῦ, εἰς ἣν ἐτελοῦντο κατ' ἀρχὰς μὲν γυμναστικοὶ, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ἵππικοὶ ἀγῶνες. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 776 (Ὀλυμ. ἀ. 1) οἱ νικηταὶ ἀνεγράφοντο εἰς τοὺς ἀγῶνας, οἵτινες διήρκουν ἐπὶ πέντε συνεχεῖς ἡμέρας, καθ' ἃς ἐπεκράτει γενικὴ εἰρήνη.

Οἱ γυμναστικοὶ ἀγῶνες τῶν ἀνδρῶν (μετὰ ταῦτα καὶ τῶν παιδῶν) συνίσταντο κατ' ἀρχὰς μόνον ἐκ τοῦ εἰς τὸ στάδιον δρόμου, βαθυμηδὴν ὅμως ἐξετάθησαν εἰς τὸ πένταθλον (τὸ ἄλμα, τὸν δίσκον, τὸ σίγνον ἢ ἀκόντιον, τὸν δρόμον καὶ τὴν πάλην) καὶ τὸ παγκράτιον, συνιστάμενον ἐκ πυγμῆς καὶ πάλης. Νέα ἐποχὴ αὐτῶν ἤρχισε διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἵππικῶν ἀγῶνων, τῆς ἵπποδρομίας δηλ. καὶ τῆς ἀρματοδρομίας ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ· ἀλλ' οὐχ' ἦττον τὸ πρῶτον αἶθλον ἐδίδοτο εἰς τὸν δρόμον. Μεγάλῃ ἦτο ἡ τιμὴ τῶν νικητῶν καὶ εἰς τὰ Ὀλύμπια (στέφανος ἐκ κλάδων ἀγρίας ἐλαίας καὶ ἄγαλμα ἐν τῷ δάσει τῆς Ἀλτῆως), ἀλλ' ἔτι μεγαλειτέρα ἦτο ἡ τιμὴ τοῦ νικητοῦ κατὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα του ἐπάνοδον (θριαμβευτικὴ ὑποδοχὴ, κτλ.). Ἡ παρουσία πολλῶν Ἑλλήνων ἐκ πάντων τῶν μερῶν καὶ αἱ δυσκολαί, μετὰ τῶν ὁποίων τότε συνεδέοντο γενικαὶ γνωριμίαι, ἔδωκαν ἀφορμὴν, ἵνα ἡ ἐν Ὀλύμπια πανήγυρις χρησιμεύῃ καὶ εἰς ἐκθεσιν διαφόρων ἔργων, λόγων καὶ εἰκαστικῶν τεχνῶν.

§ 8.

Ἀθῆναι.

Ἔνεκα τῆς κεχωρισμένης θέσεως καὶ τῆς μὴ γονιμότητος τοῦ ἐδάφους ἡ Ἀττικὴ ἔμεινε σχεδὸν ἀπρόσβλητος ἐκ τῶν μεταναστάσεων· μόνον δ' οἱ Πελασγοὶ ἐγένοντο σύνοικοι τοῖς

Ἀθηναίους, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐξεδιώχθησαν (Ἡρόδοτος Β στ' § 137). Ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὅμως προσῆλθον εἰς τὴν πολυλίμενον καὶ ἀπ' αὐτῆς εὐεπιβάτον χώραν ξένοι τινὲς κάτοικοι, δι' ὧν ἠξήθη ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς. Τὴν ἀρχαιοτάτην ταύτην περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς Ἀττικῆς παριστᾷ ἡ κατὰ τὴν παράδοσιν μετανάστασις τοῦ Κέκροπος (§ 1). Ὁ συνοικισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς εἰς μίαν πολιτείαν, τῆς ὁποίας κέντρον ἦσαν αἱ Ἀθῆναι, ἀποδίδεται εἰς τὸν Θησεῖα, ὅστις διήρσεσε τὴν χώραν εἰς τέσσαρας φυλάς, ἐκάστη τῶν ὁποίων περιελάμβανε τὴν ἀρχῆθεν Ἰωνικὴν διαιρέσιν τοῦ λαοῦ εἰς τρεῖς τάξεις, τοὺς εὐπατρίδας, τοὺς γεωμόρους καὶ τοὺς δημιουργοὺς. Οἱ εὐπατρίδαι συνεκρότουσιν συμπαγῆ τάξιν εὐγενῶν, συνηνωμένων διὰ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν συμφερόντων, δικαιομάτων καὶ προνομιῶν, κατεῖχον ἀποκλειστικῶς πάσας τὰς πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως, ἐμανόνιζον τὰ τῆς θρησκείας καὶ διηρημένουν τοὺς τε ἀνθρωπίνους καὶ τοὺς θεῖους νόμους. Ὁ πρῶτος μετὰξὺ αὐτῶν, καλούμενος βασιλεὺς, διεκρίνετο μόνον ἐκ τῆς διαρκείας τοῦ ἀξιώματος, οἱ δὲ τέσσαρες τῶν φυλῶν βασιλεῖς (φυλοβλαβεῖς), ἐκλεγόμενοι ἐκ τῶν εὐπατριδῶν, ἦσαν μᾶλλον κοινωνοὶ αὐτοῦ ἢ σύμβουλοι.

α) Ἰσόβιοι ἀρχοντες (1068—752). Ἡ κατάλυσις τῆς βασιλείας, ἣτις ἐκ τῶν Θησειδῶν μετέβη εἰς τὸν ἐκ Πύλου μεταναστάντα Νηλεΐδην Μέλανθον, παρίσταται ἐκ τῆς παραδόσεως, ὅτι ἐγένετο μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Κόδρου (υἱοῦ τοῦ Μελάνθου), οὗτινος τὸ φιλόπατρι (ὡς θυσιάσαντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος αὐτοῦ) ἐκτιμήσαντες οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπεφάσισαν νὰ μὴ διαδεχθῆ ἄλλος αὐτὸν ὡς βασιλεὺς. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὠφεληθέντες ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης οἱ εὐπατρίδαι κατέλυσαν ὑπὲρ τῶν ἰδίων συμφερόντων τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, συστήσαντες τὴν τῶν ἀρχόντων. Οἱ ἀρχοντες, λαμβανόμενοι ἐπὶ τινα χρόνον, καθὼς οἱ βασιλεῖς, ἐκ τοῦ γένους τοῦ Κόδρου, διωρίζοντο διὰ βίου. Ἡ μετάθεσις τῆς βασιλείας εἰς ἀριστοκρατίαν ἐγένετο βαθμηδόν· μόνον δὲ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα φαίνεται ὅτι ἐχωρίσθη ἀπὸ τῆς ἀρ-

χῆς ὄθεν τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος.

β) Ἄρχοντες ἐπὶ δέκα ἔτη (752—682). Μετὰ παρέλευσιν τριῶν σχεδὸν αἰῶνων νέος παρουσιάζεται περιορισμὸς τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς, ἐπειδὴ τὸ κληρονομικὸν καὶ ἰσόβιον αὐτῆς, καταργηθὲν, ἀντικατέστη δι' ἐκλογῆς ἄρχοντος ἐπὶ δεκαετίαν, ἀλλὰ καὶ οὗτος κατ' ἀρχὰς ἐλαμβάνετο ἀπὸ ἀπόγονον τοῦ Κόδρου.

γ) Ἐννέα ἄρχοντες ἐπὶ ἓν ἔτος ἀπὸ τοῦ 682. Μετὰ τὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ ἄρχοντος Εὐρυξίου, τελευταίου ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Μεδοντιδῶν, ἐγένετο ἔτι μείζων μεταβολή. Τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄρχοντος ὠρίσθη ἑτήσιον καὶ τὰ ἔργα τοῦ ἄλλοτε ἑνὸς μόνου διηρέθησαν ἤδη μετὰξὺ ἑννέα τοιούτων, αἰρουμένων διὰ χειροτονίας ἐκ τῶν εὐπατριδῶν καὶ οὐχὶ πλέον ἀποκλειστικῶς ἐκ τῶν Μεδοντιδῶν. Ἡ τάξις αὕτη ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς συσταθείσης ὑπὸ τοῦ Σόλωνος τιμοκρατίας. Ἐκ τῶν ἑννέα ἀρχόντων οἱ τρεῖς πρῶτοι εἶχον τὰ κυριώτερα καθήκοντα τῆς βασιλείας, καὶ ὁ μὲν πρῶτος, ἤτοι ὁ πρόεδρος τοῦ σώματος τούτου, ὀνομάζετο κυρίως ἄρχων, ἢ ἄρχων ἐπώνυμος, ἐπειδὴ τὸ ἔτος ὀνομάζετο καὶ ἐσημειοῦτο εἰς τὰ ἀρχεῖα διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, εἶχε τὴν ἐπὶ τῆς διοικήσεως ἐπιβλέψιν καὶ ἐδίκαζε πάσας τὰς ὑποθέσεις τὰς ἀφορώσας εἰς τὸ οἰκογενειακὸν καὶ κληρονομικὸν δίκαιον, ὁ δὲ δεῦτερος, ὀνομαζόμενος ἄρχων βασιλεὺς, εἶχε τὰ κύρια ἱερατικὰ καθήκοντα τῆς ἀρχαίας βασιλείας, ὁ δὲ τρίτος, καλούμενος πολέμαρχος, εἶχε τοῦλάχιστον κατ' ἀρχὰς τὴν διεύθυνσιν τῶν στρατιωτικῶν καὶ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ. Οἱ λοιποὶ ἕξ ἄρχοντες, καλούμενοὶ θεσμοθέται, ἀπετέλουν ἴδιον συμβούλιον, εἰς ὃ ἀνήκεν ἡ ἐκδίκασις πάσης ὑποθέσεως μὴ περιλαμβανομένης εἰς τὰ καθήκοντα τῶν τριῶν πρῶτων, ἢ ἄλλης τινὸς ἀρχῆς.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη τοῦ πολιτεύματος ἐγένετο πρὸς ὄφελος μόνον τῶν εὐπατριδῶν, οἵτινες δι' αὐτῆς κατέλαβον τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης. Ἐπειδὴ δὲ, ἐλλειπόντων γραπτῶν νόμων, μετήρχοντο τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς φατρίας των καὶ ἐπίεζον διὰ τῆς αὐθαι-

ρειαίας των και ιδίως δια τοῦ σκληροῦ περὶ χρεῶν νόμου τὰς λοιπὰς τάξεις, ἐπῆλθεν ἡ δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ, ὅστις ἠπέλειε τὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων. Ἴνα δὲ προλάβωσι τὰς συνεπειὰς ταύτης, διώρισαν τὸν ἄρχοντα Δράκοντα (624) νὰ ἀναγράψῃ τοὺς τέως ἐκ παραδόσεως μόνον γνωστοὺς θεσμοὺς, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν σκληρότητα αὐτῶν.

Ἀπόπειρα τοῦ Κύλωνος πρὸς ἀπόκτησιν τῆς τυραννίδος (612). Ὁ Κύλων γαμβρὸς τοῦ τυράννου τῶν Μεγάρων Θεαγένους ζητήτας νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν ἐπικρατοῦσαν δυσαρέσκειαν τοῦ λαοῦ πρὸς ἀρπαγὴν τῆς τυραννίδος τῶν Ἀθηνῶν, κατέλαβε μετ' ὀλίγων στρατιωτῶν τοῦ Θεαγένους ἐν ἑορτῇ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν (612). Ἐπειδὴ ὅμως ἡ δύναμις δὲν ἦτο ἐπαρκής, ὁ μὲν Κύλων ἔφυγεν, οἱ δὲ στασιῶται αὐτοῦ, ἐκπολιορκηθέντες ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος Κεχακλέους, καταγομένου ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν κατέφυγον εἰς τὸν καὸν τῆς Ἀθηναῶν καὶ οἱ μὲν πολλοὶ ἤναγξθησαν ὑπὸ τῆς πείνης νὰ παραδοθῶσι, τινὲς δὲ ἐθανατώθησαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν βωμὸν τῶν Εὐμενιδῶν. Ὅτε δὲ ὁ μὲν λαὸς, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κύλωνος, ἀπῆτει τὴν τιμωρίαν τῶν ἐνόχων τῆς πράξεως ταύτης (Κυλώνειον ἄγος), οἱ δὲ εὐπατρίδαι ἀμφοταλατεύοντο νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τοῦτο, ὁ Σόλων, καταγόμενος ἐξ ἐπιφανοῦς ἐν Ἀθῆναις γένους (τοῦ τῶν Μεδοντιδῶν), ἐπρότεινεν εἰς τοὺς ὁμοτίμους αὐτοῦ νὰ ἐξορισθῶσιν ὡς ἐναγεῖς οἱ Ἀλκμαιωνίδαι καὶ οὕτως ἔφυγον οὗτοι ἐκ τῆς πόλεως, ἣν κατὰ πρότασιν τοῦ Σόλωνος ἐκαθάρισεν ὁ ἐκ Κρήτης μετακληθεὶς Ἐπιμενίδης.

Ἡ ἀποτυχία τῆς ἀποπειρας τοῦ Κύλωνος περιέπλεξε τὰς Ἀθῆνας εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Μεγαρέων, οἵτινες κατέλαβον τὴν Σαλαμίνα. Πᾶσαι αἱ ἐπανειλημμένοι ἀπόπειραι τῶν Ἀθηναίων ν' ἀνακτήσωσι τὴν νῆσον ἀπέτυχον. Διὸ ἀπηγορεύθη πᾶσα πρότασις περὶ ἐπαναλήψεως τοῦ πολέμου. Ὁ Σόλων ὅμως, προσποιούμενος ὅτι εἶνε παράφρων, κατώρθωσε δι' ἐλεγείου νὰ ἐνθουσιάσῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς νέαν ἀπόπειραν. Ὅθεν, οὗτος διορισθεὶς ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας, ἐφόνευσε τοὺς εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσβαλόντας Μεγαρεῖς διὰ τῶν γυναικεία μετρημισμένων στρατιωτῶν αὐτοῦ. Εἶτα δ', ὡς λέγεται, διὰ τῆς παρειαγωγῆς ἐνὸς στίχου εἰς τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὅμηρου (B. 558) κατώρθωσεν, ἵνα οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες εἶχον διορισθῆ διαιτηταί, δώ-

ἔπειτα δίκαιον εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Πάντα ταῦτα ἤξεσαν τὴν πρό-
αυτὸν ὑπόληψιν τοῦ λαοῦ.

Ἴνα τηρήσῃ ὁ Σόλων τὴν ἐσωτερικὴν ἡσυχίαν δι' ἐξωτερικῶν ἐπι-
χειρήσεων, παρεκίνησε τοὺς Ἀθηναίους νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῆς
Σικυῶνος καὶ νὰ κινήσωσι τὸν Ἰερόν ἢ Δελφικὸν πόλεμον (594
— 584) πρὸς τιμωρίαν τῶν Κρισσαίων ἀσεβοῦντων πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα
τοῦ ὁποίου ἡ λατρεία εἶχεν εἰσαχθῆ εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸν ἀγνισμόν
αὐτῆς· οἱ Κρισσαῖοι δηλ. φθονοῦντες τὴν πλουσίαν θυγατέρα αὐτῶν
πόλιν, τοὺς Δελφοὺς, οὐ μόνον ἐπαχθεῖς φόρους ἐπέβαλλον εἰς τοὺς
διερχομένους διὰ τῆς χώρας αὐτῶν ἐμπόρους, ἢ εἰς τοὺς τὸν ἐν Δελ-
φοῖς θεὸν ἐπισκεπτομένους, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ναὸν ἐσύλησαν καὶ
τοὺς ἐκεῖ τυχόντας ξένους ἐφόνευσαν. Ὄθεν ὁ Σόλων παρεκίνησε τοὺς
Ἀμφικτύονας νὰ πολεμήσωσι τὴν Κρίσσαν, ἣτις ἐκυριεύθη, καθὼς
καὶ ὁ λιμὴν αὐτῆς Κίρρα, ὅμως οὗτος, λαμβάνων τὰ ἐφόδια διὰ τῆς
ἐλευθέρας θαλάσσης, ἐπὶ μακρότερον ἀντέστη. Μετὰ δὲ τὴν πτώσιν
αὐτῆς ἡ μὲν πόλις ἀνεσκάφη, οἱ δὲ κάτοικοι ἐξηνδραποδίσθησαν, ἡ δὲ
χώρα ἀφιερῶθη κατὰ τινα χρησμὸν εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα.
Τὰ Πύθια, ἅπερ ἐτελοῦντο ἀνά τέσσαρα ἔτη ἀντὶ τῶν πρότερον ἔκτω,
ἐκοσμῆθησαν ἕκαστε ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς προσθήκης τῆς πάλης καὶ
τοῦ δρόμου.

Ὁ Σόλων, ὅστις ἤδη ἦτο ἡ ψυχὴ πάσης κοινῆς ἐπιχειρή-
σεως, παρηγγέλθη νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ νόμων τὴν μεταξὺ
τῶν διαφόρων τάξεων εἰρήνην, δηλ. τὴν μεταξὺ τῶν πλουσίων
εὐπατριδῶν, τῶν πτωχευσάντων γεωμόρων καὶ τῶν φίλων τῶν
νεωτερισμῶν δημιουργῶν.

Τὸ ἔργον αὐτοῦ ἤρχισεν ὁ Σόλων, βελτιώσας τὴν κοινωνικὴν κατάστα-
σιν διὰ τῆς σεισαχθείας, δι' ἣς, ἀποκοπέντων τῶν χρεῶν, ὁ δανει-
στής δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ λαμβάνῃ τὸν ὑφειλέτην ὡς δοῦλον, ἐκανόνισε
τὰ τοῦ τόκου καὶ ὤρισεν τὴν ἀπόσθεσιν τῶν χρεῶν, εἰσαγαγὼν νέον
νομισματικὸν σύστημα, καθ' ὃ ἡ δραχμὴ ἦτο ἐλαφροτέρα κατὰ 27⁰/₁₀₀.

Πρὸ τοῦ Σόλωνος τὰ δίκαια τοῦ πολίτου καὶ ἡ θέσις αὐ-
τοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ ὠρίζετο αἰεὶ ἐκ τῆς γεννήσεως, ὁ δὲ Σόλων,
ἀντικαταστήσας ταύτην διὰ τῆς περιουσίας, κατέστησε δυνα-
τὴν εἰς πάντας τοὺς ἐλευθέρους πολίτας τὴν εἰς τὰ κοινὰ

συμμετοχὴν. Κατὰ τὸ εἰσαχθὲν ὑπ' αὐτοῦ τίμημα οἱ πολῖται διηροῦντο εἰς τέσσαρας τάξεις, 1) εἰς τοὺς πεντακοσιομεδίμνους, ὧν ἡ ἀκίνητος περιουσία ἔδιδεν ἑτησίαν πρόσδοσιν τοῦλάχιστον πεντακοσίου μεδίμνων ξηρῶν ἢ ὑγρῶν προϊόντων, 2) εἰς τοὺς ἱππεῖς, τουτέστι τοὺς δυναμένους νὰ συντηρῶσι πολεμικὸν ἵππον καὶ ἔχοντας πρόσδοσιν τοῦλάχιστον τριακοσίων μεδίμνων, λεγομένους διὰ τοῦτο καὶ τριακοσιομεδίμνους 3) εἰς τοὺς ζευγίτας, ἦγον δυναμένους νὰ ἔχουσι ζεύγος βοῶν καὶ ἔχοντας ἑτησίαν πρόσδοσιν τοῦλάχιστον 150 μεδίμνων καὶ 4) εἰς τοὺς Θῆτας, ἔχοντας πρόσδοσιν ὀλιγωτέραν τῶν 150 μεδίμνων, ὄντας ἀνικάνους πρὸς πᾶσαν ἀρχὴν καὶ μετέχοντας τῆς πολιτείας μόνον τῷ συνεκκλησιαζέειν καὶ δικάζειν. Αἱ τάξεις αὗται ἐλέγοντο τιμήματα καὶ τὸ πολιτεύμα τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ὧσφ ἐθεμελιοῦτο εἰς ταῦτα, τιμοκρατία (ἀπὸ τιμημάτων πολιτεία). Μόνον αἱ τρεῖς πρῶται τάξεις, ἀποτελοῦσαι τὴν πολεμικὴν δύναμιν, ἐτέλουν πρὸς διατήρησιν τῆς δημοκρατίας διὸ μόνον οἱ ἀνήκοντες εἰς ταύτας ἠδύναντο νὰ ἐλέγχωνται εἰς τὰς δημοσίας λειτουργίας καὶ νὰ μετέχουσι τῆς βουλῆς τῶν τετρακοσίων (περὶ ἧς ἰδὲ κατωτέρω) οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ ἀνωτάτου ἀξιώματος τῶν 9 ἀρχόντων, τὸ ὅποιον ἀποκλειστικῶς ἀνήκεν εἰς τὴν πρώτην τάξιν. Πάντες οἱ ἀποτελοῦντες τὰς τάξεις ταύτας, ἔχοντες ἡλικίαν οὐχὶ ἑλάττονα τῶν 18 ἐτῶν, ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ, ἧτις ἦτο ἡ κυρία ἐξουσία τῆς πολιτείας, ἐπειδὴ οὐ μόνον ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς πόλεως (περὶ εἰρήνης, πολέμου, κτλ) καὶ πάντα τὰ σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν διάταξιν καὶ χρῆσιν τῶν φόρων καὶ τῶν προσόδων ὠρίζοντο ὑπὸ τοῦ δήμου ἐκκλησιαζόντος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐσωτερικὴ οἰκονομία αὐτῆς διετέλει ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπιτήρησιν, οἷον τὰ περὶ ἰσορατείας, τὰ τῶν ναῶν τῶν Θεῶν, ὁ δημόσιος θησαυρὸς, αἱ τοῦ κοινοῦ γαῖαι καὶ καθόλου πᾶσα δημοσία περιουσία, αἱ ἀρχαί, τὰ δικαστήρια, οἱ νόμοι καὶ τὰ διάφορα κατασκευάσματα τῆς πολιτείας καὶ τέλος αὐτὴ ἡ πολιτεία. Προσέτι ἀπεφάσιζεν ὁ δῆμος ἐκκλησιαζῶν καὶ περὶ τοῦ ἀρμοδίου τρόπου τοῦ προσφέρειν ἀμοιβὰς καὶ τιμὰς εἰς πολίτας ἢ ξένους ἢ καὶ πόλεις ἄλλας διὰ σπουδαίας εὐσεργε-

σίας πρὸς τὴν δημοκρατίαν. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου δὲν εἰσήχθητο κατὰ νόμον οὐδὲν μὴ πρότερον ὑπὸ τῆς βουλῆς τῶν τετρακοσίων ἐξετασθὲν καὶ ψηφισθὲν ψήφισμα, ὅπερ οὕτως ἔχον ἐλέγετο προβούλευμα. Ἡ δύνατο ὅμως ἡ ἐκκλησία νὰ μεταβάλλῃ τὸ εἰσαγόμενον προβούλευμα ἢ καὶ ν' ἀπορρίπτῃ αὐτό. Ὁ Σόλων πρὸς τὰ ἀλλάσσοντα κατ' ἔτος μέλη τῆς βουλῆς, ἦπις οὐδὲν ἄλλο ἦτο, εἰμὴ ἐπιτροπὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ συντηρητικὸν στοιχεῖον, ἐθεώρησεν ἀναγκαίαν τὴν σύστασιν τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅστις ὑπῆρχε μὲν καὶ πρὸ αὐτοῦ, ἀλλ' οὕτως ἐτροποποιήθη, ὥστε οὗτος δύναται νὰ ὀνομασθῇ ὁ θεμελιωτὴς αὐτοῦ. Τὸ πρωτότυπον τοῦτο δικαστήριον, ἐκλεγομένων τῶν μελῶν αὐτοῦ ἀριστίνδην, ἦτο ἀριστοκρατικόν. Κατὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν παρὰ τοῦ Σόλωνος μεταβολὴν εἰς τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐλαμβάνετο πλέον ὑπ' ὄψιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχόντων τὸ γένος, ἀλλ' ἡ περιουσία. Ἀφ' ὕτου οἱ 9 ἄρχοντες μετὰ ἀνεπίληπτον πολιτείαν προσετίθεντο εἰς τὸν Ἀρειον Πάγον, ἔκτοτε ἔπαυσεν ἡ ἀριστοκρατικὴ αὐτοῦ σύστασις.

Πρὸ τοῦ Σόλωνος ὁ Ἀρειος Πάγος ἦτο ἐγκληματικὸν δικαστήριον, δικάζον «φόνου καὶ τραύματος ἐκ προνοίας καὶ πυρκαϊῆς καὶ φαρμάκων» οὗτος ὅμως ἔδωκεν εἰς αὐτὸ μεγάλην ἐξουσίαν ἐπιτιμητικὴν καὶ πολιτικὴν. Οὕτω κατεστάθη ὁ Ἀρειος Πάγος ἔφορος πάντων καὶ φύλαξ τῶν νόμων, εἶχεν ἐξουσίαν νὰ ἐξετάζῃ πόθεν ἕκαστος πορίζεται τὰ πρὸς τὸ ζῆν καὶ νὰ τιμωρῇ τοὺς ὀκνηροὺς, ἐπετῆρει τὴν εὐταξίαν καὶ οἰκονομίαν, ἐπέβλεπε τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τῶν δημοσίων λειτουργῶν, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κωλύῃ διὰ τῆς ψήφου του τὴν εἰς τὴν βουλήν ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου εἰσαγωγὴν νόμων ἐπιβλαβῶν ἢ διατάξεις παρανόμου, ἢ καὶ νὰ ἀναπέλλῃ τὴν ἐκτέλεσιν ψηφισθέντος ἤδη νόμου, ἐκάλει εἰς ἀπολογίαν τοὺς ἀσώτως διαιωμένους, ἀντήμευε τοὺς ἐπὶ φιλοπονίᾳ διακρινομένους, ἐπέβλεπεν ἂν ἐτηροῦντο καλῶς καὶ καθαρῶς αἱ δημόσιοι ὁδοὶ καὶ αἱ πλατεῖαι τῆς πόλεως, ἐπηγρύπνει ἐπὶ τῆς τῶν παίδων ἀγωγῆς καὶ ἀνατροφῆς, εἰσήγαγεν εἰς δίκην τοὺς βλάπτοντας τὰς πέριξ τῶν Ἀθηναίων φουμένους ἱερὰς ἐλαίας καὶ ἐτιμῶρει τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀθρόσκους.

Ἴνα δὲ οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος λάβωσι κύρος, ὠνομάσθη οὐ-

τος τὸ 594 ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν ἀρχῶν, ἔχων συγχρόνως καὶ ἑκτακτον νομοθετικὴν πληρεξουσιότητα. Ὁ Σόλων, ἵνα λάβῃσι γινῶσιν τῶν νόμων αὐτοῦ πάντες οἱ Ἀθηναῖοι, ἀνέγραψεν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως καὶ συγχρόνως ὑπεχρέωσε τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ δέκα ἔτη παντάπασιν νὰ μὴ τοὺς μεταβάλλωσιν. Ἀφοῦ δ' ἐπεσφράγισε τὸ ἔργον αὐτοῦ διὰ γενικῆς ἀμνηστείας, καθ' ἣν ἠδύναντο νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ οἱ Ἀλκμαιωνίδαι, κατέλιπε τὴν πόλιν, ἵν' ἀποφύγη πᾶσαν ὑποψίαν ἰδιοτελείας καὶ συγχρόνως ἵνα βλέπῃ μακρόθεν πᾶσαν τὴν λειτουργίαν τῶν νομοθετημάτων αὐτοῦ. Τὰς πρὸς τὴν Αἴγυπτον καὶ Μικρὰν Ἀσίαν περιηγήσεις αὐτοῦ ἢ παράδοσις ἐκόσμησε καὶ διὰ τῆς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Κροίσου ἀντιθέσεως.

Ἡ τοῦ Πεισιστράτου τοῖς ἐπαναληφθεῖσα τυραννίς (560—527). Οἱ ἀπορώτεροι τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς οἱ κατοικοῦντες τὰ βόρεια ὄρεινὰ μέρη αὐτῆς (διάκριοι) καὶ ἐλπίζοντες διὰ τῆς νέας νομοθεσίας ν' ἀπολαύσωσι τὴν ἐξίσωσιν τῶν κτημάτων διεψεύσθησαν τῶν ἐλπίδων τῶν. Ὁθεν, ὁ εὐπατριδῆς Πεισίστρατος ὁ ἐκ τοῦ γένους τῶν Νηλειδῶν, ὠφελήθεις ἐκ τῆς δυσαρρεστίας αὐτῶν, ἐσχημάτισεν ἐκ τούτων φατρίαν καὶ βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῆς κορυνηφόρου σωματοφυλακῆς του (κατ' ἀρχὰς ὑπὸ 50 συγκειμένης καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ 400 ἀνδρῶν) κατέλαβε τὴν ἀκρόπολιν. Πρὶν ὅμως στερεώσῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῶν ἐνωθεισῶν φατριῶν, τῶν πεδιέων, τῶν ὑπὸ Λυκοῦργον τὸν Ἀριστολαΐδην, καὶ τῶν κατοικούντων τὰ ΝΑ τῆς Ἀττικῆς παράλων, τῶν ὑπὸ τὸν Ἀλκμαιωνίδην Μεγακλέα. Στασιασασῶν δ' ἐκ νέου τῶν δύο φατριῶν, ὁ Μεγακλῆς πρότεινεν εἰς τὸν Πεισίστρατον ὅτι θὰ τὸν συντρέξῃ εἰς τὴν τυραννίαν, ἐὰν λάβῃ γυναῖκα τὴν θυγατέρα αὐτοῦ. Οὕτω λοιπὸν ἐπανελθὼν ὁ Πεισίστρατος εἰς τὰς Ἀθήνας ἀνέκτισε τὴν τυραννίαν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀρμονία αὐτῶν δὲν διετηρήθη ἐπὶ πολὺ, ὁ δὲ Μεγακλῆς συνδιηλλάγη μετὰ τῶν ἀντιστασιωτῶν του, ὁ Πεισίστρατος ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ οὐ μόνον τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀττικὴν. Ὁθεν μετὰ δεκαετῆ ἐν Ἐρετρίᾳ διατριβὴν ἀπέβη ὁ Πεισίστρατος εἰς τὸν Μακροθῶνα μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Ἴππίου

καὶ Ἰππάρχου, βοηθούμενος ὑπὸ ξένων μισθοφόρων. Ἐντεῦθεν, ἐνισχυθεὶς καὶ ὑπὸ τῶν στασιωτῶν αὐτοῦ τῶν συρρέουσάντων ἐκ τε τοῦ ἄστεως καὶ τῶν δήμων, ἐπιπίπτει κατὰ τῶν ἀντιστρατοπεδεουσάντων καθ' ὁδὸν Ἀθηναίων καὶ τρέφας αὐτοὺς εἰς φυγὴν, κατέστη τὸ τρίτον τύραννος τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐβρί-
ζωσε τὴν τυραννίδα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἐκ τῶν πολλῶν στάσεων κεκμηκυίας χώρας δι' εὐεργετικωτάτων διατάξεων.

Ὁ Πεισίστρατος ἔθηκε τὰ θεμέλια τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων, αὐξήσας τὸν στόλον καὶ ἐπεκτείνας τὸ ἐμπόριον, συνῆψε φιλικὰς σχέσεις μετὰ ξένων κρατῶν, ἐκάνονισε τὰς Ἀττικὰς θρησκευτικὰς ἐορτάς, ἐξέτεινε τὴν πόλιν καὶ κατέστησεν αὐτὴν κέντρον τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης, λαβὼν καὶ αὐτὸς μέρος εἰς τὴν διασκευὴν τῶν ἐπῶν τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσίοδου.

Οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἰππίας καὶ Ἰππάρχος δὲν ἐβασίλευσαν (ἀπὸ τοῦ 527) συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σχέδιον τοῦ ἀνατῶν πατρὸς, ἀλλ', ἐραδόμενοι εἰς τὴν δύναμιν αὐτῶν, πολυειδεῖς μετήρχοντο ἀθαιρεσίας καὶ ἀδικίας. Ἐκ τούτου καὶ ἰδίως ἐξ ἀτομικοῦ πάθους κινούμενος ὁ Ἀρμόδιος, ἵνα ἐκδικηθῆ τὸν Ἰππάρχον, ὅστις εἶχεν ἀπακλείσει τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Παναθηναίων, συνώμοσε μετὰ τοῦ Ἀριστογείτονος νὰ φονεύσωσι τὸν τύραννον εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Παναθηναίων. Ὄθεν ὁ μὲν νεώτερος τῶν δύο ἀδελφῶν ἔπεσεν ὑπὸ τὰς πληγὰς τῶν συνωμοτῶν, ὁ δὲ Ἰππίας μετὰ ταῦτα διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν δυναστείαν του κατέφυγεν εἰς τὰς ἐξορίας καὶ τὰς θανατικὰς ποινάς. Ὁμοῦς οἱ Ἀλκμαιωνίδαι ὑπὸ τὸν Κλεισθένην, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τὸν πᾶσαν τυραννίαν καταπολεμούντων Σπαρτιατῶν (ὑπὸ τὸν φιλοπόλεμον αὐτῶν βασιλέα Κλεομένην), ἐξεδίωξαν αὐτὸν (510). Ὁ Ἰππίας κατέφυγε μετὰ τῶν θησαυρῶν του εἰς τὸ παρά τὸν Ἑλλήσποντον Σίγειον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Δαρεῖον τὸν Α΄.

Ἀἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Κλεισθέους. Ἄμα ἡ φατρία τῶν Πεισιστρατιδῶν κατέπεσεν, ἀμέσως αἱ δύο ἄλλαι αἱ ἐνωθεῖσαι πρὸς τοῦτο διέστησαν· διότι οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Ἰσαγόραν ἀριστοκρατικοὶ ἐζήτουν τὴν κατάργησιν τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Κλεισθένην δημοκρατικοὶ Ἀλκμαιωνίδαι

ἀνέλαβον οὐ μόνον τὴν ὑπεράσπισιν, ἀλλὰ καὶ τὴν περαιτέρω διαμόρφωσιν αὐτῆς, ἐξισοῦντες τὰς διαφοροὺς τάξεις. Ματαίως ἐπροσπάθησεν ὁ Ἰσαγόρας, ἡγούμενος τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἐπιθυμούντων νὰ ἰδρῦσωσιν ἐν Ἀθήναις διαρκῆ ἐπιρροήν, νὰ ἐπαναγάγῃ διὰ τῆς βίας τὰ πράγματα εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν κατάστασιν, ἐπειδὴ ἀμέσως κατὰ τὴν ἀπόπειραν καταδιωχθέντες, αὐτὸς μὲν διέφυγε τὸν κίνδυνον ἀποκλεισθεὶς εἰς τὴν ἀκρόπολιν, οἱ δὲ στασιῶται αὐτοῦ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ δήμου εἰς θάνατον ὡς προδοταί. Καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Κλεομένης διὰ πολλῶν ἀποπειρῶν ἐπροσπάθησε νὰ ταπεινώσῃ τὰς Ἀθήνας, ὅμως τοῦτο συνετέλεσε μόνον πρὸς ἀνίδρυσιν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς δυνάμεως αὐτῶν. Ἴνα δ' ἐμποδίσῃ ὁ Κλεισθένης τὰς κατὰ τὰς ἐκλογὰς ῥαδιουργίας τῶν φατριῶν, κατήργησε τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλογὴν τῶν ἀρχόντων καὶ τινῶν ἄλλων τῆς πολιτείας λειτουργῶν καὶ κατέστησε τὴν ἀρχὴν κληρωτὴν μεταξὺ τῶν ἀπαιτούντων αὐτὴν, καταλιπὼν τὴν περὶ τῆς ἱκανότητος αὐτῶν δοκιμασίαν μετὰ τὴν κλήρωσιν. Κατέταξε καὶ πολλοὺς μετοίκους (ξένους ἐν Ἀττικῇ ἀποκαταστημένους) εἰς τὰς νέας φυλάς. Οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς ἀποφυγὴν ἰδρύσεως τυραννίας, πιθανῶς κατὰ προτροπὴν τοῦ Κλεισθένου, εἰσήγαγον τὸν ἐξοστρακισμόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἄνδρες ἐπίφοβοι εἰς τὴν πολιτείαν ἔνεκα τῆς ἐπιρροῆς καὶ τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἠδύνατο νὰ ἐξορισθῶσιν ἐπὶ δέκα ἔτη.

Ἡ πρώτη τῆς βουλῆς σύστασις ἀποδίδεται μὲν εἰς τὸν Σόλωνα, ὅμως ὑπάρχουσιν ἰσχυραὶ ἐνδείξεις, ὅτι πρῶτάρχουσαν οὗτος τὴν ἀναδιωργάνωσε, καθὼς καὶ τὸν Ἄρειον Πάγον. Ἔϊνε δὲ κοινῶς παραδεδεγμένον ὅτι ὁ Σόλων συνέστησε τὴν βουλήν ἐκ τετρακοσίων πολιτῶν ἀνὰ ἑκατὸν ἐξ ἑκάστης τῶν τεσσάρων φυλῶν, ὅμως ἐκ τῶν τριῶν πρώτων τάξεων λαμβανομένων. Ὅτε δὲ ὁ Κλεισθένης ἔλαμε δέκα τὰς φυλάς, ἤξησε καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς βουλῆς εἰς 500, ἀνὰ 50 ἐξ ἑκάστης φυλῆς, οὐχὶ ἐκλεγομένων ὡς πρότερον, ἀλλὰ κληρουμένων (ἀπὸ κυζίου βουλευτάς). Ὅμως οἰούτως κληρούμενοι ὑπεβάλλοντο εἰς δοκιμασίας, ἵν' ἀποδείξωσιν ὅτι καὶ πατρώθεν καὶ μητρόθεν ἦσαν πολῖται (γνήσιοι ἐξ ἀμφοῖν), ὅτι δὲν ὑπέστησαν τὴν

ποιήν τῆς ἀτιμίας καὶ ὅτι ἦσαν ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη γεγονότες

Οἱ βουλευταὶ εἶχον τὸ ἀξίωμα ἐπὶ ἐν ἔτος καὶ ἐλάμβανον διὰ πᾶσαν συνεδρίασιν ἀραχμὴν (μισθὸς βουλευτικὸς). Πᾶσα δ' ἡ βουλή ἦτο ἀρχὴ ὑπεύθυνος, δίδουσα ἐν τέλει τοῦ ἔτους λόγον (εὐθύνας), οἱ δὲ κακῶς πολιτευόμενοι βουλευταὶ ἐξεφυλλοφοροῦντο ὑπὸ τῶν ἰδίων συναδέλφων τῶν (ἐκφυλλοφορία). Ἡ ὑπὸ Κλεισθένους συστηθεῖσα βουλή τῶν πεντακοσίων διηρεῖτο εἰς δέκα μοῖρας καὶ ἐκάστη αὐτῶν, μὴ συγκροτουμένη ἐκ δῆμων συνεχομένων, ἵνα οὕτως ἦτο ἐπιδιώκωσι τοιαυτὰ συμφέροντα, συνέκειτο ἐκ πενήκοντα τῆς αὐτῆς φυλῆς βουλευτῶν. Πᾶσα μοῖρα εἶχε τὴν προεδρείαν τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐπὶ 35 ἡμέρας· καὶ ἡ μὲν περίοδος αὕτη ἐλέγετο πρυτανεία, οἱ δὲ συγκροτοῦντες τὴν προεδρεύουσαν μοῖρα βουλευταὶ πρυτανεῖς. Ἡ πρυτανεία ὠρίζετο ἐκάστοτε διὰ κλήρου καὶ εἰς τὴν τὸ ἔσχατον πρυτατεύουσαν φυλὴν ἐδίδοντο αἱ τέσσαρες ὑπεράριθμοι ἡμέραι εἰς συμπλήρωσιν τοῦ ἐκ 35 ἡμερῶν Ἀττικῆς σεληνιακοῦ ἐνιαυτοῦ. Ἐκάστη πρυτανεία πρὸς ἀποφυγὴν τῆς τῶν πολλῶν προεδρείας ὑποδιηρεῖτο εἰς πέντε δεκάδας, ὧν ἐκάστη προῆδρευε τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας ἑπτὰ ἡμέρας· καθ' ἃς ὠνομάζοντο οἱ δέκα πρόεδροι· ἐκ τῶν δέκα πάλιν τούτων προέδρων ἐκλεροῦτο εἰς κατὰ πᾶσαν ἡμέραν, ὅσους ὠνομάζετο ἐπιστάτης, καὶ εἰς αὐτὸν διεπιστεύοντο κατὰ ταύτην μόνον τὴν ἡμέραν τὰ δημόσια ἔγγραφα καὶ αἱ κλεῖς τοῦ θησαυροῦ.

Οἱ πρυτανεῖς συνῆγον τὴν βουλὴν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, οἱ δὲ πρόεδροι καὶ ὁ ἐπιστάτης εἰσῆγον εἰς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τὰς συζητήτέας ὑποθέσεις καὶ διέλεγον τὰς ψήφους ἑκατέρων. Συγκαλουμένης τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας, ὁ ἐπιστάτης ἐκλήρου ἐξ ἐκάστης τῶν μὴ προεδρευουσῶν φυλῶν ἑνέα ἄλλους, ὅστινες καλούμενοι ὁμοίως πρόεδροι, ἐκλήρουν ἕνα ἐξ αὐτῶν προϊστάμενον. Καθήμενα τῆς βουλῆς ἦσαν ἢ πρὸ τῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσαγωγῆς συζητήσεως καὶ ψήφισις πάσης υποθέσεως. Ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τῆς βουλῆς οἰκοθεν γενομένων προβουλευμάτων εἰσῆγοντο τοιαῦτα προβουλεύματα ἀδεία τῆς βουλῆς καὶ ὑπὸ ἰδιωτῶν (πρόσοδον γράψασθαι), ἄπερ ἰδίᾳ περιεστρέφοντο εἰς ἀπονομὴν τιμῶν ἢ προνομίων πολίτη τινὶ τὴν πατρίδα εὖ ποιήσαντι. Ὁ τύπος τῆς γραφῆς ψηφισμάτων διέφερε κατὰ τοὺς διαφόρους χρόνους. Πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Εὐκλείδου (403 π. X.) ἐτίθετο ἐν ἀρχῇ τοῦ ψηφίσματος ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ καὶ

εἶτα ἐμνημονεύετο ἡ φυλὴ, ἧς πρυτανευούσης, ἐψηφίζετο τὸ ψήφισμα· ἀπὸ δὲ τοῦ Εὐκλείδου μέχρι τοῦ 325 τὰ ψηφίσματα ἀρχονται ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχοντος, ἔπεται ἡ ἡμέρα τοῦ μηνός, εἶτα ἡ πρυτανεύουσα φυλὴ, ἔσχατον τὸ ὄνομα τοῦ προτείναντος, μετὰ ταῦτα οἱ λόγοι τῆς παραδοχῆς τοῦ ψηφίσματος καὶ ὕστερον αὐτὸ τοῦτο, προηγουμένου τοῦ τύπου «δεδοχθαι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ»· μετὰ δὲ τὸ 325 ἔτος εἰσήχθη νέος τύπος, ὅστις ἦτο ἐν χρῆσει μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων. Ὁ ἐν ἀρχῇ τῶν ψηφισμάτων μνημονεύμενος γραμματεὺς ἐκληροῦτο ὑπὸ τῆς βουλῆς κατὰ πᾶσαν πρυτανείαν διὰ νὰ φυλάττη τὰ δημόσια ἔγγραφα (γράμματα) καὶ τὰ ψηφίσματα. Εἰς τὰ ψηφίσματα ὠνομάζετο ὁ κατὰ πρυτανείαν γραμματεὺς καὶ ἐνίοτε ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ τῆς πρώτης πρυτανείας γραμματέως ἐπωνομάζετο τὸ ἔτος.

§ 9.

Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι.

Καθὼς εἰς τὴν μικρὰν Φοινίκην, οὕτω καὶ εἰς τὰς περιορισμένας ἐκτάσεις τῶν Ἑλληνικῶν παραθαλασσίων πολιτειῶν ἐγένετο ἐσχάτως ἐπαισθητὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀραιώσεως τοῦ πληθυσμοῦ διὰ συστάσεως ἀποικιῶν. Διὰ τούτων οἱ Ἕλληνες ἀπέφυγον τὰς πολιτικὰς ταραχὰς καὶ ἐξέτεινον τὰς κτήσεις καὶ τὴν δύναμιν τῆς μητροπόλεως, ἢ τοῦλάχιστον τὸ ἐμπόριον αὐτῆς. Καὶ καθὼς οἱ Φοίνικες, παρὰ τῶν ὁποίων οἱ Ἕλληνες ἔμαθον τὴν θαλασσοπλοΐαν καὶ τοὺς τόπους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ πλέωσιν, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες, διαγωνιζόμενοι πρὸς αὐτοὺς, κατέλαβον διὰ τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν πάντα τὰ παράλια τῆς Μεσογείου καὶ οὕτως ὄθουν διηνεκῶς τοὺς Φοίνικας πρὸς Δ. Πρὸ πάντων δὲ οἱ Ἰῶνες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰς παραλίαις χώρας τῶν βαρβάρων, ὀρηθηέντες οἱ μὲν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης κατοικοῦντες ἐκ τῆς Χαλκίδος, οἱ δὲ ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἐκ τῆς Μιλήτου πρὸς Β, καὶ ἐκ τῆς Φωκαίας πρὸς Δ. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ὑπὸ Ἀχαιῶν καὶ Δωριέων γενομένας ἀποικίσεις Ἰῶνες ἀπετέλουν συνήθως τὸν πυρῆνα αὐτῶν. Οἱ Ἕλληνες εἰς τὰς ἀποικίσεις αὐτῶν ἐκτὸς τῶν βαρβαρικῶν ἐξέλε-

γον και χώρας, ἔνθα ἤδη ὑπῆρχε συγγενῆς Πελασγικὸς πληθυσμὸς, καθὼς λ.χ. ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ και ἐν τῇ Σικελίᾳ. Αὐτόθι διὰ τῶν Ἰωνικῶν, Ἀχαικῶν και Δωρικῶν ἀποικιῶν ἐγενήθη ἐντελῶς Ἑλληνικὴ ἐθνικότης, προλαβοῦσα και αὐτὴν τὴν μητρόπολιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ μεταξὺ μητροπόλεως και τῶν ἀποικιῶν σχέσις ἦτο κατὰ τοὺς διαφόρους τόπους διάφορος, συνήθως ὅμως αἱ ἀποικίαι ἐτήρουν τὴν λατρείαν τῶν μητροπόλεων και ἀπέδιδον εἰς αὐτὰς ἰδιαίτερον σεβασμὸν, ἐνῶ οὖσαι αἱ πλείεσται ἀνεξάρτητοι, ὡς πρὸς τὰ πολιτικὰ δὲν ἐβόηθουν τὴν μητρόπολιν κατὰ ἐχθρικῶν προσβολῶν, ὅπως γίνεται τοῦτο δῆλον κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Ἔνεκα δὲ τῆς ποικιλίας τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀποικιῶν ἐγένετο μᾶλλον ἐπαισθητὴ αὐτόθι ἢ ἐν τῇ μητροπόλει ἡ ἀνάγκη γραπτῶν νόμων.

Οὕτως ἀνεφάνησαν παρὰ τοῖς Δοκροῖς τῆς Κάτω Ἰταλίας οἱ ἀρχαιότατοι γραπτοὶ νόμοι οἱ ὑπὸ Ζαλεύκου και συγχρόνως σχεδὸν ἐν Κατάνῃ τῆς Σικελίας οἱ ὑπὸ Χαιρώνδα, ἐκάτεροι στηριζόμενοι ἐπὶ τιμοκρατικῆς βάσεως. Οἱ νόμοι τοῦ τελευταίου βαθμηδὸν ἐγένοντο δεκτοὶ εἰς τὰς πλείεστας Χαλκιδικὰς πόλεις.

Ἐποφίς τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. 1) Οἱ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἴωνες ἐγίνωσκον ὅτι ἡ Ἴδρυσις ἀποικιῶν εἶνε προσφορωτάτη, ἔνθα δὲν ὑπάρχει διαγωνισμὸς πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν και ἐξαγωγὴν προϊόντων. Ἐκ τούτου πρῶτοι οἱ Μιλήσιοι ἀνεζήτησαν τοὺς βορείους βαρβάρους λαοὺς και ἐπροχώρησαν και εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Εἰς τὸν ἀρχαῖον Ἀσσυριακὸν λιμένα τῆς Σινώπης ἴδρυσαν οἱ Ἴωνες τῆς Μιλήτου τὴν πρώτην αὐτῶν ἀποικίαν και ὄλιγον μετὰ ταῦτα ὡς σταθμὸν ἐπὶ νήσου τῆς Προποντιδὸς διὰ τὸν πρὸς τὸν οὐχὶ πλέον ἄξιον Πόντον πλοῦν τὴν Κύζικον, και πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν ταύτην εἰσόδου τὴν Ἀβυδον και τὴν Λάμψακον. Πρὸς Δ και Β τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἐθεώρησαν προσφόρους θέσεις πρὸς Ἴδρυσιν σταθμῶν τοῦ μετὰ τῶν Σκυθῶν ἐπικερδοῦς ἐμπορίου τὰς ἐκβολὰς τῶν μεγάλων ποταμῶν. Οὕτως ἰδρύθησαν ἡ Ἴστρος πρὸς Ν τοῦ Δέλτα τοῦ Δανουβίου, ὁ Τύρας εἰς τὸν σχηματιζόμενον κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ὀμωνύμου ποταμοῦ λιμένα, ἡ Ὀλβία παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Βορουσθένου, τὸ Παντικᾶπαιον και ἡ Φαναγα-

ρία εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Μαιώτιδος, ἡ Τάναϊς εἰς τὸ Δέλτα τοῦ ὀριανούμου ποταμοῦ. Πρὸς Α δὲ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἰδρύθησαν ἐμπορεῖα διὰ τὸ μετὰ τῆς μεσογείου Ἀσίας ἐμπόριον, ἦγουν ἡ Φάσις καὶ ἡ Διοσκουριάς εἰς τὴν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Φάσιδος ποταμοῦ γῶραν, καὶ πρὸς Ν ἡ Τραπεζοῦς, ἣτις, οὔσα ἀποικία Σινωπέων, ἔκλειε τὸν στέφανον 80 Μιλησίων ἀποικιῶν, αἵτινες ἐνήργουν ζωηρότατον διὰ κερθανίων ἐμπόριον καὶ εἶχον πρὸς ἀλλήλας ζωηρὰν ἐπιμιξίαν. Ἰδρυσαν πρὸς τούτοις οἱ Ἴωνες ἀποικίας καὶ ἐν τῇ Κάτω Αἰγύπτῳ διὸ ὁ βασιλεὺς Ψαμμήτιχος (654—616), θέλων νὰ στερεώσῃ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ δυναστείαν του, παρεχώρησεν εἰς τοὺς Κᾶρας καὶ Ἴωνας, αἵτινες ἐδοθήθησαν αὐτὸν πρὸς Ἴδρυσιν τῆς μοναρχίας του, πλουσίας γῶρας ἐφ' ἑκατέρας τὰς ὄχθας τοῦ ἀνατολικοῦ βραχίονος τοῦ Νείλου καὶ ἦνοιξεν εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ Φοίνικας πάντας τοὺς τῶς κεκλεισμένους λιμένας τῆς Αἰγύπτου.

Ἐκτὸς τῆς μεσημβρινωτάτης πόλεως τῆς Ἰωνίας, τῆς Μιλήτου, καὶ ἡ βορειοτάτη αὐτῆς Φώκεια συμμετέσχε καὶ τῆς πρὸς Β ἀποικίσεως καὶ τοῦ ἐμπορίου μετὰ τῆς Αἰγύπτου. Οἱ Φωκαεῖς ὅμως, στενοχωρούμενοι πανταχόθεν ὑπὸ τῶν ὑπερτέρων Μιλησίων, ἐζήτησαν ἄλλην ὁδόν. Διὸ, μιμούμενοι τοὺς Χαλκιεῖς (ἰδὲ κατωτέρω), ἐστράφησαν πρὸς τὴν δυτικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου καὶ Ἰδρυσαν ἀποικίας εἰς τὰ παράλια τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας, ἐξ ὧν ἡ Μασσαλία ἔλαβε τὴν μεγαλειτέραν ἀνάπτυξιν.

2) Οἱ ἐπὶ τῆς Εὐβοίας Ἴωνες κατέστησαν τὴν πόλιν αὐτῶν Χαλκίδα τὴν παρὰ τὸν Εὐβοϊκὸν μεταξὺ δύο θαλασσῶν κειμένην ὀρηκτῆριον πολλῶν ἀποικιῶν, πρῶτον πρὸς Β καὶ μετὰ ταῦτα πρὸς Δ. Οἱ Χαλκιεῖς δηλ. στραφέντες πρὸς τὰ παράλια τῆς Θράκης, ἅτινα μόνον ἐκ τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου, δὲν εἶχον ἐτι λάβει Ἕλληνικὸν πολιτισμὸν, Ἰδρυσαν αὐτόθι ἐπὶ τῆς λίαν τετμημένης χερσονήσου τῆς μεταξὺ Θερμικοῦ καὶ Στρυμονίου κόλπου 32 πόλεις, ἐξ οἷς καὶ ἡ χερσονήσος ὠνομάσθη Χαλκιδική. Στραφέντες ἔπειτα πρὸς Δ ἔφθασαν κατὰ πρῶτον εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος, ἀλλὰ καταλιπόντες αὐτὸ εἰς τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς Κερκυραίους τοὺς θεμελιώσαντας ἐπὶ τῶν Ἰλλυρικῶν παραλίων τὴν Ἀπολλωνίαν καὶ τὴν Ἐπίδαμνον, προέβησαν περαιτέρω καὶ ἐκλέξαντες τὴν μᾶλλον πολυλιμενον παραλίαν τῆς Ἰταλίας, τὴν Καμπανίαν, ἐσύστησαν ἐπ' αὐτῆς τὴν

ἀρχαιοτέραν ἀποικίαν αὐτῶν Κύμην τὴν ὀμόνυμον τῆς Εὐβοικῆς πόλεως. Πρὸς δὲ τὸν πρὸς τὴν Ἰταλίαν πλοῦν ἴδρυσαν παρὰ τὸν ἐπικίνδυνον Σικελικὸν Εὐριπον δύο εὐλιμένους πόλεις, τὸ ἐπὶ τῆς Ἰταλικῆς στερεᾶς Ρήγιον καὶ τὴν ἀπέναντι ἐπὶ τῆς ΒΑ ἀκρας τῆς Σικελίας Ζάγκλην, ἣν μετὰ ταῦτα ὠνόμασαν Μεσσήνην ἀπὸ τοῦς φυγάδας Μεσσηνίου τοῦς ὑπ' αὐτῶν μετενεχθέντας διὰ τῶν πλοίων τῶν αὐτόσε. Τὰ δὲ βόρεια τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Σικελίας καὶ παρὰ τοῦς πρόποδας τῆς Αἴτνης κατέλαβον, ἴδρυσαντες τὴν Νάξον, ἣτις μετὰ ταῦτα ἐκλήθη Ταυρομένιον, τὴν Κατάνην καὶ τοῦς Λεοντίους, ἐνῶ τὰ ΝΑ ἀφήκαν εἰς τοῦς Κορινθίους, οἵτινες ἴδρυσαν αὐτόθι τὰς Συρακούσας.

3) Ἀχαϊκαὶ ἀποικίαι. Μᾶλλον πάσης ἄλλης χώρας ἔπασχεν ἐκ τοῦ πυκνοῦ πληθυσμοῦ ἡ στενὴ παραλία χώρα τῆς Ἀχαΐας, ἐν ἣ εἶχον συσσωρευθῆ Ἀχαιοὶ καὶ Ἴωνες. Ἐπλευσαν ἕνεκα τούτου οὗτοι κατ' εὐθείαν εἰς τὴν εὐφορον ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Οἰνωτρίας, ἔνθα ἴδρυσαν τὴν Σύβαριν καὶ τὴν Κρότωνα, καὶ ἐξηκολούθησαν ἐν τῇ νέᾳ αὐτῶν πατρίδι τὸν ἐν τῇ μητροπόλει ἀγῶνα τῶν ἰδίων φυλῶν. Οἱ Συβαρίται, ὑπερβάντες τὰ Ἀπέννινα, ἴδρυσαν εἰς τὰ δυτικὰ παραλία τῆς Δευκανίας σειρὰν 25 θυγατέρων πόλεων, τῶν ὁποίων ἡ βορειοτάτη ὠνομάσθη ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ τῆς θαλάσσης Ποσειδωνία (Παῖστος)· ἡ Σύβαρις ὅμως κατεστράφη (510) ὑπὸ τῶν Κροτωνιατῶν.

Αἱ Ἀχαϊκαὶ αὗται ἀποικίαι μετὰ τῶν Ἰωνικῶν, τῶν νέων Λοκρῶν (Λοκροὶ Ἐπιζεφύριοι), ἐλθόντων ἐκ τῶν Β ἀκτῶν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τῆς Τάραντος, ἴδρυθείσης (§. 7 ἐν τῷ δευτέρῳ Μεσηνιακῷ πολέμῳ) ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Φάλανθον ἐκ Λακεδαίμονος φυγαδευθέντων Παρθενιῶν, ἀπετέλουσαν νέαν Ἑλλάδα, ἣτις ἕνεκα τοῦ πλήθους καὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἐπὶ μεγάλης ἐκτάσεως σκοπίμως ἐκτισμένων πόλεων ὠνομάσθη μετὰ ταῦτα Μεγάλη Ἑλλάς.

4) Αἱ ἐπὶ τῆς Σικελίας Δωρικαὶ ἀποικίαι. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Κορινθίων ἴδρυσιν τῶν Συρακουσῶν, ὄριον τῶν πρὸς Δ πλοίων τῶν Ἑλλήνων, ἔμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον τὸ παρακείμενον Πάχυνον ἀκρωτήριον· ἀλλ' οἱ Ῥόδιοι πρῶτοι, ἀκολουθεῦντες τὰ Ἴχνη τῶν Φοινίκων, προσέβησαν εἰς τὴν Σικελικὴν θάλασσαν καὶ ἴδρυσαν ἐπὶ τῆς ἀποτόμου μεσημβρινῆς παραλίας τῆς Σικελίας τὴν Γέλαν παρὰ

τόν ὁμώνυμον ποταμόν· ἐξ αὐτῆς δὲ πάλιν μετὰ ἓνα αἰῶνα ἰδρῦθη ὁ Ἀκράγας, ὅστις ταχέως ὑπερέβη τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ κατὰ τὴν δύναμιν. Πρὸς τούτοις καὶ οἱ Μεγαρεῖς, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τῶν Ῥοδίων, ἴδρυσαν περαιτέρω πρὸς Δ τὴν Σελινοῦντα. Ἡ δυτικὴ ἄκρα τῆς Σικελίας ἦτο ἡ μόνη χώρα, ἐν ἣ οἱ Φοίνικες δὲν ὑπεχώρησαν εἰς τοὺς Ἕλληνας, εἰ καὶ οὗτοι, καὶ ἐκ μεσημβρίας καὶ ἐκ βορρᾶ προχωρήσαντες πρὸς Δ, ἴδρυσαν αὐτόθι, οἱ μὲν Ζάγγλιοι τὴν Ἰμέραν· ἐν δὲ τῷ Πανόρμῳ κατόικουν ἀνάμικτοι Ἕλληνες καὶ Φοίνικες.

Ἐπὶ τέλους καὶ τὰ ὀλίγον ἐπαγωγὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς Μεσογείου ἐδέχθησαν Ἑλληνικὰς ἀποικίας· διότι ἐπ' αὐτῶν ἰδρῦθη ὑπὸ κατοίκων τῆς πυκνῶς κατοικουμένης ἡφαιστείου νήσου Θήρας ἡ Κυρήνη ὡς τόπος ἐξαγωγῆς τοῦ διὰ κερθανίων ἐμπορίου τῆς μεσογείου Ἀφρικῆς. Αὕτη δ' ἐγένετο μετὰ ταῦτα, καθὼς καὶ ἡ Μασσαλία, κέντρον συστήματος Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν.

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τῆς καθυποτάξεως
τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Φιλίππου τῆς Β' βασιλείας
τῆς Μακεδονίας (500—338).

§ 40.

Οἱ Περσικοὶ πολέμοι (500—449).

Ἐπανάστασις τῶν Ἰώνων (500—494). Ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἰστιαῖος, σώσας τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰστρου γέφυραν εἰς τὴν κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐκστρατείαν Δαρείου τοῦ Ἰστιάσπου, βασιλέως τῶν Περσῶν, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ διὰ τὴν ὁποίαν παρέσχεν αὐτῷ τε καὶ τῷ στρατῷ αὐτοῦ εὐεργεσίαν ἀμειβὴν χώραν παρὰ τὸν Στρυμόνα, ἣτις εἶχεν ἄφθονα εὐγενῆ μέταλλα, ξυλείαν καὶ καλοὺς λιμένας. Ὅτε ὅμως ὁ Ἰστιαῖος, κτίσας αὐτόθι Μύρκιον τὴν Ἠδωρίδα, ἐζήτησε νὰ ἐκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν, λαβὼν ἐκ τούτου ὑπόψιας, μετεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὴν αὐλήν του, τὰ Σοῦσα, καὶ ἐπὶ πολὺ τὸν ἐκράτει αὐτόθι. Καταπεισθέντος δὲ τοῦ Πέρσου

σατράπου τῶν Σάρδεων Ἀρταφέρνης (ἀδελφεὸς τοῦ Δαρείου) ὑπὸ τοῦ Ἀρισταγόρα, γαμβροῦ τοῦ Ἰστιάου καὶ διαδόχου αὐτοῦ εἰς τὴν τυραννίδα τῆς Μιλήτου, νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Νάξου, λόγῳ μὲν νὰ ἐπαναγάγῃ τοὺς ἐκδιωχθέντας ἀριστοκρατικούς, ἔργῳ δὲ νὰ κάμῃ ἀρχὴν κατακτήσεων ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει, ἢ πολιορκία τῆς ἀποτόμου νήσου, διαφωνήσαντος τοῦ Πέρσου στολάρχου Μεγαβάτου ἐξ ἀδελφοῦ τοῦ Δαρείου πρὸς τὸν Ἀρισταγόραν καὶ προδώσαντος αὐτὸν εἰς τοὺς Ναξίους, ἔμεινεν ἀπραγματοποιήτος καὶ οὕτως ὁ Ἀρισταγόρας ὤφειλε νὰ πληρώσῃ κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν του τὰς ἐκ τοῦ πολέμου ζημίας. Ἔνεκα τούτου ἐζήτησεν οὕτως τὴν σωτηρίαν του εἰς τὴν κατὰ τῆς Περσικῆς ἀρχῆς ἐπανάστασιν τῶν Ἰώνων. Ἐνισχυθεὶς δὲ εἰς τοῦτο καὶ ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Ἰστιάου, μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐζήτησε βοήθειαν, ὅμως μόνον ἀπὸ τὰς Ἰωνικὰς καὶ δημοκρατούμενας πολιτείας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἐρετρίας ἔλαβεν ὀλίγα πλοῖα. Κατάρθρωσαν μὲν οἱ Ἴωνες ἐκ τῆς ταχύτητος νὰ κυριεύσωσιν τὰς Σάρδεις, ὅμως ὁ ἐμπρησμός τῆς πόλεως ταύτης ἠρέθισε τοὺς Λυδοὺς καὶ Πέρσας, οἵτινες, ταχέως ἐκστρατεύσαντες καὶ ἐντόνως ἀντισταθέντες, κατέλαβον παρὰ τὴν Ἐρεσον τὸν ὑποχωρήσαντα Ἰωνικὸν στρατὸν καὶ τὸν ἐνίκησαν αὐτόθι. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια, ὁ δὲ Ἀρισταγόρας, ἐγκαταλιπὼν τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ὑποκινηθέντας Ἴωνας, μετέβη εἰς τὰς παρὰ τὸν Στρυμόνα κτήσεις τοῦ πενθεροῦ του, ἵνα ἀναλάβῃ ἐκεῖθεν τὰ σχέδια αὐτοῦ· ὅμως ἔπεσεν αὐτόθι ἀδόξως εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Θρακῶν. Καταστραφέντος δὲ καὶ τοῦ τελευταίου στόλου, ὃν οἱ Ἴωνες ἠδυνήθησαν νὰ συλλέξωσι, τῶν μὲν τῶν νεῶν κατασκεδασθεισῶν, τῶν δὲ καταναυμαγθηθεισῶν παρὰ τὴν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Μιλήτου Λάδην νῆσον, ἢ μὲν Μίλητος, ἀλωθεῖσα ἀπεπερρώθη πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν Σάρδεων, τῶν δὲ κατοίκων αὐτῆς ἄλλοι μὲν ἐφρονεύθησαν, ἄλλοι δὲ μετωκίσθησαν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τίγριδος, καὶ οὕτως ἡ Ἰωνία ὑπετάγη ἐντελῶς.

Α) Ἀμυντικὸς πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν (493—479).
Πρώτη ἐκστρατεία ὑπὸ τὸν Μαρδόνιον (493). Ὁ Δαρεῖος,

ἵνα τιμωρήσῃ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Ἑρετριεῖς διὰ τὴν συμμετοχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἰώνων, ἀνέθηκεν εἰς τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ Μαρδόνιον τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων αὐτοῦ. Ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς, βαδίζων τὴν ἤδη γνωστὴν τοῖς Πέρσαις ὁδὸν, ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Μακεδονίας, ὅμως, ἐπιπεσούσης κατ' αὐτοῦ ἐν μιᾷ νικτὶ αἰφνιδίως πλησιοχώρου Θρακικῆς φυλῆς, ὑπέστη σημαντικὴν ζημίαν· ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὁ τὸν στρατὸν τῆς ξηρᾶς συνοδεύων στόλος, παραπλέον τὴν Θράκην, ἐναυάγησε παρὰ τὸ ἀρωατῆριον τοῦ Ἄθω. Αἱ ἀτυχίαι αὗται ἔκαμον τὸν Μαρδόνιον νὰ παραιτήσῃ τὰ περὶ ἰδρύσεως Περσικῆς σατραπείας ἐν Εὐρώπῃ σχέδια καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἀσίαν.

Δευτέρα ἐκστρατεία ὑπὸ τὸν Δάτιν καὶ Ἀρταφέρνην, υἱὸν τοῦ ὁμωνύμου σατράπου τῶν Σάρδεων (490). Αὕτη, ἀφορῶσα κυρίως τὴν καθυπόταξιν τῆς Μέσης Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Ἑρετρίας, ἐγένετο πρῶτον μὲν κατὰ τῆς ματαίως πρότερον πολιορκηθείσης Νάξου καὶ ἐκείθεν κατὰ τῆς Ἑρετρίας. Οἱ Ἕλληνες, ἀπησχολημένοι ἔνεκα ἐσωτερικῶν πολέμων, δὲν ἦσαν παντάπασιν ἔτοιμοι πρὸς κοινὴν ἀμυναν καὶ οὕτως οὐ μόνον αἱ νῆσοι ἐκτὸς τῆς Νάξου, ἀλλὰ καὶ αἱ μικραὶ πολιτεῖαι τῆς στερεᾶς ἔδωκαν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν τὸ σημεῖον τῆς ὑποταγῆς, γῆν καὶ ὕδωρ. Μόνον αἱ Ἀθηναὶ καὶ ἡ Σπάρτη οὐ μόνον ἠρνήθησαν καὶ ἐχλεύασαν τὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ καὶ ἐφόνευσαν τοὺς ἀπεσταλμένους, ῥίψαντες αὐτοὺς ἐν μὲν τῇ Σπάρτῃ εἰς φρέαρ, ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις εἰς βαθὺν λάκκον.

Ὁ Ἀρταφέρνης, ὀδηγῶν στόλον 600 πλοίων, κυριεύσας τὴν Νάξον ἀνευ ἀντιστάσεως, ἔλαβε παρὰ τῶν λοιπῶν νήσων ὀμήρους καὶ πολεμικὰ πλοῖα. Ἀποβάς ὕστερον εἰς τὴν Εὐβοίαν ἐκυρίευσε μετὰ πολλὰς ἐφόδους καὶ διὰ προδοσίας τὴν Ἑρετρίαν, τὴν ὁποίαν καὶ κατέκαυσεν. Ἐκείθεν ὁ Περσικὸς στρατὸς, συγκείμενος ἐξ 100000 πεζῶν τοῦλάχιστον καὶ 10000 ἵππέων, ἀποβάς εἰς τὴν Ἀττικὴν, παρετάχθη κατὰ συμβουλὴν τοῦ Ἰππίου, τὸν ὁποῖον ἐσκόπει νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν τυραννίαν τῶν Ἀθηναίων, εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶ-

νος. Ἐπειδὴ δ' οἱ Σπαρτιᾶται ἀνέβαλον ν' ἀποστείλωσι τὴν ὑποσχεθεῖσαν τοῖς Ἀθηναίοις ἐπικουρίαν μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῆς πανσέληνου, οὗτοι (10000 ὀπλίται), βοηθούμενοι ὑπὸ μόνον 1000 Πλαταιέων, ἀνέλαβον μόνον τὸν ἀγῶνα. Ἡ μάχη, καθ' ἣν ἐστρατήγει ὁ Μιλτιάδης καὶ ἐπολέμουν μεταξύ τῶν πρώτων ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀπεφασίσθη ἰδίως διὰ τῆς ταχύτητος τῆς προσβολῆς, καὶ οὕτως οἱ ἠττηθέντες Πέρσαι, διωχθέντες, ἐπέβησαν ἐπὶ τοῦ στόλου. Ἐκαμμὸν μὲν οἱ Πέρσαι ἀπόπειραν νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῆς ἐρήμου πολιτῶν πόλεως τῶν Ἀθηναίων, ὅμως ὁ Μιλτιάδης ἐπρόλαβεν αὐτοὺς διὰ ξηρᾶς, καὶ οὕτως ὁ μὲν Περσικὸς στόλος ἐπανάκαμψεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὁ δὲ παρακολουθῶν αὐτὸν Ἴππίας ἀπέθανεν ἐν Ἀθήνῃς.

Ὁ Μιλτιάδης, λαβὼν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Περσῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ τὸν στόλον καὶ τὸ στρατιωτικὸν ταμεῖον τῶν Ἀθηναίων, ἐπεχείρησεν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν Κυκλάδων, λόγῳ μὲν νὰ τιμωρήσῃ αὐτὰς διὰ τὴν εἰς τοὺς Πέρσας ὑποταγὴν, ἔργῳ δὲ νὰ τὰς ὑποτάξῃ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ μετὰ ματαίας ἐπὶ τῆς Πάρου ἐπιδρομὰς, πληγωθεὶς ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔνθα, καταδικασθεὶς εἰς πρόστιμον 50 ταλάττων (30000 περίπου δρ), ἀπέθανε πρὶν πληρῶσθαι αὐτό.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιλτιάδου ὁ Θεμιστοκλῆς, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὰς Ἀθήνας κατὰ τῆς ἐκδικήσεως τῶν Περσῶν, ἦν προεῖδεν, ἐξέητησε τὴν ναυπήγησιν στόλου καὶ ἐπρότεινε νὰ ὑπηρετῶσιν ἐν αὐτῷ καὶ οἱ Θῆτες, ἀπολαμβάνοντες μᾶλλον ἐκτεταμένα πολιτικὰ δικαιώματα ἢ πρότερον. Ἄλλ' ὑποπτεύσαντος τοῦ Ἀριστείδου ὅτι εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς τούτους ὑπεκρύπτοντο σιλόδοξοι σκοποὶ καὶ ἀντιστάντος τοῦ Θεμιστοκλέους, ὁ μετὰ αὐτῶν ἀγὼν ἔληξε διὰ τοῦ ἐξοστρακισμοῦ τοῦ πρώτου. Οὕτως ἠδυνήθη μετὰ ταῦτα ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ ἐκτελέσῃ ἀνενοχλήτως τὸ μεγαλοεργὸν αὐτοῦ σχέδιον.

Ἀποδεχθείσης τῆς προτάσεως τοῦ Θεμιστοκλέους, ἐναυπηγοῦντο κατ' ἔτος ἐκ τῶν προσόδων τῶν μεταλλείων τοῦ Λαυρίου 20 τριῆρεις, οἱ λιμένες τοῦ Πειραιῶς ὠχυροῦντο καὶ κατασκευάζοντο ἐν αὐτοῖς νεώρια. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκ τῆς τάξεως τῶν Θητῶν ληφθέντες ναῦται λίαν

ἐξησκήθησαν εἰς τὰ ναυτικά εἰς νικηφόρον κατὰ τῆς Αἰγίνης ἀγῶνα, καθ' ὃν ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνεδείχθη θαυμάσιος στρατηγός.

Τρίτη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν (480). Ἄμα ὁ Δαρεῖος μετὰ τριετίαν ἀπεπερατώσε τὰς παρασκευὰς αὐτοῦ διὰ τὴν ἀποπλύνη τὸν ἐν Μαραθῶνι ῥύπον καὶ ἐνώση τὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ βασιλείου του, ἢ ἐπανάστασις τῶν Αἰγυπτίων καὶ ὁ μετ' ὀλίγον ἐπελθὼν θάνατος αὐτοῦ ἀνέτρεψαν τὰ σχέδιά του Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ξέρξης, καθυποτάξας ταχέως τὴν Αἴγυπτον, ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Εὐρώπην ἐκστρατείαν κατὰ τὸ ἀρχαῖον σχέδιον τοῦ Μαροδονίου, δηλ. νὰ προσβάλλῃ συγχρόνως κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν Ἑλλάδα. Κατασκευαζομένων ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ὑπὸ Φοινίκων καὶ Αἰγυπτίων δύο γεφυρῶν ἐκ πλοίων καὶ διορυσομένου τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ἄθω, τὸ φθινόπωρον τοῦ 481 οἱ μὲν στρατοὶ τῶν ἀνατολικῶν μερῶν τοῦ Περσικοῦ κράτους συνηθροίζοντο εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὁ δὲ Ξέρξης διεχείμασεν εἰς τὰς Σάρδεεις. Τὸ προσεχές ἔαρ ὁ Περσικὸς στρατὸς ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας διέβη τὸν Ἑλλησπόντον, ἔνθα εὐρίσκοντο καὶ οἱ στόλοι τῶν ὑποτελῶν παραλίω ἐθνῶν, ἐπὶ τῶν κατασκευασθεισῶν γεφυρῶν, καὶ ἐγένετο ἐν Δαρίσκῳ, πεδιάδι τῆς Θράκης, ἐπιθεώρησις καὶ ἀπαρίθμησις τοῦ στρατοῦ, ὅστις εὐρέθη κατ' ἀρίθμησιν οὐχὶ λίαν ἀκριβῆ 1700000 ἀνδρῶν, ὧν πλεόν τοῦ ἡμίσεως ἀπετέλει ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς. Ἐκείθεν μετὰ ταῦτα ὁ κατὰ ξηρὰν στρατὸς, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ παραπλέοντος στόλου καὶ παρακολουθούμενος ὑπὸ τῶν ὑποτελῶν λαῶν, οἵτινες ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐνισχύωσιν αὐτοὺς καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, προσέβη διὰ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Ὀλύμπου. Αἱ μὲν πλείστοι τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἐζήτησαν τὴν σωτηρίαν τῶν εἰς τὴν ὑποταγὴν, ὅμως ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι, ἐνωθεῖσαι διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Θεμιστοκλέους, παρεσκευάσθησαν εἰς τὴν κοινὴν ἀμυναν. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἠκολούθησαν καὶ αἱ Πλαταιαὶ καὶ μετὰ ταῦτα αἱ Θεσπιαί. Οἱ Ἕλληνες ἀπεφάσισαν κατὰ πρῶτον νὰ ὑπερασπισθῶσι τὸ βορειότατον προπύργιον τῆς Ἑλλάδος, τὸν Ὀλυμπον· ἐπειδὴ ὅμως οἱ πλείστοι Θεσσαλοὶ, κηρυχθέντες

ὑπὲρ τῶν Περσῶν, ἔδωσαν αὐτοῖς γῆν καὶ ὕδωρ, οἱ διὰ θαλάσσης ἀποσταλέντες δεκακισχίλιοι ὀπλίται εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν ἐπανῆλθον εἰς τὸν Ἰσθμὸν ἄπρακτοι. Οἱ Ἕλληνες, ἀποτυχόντος τοῦ πρώτου σχεδίου τοῦ πολέμου, ἐξέλεξαν τὴν δευτέραν φυσικὴν ἀμυντικὴν γραμμὴν τῆς Ἑλλάδος, τὴν Οἶτην, ἐνθα ὁ στόλος ἠδύνατο νὰ ὑπερασπισθῆ ἐπιτυχῶς τὰς στενάς διόδους καὶ βοηθήσει ἀποτελεσματικῶς τὸν κατὰ γῆν στρατόν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Σπαρτιατῶν Λεωνίδας ἀνέλαβε μετὰ 7000 ὀπλιτῶν, ὧν 300 μόνον ἦσαν Σπαρτιάται, τὴν ὑπεράσπιν τοῦ στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν ὁ δὲ στόλος ἐτοποθετήθη ἀπέναντι αὐτῶν, παρὰ τὴν βορείαν ἄκρην τῆς Εὐβοίας, τὸ Ἀρτεμίσιον, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου Εὐρυβιάδου. Ἐπὶ δύο ἡμέρας ἐπολέμει ὁ Ξέρξης εἰς τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν ἄνευ ἀποτελέσματος, εἶτα ὁμως διὰ προδοσίας τοῦ Ἕλληνος Ἐφιάλτου, διαβάς διὰ στενωποῦ, κατέλαβε τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Λεωνίδας πρὸς ἀποφυγὴν ματαίας αἱματοχυσίας, ἀποστείλας ὀπίσω τοὺς συμμάχους ἐκτὸς τῶν ὡς ὀμῆρων ληφθέντων τετρακοσίων Θηβαίων, μετὰ τῶν τριακοσίων Σπαρτιατῶν καὶ τῶν παρ' αὐτῷ ἑκουσίως μεινάντων Θεσπιέων ὑπερασπίσθη ἥρωικῶς τὴν διάβασιν, ἀλλ' ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ πάντες. Ἡ κατὰ θάλασσαν παρὰ τὸ Ἀρτεμίσιον ναυμαχία ἦτο ἀμφιρρέπτης, ὁμως οἱ Ἕλληνες, μαθόντες ὅτι ἔπεσεν ὁ Λεωνίδας, ὑπεχώρησαν διὰ τοῦ Εὐρίπου, ἵνα ὑπερασπισθῶσι τὰς ἀκτὰς τῆς πατρίδος αὐτῶν. Οὕτω καὶ τοῦ δευτέρου σχεδίου τοῦ πολέμου ἀποτυχόντος, ἡ Μέση Ἑλλάς κατελήφθη ὑπὸ τῶν Περσῶν. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπανελθὼν μετὰ ταῦτα εἰς τὴν πόλιν, κατέπεισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτὴν καὶ ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς τὴν Σαλαμῖνα καὶ τὴν Τροιζῆνα. Διὰ ν' ἀναγκάσῃ δὲ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην, μνηύσας εἰς τὸν Ξέρξην κρύφα, ὅτι οὔτοι σκοποῦσι νὰ φύγωσι, τὸν προέτρεψε νὰ μὴν ἀφήσῃ νὰ παρέλθῃ ἀνωφελῶς ἡ τοσοῦτον καλὴ εὐκαιρία τοῦ νὰ συλλάβῃ αὐτόθι διὰ μιᾶς ὅλον τὸν Ἑλληνικὸν στόλον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ βάρβαροι ἐπολέμουν εἰς τὸν κόλπον τῆς Σαλαμῖνος ἄνευ τάξεως καὶ σχεδίου, οἱ Ἕλληνες ἐκέρδησαν λαμπροτάτην νίκην, ἣν ἀπεπεράτωσεν ἡ ἐσπευ-

σμένη φυγή τοῦ Ξέρξου, ὁ Θεμιστοκλῆς δηλ. ἐκφοβίσας τὸν Ξέρξην, ὅτι δῆθεν οἱ Ἕλληνες ἐσκόπουν νὰ καταστρέψωσι τὰς ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου γεφύρας, ἔκαμεν αὐτὸν νὰ φύγη ἐσπευσμένως μετὰ τοῦ πλείου τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν Ἀσίαν· κατέλιπεν ὁμως τὸν Μαρδόνιον, αἰτήσαντα τοῦτο, μετὰ τοῦ ἐκλεκτοτέρου στρατοῦ εἰς τὴν Θεσσαλίαν πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς καθυποτάξεως τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ ἔτος 479. Ὁ Μαρδόνιος ἀπεπειράθη κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀλεξάνδρου ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῶν Πελοποννησίων τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες τὰ μάλιστα εἶχον συντελέσει εἰς τὴν ἀποφασιστικὴν νίκην τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ὅτε ὁμως ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἀπέτυχε καὶ αὐτὸς ἐπροχώρησεν ἄνευ ἀντιστάσεως μετὰ 350000 ἀνδρῶν μέχρι τῶν Ἀθηνῶν, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πάλιν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν αὐτῶν καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Σαλαμίνα. Ἡ ἐκ δευτέρου ἐρήμωσις ὑπὸ τῶν Περσῶν τῆς Ἀττικῆς ἠνάγκασε τέλος τοὺς Σπαρτιάτας νὰ σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων καὶ οὕτως ὁ Μαρδόνιος ὑπεχώρησεν ἀπὸ τῆς ἐρημώσεως Ἀττικῆς εἰς τὴν σύμμαχον αὐτοῦ Βοιωτίαν. Αὐτόθι ὁμως οἱ μὲν Πελοποννήσιοι ὑπὸ τὸν Πausανίαν, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην ἐνίκησαν παρὰ τὰς Πλαταιάς τὸν στρατὸν τῶν βαρβάρων, ὅστις, πληγωθέντος τοῦ Μαρδονίου θανατηφόρος, διελύθη καὶ ἐτράπη εἰς ἄτακτον φυγὴν. Μετὰ δὲ τὴν νίκην ὁ Πausανίας, πολιορκήσας τὰς μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος συμμαχησάσας Θήβας, ἠνάγκασε τοὺς Θηβαίους νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν τοὺς κορυφαίους τῆς μηδίζουσης φατρίας, οὓς καὶ ἐφόνευσεν εἰς τὸν Ἴσθμόν.

Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ βασιλέως τῶν Σπαρτιατῶν Λεωτυχίδου, μὴ ὄν κατ' ἀρχὰς ἀξιόμαχος, περιωρίσθη τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ἐμποδίξῃ μόνον τὸν Περσικὸν τοῦ νὰ παρέχῃ βοήθειαν εἰς τὸν Μαρδόνιον. Ὅτε ὁμως ὁ στόλαρχος ἐπληροφορήθη παρὰ πρεσβείας, ἐλθούσης ἐκ Σάμου, ὅτι πᾶσα ἡ Ἰωνία περιμένει μόνον τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου διὰ νὰ ἀποστατήσῃ ἀπὸ τῶν Περσῶν, ἐπλευσεν ἐκ τῆς Δίλου εἰς τὴν Σάμον, ἀντικρὺ τῆς ὁποίας παρὰ τὸ ἀκρωτή-

ριον τῆς Μυκάλης οἱ Πέρσαι εἶχον σύρει εἰς τὴν ξηρὰν τὸν στόλον τῶν καὶ περιβάλει αὐτὸν μὲ ὄχυρόν περίβολον. Μετὰ τοῦτο ὁ Λεωτυχίδης, καθ' ἣν ἡμέραν ἐγένετο ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη, ἀποβάς ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ παρατεταγμένου ἐχθροῦ καὶ προσβαλὼν τὸν Περσικὸν στρατὸν, τὸν κατετρόπωσεν, ἰδίως διὰ τῆς ἀνδρίας τῶν ὑπὸ τὸν Ἐάνθιππον Ἀθηναίων καὶ τῆς ἐν τῇ μάχῃ αὐτομολήσεως τῶν Ἴώνων, συγχρόνως δὲ κατέκαυσε καὶ τὸν αὐτόθι περιεχαρακωμένον στόλον.

Αἱ Ἀθηναίαι, ἀνοικοδομηθεῖσαι (478) ἔτι λαμπρότεραι ὑπὸ τὸν Θεμιστοκλέα, μετὰ μεγάλης ταχύτητος περιτειχίσθησαν, ἀντιπραττόντων τῶν ζηλοτύπων Σπαρτιατῶν, τοὺς ὁποίους ὁ Θεμιστοκλῆς κατώρθωσε νὰ ἐξαπατήσῃ διὰ πρεσβειῶν. Συγχρόνως δ' ἀπεπερατώθη καὶ ἡ περιτείχισις τοῦ Πειραιῶς. Μετὰ δὲ ταῦτα προτάσει τοῦ Ἀριστείδου (ἰδὲ ἀνωτέρω) ἐδόθησαν εἰς τοὺς πολίτας τῆς τετάρτης τάξεως ἴσα πολιτικὰ δικαιώματα πρὸς ἀμοιβὴν τῆς ἀνδρίας, ἣν κατὰ τοὺς πολέμους ἐδειξάν.

B) Ἐπιθετικὸς κατὰ θάλασσαν πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν ὑπὸ τῆν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν (477—449). Συγχρόνως σχεδὸν ἐκλείσθη ἡ μὲν κατὰ γῆν πρὸς τὴν Εὐρώπην ὁδὸς τῶν Περσῶν διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Σηστοῦ καὶ τοῦ Βυζαντίου, ἡ δὲ κατὰ θάλασσαν διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Κύπρου, ἐξ ἧς ἠδύνατο νὰ ἐμποδισθῇ ἡ ἐν Κιλικίᾳ, Φοινίκῃ καὶ Αἰγύπτῳ ναυπήγησις μεγάλου στόλου, ἱκανοῦ νὰ ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὸν τῶν Ἀθηναίων. Οὕτως ἡ Ἑλλάς ἐξησφαλίσθη διαρκῶς ἀπὸ τὰς προσβολὰς τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ Σπάρτη ἀπὸ τῆς ἐν Μυκάλῃ μάχης ἠγεῖτο συμμαχίας, ἧτις ἐκτὸς τῶν πλείστων πολιτειῶν τῆς ἰδίως Ἑλλάδος περιελάμβανε καὶ τὰς ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀποικίας· ὅμως ἡ ἀλαζονικὴ συμπεριφορὰ τοῦ Πausανίου, ἀφ' οὗ χρόνου ἐγένεεν ἀρχηγὸς τοῦ συμμαχικοῦ στόλου, παρεκίνησε τοὺς συμμάχους καὶ ἰδίως τοὺς Ἴωνας ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων. Ἀναλαβόντων οὕτω τῶν Ἀθηναίων τὴν ἡγεμονίαν, ὁ Ἀριστείδης, διορισθεὶς ὑπὸ τῶν συμμάχων, ὤρισεν, ἵνα αἱ διά-

φθορι πολιτείαί αἱ ἀποτελοῦσαι αὐτὴν παρέχουσι πρὸς ἐξακο-
 λούθησιν τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου ἢ πλοῖα καὶ ἀνδρας
 ἢ χρήματα, τὰ ὅποια κατετίθεντο εἰς τὸ ἐπὶ τῆς νήσου Δῆ-
 λου (ἐδρας τοῦ συμμαχικοῦ συνεδρίου) ταμεῖον, ὑπὸ τῶν Ἀθη-
 ναίων διευθυνόμενον. Οἱ Σπαρτιᾶται, προσελθόντων τῶν συμ-
 μάχων εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἔκτοτε ἀπέσχον ἀπὸ πάσης συμ-
 μετοχῆς τοῦ πολέμου.

Ἡ ἀριστοκρατικὴ ἐν Ἀθήναις μερίς, ἧς πρόϊστατο ὁ Κίμων,
 παραστήσασα τὸν Θεμιστοκλέα ὡς ἐπικίνδυνον εἰς τὴν ἐλευ-
 θερίαν τῆς πολιτείας ἔνεκα τῆς πρὸς αὐτὸν μεγάλης τοῦ δήμου
 ὑπολήψεως, κατώρθωσε ὑποκινήσει τῶν Σπαρτιατῶν (472;) νά ἐξοστρακίσῃ αὐτόν. Οὗτος κατ' ἀρχὰς μὲν ἔφυγεν εἰς
 τὸ Ἄργος, εἶτα δὲ, κατηγορηθεὶς ὡς συμμετοχὸς τῆς προδο-
 σίας τοῦ Πausaniou καὶ καταδιωχθεὶς διὰ τοῦτο, κατέφυγεν
 εἰς τὰ Σοῦσα πρὸς Ἀρταξέρξην τὸν Α', παρὰ τοῦ ὁποίου ἔλαβε
 πρὸς κατοικίαν τὴν ἐπὶ Μαιάνδρῳ Μαγνησίαν καὶ πρὸς ψώμισμα
 τὰ εἰσοδήματα αὐτῆς τε καὶ δύο ἄλλων παρακειμένων πό-
 λεων. Ὁ δὲ Πausanias, ὅστις εἶχεν ἔλθει εἰς διαπραγματεύ-
 σεις μετὰ τῶν Περσῶν πρὸς κατάλυσιν τῆς ἀρχῆς τῶν ἐν
 Σπάρτῃ ἐφόρων καὶ ἀνδρῶν ἀπολύτου βασιλείας, ἀνακαλυ-
 φθεὶς, διέφυγε τὴν φυλάκισιν, καταφυγὼν εἰς τὸν ναὸν τῆς
 Χαλκιοαίου Ἀθηνᾶς· ὅμως οἱ Σπαρτιᾶται, ἀνοικοδομήσαντες
 τὴν θύραν αὐτοῦ καὶ ἀποσκευάσαντες τὴν ὄροφν καὶ κύκλῳ
 περιστρατοπεδεύσαντες ἀπέκτειναν αὐτὸν τῷ λιμῷ. Κατὰ τὸν
 αὐτὸν περίπου χρόνον (468;) ἀπέθανε καὶ ὁ Ἀριστείδης ἐν
 ἐσχάτῃ πενίᾳ.

Κίμων ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, λαβὼν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ
 συμμαχικοῦ στρατοῦ καὶ διώξας τοὺς Πέρσας ἐκ τῆς Θράκης,
 τῆς Καρίας καὶ τῆς Λυκίας, κατώρθωσε τὴν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ
 κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ὑπεροχὴν τῶν Ἑλλήνων διὰ τῆς
 παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Εὐρυμέδοτος ποταμοῦ λαμπρᾶς ἐν Παι-
 φυλίᾳ νίκης κατὰ τοῦ Περσικοῦ στόλου καὶ στρατοῦ καὶ, καθω-
 ράσας διὰ τῆς λείας τὰς Ἀθήνας, συνήνωσε τὸν Πειραιᾶ μετὰ
 τῆς πόλεως διὰ τῶν Μακρῶν Τειχῶν.

Τὸ πέρασ τῶν Μηδικῶν πολέμων ἰδὲ ἐν σελ. 109 τοῦ πρώτου τεύχους.

§ 11.

Ὁ τρίτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος 465 (464).-456 (455).

Σκοπούντων τῶν Σπαρτιατῶν νὰ εἰσβάλῃσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν, διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τοὺς Ἀθηναίους νὰ κατακτήσωσι τὴν ἀπὸ τῆς συμμαχίας αὐτῶν ἀποστατήσασαν Θάσον, φοβερὸς σεισμὸς κατέστρεψε τὴν πόλιν αὐτῶν, ἐξ οὗ ἀπέθανον κατ' εἴκοσι χιλιάδες ἀνθρώπων. Ἐκ τούτου ἐνθαρρυνθέντες οἱ βαρῆως καταπιεζόμενοι ὑπ' αὐτῶν Εἰλωτες καὶ ἐνωθέντες μετὰ τῶν Μεσσηνίων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν, κατέλαβον τὴν Ἰθώμην. Ἀλλ' ἡ Σπάρτη, ζήτησασα, ἔλαβεν ἐπιουρίαν ἐξ Ἀθηνῶν προτροπῇ τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ ἰδίως τοῦ Κίμωνος, ὅστις διετάχθη νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ πόλεμος παρετείνετο καὶ τὰ τέλη τῶν Σπαρτιατῶν ὑπέκπευον τὸν Κίμωνα, ἠναγκάσθησαν νὰ τὸν ἀποστείλωσιν ὀπίσω. Οἱ Ἀθηναῖοι, δεχθέντες εὐχαρίστως τοὺς ἐν Ἰθώμῃ Μεσσηνίους, παραδοθέντας μετὰ 10ετῆ πολιουρίαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἐπὶ τῷ ὄρει ν' ἀναχωρήσωσιν ἐλεύθεροι, τοῖς παρεχώρησαν εἰς κατοικίαν τὴν ὁποίαν εἶχον κυριεύσει ἀπὸ τοὺς Ὀζόλας Λοκροὺς Ναύπακτον, ἣτις οὕτω κατέστη μετὰ ταῦτα σημαντικὸς στρατιωτικὸς σταθμὸς δι' ἐπιχειρήσεις κατὰ τῆς Πελοποννήσου.

§ 12.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους.

Α) Ἀκμὴ τῶν Ἀθηνῶν. Περικλῆς ὁ υἱὸς τοῦ νικῆσαντος ἐν Μυκάλῃ Ξανθίππου, ἐνῶ ποτὲ δὲν ἐχορημάτισεν ἄρχων, ἐπὶ 40 ἔτη (468—429) ἡγούμενος τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, διεύθυνε τὰ τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηνῶν. Οὗτος πολεμῆσας ἐπιτυχῶς τοὺς ἀρχηγούς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος (τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ πρεσβυτέρου Θουκυδίδου), κατόρθωσε τούτους μὲν νὰ ἐξορίσῃ καὶ οὕτω νὰ εὐκολύνῃ τὰ

ἐν τῷ ἐσωτερικῷ σχέδιον αὐτοῦ, μετὰ δὲ τῶν Σπαρτιατῶν νὰ κάμῃ ἀνακωχὴν καὶ οὕτω νὰ ἐξομαλύνῃ τὰ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Τὸ μὲν σχέδιον τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἦτο νὰ καταστήσῃ πλήρη τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ καὶ εἶτα, βάσιν ἔχων τοῦτον, νὰ θεμελιώσῃ ὡς ὁδηγὸς καὶ ἐμπειπιστευμένος αὐτοῦ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κυριαρχίαν. Πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἐζήτησε κατὰ πρῶτον νὰ καταστήσῃ τοὺς ἀπορωτέρους πολίτας ἀνεξαρτήτους τῆς ἐπιβροῆς τῶν πλουσίων συμπολιτῶν του. Ὁθεν διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ πᾶς Ἀθηναῖος πολίτης, φοιτῶν εἰς τὸ θέατρον, ἐλάμβανεν ἐκ τῶν δημοσίων χρημάτων τὰ πρὸς ἀπότισιν τοῦ δικαιώματος τῆς εἰσόδου ἀπαιτούμενα (θεωρικά χρήματα). Ἴνα δ' εἰπιείνῃ ἔτι μᾶλλον τὴν συμμετοχὴν τοῦ λαοῦ εἰς τὰ κοινὰ, ὡς ἀπῆλθον τοῦτο τὰ δημοκρατικὰ συμφέροντα αὐτοῦ, καὶ ἵνα καταστήσῃ ἔργῳ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου ἰδρυθεῖσαν ἰσότητα τῶν δικαιωμάτων πασῶν τῶν τάξεων τοῦ δήμου, ἐπρότεινεν ἵνα τοῦ λοιποῦ οἱ πτωχότεροι πολῖται, εἴτε κρίνοντες ἐπὶ δικαστικῆς ἑδρας, εἴτε λαμβάνοντες μέρος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, εἴτε ὑπηρετοῦντες εἰς τὸν στρατὸν ἢ τὸν στόλον, ἀποζημιώνονται δι' ἐκάστην τοιαύτην δημοσίαν ὑπηρεσίαν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀντιπράττοντες εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις αὐτοῦ κυρίαν ὑποστήριξιν εἶχον τὸν Ἀρειὸν Πάγον, τὴν μόνην ὑπολειπομένην ἀριστοκρατικὴν ἀρχὴν, προτάσει τοῦ Ἐπιάλτου ἀφῆρέθη ἡ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν καὶ τῆς νομοθεσίας ἐπιβροῆ τοῦ Ἀρειοῦ Πάγου καὶ ἀφέθη εἰς αὐτὸν μόνον ἡ ἐκδίκασις τῶν θανασίμων ἐγκλημάτων. Ὁ Περικλῆς, καταργηθεὶς τῆς ἐπιβροῆς τοῦ Ἀρειοῦ Πάγου καὶ ἐξοστρακισθέντος τοῦ Κίμωνος, ὅστις ἐπολέμει τοὺς νεωτερισμοὺς αὐτοῦ, εὗρε πολλὴν εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῶν σχεδίων του ἄδειαν.

Τὸ σχέδιον τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἔτεινε κυρίως εἰς τὴν τήρησιν τῆς εἰρήνης, ἐπειδὴ, θεωρῶν ἀναπόφευκτον τὸν κατὰ τῆς Σπάρτης πόλεμον τῶν Ἀθηναίων, ἤθελε νὰ συγκεντρώσῃ ἐν Ἀθήναις πάσας τὰς δυνάμεις καὶ νὰ τηρῇ αὐτὰς ἀκμαίας. Ὁθεν ὠχώρωσεν ἔτι μᾶλλον τὰ πρὸς τὸν Πειραιᾶ Μακρὰ Τεῖχη διὰ τῆς προσθήκης τρίτου, τοῦ διὰ μέσου καλουμένου, ἠύξησε τὸν στόλον, ἐβελτίωσε τὴν ναυπηγίαν τῶν

πλοίων και ἐκανόνισε κάλλιον τὴν τριηραρχίαν (δηλ. τὴν ὑποχρέωσιν τῶν εὐπόρων πολιτῶν νὰ ἐξοπλιζῶσι καὶ διατηρῶσι τὰ δημόσια πολεμικὰ πλοῖα εἰς καλὴν κατάστασιν. Ἐπειδὴ κύριον στήριγμα τῆς θαλασσίας δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν οἱ σύμμαχοι, εἰ καὶ δὲν ἐζήτηε ὁ Περικλῆς νὰ πιέξῃ αὐτοὺς, ἀπῆτει ὅμως διὰ παντὸς τρόπον, ἵνα αἱ Ἀθηναὶ ἔχῃσι τὴν ἡγεμονίαν τῶν συμμάχων, ἧτις ἐξετείνετο ἐπὶ πασῶν τῶν παραλίων χωρῶν καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, καὶ μετήνεγκε τὸ συμμαχικὸν ταμεῖον ἐκ τῆς δῆθεν ἀπροστατεῦτου Δήλου εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐκτοτε αἰσυνεισφοραὶ τῶν συμμάχων ἦσαν πραγματικοὶ φόροι, ἀλλ' ἐκαλοῦντο ἐπὶ τὸ εὐφημότερον συντάξεις, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, οἵτινες διὰ τὴν χρῆσιν αὐτῶν δὲν ἐδίδον εὐθύνας, εἶχον ἐπὶ τῶν συμμάχων οὐ μόνον τὸ δικαίωμα τῆς ἀνωτέρας ἐποπτείας, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς ἐκδικάσεως.

Ἀφότου δὲ τὸ συμμαχικὸν ταμεῖον κατέστη Ἀττικὸν θησαυροφυλάκιον, ὁ Περικλῆς, ἀξιομένων διηνεκῶς τῶν εἰσοδημάτων αὐτοῦ, κατεκόσμησε δι' αὐτῶν τὰς Ἀθήνας μετὰ τὰ λαμπρότατα μνημεῖα τῆς τέχνης καὶ κατέστησε συγχρόνως τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν κέντρον τοῦ μεγάλου θαλασσίου ἐμπορίου, τοῦ ὁποίου, προστατευομένου ὑπὸ τοῦ στόλου, ἡ ἀνάπτυξις ἦτο ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς τέχνης (ἴδρυσις ἀποικιῶν, οἷον τῶν Θουρίων ἐν τῇ Λευκανίᾳ, τῆς Ἀμφιπόλεως ἐπὶ τοῦ Στρυμόνος, κτλ.). Διὰ τῶν φροντίδων τοῦ Περικλέους ἐδόθη ἡ ἄθησις καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς καλλιτεχνίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν, διότι οἱ πρῶτοι ποιηταὶ (ὁ τραγικὸς Σοφοκλῆς καὶ ὁ κωμικὸς Κρατῖνος), ῥήτορες (Ἀντιφῶν), ἱστοριογράφοι (Θουκυδίδης), φιλόσοφοι (Ἀναξαγόρας, Ζήνων, Πρωταγόρας) οὐ μόνον ἔζων ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' εἶχον καὶ προσωπικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Περικλέους καὶ συνετέλουν πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν αὐτοῦ, νὰ καταστήσῃ δηλ. τὰς Ἀθήνας πνευματικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος. Συγχρόνως δὲ καὶ αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι ἐσησάν τὴν ἔδραν αὐτῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ, διότι ἡ δὲ καταστραφείσα πρωτεύουσα αὐτῆς καὶ ἰδίως ἡ ἀκρόπολις ἐκοσμήθησαν διὰ τῶν λαμπροτάτων ἔργων.

Β) Ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον. 1) Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεστήριξαν τὴν ἐπανάστασιν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τοῦ σατράπου αὐτῶν Ἰνάρω (460 — 455) κατὰ τῶν Περσῶν· ἀλλ' ὁ σατράπης Μεγάβυζος, καταβαλὼν τὴν ἐπανάστασιν, τοὺς μὲν συμμάχους τῶν Αἰγυπτίων Ἑλληνας ἠγματολόγησε, τὸν δὲ Ἰνάρων ἐσταύρωσε.

2) Πόλεμος τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ Σπαρτιατῶν (457—450). Οἱ Σπαρτιαῖται, φηνοῦντες τὴν ἀπαύστως ἀξιομένην δύναμιν τῶν Ἀθηναίων, ἤθελον νὰ καταστήσωσι τοὺς Θηβαίους ἡγεμόνας τῶν Βοιωτικῶν πόλεων καὶ οὕτω νὰ ταπεινώσωσι τὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ ἀνακτήσωσιν ἐκ νέου ἰσχυρὰν δύναμιν ἐν τῇ βορείᾳ Ἑλλάδι. Ἐπὶ προφάσει λοιπὸν τοῦ νὰ ἐκδιώξωσι τοὺς εἰς τὴν Δωρικὴν κοιτίδα εἰσβαλόντας Φωκεῖς, ἔπεμψαν εἰς τὴν Μέσσην Ἑλλάδα στρατὸν, ὅστις, ἀναγκάσας τοὺς Φωκεῖς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Δωρίδα, ἐπανήρχετο εἰς τὰ ἴδια. Τότε ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι, θέλησαντες νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐπάνοδον τῶν Σπαρτιατῶν, ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ συνάψωσι μάχην ἐκ τοῦ συστάδην παρὰ τὴν Τάναγραν (457), καθ' ἣν οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἠττήθησαν συνδρομῇ τῆς ἐν τῷ στρατῷ αὐτῶν Λακωνιζούσης φατρίας, οἱ δὲ Σπαρτιαῖται ἐπανήλθον εἰς τὰ ἴδια. Οὕτως οἱ ἐν Θήβαις ἀριστοκρατικοὶ ἔλαβον ἔργῳ τὴν ὑπεροχὴν ἐν Βοιωτίᾳ, ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν παρὰ τὰ Οἰνόφυτα νίκην τῶν ἐπανήρχον τοὺς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἐκδιωχθέντας κορυφαίους τῶν δημοκρατικῶν, οἵτινες, ὡς εἶπετο, συνεμάχησαν μετ' αὐτῶν καὶ οὕτως αἱ Ἀθῆναι μετὰ προσωρινὴν ταπεινώσιν ἐγένοντο ἰσχυρότεραι ἢ πρότερον.

3) Ὁ Περικλῆς πρὸς συνδιαλλαγὴν τῶν δύο ἐν Ἀθήναις φατριῶν καὶ συνομολόγησιν μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν εἰρήνης ἐπρότεινε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Κίμωνος. Οὗτος ἐπανελθὼν ἐπεχείρησε νέαν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν πρὸς ἐκδίκησιν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἠττητῆς τοῦ στόλου τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀνάκτησιν τῆς ἀπολεσθείσης Κύπρου. Ἀπέθανε μὲν ὁ Κίμων κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Κιτίου, ὅμως ὁ στόλος καὶ ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς

ένίκησαν τοὺς Πέρσας κατὰ τὴν ὑποχώρησιν παρὰ τὴν Σαλαμίνα τῆς Κύπρου (449).

4) Μάταιος πόλεμος τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν ἐν Θήβαις ἀριστοκρατικῶν (447). Κατὰ τὴν θετὴ ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς Βοιωτίας (ἀπὸ τῆς παρὰ τὰ Οἰνόφυτα μάχης) οἱ ἐκδιωχθέντες ὀλιγαρχικοί, ἐνωθέντες πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐξουσίας, κατῴρθωσαν, ἡγουμένων τῶν Θηβῶν, μετὰ τὴν ἐν Κορωνεῖα νίκην (447) κατὰ τοῦ ἀρρόντιδος Ἀθηναίου Τολμίδου νὰ καταλύσωσι τὴν δημοκρατίαν καὶ νὰ ἀνιδρύσωσι τὰ ἀρχαῖα πολιτεύματα. Ἡ ἀτυχία τῶν Ἀθηνῶν παρεκίνησε καὶ ἄλλας πολιτείας (τὴν Εὐβοίαν, τὰ Μέγαρα) ν' ἀποστατήσωσιν, ἀλλ' ὁ Περικλῆς ἔσωσε τὴν θέσιν τῶν Ἀθηνῶν ὡς μεγάλης Ἑλληνικῆς δυνάμεως, συνομολογήσας μετὰ τῆς Σπάρτης 30ετείς σπονδάς.

§ 13.

Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος (431—404).

Αἷτια. Ἡ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης (ἀντιπροσώπων τῆς ἀντιθέσεως, τοῦ Ἰωνισμοῦ καὶ Δωρισμοῦ, τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς ἀριστοκρατίας) ἀντιζήλια ἀπὸ τῶν Μηδικῶν ἤδη πολέμων ὑπέζεκαίετο ἀδιαλείπτως ἐκ τῆς μεταβάσεως τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ ταύτης εἰς ἐκείνην, ἐκ τῆς ὀχυρώσεως τῆς πόλεως, ἐκ τῆς ἀποπομπῆς τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸν τρίτον Μεσσηνιακὸν πόλεμον, ἐκ τῆς ἀναμίξεως αὐτῶν εἰς ἔριδας ἄλλων πολιτειῶν καὶ τέλος ἐκ τῆς ἀντιπροσωπεύσεως ἀντιθέτων ἀρχῶν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις προσετέθη καὶ ἡ δυσαρέσκεια τῶν συμμάχων, τοὺς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι μετεχειρίζοντο μᾶλλον ὡς ὑπηκόους. Πολλοὶ τῶν συμμάχων (οἷον ἡ Σάμος καὶ τὸ Βυζάντιον) εἶχον ἤδη ἀπὸ πολλοῦ ἀποπειραθῆ ν' ἀπαλλαχθῶσιν ἀπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, ὅμως δὲν κατῴρθωσαν τοῦτο. Αἱ πρῶται πρὸς ἐκρηξίν τοῦ πολέμου ἀφορμαὶ ἦσαν 1) ἡ ἔρις ἐν Ἐπιδάμνῳ μεταξὺ τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν καὶ ὁ ἐκ ταύτης ἐκραγείς πόλεμος μεταξὺ Κερκύρας καὶ Κορίνθου (434—432). Ὅτε δηλ. εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Κερκύρας ἰδρυθεῖσαν ἐπὶ τῆς Ἰλλυρικῆς

παραλίας Ἐπίδαμον (ὑστερον Δυρράχιον) οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἐξεδιώχθησαν καὶ ἐζήτησαν νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια διὰ τῆς βοήθειας τῶν Ἰλλυριῶν, οἱ δημοκρατικοὶ τῆς Ἐπιδάμου ἐζήτησαν βοήθειαν παρὰ τῆς μητροπόλεως Κερκύρας· ἐπειδὴ δὲ οἱ αὐτοὶ κρατοῦντες ἀριστοκρατικοὶ ἠρνήθησαν, οἱ πρέσβεις μετέβησαν εἰς τὴν Κόρινθον, τὴν μητρόπολιν τῆς Κερκύρας. Οἱ Κορίνθιοι πρὸς ἀνίδρυσιν τῆς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐπαπειλουμένης ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει ἀρχαίας αὐτῶν ἡγεμονίας καὶ ἀποκτήσιν τῆς Ἐπιδάμου ὡς ἀφετηρίας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑπεσχέθησαν νὰ δώσωσι βοήθειαν, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅμως ἢ Ἐπίδαμος νὰ δεχθῆ Κορινθιακὴν φρουράν. Οἱ δὲ Κερκυραῖοι, νικήσαντες τὸν πρὸς τὴν Ἐπίδαμον πλέοντα Κορινθιακὸν στόλον παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐκυρίευσαν τὴν Ἐπίδαμον καὶ ἐγένοντο οὕτω κύριοι ὄλου τοῦ Ἰονίου πελάγους. Κατώρθωσαν πρὸς τούτοις νὰ ἀποκτήσωσι τὴν *συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων*, καὶ εἰς δευτέραν παρὰ τὸ στενὸν τῆς Κερκύρας ναυμαχίαν μόνη ἢ ἐμφάνισις στόλου αὐτῶν ἤρπασεν ἀπὸ τοῦς Κορινθίους τὴν ὁποίαν οὗτοι εἶχον σχεδὸν κερδήσει νίκην. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἀγὼν ἦτο ἀμφίρροπος, ἑκάτεροι ἔστησαν τρόπαια. Ἡ συμμετοχὴ αὕτη τῶν Ἀθηναίων ἐπήνεγκε τὴν κατάλυσιν τῶν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Πελοποννησίων σπονδῶν.

2) *Ἡ ἀποστασία τῆς Ποτιδαίας*, Κορινθιακῆς ἀποικίας, ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων, ὅτε δηλ. οἱ Ἀθηναῖοι, διαβραγείσης τῆς πρὸς τοὺς Κορινθίους φιλίας αὐτῶν, ἀπήτησαν ἔνεκα ὑποψίας τὴν καθαιρεῖσιν τῶν τειχῶν τῆς Ποτιδαίας, οἱ Ποτιδαῖαι, ἐρεθισθέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περδίκκα καὶ ἐλπίζοντες εἰς τὴν ὑποσχεθεῖσαν ἐπικουρίαν τῶν Πελοποννησίων, ἀπεσπάρθησαν ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλ' εἰ καὶ ἔλαβον παρὰ τε τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Κορινθίων ἐπικουρίαν, ὅμως ἠττήθησαν ὑπὸ τῆς μεγαλειτέρας δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων καὶ οὕτως ἡ πόλις αὐτῶν, πολιορκηθεῖσα καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν (430), ἠναγκάσθη νὰ κάμῃ συνθήκας ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ ἀναχωρήσωσιν οἱ κάτοικοι ἐλευθέρως ἐκ τῆς πόλεως, ἣν κατέκρησαν Ἀθηναῖοι ἄποικοι.

Συνελθόντων δὲ τῶν Πελοποννησίων αἰτήσῃ τῶν Κορινθίων εἰς Σπάρτην, ἀπεφασίσθη διὰ τῶν προσπαθειῶν ἰδίως τῶν Κορινθίων καὶ Μεγαρέων, καίτοι ἀντιλέγοντος τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμου, ὅτι παρεβιάσθησαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων αἱ θοοτεῖς σπονδαὶ καὶ ἔνεκα τούτου ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς καταθλιπτικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων. Μετὰ τοῦτο συνεμάχησαν μετὰ μὲν τῶν Σπαρτιατῶν αἱ πλείσται πολιτεῖαι τῆς Στερεᾶς καὶ ἰδίως ἐκεῖναι, εἰς τὰς ὁποίας ἤρχον ἔτι ἀριστοκρατικοὶ οἴκοι, μετὰ δὲ τῶν Ἀθηναίων αἱ πλείσται τῶν νήσων καὶ παραλίων πόλεων, ἀλλ' ἄκουσαι καὶ ἔτοιμαι εἰς πρότην εὐκαιρίαν ν' ἀποσείσωσι τὸν μισθὸν αὐτῶν ζυγόν.

Α). Ὁ δεκαετής πόλεμος, μέχρι τῆς 50ετοῦς εἰρήνης τοῦ Νικίου (431—421). Ἡ ἀρχὴ τοῦ πολέμου προῆλθεν ἐκ τῶν Θηβαίων, οἵτινες αἴφνης ἐπέπεσον μὲν κατὰ τῶν Πλαταιέων, συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, διὰ ν' ἀναγκάσωσιν αὐτοὺς νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν ἡγεμονεύμενον Βοιωτικὸν δεσμὸν, ὅμως ἀπεκρούσθησαν καὶ πολλοὶ ἐφρονεύθησαν. Μαθόντες τοῦτο οἱ Πελοποννήσιοι εἰσέβαλον ὑπὸ τὸν Ἀρχίδαμον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἠρήμωσαν ἐπὶ δύο ἔτη τὴν χώραν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι κατὰ συμβουλήν τοῦ Περικλέους εἶχον καταφύγει εἰς τὴν πόλιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐνέσκηψεν εἰς τὰς Ἀθήνας καταστρεπτικὸς λοιμὸς, ὁ μὲν Ἀρχίδαμος ἐπανεκάμφεν, ὁ δὲ στόλος τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Φορμίωνα ἐκέρδησεν ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ δύο λαμπρὰς νίκας, τὴν μὲν πρώτην κατὰ τοῦ Κορινθιακοῦ στόλου, τὴν δὲ δευτέραν κατὰ τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ πρὸς βοήθειαν τοῦ πρώτου σταλέντος Σπαρτιατικοῦ. Ὁ ἐκ τοῦ λοιμοῦ τὸ 429 θάνατος τοῦ Περικλέους ἐπήνεγκεν εἰς τὰς Ἀθήνας μέγα πένθος, ἐπειδὴ ἔκτοτε, μὴ διευθύνοντος πλέον τὸν δῆμον ἐξόχου νοός, ἤρχισεν ἡ ἐμφαυλισίς τῆς δημοκρατίας καὶ ἄνθρωποι τῆς κατωτάτης τάξεως, εὐκόλως ἀφαρπάζοντες τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ, ἀνεβιάζοντο εἰς τὰ ὑψίστα τῆς πολιτείας ἀξιώματα.

Ἀποστασία τῆς νήσου Λέσβου (428). Ὀφεληθέντες οἱ Μυτιληναῖοι ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ προσελθούσης ἀτυχίας τῶν

Ἀθηναίων καὶ συνεννοηθέντες μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Θηβαίων ἀπεστάτησαν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, κατὰ τῶν ὁποίων ὁ στρατὸς τῶν Πελοποννησίων ἐκ νέου εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἐνισχύσαντες τὸν παρὰ τὴν Λέσβον στόλον αὐτῶν (ὑπὸ τὸν Πάχητα) καὶ πολιορκήσαντες τὴν Μυτιλήνην, κατώρθωσαν νὰ ἐγερθῇ ὁ λαὸς καὶ ν' ἀναγκάσῃ τοὺς ὀλιγαρχικοὺς νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν πόλιν. Ἐν Ἀθήναις κατὰ πρότασιν τοῦ Κλέωνος ἀπεφασίσθη ὅχι μόνον οἱ ἔνοχοι (ἀριστοκρατικοί), ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἱκανοὶ νὰ φέρωσιν ὄπλα κάτοικοι τῆς νήσου νὰ θανατωθῶσιν, οἱ δὲ λοιποὶ νὰ ἐξανδραποδισθῶσι. Τὴν ὑστεραίαν ὅμως, ὑπερισχυσάσης ἐν Ἀθήναις τῆς μερίδος τῶν μετριοφρόνων κατὰ τῶν τρομοκρατικῶν, διὰ μικρᾶς πλειονοψηφίας ἢ θανατικῆ ποινῆ περιορίσθη εἰς μόνους τοὺς ἐνόχους, οἵτινες καὶ πάλιν ἔφθανον μέχρι τῶν 1000. Γὰρ μὲν πολεμικὰ πλοῖα τῶν Λεσβίων παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, αἱ δὲ γαῖαι αὐτῶν ἐκτὸς τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τοὺς πιστοὺς μείναντας δημοκρατικοὺς Μηθυμναίους ἐδόθησαν εἰς κληρούχους ἐξ Ἀθηναίων, παρὰ τῶν ὁποίων οἱ ἀρχαῖοι κτήτορες τὰς ἐνοικιάζον.

Ἴνα δοθῇ ἄλλη ῥοπή εἰς τὸν παρατεινόμενον πόλεμον, ὁ Δημοσθένης προέτεινε εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ προσβάλωσι τοὺς Σπαρτιατάς εἰς τὸ πλεόν ευαίσθητον μέρος αὐτῶν, δηλ. εἰς τὴν Μεσσηνίαν· διὸ, ὅτε οὗτος συνώδευε στόλον τῶν Ἀθηναίων σταλέντα κατὰ τῶν Συρακουσῶν πρὸς ἐπικουρίαν τῶν Ἰωνικῶν Λεοντίνων, ἀπέβη εἰς τὴν ἐν Μεσσηνίᾳ Πύλον καὶ ὠχύρωσεν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Σπαρτιαταί, ἐννοήσαντες τῆς θέσεως ταύτης τὸ ἐπίκαιρον, ἐπέστρεψαν ἐκ τῆς πέμπτης κατὰ τῆς Ἀττικῆς ἐπιδρομῆς καὶ κατέλαβον τὴν ἀντικρὺ τῆς Πύλου νῆσον Σφακτηρίαν· ὅμως ἀποκλεισθέντες εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Νικίου ἠναγκάσθησαν μετὰ πολιορκίαν νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν Κλέωνα (425). Οὕτως ἠδυνήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν ἐπιθετικὸν πόλεμον κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Δημοσθένους καὶ νὰ κάμωσι περαιτέρω κατακτήσεις εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ δὲ Νικίας, καταλαβὼν τὴν σημαντικὴν νῆσον Κύθηρα βοηθεία τῆς αὐτόθι

δημοκρατικῆς φατρίας, ἐλεηλάτησε τὰς ἀπροφυλάκτους παραλίας πόλεις τῆς Λακωνικῆς.

Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τοῦ πολέμου ἐνεθάρρυνε τὸν Δημοσθένην νὰ προσβάλλῃ τὴν μόνην ἔτι ἐν τῇ Μέσῃ Ἑλλάδι ἐπίφοβον πρὸς τοὺς Ἀθηναίους Βοιωτίαν καὶ νὰ ταπεινώσῃ τὰς μισητάς Θήβας, ὅμως ἡ 25 ἀνδρῶν βάθος ἔχουσα Θηβαϊκὴ φάλαγξ ἐκέρδησε (424) παρὰ τὸ Δήλιον ὀλοσχερῆ νίκην. Ὅθεν, ἀναθάρρυνσάσης τῆς Σπάρτης, ὁ Βρασίδης ἤρχισεν ἐπιθετικὸν πόλεμον οὐχὶ πλέον κατ' αὐτῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ κατὰ τῶν ἐν Θράκῃ ἀποικιῶν αὐτῶν, αἵτινες περιέμενον εὐκαιρίαν διὰ νὰ ἀποστατήσωσι κατὰ αὐτῶν. Ὅθεν αἱ μὲν πλεῖσται τούτων ἤνοιξαν τὰς πύλας εἰς τὸν Βρασίδαν, φέροντα στρατὸν ἐξ Εἰλώτων καὶ βαρβάρων μισθοφόρων, ὁ δὲ Θουκυδίδης ὁ Ἀθηναῖος, σταλεις πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἀμφιπόλεως, ἔφθασε πολὺ βραδέως. Οὗτος, εἰ καὶ διετήρησε τὴν Ἠϊόνα καὶ ἐπομένως τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος, ὅμως δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ὁδηγήσας ὁ Κλέων πρὸς ἀνάκτησιν τῶν πόλεων τούτων στρατὸν εἰς τὰ Μακεδονικὰ παράλια, κατελήφθη αἰφνιδίως ὑπὸ τοῦ Βρασίδα καὶ ἠττήθη παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν τὸ 422. Ὁ ἐν τῇ μάχῃ θάνατος τῶν δύο στρατηγῶν εὐκόλυνε τὰς εἰρηνικὰς φατρίας ἐκατέρων τῶν πόλεων, ἵνα συνομολογηθῇ ἡ καλουμένη εἰρήνη τοῦ Νικίου ἐπὶ 50 ἔτη (421), βάσιν ἔχουσα τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων εἰς ἣν πρὸ τοῦ πολέμου ἦσαν θέσιν. Οὕτως αἱ ἐν τῇ Χαλκιδικῇ, τῇ Μεσσηνίᾳ καὶ τῇ Λακωνικῇ κατακτήσεις ἀμοιβαίως ἀπεδόθησαν. Αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Κόρινθος, αἵτινες ἰδίως εἶχον ὑπεκκαύσει τοὺς συμμάχους πρὸς τὸν πόλεμον, μὴ εὐχαριστηθεῖσαι ἐκ τῶν ὄρων τούτων, ἀπεποιήθησαν νὰ παραδεχθῶσι τὴν εἰρήνην· ὅμως ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναὶ συνεμάχησαν πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς.

Β) Ἀπὸ τῆς ἀναγεώσεως τοῦ πολέμου μέχρι τέλους τῆς κατὰ τῆς Σικελίας ἐκστρατείας (418—413). Ἡ εἰρήνη τοῦ Νικίου διήρκεσε τρεῖς μόνον ἔτη, διότι οὐ μόνον τὰ μεσαῖα κράτη τῆς Πελοποννήσου (Κόρινθος, Ἄργος, Ἥλις, Μαντιγεία) κατέκριναν αὐτὴν ὡς συνομολογηθεῖσαν μόνον πρὸς τὸ

συμφέρον τῆς Σπάρτης, ἀλλὰ καὶ οἱ φίλοι τῆς εἰρήνης ἐν ἑκατέρῃ τῶν δύο μεγάλων πολιτειῶν ταχέως ἀπώλεσαν τὴν ἐπιρροὴν αὐτῶν. Οὕτως ἐν μὲν τῇ Σπάρτῃ ἐξελέχθησαν φιλοπόλεμοι ἔφοροι, οἵτινες συνωμολόγησαν συμμαχίαν μετὰ τῶν Θηβαίων, ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἀνεφάνη διάδοχος τοῦ Κλέωνος ὁ φιλόδοξος καὶ φιλοπόλεμος Ἀλκιβιάδης. Οὗτος κατώρθωσε μὲν νὰ συνομολογηθῇ συμμαχία κατὰ τῆς Σπάρτης μετὰ τῶν μέσων κρατῶν τῆς Πελοποννήσου ἐκτὸς τῆς Κορίνθου, ὅμως ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἄγρις διέλυσε τὴν παρὰ φύσιν ταύτην συμμαχίαν διὰ τῆς παρὰ τὴν *Μαρτίνειαν* νίκης (418), ἣν ἠκολούθησε παλινδρομικῶς ἡ ἀνίδρυσις τῶν ἀριστοκρατικῶν πολιτευμάτων καὶ ἐπομένως ἡ ἐπὶ τῆς χερσονήσου ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.

Ἡ κατὰ τῆς Σικελίας ἐκστρατεία (415—413). Οἱ Ἀθηναῖοι πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐσκέπτοντο νὰ ἐκτείνωσι τὴν θαλασσοκρασίαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς δυτικῆς Μεσογείου θαλάσσης διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Σικελίας. Πρὸς τοῦτο ἐνόμισαν κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν, ὅτε οἱ Ἐγεσταῖοι (παλαιοὶ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων) ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τῶν Συρακουσίων καὶ Σελινουντίων. Ἐντεῦθεν ὁ εὐπιστος λαὸς, πεισθεὶς ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ τοὶ σπουδαίως ἀποτρεπόντων τοῦ Νικίου καὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἐπεμψεν εἰς τὴν Σικελίαν στόλον ἐξ 134 τριηρῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀλκιβιάδου, τοῦ Νικίου καὶ τοῦ Λαμάχου. Ἀφοῦ δὲ οἱ φίλοι τῆς εἰρήνης δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐν Ἀθήναις, ὠφεληθέντες ἐκ τινος ἀσεβείας αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἑρμᾶς, κατώρθωσαν, ἀπόντος αὐτοῦ καὶ τῶν ὀπαδῶν του, ν' ἀνακληθῇ καὶ νὰ καταδικασθῇ κυρίως ὡς χλευαστὴς τῶν Ἑλευσινίων μυστηρίων. Διὸ οὐ μόνον ἡ διεύθυνσις τῆς τολμηρᾶς ταύτης ἐκστρατείας ἐματαιώθη, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐστράφη κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἐπειδὴ οὗτος, σκοπῶν νὰ δείξῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι ἡ σωτηρία αὐτῶν κεῖται εἰς τὴν ἀνάκλησίν του, μεταβὰς εἰς τὴν Σπάρτην, συνεβούλευσε τοὺς Σπαρτιατάς νὰ ὑποστηρίξωσι τὰς Συρακούσας καὶ νὰ καταλά-

ἔβωσι τὴν ἐν τῇ Ἀττικῇ Δεκέλειαν, ἵνα ἐκεῖθεν ἐπιχειρῶσιν ἐκδρομὰς κατὰ τῆς Ἀττικῆς.

Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι καὶ πάλιν κατ' ἀρχὰς προώδευον εἰς τὴν Σικελίαν, ἐπεὶδὴ πολλαὶ Σικελικαὶ πόλεις, βαρυνθεῖσαι τὴν τυραννίαν τῶν Συρακουσῶν, προσῆλθον εἰς αὐτούς. Οὕτως ὁ Νικίας, κερδήσας νίκην ὑπὸ τὰ τείχη τῶν Συρακουσῶν, ἔνθα ὅμως ἐφρονεῦθη ὁ Λάμαχος, ἐπολιόρχησε τὴν πόλιν ταύτην, ἥτις διεπραγματεύετο μὲν ἤδη ἐκ τῆς ἐλλείψεως ποτίμου ὕδατος νὰ παραδοθῆ, ὅμως ἀνεχαιτίσθη, ἐλθόντος τοῦ Σπαρτιάτου Γυλίππου μετὰ Πελοποννησιακῶν πλοίων πρὸς βοήθειαν. Ἐλαβε μὲν καὶ ὁ Νικίας ἐπικουρίαν κατὰ πρῶτον ὑπὸ τὸν Εὐρυμέδοντα καὶ εἶτα ὑπὸ τὸν Δημοσθένην, ὅμως, νικησάντων τῶν Συρακουσίων τὸν μικρὸν στόλον τοῦ Εὐρυμέδοντος, ὁ Δημοσθένης δὲν ἠδυνήθη οὔτε τὰ δεσπόζοντα τῶν Συρακουσῶν ὕψη τῶν Ἐπιπολῶν νὰ κυριεύσῃ, οὔτε τὴν ἐκ τοῦ λιμένος ἔξοδον νὰ ἐκβιάσῃ. Ἡ κατὰ ξηρὰν ὑποχώρησις τῶν Ἀθηναίων τοσοῦτον ὑπῆρξε καταστροφικὴ, ὥστε ὁ Νικίας καὶ ὁ Δημοσθένης ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν μετὰ τοῦ ἐξ 7000 ἀνδρῶν ὑπολειπομένου στρατοῦ αὐτῶν νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν Γύλιππον. Οἱ μὲν δύο στρατηγοὶ προέλαβον τὸν θάνατον, αὐτοχειριασθέντες, οἱ δὲ λοιποὶ αἰχμάλωτοι 70 ἡμέρας ἐκρατήθησαν ἐν ταῖς λατομίαις. Τούτων πολλοὶ διεφθάρησαν αὐτόθι ὑπὸ κόπου καὶ πονηρᾶς διαίτης, τινὲς δὲ διακλαπέντες καὶ διαλαθόντες, ἐπωλήθησαν ὡς αἰχμάλωτοι, εἰσὶ δὲ καὶ τινες, οἵτινες ἀπηλευθερώθησαν, ἀπαγγέλλοντες τεμάχια τῶν δραμάτων τοῦ Εὐριπίδου.

Γ). Ὁ Δεκελεικὸς πόλεμος (413 — 404). Αἱ ἐν Σικελίᾳ ἀτυχίαι τῶν Ἀθηναίων οὐ μόνον τοὺς συμμάχους ἐνεθάρρουναν ν' ἀποστατήσωσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς Σπαρτιάτας ν' ἀνανεώσωσι τὸν πόλεμον. Οὗτοι λοιπὸν κατὰ συμβουλὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου κατέλαβον τὴν Δεκέλειαν, ἵνα οὕτως ἀποκόψωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων πάντα τὰ διὰ ξηρᾶς, ἐφόδια, καὶ ἦλθον εἰς διεπραγματεύσεις μετὰ τῶν Περσῶν διὰ τοῦ σατράπου τῶν Σαρδῶν Τισσαφέρνους, ἵνα ἀποκτήσωσι καὶ στόλον, ὅστις ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς ὄλοσχερῆ νίκην. Ὁ Ἀλκιβιάδης, καταστὰς

ἐν Σπάρτῃ ὑποπτος, ἔφυγεν εἰς τὴν Ἰωνίαν· οἱ δὲ ὑπ' αὐτοῦ ἀπατηθέντες ὀλιγαρχικοὶ, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχεν ὑποσχεθῆ Περσικὴν βοήθειαν, κατώρθωσαν διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ὁμοφρόνων τῶν νὰ μεταβάλλωσι τὸ πολίτευμα, καθ' ἃ νέα βουλή ἐκ 400 μελῶν ἐμείλλε νὰ κυβερνᾷ καὶ νὰ συγκαλῆ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ ἐκκλησίαν ἐκ πεντακισχιλίων πολιτῶν τῶν εὐπορωτέρων. Ὅμως τὸ σχέδιον τοῦτο, προτροπῇ τοῦ Θρασυβούλου ἐματαιώθη, ἐπειδὴ ὁ ἐπὶ τοῦ στόλου παρὰ τὴν Σάμον στρατὸς, ὅστις δὲν ἐπεθύμει τὴν κατάργησιν τῆς δημοκρατίας, ἀποδοκιμάσας μετ' ἀγανακτήσεως τὰ ἐν τῇ πόλει γιγνόμενα, ἀνεκάλεσεν ὡς ἀρχιστράτηγον τὸν Ἀλκιβιάδην, ὅστις κατέπεισε τὸν Τισσαφέρην νὰ ἀποστῆ ἀπὸ τῆς μετὰ τῆς Σπάρτης συμμαχίας. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης μετὰ πολλῶν προσπαθειῶν κατώρθωσε νὰ ἐμποδίσῃ τὸν στρατὸν, ἕτοιμον ἦδη ὄντα νὰ πλεύσῃ εἰς Πειραιᾶ. Ἐπὶ τούτοις κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀνηγγέλθη πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις ἰσχύοντας, ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξουσίαν τῶν πεντακισχιλίων ὁ στρατὸς οὐδεμίαν ἔχει ἀντίρρησην· ἢ τῶν τετρακοσίων ὅμως πρέπει νὰ καταλυθῆ, ἀποκαθισταμένης τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων, καὶ ἐπὶ τέλους νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐντόνως ὡς κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ ἀγών. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἐν Ἀθήναις, διαφωνήσαντες πρὸς ἀλλήλους, παρέσχον τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν ἐχθρὸν νὰ κυριεύσῃ τὸ πλεῖστον τῆς Εὐβοίας, ἐξ ἧς οἱ Ἀθηναῖοι ἐπορίζοντο τὰ πρὸς τὸν βίον ἐπιτήδεια. Οὕτως οἱ πολῖται, ἀγανακτήσαντες, ἀνέτρεψαν (411) προθύμως τὴν ὀλιγαρχίαν, ἐρρύθμισαν τὸ πολίτευμα κατὰ τὰς φρονίμους ἀπαιτήσεις τοῦ στρατοῦ καὶ ἐψήφισαν καὶ τὴν καθόδον τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Ἡ ἀρχαία βουλή τῶν 500 ἐπανῆλθεν, ὁ περιορισμὸς ὅμως τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου εἰς 5000 εὐπόρους ἐτηρήθη χάριν οἰκονομίας τοῦ δημοσίου ταμείου, διότι οἱ ἐκκλησιάζοντες δὲν ἐλάμβανον οὐδεμίαν ἀποζημίωσιν.

Ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ αὐθις στρατηγός (411 — 407). Οἱ Σπαρτιᾶται, ἀρνήθέντες τοῦ Τισσαφέρους νὰ παράσχῃ αὐτοῖς τὴν ὑποσχεθεῖσαν βοήθειαν, ἵνα ἐμποδίσωσι τὰ ἐκ τοῦ Πόντου ἐρχόμενα ἐφόδια εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ συνεννοῶνται κάλλιον

μετὰ τοῦ σατράπου Φαρναβάζου, μετήνεγκον τὸ θέατρον τοῦ πολέμου εἰς τὸν Ἑλλησποντον. Αὐτόθι ὅμως ὁ ὑπὸ τὸν Μίνδαρον στόλος αὐτῶν δις ἠττήθη παρὰ τὴν Ἄβυδον ὑπὸ τοῦ τῶν Ἀθηναίων, ἀρχηγουμένου ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου καὶ τοῦ Θρασύλου. Τὴν δευτέραν νίκην ἀπεφάσισεν ἡ ἀφίξις τοῦ Ἀλκιβιάδου μετὰ 18 πλοίων, οὗτος δηλ. παρακολουθήσας τὸν ἐχθρὸν εἰς τὴν Προποντίδα καὶ ἐμποδίσας αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν λιμένα τῆς Κυζίκου, ἐνίκησε τὸν εἰς τὴν ξηρὰν καταφυγόντα στρατὸν εἰς μάχην, καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ Μίνδαρος. Ἡ ἄμεσος συνέπεια τοῦ λαμπροτέρου τούτου κατορθώματος ἐξ ὅλων τῶν τοῦ πολέμου ὑπῆρξε, καθὼς μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν, ἡ ἀνίδρυσις τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἀποπερατώσας τὸν ἐν τοῖς ὕδασι τοῦ Πόντου πόλεμον διὰ τῆς ἀλώσεως (409) τοῦ σημαντικωτάτου αὐτόθι σταθμοῦ, τοῦ Βυζαντίου, ἐπέστρεψε μετὰ πλουσίας λείας (114 πλοίων καὶ χρημάτων) ἐν μέσῳ γενικῶν εὐφημιῶν εἰς Ἀθήνας (408). Εἰ δὲ καὶ δὲν ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ τὴν Δεκέλειαν, οὐχ' ἦττον ἀνεγένωσε τὴν τελετὴν τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων ἐπὶ τῆς διαξηρᾶς ὁδοῦ, ἣτις εἶχε διακοπῆ ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς Δεκελείας. Ἐπειδὴ δ' ὁ λαὸς ἐθεώρει τὸν Ἀλκιβιάδην ὡς σωτήρα κατὰ τε τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν, ἀνέθηκε τὴν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατηγίαν εἰς αὐτὸν, ὅστις εἶχε φοβερὸν ἀντίπαλον τὸν Σπαρτιάτην στόλαρχον Λυσάνδρον, λαβόντα ἀφθονα χρηματικά βοηθήματα παρὰ Κύρου τοῦ νεωτέρου. Συγχρόνως δ' οἱ ἐν Ἀθήναις ἐχθροὶ αὐτοῦ δὲν ἠσύχασον, ἀλλ' ὠφεληθέντες ἐκ τῆς ἥττης τοῦ ὑποστρατήγου αὐτοῦ Ἀντιόχου, ὅστις, συνάψας μάχην ἐν τῇ ἀπουσίᾳ καὶ παρὰ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, ἠττήθη ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου παρὰ τὸ ἀκρωτήριο τῆς Διολίδος Νότιον, κατῴρθωσαν καὶ πάλιν νὰ παυθῇ τῆς αὐτοῦ στρατηγίας. Μὴ ἔχων δὲ πλέον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἴδιον στρατὸν, ὑπήκουσεν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ λαοῦ καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν Θρακικὴν χερσόνησον.

Ἀποκλεισθέντος τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀλκιβιάδου Κόνωνος ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Λυσάνδρου Καλλικρατίδα εἰς τὸν λιμένα τῆς Μιτυλήνης, αἱ Ἀθηναῖοι κατέβαλον ὅλας αὐτῶν τὰς προ-

σπαθείας πρὸς παρασκευὴν στόλου ἀνωτέρου τοῦ ἐχθρικοῦ. Διὰ αὐτοῦ ἐκέδησαν τὸ 406 τὴν παρὰ τὰς μεταξὺ Λέσβου καὶ Αἰολίδος Ἀργινοῦσας νήσους νίκην, ἐνθα ὁ Καλλικρατίδας κατὰ τὴν ἀρχὴν ἤδη τῆς μάχης ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν. Οὕτως ὁ ἀποκεκλεισμένος στόλος τοῦ Κόνωνος ἐσώθη καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ τροπαιούχου στόλου.

Εἰ καὶ ἀνίδρυσαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὰ ἔξω τὴν δύναμιν τῆς πολιτείας αὐτῶν, ὅμως ἀπὸ τοὺς ἐσωτερικοὺς ἐχθροὺς δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀπαλλαγῶσιν, ἐπειδὴ οἱ ὀλιγαρχικοὶ, κατηγορήσαντες τῇ εἰσηγήσει τοῦ Θηραμένους τοὺς νικήσαντας στρατηγούς ὅτι ἐν τρικυμῖα δὲν ἔσωσαν τοὺς ναυαγούς, οὐδὲ συνέλεξαν τὰ πτώματα αὐτῶν, ὅχι μόνον τὴν παῦσιν αὐτῶν, οἵτινες ἀνῆγον εἰς τὴν δημοκρατικὴν μερίδα, κατώρθωσαν, ἀπόντος τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς θάνατον κατεδίκαναν τοὺς ἔξ εἰς Ἀθήνας ἐπανελθόντας.

Ἀπορφανιζομένων τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τῶν ἰκανωτέρων στρατηγῶν, οἱ Σπαρτιᾶται ἐπανήγαγον καὶ αὖθις τὸν Λύσανδρον ἐπὶ τοῦ στόλου αὐτῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐπιστολέως, ὅστις ἀνενώσε τὴν συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἰώνων καὶ τοῦ Κύρου. Ἐπιπεσὼν δ' οὗτος κατὰ τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων, τοποθετημένου ἀκαταλλήλως παρὰ τοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς τοὺς ἀντικρὺ τῆς Λαμψάκου καὶ ἐγκατελειμμένου σχεδὸν ὑπὸ τῶν διεσκορπισμένων ναυτῶν ἔλαβε λαμπρὰν νίκην, καθ' ἣν μόνος ὁ ναύαρχος Κόνων διέφυγε μετὰ 9 πλοίων, τῶν συστρατήγων αὐτοῦ εἴτε ἀνικανότητι εἴτε προδοσίᾳ συντελεσάντων εἰς τὴν νίκην τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ Λύσανδρος, ὑποτάξας σχεδὸν ἄνευ ἀντιστάσεως τὰς ἄλλως πρὸς τοῦτο εὐδιάθετους συμμαχοὺς πόλεις τῶν Ἀθηναίων, ὑπεχρέωσε τὰς φρουρὰς αὐτῶν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἵνα οὕτω πολλαπλασιασθῇ αὐτόθι ἡ τῶν τροφῶν ἔλλειψις, καὶ παραδοὺς τὴν κυβέρνησιν αὐτῶν εἰς ὀλιγαρχικοὺς, ἀνεκάλει τοὺς ἐξορίστους αὐτῶν. Ἐπὶ τέλους ἐνεφανίσθη μετὰ τοῦ στόλου ἀντικρὺ τῶν Ἀθηνῶν, τὰς ὁποίας οἱ δύο βασιλεῖς τῆς Σπάρτης Ἅγις (μετὰ τῆς φρουρᾶς τῆς Δεκελείας) καὶ Πausanίας εἶχον πολιορκήσει διὰ ξηρὰς. Ἐνῶ δ' ὁ λοιμὸς ἠγάγκαζε τοὺς Ἀθηναίους εἰς παραδοχὴν καὶ τῶν βαρυτάτων ὄρων, ὁ προδοτικὸς Θηραμένης, ἀναλαβὼν τὰς διαπραγματεύσεις,

κατώρθωσε νὰ τὰς παρατείνῃ πλέον τῶν τεσσάρων μηνῶν.
 Ἐνῶ δὲ συνεζητεῖτο ἐν Σπάρτῃ, παρόντων καὶ τῶν ἀπεσταλ-
 μένων τῶν συμμάχων αὐτῆς, ἡ τύχη τῶν Ἀθηνῶν, οἱ μὲν Κο-
 ρίνθιοι καὶ οἱ Θηβαῖοι ἀπῆλθον τὴν ἐντελῆ καταστροφὴν τῆς
 πόλεως, ἣτις εἶχε προξενήσει τοσαῦτα κακά, ὅμως οἱ Σπαρ-
 τιάται ἤθελον νὰ διατηρήσωσιν αὐτὴν πρὸς ἀντιξάθμισιν τῆς
 τῶν Θηβαίων δυνάμεως. Ἐπὶ τέλους αἱ Ἀθηναὶ ὑπεχρεώθη-
 θησαν νὰ παραιτηθῶσιν ἀπὸ ὅλας τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῶν κτή-
 σεις, νὰ παραδώσωσι τὸν στόλον αὐτῶν ἐκτὸς 12 πλοίων, νὰ
 κατεδαφίσωσι τὰ Μακρὰ Τείχη καὶ τὰ ὀχυρώματα τοῦ Πειραιῶς,
 νὰ ἀνακαλέσωσι τοὺς ἐξορίστους καὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν
 συμμαχίαν τῆς Σπάρτης, τηροῦντες τὰς πρὸς αὐτὴν ὑποχρεώ-
 σεις τῶν ἄλλων συμμάχων. Μετὰ τοῦτο ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Λυ-
 σάνδρου ἀνηγορεύθησαν 30 ἄνδρες (οἱ πλεῖστοι μέλη ποτὲ τῶν
 400) ὡς ἀνωτάτη ἐν Ἀθήναις ἀρχή, τοὺς ὁποίους ὑπεστήριξε
 καὶ Σπαρτιατικὴ φρουρὰ, μένουσα ἐντὸς τῆς ἀεροπόλεως.

§ 14.

Ἡγεμονία τῆς Σπάρτης.

1) Ἡ ἀρχὴ τῶν ἐν Ἀθήναις τριάκοντα τυράννων (404
 — 403). Οἱ τριάκοντα τυράννοι κατέλαβον ἐν Ἀθήναις πᾶ-
 σας τὰς συμαντικὰς ἀρχὰς δι' ἄνδρῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν φα-
 τριὰν αὐτῶν, ἀφώπλισαν πάντας τοὺς κατοίκους ἐκτὸς 3000
 τὰ τῆς ὀλιγαρχίας φρονούντων καὶ κατέβαλον τοὺς ἀντιπά-
 λους αὐτῶν διὰ πολυαριθμίων κατηγοριῶν, θανατικῶν ποινῶν
 (1500;) καὶ ἐξοριῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ Θηραμένης, εἰς τῶν τριά-
 κοντα, ὅστις ἐβλεπε τὸ ἀδύνατον τῆς διατηρήσεως τῆς τρο-
 μοκρατίας καὶ ἐσυμβούλευε φιλόανθρωπον πολιτείαν, καταδι-
 κασθεὶς εἰς θάνατον διὰ τῆς καταπατήσεως πάντων τῶν τύ-
 πων τῆς διαδικασίας, ἠναγκάσθη νὰ πῆν τὸ κώνειον. Ἐπὶ τέ-
 λους οἱ τυράννοι ἐδίωξαν ἐκ τῆς πόλεως πάντας τοὺς μὴ ἀνή-
 κοντας εἰς τοὺς τρισχιλίους. Οἱ Θηβαῖοι, καίτοι ἀπαγορευόντων
 τῶν Σπαρτιατῶν, ἐδέχθησαν τοὺς Ἀθηναίους φυγάδας εἰς τὴν
 πόλιν των. Μαθόντες ὅμως οὗτοι, ὅτι οἱ ἐν Ἀθήναις ὀλιγαρ-

χοικοί εὐρίσκοντο εἰς διάστασιν, παρεσκευάσθησαν νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τῆς βίας. Ὁθεν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Θρασυβούλου κατέλαβον τὸ φρούριον τῆς Φυλῆς, κείμενον εἰς στενὸν τῆς Πάρνηθος, ἵνα οὕτως ἔχωσιν ἀσφαλῆ τὴν εἰς τὰς Θήβας ὑποχώρησιν. Ὁ Θρασύβουλος, νικήσας τοὺς στρατιώτας τῶν ὀλιγαρχικῶν, κατέλαβε καὶ τὸν Πειραιᾶ. Ἀπολεσάντων δὲ τῶν τριάκοντα καὶ δευτέραν μάχην παρὰ τὴν Μουνύχίαν, καθ' ἣν ἔπεσε καὶ ὁ Κριτίας, καὶ καθαιρεθείσης τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, ὠνομάσθησαν ἀντ' αὐτῶν ἀρχόντες δέκα μετριώτεροι ὀλιγαρχικοί (εἰς ἐξ ἑκάστης φυλῆς). Οὗτοι, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου, ἐτήρησαν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, καίτοι ἀντιπράκτορος τοῦ δήμου. Ἐλθόντος τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Παυσανίου, ὅστις ἐξήλοτύπει τὴν δόξαν τοῦ Λυσάνδρου, μετὰ στρατοῦ πρὸ τῶν Ἀθηνῶν καὶ διαπραγματευθέντος μετὰ τοῦ Θρασυβούλου, ἐπῆλθε συμβιβασμός, καθ' ὃν ἀποκατέστη ἡ δημοκρατία, προσεκηρύχθη γενικὴ ἀμνηστία καὶ μόνοι οἱ τριάκοντα, ἐτοιμαζόμενοι εἰς νέον πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, ἐφρονεύθησαν, προσκληθέντες δι' ἀπάτης εἰς συνέντευξιν. Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανελάβον μὲν τοὺς ἀρχαίους νόμους τοῦ Σόλωνος, ὅμως συγχρόνως ἐσύστησαν καὶ ἐπιτροπὴν εἰς ἀναθεώρησιν αὐτῶν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐποχὴν¹. Ἀλλὰ τὰ ἤθη αὐτῶν, δὲν συνῆδον πλέον πρὸς τὰς παλαιὰς τῶν νόμων διατάξεις, ἐπειδὴ Ῥαστώνη κατέλαβε τὴν προτέραν αὐτῶν σκληραγωγίαν, φιληθονία τὴν στρατιωτικὴν ἀσκήσιν καὶ ἐργασίαν καὶ παραλυσία τὴν αὐστηρότητα τῶν ἠθῶν τῶν παλαιῶν χρόνων.

2) Κατακτήσεις τῶν Σπαρτιατῶν ἐν τῇ πρόσω Μικρῇ Ἀσίᾳ (400—394). Ὅτε ὁ Πέρσης σατράπης Τισσαρένης ἠθέλησε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἴωνας διὰ τὴν συμμετοχὴν αὐτῶν

¹ Τὰ καθ' ἕκαστα τῶν τροποποιήσεων τῶν γενομένων συνεπέειχε τῆς ἀναθεώρησεως ταύτης δὲν εἶνε γνωστά· φαίνεται ὅμως ὅτι σπουδαίαν μεταβολὴν ὑπέστησαν πᾶσαι αἱ σημαντικαὶ σχέσεις τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ κατ' οἶκον βίου καὶ ὅτι ὁ Ἄρειος Πάγος ἐπανελάβε τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ δύναμιν.

εἰς τὸν πόλεμον Κύρου τοῦ νεωτέρου κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐ-
τοῦ Ἀρταξέρξου, οὗτοι ἔλαβον βοήθειαν παρὰ τῆς Σπάρτης,
ἣτις ἐπίσης εἶχε συμμαχήσει μετὰ τοῦ Κύρου. Αἱ ἐπιτυχίαι
τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἰδίως τοῦ νέου βασιλέως αὐτῶν Ἀγη-
σιλάου (ἀπὸ τοῦ 396) παρεκίνησαν τοὺς Πέρσας (τὸν διάδοχον
τοῦ Τισσαφέρνηος Τιθραύστην) νὰ ὑποκινήσωσιν ἐν Εὐρώπῃ

3) τὸν Κορινθιακὸν πόλεμον (394—387). Οἱ Πέρσαι δηλ.
ὑφελούμενοι ἐκ τῆς τότε κατὰ τῆς Σπάρτης ἐπικρατούσης δυ-
σαρεσκείας, κατώρθωσαν διὰ δωροδοκιῶν νὰ κινήσωσι κατ' αὐ-
τῆς εἰς πόλεμον, εἰς ἃν ἔλαβαν μέρος καὶ αἱ Ἀθηναὶ ὑπὸ τὸν
Θρασύβουλον, τοὺς ἐκ νέου ἐπικρατήσαντας δημοκρατικούς τῶν
Θηβῶν, τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ἄργους. Ἴνα δ' ἔχωσιν εὐπρό-
σωπον ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο οἱ δημοκρατικοὶ τῶν Θηβῶν, ἤρέ-
θισαν τοὺς Ὀπουντίους Λοκροὺς πρὸς ἐπιχείρησιν ληστρικῆς
ἐπιδρομῆς κατὰ τινος τῆς Φωκίδος μέρους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶ-
χον οὗτοι ἀξιώσεις, καὶ ὑπεστήριζαν αὐτοὺς εἰς τοῦτο. Ἐπι-
καλεσθέντων τῶν Φωκίων τὴν βοήθειαν τῶν Λακεδαιμονίων,
ἀπεστάλη ὁ Λύσανδρος εἰς τὴν Φωκίδα καὶ συνήθροισεν αὐ-
τόθι στρατὸν, ὅστις ἐμελλε νὰ ἐνεθῆ παρὰ τὴν Ἀλιάρτου
μετὰ τῶν ὑπὸ τὸν Πausανίαν ἐρχομένων Σπαρτιατῶν. Ἄλλ' οἱ
Θηβαῖοι, μαθόντες τὸ σχέδιον αὐτῶν, ἐξῆλθον ἐκ τῆς ὑπὸ
αὐτῶν κατεχομένης Ἀλιάρτου, ἀπώθησαν τοὺς Φωκεῖς καὶ
ἐφόνευσαν τὸν Λύσανδρον. Ὁ Pausanias, ὅστις ἐπανήγαγε τότε
τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἀμέσως εἰς τὴν Σπάρτην, καταδικασθεὶς
εἰς θάνατον, ἔφυγεν εἰς Τεγέαν. Οἱ Σπαρτιάται, ἐπιτεινομένης
ἐπὶ μᾶλλον μετὰ τὴν ἦτταν αὐτῶν τῆς δυσारेσκείας τῶν συμ-
μάχων, ἀνεκάλεσαν τὸν Ἀγησίλαον ἐκ τῆς Ἀσίας, προτιμῶν-
τες τὴν ἐν Ἑλλάδι ἡγεμονίαν τῆς ἀπωλείας τῶν ἐπισφαλῶν
ἐξωτερικῶν κτήσεων. Ἐν τῷ μεταξύ ἐνίκησαν μὲν οἱ Σπαρ-
τιάται μετὰ τῶν συμμάχων τῶν τοὺς κατ' αὐτῶν συμμαχή-
σαντας, οἵτινες συγκεντρωθέντες παρὰ τὴν Κόρινθον πρὸς ἐν-
θάρρυνσιν τῶν ἀμφιταλαντευομένων Πελοποννησίων ἐσκόπουν ν'
ἀποσείσωσι τὸν μισούμενον Σπαρτιατικὸν ζυγόν, ὅμως ὑστόλος
αὐτῶν ἠττήθη (394) παρὰ τὴν Κνίδον, πόλιν τῆς Καρίας,
ὑπὸ τοῦ Περσικοῦ, διοικουμένου ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου φυγάδος

Κόνωνος, καὶ οὕτω πᾶσαι σχεδὸν αἱ θαλάσσιαι δυνάμεις αὐτῶν προσῆλθον εἰς τὸν Φαρνάβαζον καὶ τὸν Κόνωνα. Ὁ Ἀγησίλαος, ὅστις τὴν ἀπώλειαν ταύτην ἀπέκρυψεν ἀπὸ τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἐπανερχόμενος διὰ τῆς Θράκης ἄνευ σημαντικῶν ἐμποδίων, ἀπήντησεν ἐν Βοιωτίᾳ μέρος τοῦ ἐν Κορίνθῳ συγκεντρωμένου στρατοῦ, ὃ εἶχον πέμψει οἱ σύμμαχοι, καὶ συνάψας μάχην ἐνίκησεν αὐτὸ παρὰ τὴν πλησίον τῆς Κοπαίδος Κορώνειαν.

Οἱ δύο Περσῆ στρατηγοὶ Κόνων καὶ Φαρνάβαζος, ἐκδιώξαντες τοὺς ἄρμοστὰς τῆς Σπάρτης ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς πρόσω Ἀσίας καὶ τῶν νήσων, ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐλεηλάτησαν τὰ Λακωνικὰ παράλια. Ὁ δὲ Κόνων διὰ Περσικῶν χρημάτων ἀνήγειρε τὰ Μακρὰ Τείχη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ ὀχυρώματα τοῦ Πειραιῶς.

Οἱ Σπαρτιάται, ἴν' ἀποτρέψωσι τοὺς Πέρσας ἀπὸ τῆς συμμάχιας τῶν Ἀθηναίων, ἐπεμψαν εἰς τὴν Περσικὴν αὐλὴν τὸν Ἀνταλκίδαν μὲ προτάσεις εἰρήνης, καθ' ἃς εἰς μὲν τὸν βασιλεῦσιν τῶν Περσῶν ἐγκατέλιπον τὴν στερεάν τῆς Ἀσίας μετὰ τῆς νήσου Κύπρου, αὐτοὶ δ' ἀπήτουν νὰ μένωσιν ἀνεξάρτητοι αἱ νῆσοι καὶ αἱ λοιπαὶ πολιτεῖαι τῆς Ἑλλάδος (μόνοι αἱ νῆσοι Ἀἴγιος, Ἰμβρος καὶ Σκύρος ἔμειναν ὑπὸ τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες τὰς εἶχον κατακτήσει κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους). Ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους συνωμολογήθη ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη (387), διὰ τῆς ὁποίας πᾶσα ἐν Ἑλλάδι ἡγεμονία κατελύθη. Τοσοῦσον δ' εἶχεν ἀναπτυχθῆ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἡ διχόνοια καὶ ἡ ζήλοτυπία καὶ τοσοῦτον εἶχεν ἀπομακρυνθῆ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ φιλοπατορία τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων καὶ τοσαύτη εἶχεν εἰσαχθῆ ἀναισθησία καὶ ἀπόνοια, ὥστε σύμψασαι αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐθήρευον τὴν εὐνοίαν τῶν Περσῶν.

Κατὰ πόσον τὸ Περσικὸν βασίλειον εἶχε παρακμάσει, εἰ καὶ ἐθριάμβευε κατὰ τῶν Ἑλλήνων, δηλοῦται ἐκ τούτου, ὃ Εὐαγόρας, υἱὸς τοῦ Νικολέου καὶ βασιλεὺς τῆς ἐν Κύπρῳ Σαλαμίνας, ἦτις κατὰ τὴν Ἀνταλκίδειον εἰρήνην περιήρχετο εἰς Ἀρταξέρξην τὸν Β', ἐπαναστὰς κατὰ τῶν Περσῶν, ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπολέμησεν ἀνδρείως κατ' αὐτῶν.

4) Ὁ Ὀλυμπιακὸς πόλεμος (389—379). Ἐνῶ ἡ Ὀλυμπία

παρεκίνει πολλές Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου καὶ τῶν Μακεδονικῶν παραλίων ν' ἀποτελέσωσι συμμαχίαν καὶ εἰσαγάγῃσι πανταχοῦ τὴν δημοκρατίαν, οἱ Σπαρτιάται αἰτήσῃ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀμύντα ἔπεισαν ἐκεῖσε στρατὸν, ὅστις μόλις μετὰ τρία ἔτη βοηθεῖα τῶν Θηβαίων (§. 15) κατώρθωσε ν' ἀναγκάσῃ τοὺς Ὀλυνθίους νὰ παραιτήσωσι τὰς κατακτήσεις αὐτῶν καὶ νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῆς Σπάρτης, ἀνθ' οὗ ἐτήρησαν τὴν αὐτονομίαν των.

§ 15.

Ὁ μεταξὺ Θηβῶν καὶ Σπάρτης πόλεμος (378—362).

Ἐν Θήβαις ἠγοῦντο τῆς πολιτείας ὡς πολέμαρχοι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν δύο φατριῶν (τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν) Λεοντιάδης καὶ Ἰσμηνίας. Ὁ ὀλιγαρχικὸς Λεοντιάδης πρὸς καταστροφὴν τῆς δημοκρατίας, εἰσαγαγὼν εἰς τὴν Καδμείαν τὸν Σπαρτιάτην ἀρμοστὴν Φοιβίδα, πορευόμενον κατὰ τῆς Ὀλύνθου καὶ ὄντα τότε ἐκστρατοπεδευμένον παρὰ τὰς Θήβας, ἐρυλάκισε τὸν ἀντίπαλόν του Ἰσμηνίαν. Ἔνεκα τούτου οἱ πλεῖστοι τῶν δημοκρατικῶν (300—400), ἐν οἷς καὶ ὁ Πελοπίδας, ἔφυγον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐνθα εὔρον τὴν αὐτὴν φιλόξενον ὑποδοχὴν, ἣν πρὸ 20 ἐτῶν οὗτοι παρέσχον εἰς τοὺς φυγάδας δημοκρατικοὺς Ἀθηναίους. Ὁ πτώσις τῶν τυράννων ἐν Θήβαις, καθὼς καὶ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῶν τριάκοντα τυράννων, κατωρθώθη ὑπὸ τῶν φυγάδων, συνεννοηθεὶς δηλ. ὁ Πελοπίδας μετὰ τῶν ἐν Θήβαις ἐναπομεινάντων ἐχθρῶν τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐπανῆλθεν εἰς τὰς Θήβας μετὰ ἑνδεκα φίλων αὐτοῦ. Οὗτοι, μετημψισμένοι, πεσόντες αἴφνης κατὰ τῶν συνευωχουμένων ἀρχηγῶν τῶν ὀλιγαρχικῶν, ἐφάνευσαν πολλοὺς αὐτῶν, ὅμως τὸν Λεοντιάδην ἐφάνευσεν αὐτὸς ὁ Πελοπίδας εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ οἶκον. Ὅτε δὲ ἦλθον καὶ οἱ λοιποὶ ἐξέριστοι ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἄλλοι ἐπίκουροι, ἠναγκάσθη ἔνεκα ἐλλείψεως τροφῶν ἢ ἐν Καδμείᾳ Σπαρτιατικὴ φρουρὰ διὰ συνθήκης νὰ ἐξέλθῃ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ ἀνενόχλητος. Οὕτως ἀνιδρύθη ἐν Θήβαις ἡ δημοκρατία, ἀλλ' ἤρρισεν ἐν νέου ὁ ἀγὼν περὶ ἐπικρατήσεως τῶν δημοκρατικῶν ἢ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἀρχῶν.

Οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης Κλεόμβροτος καὶ Ἀγησίλαος ἔκαμον πολλὰς ἐπιδρομὰς κατὰ γῆν εἰς τὴν χώραν τῶν Θηβαίων, ἀλλ' οἱ Σπαρτιᾶται κατὰ προτροπὴν καὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν συμμάχων ἕνεκα ἀσημάντου ἐπιτυχίας ἐζήτησαν ν' ἀπορρασισθῆ ἡ τύχη τοῦ πολέμου διὰ κατὰ θάλασσαν ἐκστρατείας. Ὅμως εὖρον ὑπερέχοντα ἀντίπαλον, τὰς Ἀθήνας, αἵτινες διὰ συγκαταβατικῶν ὄρων εἶχον ἰδρύσει νέαν συμμαχίαν τῆς πόλεως. Ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὰς δύο θαλάσσας ὑπὸ τὸν Χαβρίαν παρὰ τὴν Νάξον καὶ ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Κόνωνος Τιμήθεον παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Λευκάδος ἐξήρπασαν τὸν Σπαρτιατικὸν στόλον καὶ οὕτως ἠνάγκασαν τὰς ἀμφιταλαντευόμενας ναυτικὰς πόλεις νὰ συμμαχήσωσι μετ' ὀλίγον μετ' αὐτῶν. Ἀρῶν δ' οὕτως αἱ Ἀθηναῖαι ἀνίδρυσαν τὴν ἐπὶ τῶν ναυτικῶν πόλεων ἡγεμονίαν αὐτῶν, ἐζήτησαν νὰ ἐξασφαλίσωσι αὐτὴν διὰ γενικῆς εἰρήνης, τῆς ὁποίας ὅμως οἱ Θηβαῖοι δὲν συμμετέσχον, ἐπειδὴ δι' αὐτῆς ἀνεγνωρίζοντο μόνον αἱ συμμαχίαι τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ ἡγεμονία τῶν Θηβῶν ἐπὶ τῶν Βοιωτικῶν πόλεων. Ἐκ τούτου ὁ Κλεόμβροτος εἰσέβαλε μὲν καὶ αὐθις εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅμως ἠττηθεὶς κατὰ κράτος εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Λεύκτρων (371) ὑπὸ τῆς λοξῆς φάλαγγος τοῦ Ἐπαμινώνδου καὶ τῆς ἀνδρίας τοῦ ἱεροῦ λόχου τοῦ Πελοπίδου ἐφρονεύθη.

Ἐπειδὴ δ' ἡ ἥττα αὕτη τῶν Σπαρτιατῶν ἐνεθάρρυνε τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ συμμάχους αὐτῶν (ἐνθα ἡ δημοκρατία ἤρχισε καὶ πάλιν ν' ἀνυψοῦται) ν' ἀποστατήσωσιν, οἱ Θηβαῖοι, θέλοντες νὰ ὑποθάψωσι τὴν ἀποστασίαν ταύτην καὶ νὰ θεμελιώσωσι τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰσέβαλον εἰς αὐτὴν ὑπὸ τὸν Ἐπαμινώνδαν καὶ τὸν Πελοπίδαν καὶ ἐνωθέντες μετὰ τῶν Ἀρκάδων, Ἀργείων καὶ Ἠλείων, ἐπεχείρησαν νὰ προσβάλωσι τὴν Σπάρτην. Οἱ ἵππεῖς αὐτῶν εἶχον ἤδη προῆ μὲχρι τοῦ Ἴπποδρόμου, ὅμως ἡ ἐπιτυχὴς ὑπεράσπισις τοῦ Ἀγησίλαου τοὺς ἠνάγκασε νὰ παραιτήσωσι τὴν κατὰ τῆς Σπάρτης προσβολήν. Ἴνα ὅμως ἐξασθενήσῃ διὰ παντὸς ἡ δύναμις τῆς Σπάρτης, ἀνιδρύθη κατὰ τὴν Ἀνταλιδεῖον εἰρήνην ἡ Μεσσηνία ὡς ἀνεξάρτητον κράτος καὶ συγχρόνως προεστρά-

πησαν οἱ Ἀρκάδες νὰ ἀνεγείρωσι κοινὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀποτελέσωσιν οὕτω ἰσχυρὰν δύναμιν. Πρὸς τοῦτο προσελήθησαν οἱ ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Σικελίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ διεσκορπισμένοι Μεσσηνιοὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν. Οὕτως αἱ νεοστί τότε ἰδρυθῆσαι πόλεις Μεσσήνη καὶ Μεγαλόπολις ἐμῆλλον ν' ἀποτελῶσι μετὰ τῆς Τεγέας καὶ τοῦ Ἄργους ἰσχυρὰν γραμμὴν πρὸς ἀναχαίτησιν πάσης προόδου τῶν Σπαρτιατῶν ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες δὲν ἤθελον ν' ἀφήσωσιν οὔτε τὴν Σπάρτην οὔτε τὰς Θήβας νὰ καταστῶσι πολὺ ἰσχυραί, ἐταράχθησαν διὰ τὰς προόδους ταύτας τῶν Θηβαίων, παρακληθέντες ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἔστειλαν εἰς αὐτοὺς βοήθειαν. Ὁ Ἐπαμινώνδας, ἰδὼν τὰς προσδοκίας του ματαιουμένας ἕνεκα τούτου, ἐπανάγαγε τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς τὴν Βοιωτίαν.

Ἐνῷ ἡ ἐξασκουμένη ὑπὸ τῶν Θηβαίων ἐπ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα ἐπιβρόη ἦτο πρίσκαιρος, ὁ Πελοπίδας κατώρθωσε ν' ἐναμιχθῆ εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἑλλάδος μετὰ πλείονος ἐπιτυχίας· οὗτος δηλ. ἐνεφανίσθη καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν ὡς διαιτητής, διότι ἐκεῖ μὲν ἐπαρουσιάσθη ὡς μεσίτης νὰ συνδιαλλάξῃ τὴν μεταξὺ τῶν Θεσσαλῶν καὶ τοῦ σκληροῦ τυράννου τῶν Φερῶν Ἀλεξάνδρου διαφορὰν, αὐτόθι δὲ διέλυσε τὰς περὶ τοῦ θρόνου ἔριδας, ἀπαγαγὼν εἰς τὰς Θήβας καὶ πλυθύν τινα ὁμήρων, ὧν εἰς ἦτο καὶ ὁ μετὰ ταῦτα βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Β'. Σταλείς δ' ἐκ δευτέρου ὡς πρέσβυς εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὁ Πελοπίδας, συνελήφθη μὲν ὑπὸ τοῦ τυράννου, ἠλευθερώθη ὅμως μετὰ ταῦτα ὑπὸ τοῦ Ἐπαμινώνδου. Ὅτε δ' οἱ Θεσσαλοὶ ἐκ τρίτου ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Θηβαίων, ὁ Πελοπίδας, συλλέξας μισθοφόρον στρατὸν, ἐνίκησε μὲν τὸν τύραννον παρὰ τὰς Κυνὸς κεφαλὰς, ὅμως ἔπεσεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν μάχην. Οἱ Θηβαῖοι, θέλοντες νὰ ἐκδικήσωσι τὸν θάνατον τοῦ προσφιλοῦς αὐτῶν στρατηγοῦ, ἔπεμφαν στρατὸν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἠνάγκασαν τὸν τύραννον νὰ δεχθῆ ταπεινωτικὴν εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας τὸ κράτος αὐτοῦ περιωρίσθη εἰς τὰς Φεράς.

Ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πελοπίδου διχόνοια μεταξὺ τῶν Ἀρκάδων ἐπήνεγκε νέαν ἐκστρατείαν τοῦ Ἐπαμινώνδου

εἰς τὴν Πελοπόννησον. Οἱ Ἀρκάδες δὴλ. εἰς τὴν ἐπαναλη-
φθεῖσαν ἀρχαίαν ἔριδα τῶν Ἡλείων καὶ Πισατῶν περὶ τῆς
διευθύνσεως τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων κηρυχθέντες ὑπὲρ τῶν
δευτέρων καὶ νικήσαντες τοὺς Ἡλείους, κατέλαβον τὴν Ὀλυμ-
πίαν καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ ναοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ἐμίσθουν
τοὺς μισθοφόρους αὐτῶν. Ὅτε δ' ἡ ἀριστοκρατικὴ μερὶς τῶν
Ἀρκάδων καὶ ἰδίως οἱ Μαντινεῖς ἀντέστησαν εἰς τὸ ἀνοσιούρ-
γημα τοῦτο, οἱ δημοκρατικοὶ ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν τοὺς Θη-
βαίους, εἰς τοὺς ὁποίους παρέστησαν ὅτι ἡ Ἀρκαδία ἐκινδύ-
νευε νὰ υποκύψῃ καὶ πάλιν εἰς τὸν ζυγὸν τῶν Σπαρτιατῶν.
Ὁ Ἐπαμινώνδας μετὰ δευτέραν ματαίαν προσβολὴν κατὰ
τῆς Σπάρτης, ἣν ἐματαίωσεν ὁ ἄγρυπνος Ἀγησίλαος, ἀπεπει-
ράθη νὰ κυριεύσῃ αἰφνης τὴν Μαντινείαν. Ἐπειδὴ ὅμως εὔρεν
αὐτοῖσι ἐτοιμὴν πᾶσαν τὴν δύναμιν τῶν ἐναντίων, ἐνίκησε μὲν
ἐν τῇ παρὰ τὴν Μαντινείαν μάχῃ (362), ὅμως πληγωθεὶς ἐν
αὐτῇ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον. Οἱ Θηβαῖοι, θορυβηθέντες ἐκ τοῦ
αἰφνιδίου θανάτου τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν, δὲν ὠφελήθησαν ἐκ
τῆς νίκης καὶ διὰ τοῦτο ἐκάτεροι οἱ διαμαχόμενοι ἔστησαν
τρόπαια. Ἐπὶ τέλος ὁ γενικὸς κάματος ἠνάγκασε τὰς Ἑλ-
ληνικὰς πολιτείας νὰ ὁμολογήσωσιν εἰρήνην, τὴν ὁποίαν οἱ
Σπαρτιαῖται ὡς ἀναγνωρίζουσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Μεσση-
νίας δὲν παρέδέχθησαν, εἰμὴ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγησι-
λάου, γινόμενον ἐπὶ τῆς κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἐκστρατείας αὐ-
τοῦ πρὸς εὔρεσιν τῶν πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου ἀναγκ-
καίων χρηματικῶν μέσων.

Παραιτηθέντων τῶν Θηβαίων ἀπὸ τὸν περὶ ἡγεμονίας ἀγῶ-
να, οἱ Ἀθηναῖοι, μείναντες ἄνευ ἀντιπάλου, ἤρχισαν ἐκ νέου
νὰ πιέζωσι τοὺς συμμαχοὺς αὐτῶν, εἰ καὶ κατὰ τὴν ἰδρυσιν
τῆς νέας συμμαχίας εἶχον ὑποσχεθῆ εἰς αὐτοὺς τὴν αὐτονο-
μίαν των. Ἐκ τούτου οἱ πλουσιώτεροι καὶ ἰσχυρότεροι αὐ-
τῶν, οἷον οἱ Χίτιοι, οἱ Ῥόδιοι, οἱ Κῶοι καὶ οἱ Βυζάντιοι ἀπε-
στάτησαν ἀπ' αὐτῶν. Τριετὴς πόλεμος κατὰ τῶν συμμαχῶν
(357—355), ὃν οἱ Ἀθηναῖοι ἤγον ὑπὸ τὸν Χάρητα, Χά-
βριαν, Ψικράτην καὶ Τιμόθεον, ἐλήξε, ἐξαντληθεισῶν ἐντελῶς
τῶν δυνάμεων τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀναγνωρισθείσης τῆς ἀνε-

ξαρτησίας τῶν ἀποστατησάντων συμμάχων. Οὕτως ἡ ἡγεμ-
νία τῆς θαλάσσης τῶν Ἀθηναίων καὶ αὐθις ἔπεσεν.

§ 16.

Ἡ Φωκικὸς ἢ ἱερός πόλεμος (355—346).

Αἰτία. Οἱ Φωκεῖς προτάσει τῶν Θηβαίων εἶχον τιμωρηθῆ
ὑπὸ τῶν ἐν Δελφοῖς ἀμφικτυόνων διὰ βαρυτάτης χρηματικῆς
ποινῆς, ὡς καλλιεργήσαντες ἀπὸ τῶν χρόνων ἐπι τοῦ Σόλω-
νος τὴν ἰσρὰν χώραν τῆς Κίβρας. Οὗτοι, συνεννοηθέντες τότε
μετὰ τῷ Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἐπίσης εἶχον καταδικασθῆ εἰς
χρηματικὴν ποινὴν ἕνεκα τῆς καταλήψεως τῆς Καδμείας, κα-
τέλαβον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Φιλομήλου καὶ
αὐθις διὰ τῆς βίας τὸν ἐν Δελφοῖς ναὸν, τοῦ ὁποίου τὴν προ-
στασίαν εἶχον ἀφαιρέσει ἄλλοτε ἀπὸ αὐτοὺς οἱ Δελφοί, καὶ
κινήθέντος διὰ τοῦτο κατ' αὐτῶν πολέμου, μετεχειρείσθησαν
τὸν θησαυρὸν τοῦ ναοῦ πρὸς στρατολογίαν μισθοφόρων. Ὅμως
μετὰ τῶν Θηβαίων ἠνώθησαν οἱ Λοκροὶ καὶ πάντες σχεδὸν
οἱ λαοὶ τῆς Θεσσαλίας, εὐγνωμονοῦντες διὰ τὴν βοήθειαν, ἣν
παρέσχον αὐτοῖς οἱ Θηβαῖοι κατὰ τῶν τυράννων τῶν Φερῶν.
Οἱ Φωκεῖς ἐπολέμησαν μὲν ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν Λοκρῶν καὶ
Θεσσαλῶν, ὅμως ἠττήθησαν εἰς μάχην ὑπὸ τῶν Θηβαίων ὃ
δὲ στρατηγὸς Φιλόμηλος, ἵνα μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν πο-
λεμίων, φεύγων ἐκρημνίσθη μόνος ἀπὸ βράχου (353). Ὁ ἀδελ-
φὸς καὶ διάδοχος τοῦ Φιλομήλου Ὀνόμαρχος μετὰ νέων θη-
σαυρῶν τοῦ ναοῦ ἐξήκολούθησεν ἐπιτυχῶς τὸν πόλεμον καὶ
ἐνίκησε καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον, ὃν
εἶχον καλέσει εἰς βοήθειαν οἱ Θεσσαλοὶ, κερδήσας δύο μάχας.
Ὅμως ἐπὶ τέλους ἠττήθησαν οἱ Φωκεῖς ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν
ἰππέων καὶ τῆς Μακεδονικῆς τακτικῆς παρὰ τὰς Θερμοπύλας
καὶ οὕτως ὁ μὲν Ὀνόμαρχος φεύγων ἐφρονεύθη, τοῦ σώματος
αὐτοῦ ἀνασταυρωθέντος, οἱ δὲ λοιποὶ αἰχμάλωτοι ὡς ἱερόσυ-
λοι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Φίλιππος ἠλευθέρωσε τὰς
Φεράς ἀπὸ τῶν τυράννων αὐτῶν, οἵτινες ἔφυγον εἰς τὴν Φω-
κίδα πρὸς Φάβιλλον τὸν ἀδελφὸν τῶν δύο ἀνωτέρω στρατη-
γῶν. Ὑπ' αὐτὸν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ὀνομάρχου (Φάλαινον) ἐξή-

κολούθησαν οί Φωκεῖς τὸν κατὰ τῶν Βοιωτῶν πόλεμον, ὅμως, τούτου ἐπὶ πολὺ παραταθέντος, οί Θηβαῖοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν Φιλίππου τοῦ Β', βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Οὗτος μετὰ τοσαύτης πονηρίας ἐξηπάτησε τοὺς Φωκεῖς, οἵτινες ἐπίσης εἶχον ἀποταθῆ πρὸς αὐτὸν αἰτοῦντες βοήθειαν, ὥστε πολλαὶ Φωκικαὶ πόλεις παρεδόθησαν εἰς αὐτὸν ἐκουσίως καὶ ἄλλαι ὑπετάγησαν εὐκόλως. Τὴν ὀριστικὴν περὶ τῆς Φωκίδος ἀπόφασιν ἀνέθηκεν ὁ Φίλιππος εἰς τοὺς ἀμφικτύονας, οἵτινες (μόνοι, ὡς φαίνεται, οί Βοιωτοὶ καὶ οί Θεσσαλοὶ) ἀπεφάσισαν νὰ κρημισθῶσι τὰ τεῖχη τῶν Φωκικῶν πόλεων, οί κάτοικοι αὐτῶν νὰ διασκορπισθῶσιν εἰς χωρία, καὶ ἔτι οί μὲν Φωκεῖς καὶ οί Δελφοὶ ν' ἀποζημιώσωσι τὸν ναὸν, αἱ δὲ δύο ψῆφοι αὐτῶν ἐν τῇ ἀμφικτυονίᾳ μετὰ τῆς προμαντείας νὰ δοθῶσιν εἰς τὸν Φίλιππον. Ὅμως μετ' οὐ πολὺ αἱ πλεῖστοι Φωκικαὶ πόλεις βοήθεια τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Θηβαίων ἀνυποδομήθησαν, ὁ δὲ πολιτικὸς βίος αὐτῶν ἀνενεώθη.

§ 17.

Ὁ κατὰ Φιλίππου τοῦ Β' πόλεμος.

Φίλιππος ὁ Β' ἐξ ἀρχῆς ἐπεδίωκε λίαν συνειστώως τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἐξ ἀρχῆς σχεδίου του, δηλ. νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ μετ' αὐτῶν κατὰ τῆς Ἀσίας. Ὄθεν, κατακτείνσας κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν συμμάχων αὐτῶν τὴν παρα τὸν Στρυμόνα Ἀμφίπολιν καὶ τὴν παρά τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον Πύδναν, εὔρε τὴν πρῶτην εὐκαιρίαν ν' ἀναμιχθῆ εἰς τὰ Ἕλληνικὰ πράγματα, ὅτε οί Θεσσαλοὶ ἐγάλεσαν αὐτὸν εἰς βοήθειαν κατὰ τῶν τυράννων τῶν Φερῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν Φωκέων. Ὄθεν, καταλαβὼν τὴν Θεσσαλίαν, διετήρησεν αὐτὴν εἰς τὸν κατὰ τῶν Φωκέων ἀγῶνα (ὑπὸ τὸν Ὀνόμαρχον) καὶ ἐκράτησε τὰ κατακτηθέντα.

Καταλιπὼν τὰς ἐν Ἑλλάδι φατρίας νὰ συντρίβωνται ἀμοιβαίως, κύριον μέλημα εἶχε τὴν κατάκτησιν τῶν παραθαλασσιῶν Ἕλληνικῶν πόλεων τῆς Θράκης ἀπὸ τῶν ὀρίων τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Βυζαντίου, ἵνα οὕτως ἰδρῦσῃ Μακεδονικὴν

κατὰ θάλασσαν δύναμιν. Τὴν μεγίστην ἀντίστασιν ἀντέταξε κατ' αὐτοῦ ἡ ἰσχυρὰ Ὀλυρθος, ὅμως, ἠττηθεισῶν τῶν κατὰ συμβουλήν τοῦ Δημοσθένους πεμφθεισῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων λίαν ἀσθενῶν ἐπικουριῶν (348), ἔπεσε διὰ προδοσίας τῶν φιλιππιζόντων ὀλιγαρχικῶν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Φιλίππου, ὅστις μετὰ 32 ἄλλων Χαλκιδικῶν πόλεων τὴν κατέστρεψε. Ἀλλὰ μόλις μετὰ τὸ πέρας τοῦ Φωκικοῦ πολέμου (§. 16) δι' οὗ κατώρθωσε νὰ ἐξουσιάσῃ τὰ πάντα μέχρι τῆς Ἀττικῆς, ἀνεπέσσε τὰ κατακτητικὰ αὐτοῦ σχέδια εἰς τὰ παράλια τῆς Θράκης, πολιορκήσας (340) τὴν Πέριπτον καὶ τὸ Βυζάντιον, τῶν ὁποίων τὴν πτώσιν ἀνεχαίτισεν ὁ ὑπὸ τὸν Φωκίωνα πεμφθεὶς στόλος τῶν Ἀθηναίων.

B' Ὁ ἱερός κατὰ τῆς Ἀμφίσσης πόλεμος (339). Ὁ Ἀθηναῖος ῥήτωρ Αἰσχίνης παρεκίνησε τοὺς ἀμφικτυῶνας νὰ τιμωρήσωσι τοὺς Λοκροὺς τῆς Ἀμφίσσης διὰ τὴν χρῆσιν τῆς εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς Θεῶν ἀνηκούσης χώρας τῆς Κιόρρας. Ἀποτυχοῦσης δὲ τῆς κατὰ τῶν ἀρνούμενων τὴν ἀπότισιν τῆς ποινῆς Ἀμφισσέων ἐκστρατείας, οἱ ἀμφικτυῶνες, ὀνομάσαντες τὸν Φίλιππον στρατηγὸν τῆς ἀμφικτυονίας, ἀνέθηκαν εἰς αὐτὸν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως. Οὗτος, κερδήσας τὴν φιλίαν τῶν Θεβαίων, ἐξεστράτευσεν μετὰ μεγάλου στρατοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅμως, καταλαβὼν τὴν Ἑλατειαν, ἔδειξεν ὅτι εἶχεν ἐντελῶς ἄλλους σκοποὺς, ἢ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἀμφικτυονικοῦ πολέμου. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς καταλήψεως τῆς Ἑλατείας, ἥτις καὶ ἐπροξένησε γενικὴν ἐκπληξιν, μεταβὰς ὁ Δημοσθένης εἰς τὰς Θήβας πρέσβυς μετ' ἄλλων Ἀθηναίων, προέστρεψε τοὺς Θεβαίους νὰ συμμαχήσωσι μετ' αὐτῶν, ὅπερ καὶ κατώρθωσε, νικήσας διὰ τῆς εὐγλωττίας του τὴν Μακεδονικὴν φατρίαν. Εἰς τὴν συμμαχίαν τούτων προσῆλθον καὶ πολλοὶ ἄλλοι πολιτεῖαι. Ὁ Φίλιππος, νικήσας κατὰ πρῶτον τὰς ἐπικουρίας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Θεβῶν, ἃς ἐπεμπον εἰς τοὺς Ἀμφισσεῖς, ἐκυρίευσεν καὶ κατέστρεψε καὶ τὴν Ἀμφίσσαν, καὶ ἔπειτα εἰσέβαλεν ἐκ τῆς Λοκρίδος εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἐνθα ἐγένετο ὁ ἀποφασιστικὸς ἀγὼν (338). Ὁ στρατὸς τῶν συμμάχων (οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἀπὸ τὸν Χάρητα καὶ Λυσικλέα) εἰς δύο ἐπιτυχεῖς

συμπλοκάς ἐδείχθη ὑπέρτερος, ὅμως, λαβόντος τοῦ Φιλίππου ἐπικουρίας, ἠττήθη ὑπὸ τῆς Μακεδονικῆς φάλαγγος παρά τὴν Χαιρώνειαν (338) καὶ οὕτως αὐτόθι, ἔνθα ὁ νέος Ἀλέξανδρος ἐξωλόθρευσε τὸν διάσημον ἰσοδὸν λόγον τῶν Θηβαίων, ἀπεφασίσθη ἡ μάχη. Ἐπὶ τούτοις ὁ Φίλιππος, τιμωρήσας τοὺς Θηβαίους διὰ τὴν ἀποστασίαν αὐτῶν ἀπὸ τῆς συμμάχιας αὐτοῦ δι' ἐξορίας καὶ θανατώσεως τῆς ἀντιμακεδονικῆς φατρίας, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ δεχθῶσι Μακεδονικὴν φρουρὰν ἐν τῇ Καδμείᾳ. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, οἵτινες παρεσκευάζοντο εἰς ἀπελπιστικὴν ἀντίστασιν, συνωμολόγησαν μετὰ τοῦ Φιλίππου, σπεύδοντες νὰ μὴ ἀναβληθῇ ἡ κατὰ τῆς Ἀσίας ἐστρατεία, συγκαταβατικὰς συνθήκας. Ἀφοῦ δὲ καὶ οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων παρεδέχθησαν ἐν μεγάλῳ τῶν Ἑλλήνων συνεδρίῳ, γενομένῳ ἐν Κορίνθῳ, τὰς συνθήκας ταύτας, ἀπεφασίσθη ὁ Φίλιππος, ὅστις ἀνεγνώρισεν τὸ ὑπάρχον ἐν ἐκάστη πολιτεία πολίτευμα, νὰ κυρυχθῇ ἀρχιστράτηγος τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν κατὰ τῶν Περσῶν ἐστρατείαν. Αἱ Ἀθηναὶ ἀπώλεσαν μετὰ τοῦτο τὰς ἐξωτερικὰς κτήσεις αὐτῶν καὶ αἱ Θῆβαι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βοιωτίας.

§ 48.

Πολιτισμὸς τῶν Ἑλλήνων.

A.) Θρησκεία.

1) Οἱ Θεοί. Οἱ ἀρχαιότατοι Ἑλληνες, καθὼς καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῶν κλάδοι τῆς μεγάλης Ἰνδογερμανικῆς οἰκογενείας (Πέρσαι καὶ Γερμανοὶ) ἐλάτρευον τὸν ὑψιστον ἀόρατον Θεὸν ἄνευ εἰκόνης καὶ ναοῦ καὶ ἄνευ ὀνόματος, διότι Ζεὺς ἀρχικῶς ἦτο τὸ αὐτὸ μὲ τὸ Θεὸς καὶ ἐσήμανε τὸν Οὐρανόν, τὸν αἰθέρα. Ὁ μοροθεϊσμὸς ὅμως αὐτός δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ καθαρὸς, ὅτε τὸ ἔθνος ἐχωρίσθη εἰς διαφόρους κλάδους, οἵτινες ἐμόρφωσαν τὰς περὶ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος διαφόρους ἰδέας αὐτῶν καὶ συνέδεσαν αὐτὰς μετὰ ὀρισμένων τόπων. Ἐκ τῶν διαφορῶν ἰδιοτήτων τοῦ θείου ὄντος, αἵτινες τέως ἐσημαίνοντο δι' ἰδιαιτέρων ἐπιθέτων, ἐμορφώθησαν νέα ἀνεξάρτητα ἄντα καὶ τοῦτο ἤγαγεν ἐξ ἀνάγκης εἰς τὴν πολυθεΐαν, ἧτις διὰ τοῦ

πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἐν τῷ βίῳ σχέσεων καὶ τῆς μετὰ τῶν ξένων καὶ τῶν εἰδώλων αὐτῶν ἐπαφῆς ἐμορφοῦτο ἀπαύστως πλείοτερον.

Οἱ νέοι οὗτοι Θεοὶ, θεωρούμενοι ὡς ἀνώτερα ἀνθρώπινα ὄντα, ἐπαρουσιάζοντο ὑπὸ ἀνθρωπίνην μορφήν καὶ ἔλκοντες τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Διὸς (Θεογονία) ἐπανήγγοντο εἰς αὐτὸν, παράστασις τελειοποιηθεῖσα κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ ἰδίως τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου καὶ τῶν καλλιτεχνῶν. Πάντα ὁμως τὰ πλάσματα τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης δὲν ἐγένοντο ἀντικείμενα τῆς λατρείας· διὸ ἡ μυθολογία τῆς λατρείας καὶ ἡ τῆς ποιήσεως πρέπει νὰ διαστελλῶνται.

Οἱ Θεοὶ διαιροῦνται εἰς τοὺς τοῦ ἄνω κόσμου ἢ τοῦ Οὐρανοῦ (οἱ ἄνω, οἱ ὑπατοί, οἱ οὐρανόωνες) καὶ εἰς τοὺς τοῦ κάτω κόσμου, τοὺς ἐπὶ τῆς Γῆς καὶ ὑπ' αὐτήν καὶ τοὺς ἐν τοῖς ὕδασι (οἱ κάτω, χθόνιοι, καταχθόνιοι). Οἱ οὐρανόωνες κατέφκουν τὸ εἰς τὸν αἰθέρα ἐξέχον ὄρος Ὀλύμπου (ὄθεν καὶ ὀλύμπιοι). Ἡ παράστασις αὕτη πιθανῶς ἐμορφώθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ποιητῶν ἐν τῇ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου Πιερίᾳ. Ἐπὶ μὲν τῆς ἀνωτάτης κορυφῆς τοῦ ὄρους τούτου κατέφκει ὁ Ζεὺς, ἐπὶ δὲ τῶν κλιτύων καὶ τῶν ὀπῶν αὐτοῦ ἔκειντο τὰ δώματα τῶν λοιπῶν Θεῶν. Οἱ χθόνιοι (ἢ Δητήτηρ μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς Περσεφόνης καὶ τοῦ συζύγου ταύτης Πλούτωνος) κατέφκουν εἰς τὰ βῆθη τῆς Γῆς, ἧτις εἶνε ἢ εἰκῶν τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς τῶν πραγμάτων, τὸ δὲ ἀνάκτορον τοῦ θαλασσίου Θεοῦ παρίστατο κείμενον εἰς τὰ βῆθη τῆς θαλάσσης.

Ὁ Ζεὺς (Διοιτιστὴ Διὸς=Θεὸς) ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, καί-
τοι πολυθέων, ἐν τῇ ὑψίστῃ σημασίᾳ τῆς λέξεως ὡς ὁ καθ' αὐτὸ Θεός, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐξηρῶντο πάντα τὰ ἐν τῇ φύσει καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ (ὄθεν ὕπατος, μέγας, βασιλεὺς). Οὗτος ἦτο καὶ ὁ εὐεργετικὸς καὶ ὁ καταστρεπτικὸς Θεὸς τοῦ Οὐρανοῦ, ὡς ἐγείρων τὰς νεφέλας (νεφεληγερέτης), ἵνα, κενῶν αὐτάς, καταστήσῃ τὴν Γῆν καρποφόρον, καὶ ἐκπέμπων τὸν κεραυνόν, ὅστις κατεσκευάσθη κατὰ τὸν μῦθον ὑπὸ τῶν Τιτάνων καὶ τῶν Γιγάντων. Ἐπειδὴ δὲ πολλῶν πλειονες ἦσαν αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον, ἡ λατρεία ἀνήγεν εἰς αὐτὸν πάντα τὰ ἠθικὰ τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ κατ' οἶκον βίου καὶ οὕτως ἀναφαί-

νεται ὡς ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς διατάξεως πάντων. Ἐπειδὴ ὡσαύτως εἰς τὸν πολιτικὸν βίον ἐθεωρεῖτο ἰδίως ὡς βασιλεὺς, ἐκπροσωπῶν τὴν μονομαχίαν (ὄθεν καὶ οἱ βασιλεῖς τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἦσαν υἱοὶ ἢ ἀρσστοὶ αὐτῶ καὶ ἐκαλοῦντο διογενεῖς) παρῆγεν εἰς τοὺς ἐπὶ τῆς Γῆς βασιλεῖς σιῆπτρον καὶ ἐξουσίαν· ἀλλὰ καὶ ἡ δημοκρατία ἐθεώρει αὐτὸν ὡς προστάτην τῶν βουλῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς (Ζεὺς βουλαῖος, ἀγοραῖος). Ἐπροστάτευεν ἐπίσης τὸ δίκαιον, ὄθεν ὑπ' αὐτοῦ ἠγιάζοντο ὄρκος καὶ πίστις (ὄρκιος, πιστιος), ὡσαύτως τὸν οἶκον, τὴν ἰδιοκτησίαν (ἔρκειος, κτήσιος), τὴν ξενίαν (ξένιος) καὶ τὴν ἐκείαν (ἐκέσιος) καὶ ἦτο ὁ ἀνώτατος ὄρκος. Ἐξ αὐτοῦ κατήγεται ἡ σωματικὴ δύναμις (ἀρετὴ) καὶ ἡ ἠθικῆ. Ἦτο ὁ προστάτης τῆς οἰκογενείας, τοῦ γάμου, τῆς συγγενείας, πάσης πολιτικῆς ἐνότητος, μερικῆς τε (γενέθλιος, φράτριος) καὶ γενικῆς (Ἑλληίνιος). Εἰς τὸν πόλεμον σπανίως ἀνεφέρετο, ὅμως καὶ ἐκεῖ ὡσαύτως ἐθεωρεῖτο ὡς προστάτης τῶν ἀγῶνων (ἀγώνιος).

Μετὰ τοῦ Διὸς, ὡς θεοῦ τοῦ Οὐρανοῦ, συνεδέετο ἡ θεὰ τῆς Γῆς, ὡς σύζυγος αὐτοῦ, ἣτις ἐκαλεῖτο παρὰ μὲν τῶν Δωριέων Ἥρα (ἐκ τοῦ ἔρα=Γῆ), παρὰ δὲ τῶν Ἰώνων Δημήτηρ (δᾶ, δῆ=γῆ, ὄθεν μήτηρ γῆ). Εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἥρας παρουσιάζεται ὡς τὸ κύριον ὁ μετὰ τοῦ Διὸς γάμος, αἱ δὲ ἑορταὶ αὐτῆς ἐσήμαινον εἰς μὲν τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους τὴν κατ' ἔτος ἀνανεουμένην πλάσιν διὰ τῆς συνεργείας τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς, μετὰ ταῦτα δὲ, ὅτε ὁ ἀγροτικὸς βίος ὑπεχώρησεν εἰς τὸν τῶν πόλεων, τὴν ἱερότητα τοῦ γάμου ὡς θείας διατάξεως ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ· ὅμως ἡ ἐπικὴ ποίησις καὶ ὑπὸ ἄλλας ἐπόψεις παρέστησε τὸν βίον τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας. Ἡ Δημήτηρ οὐ μόνον ἐδώρει τοὺς καρποὺς τῆς Γῆς, ἀλλ' εἶχε καὶ ἀμεσον σχέσιν μετὰ παντὸς τοῦ μετὰ ταύτης συνεχομένου, οἷον τῆς γεωργίας, τῆς καθαγιασῆς τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς νομοθεσίας· ἡ δὲ Γῆ, ἐξ ἧς ἡ ζωὴ προήρχετο, ἐδέχετο καὶ τοὺς νεκρούς. Ὅπως τὸ κράτος τῆς Δημήτρος ἦτο διπλοῦν, οὕτω καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς Περσεφόνη, ἣτις ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Διὸς (ὅπερ ἐμφαίνει ὅτι ἡ Γῆ γονιμοποιήθησα ὑπὸ τοῦ Οὐρανοῦ ἐγέννα τοὺς καρποὺς), παρίστα τὴν διπλὴν ιδιότητα τῆς βλαστήσεως καὶ μαράνσεως, τῆς ἐγέρσεως εἰς τὴν ζωὴν καὶ τοῦ θανάτου. Ἐκ τούτου ὅτι μὲν αὐτὴ ἡ Δημήτηρ, ὅτι δὲ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς συνεδέετο μετὰ τοῦ θεοῦ τοῦ κάτω κόσμου, τοῦ Ἄδου (διλαδὴ ἀράτου) καὶ ὕστερον

Ἰλουύτωνος. Μήτηρ δὲ καὶ θυγάτηρ ἐν τοῖς Ἐλευσινίοις μυστηρίοις
 θεωροῦντο ὡς θεαὶ παρέχουσαι ἐλπίδας καλλιτέρου βίου μετὰ τὸν
 θάνατον. Καθὼς δὲ οἱ συγγενεῖς τῶν Ἑλλήνων, οἱ Ἰνδοὶ καὶ οἱ Αἰγύ-
 πτιοι, ἐκτὸς τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐδέχοντο καὶ πέμπον τὸν αἰ-
 θέρα (τὴν λαμπρότητα τοῦ Οὐρανοῦ), οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπροσω-
 ποποιοῦν στοιχεῖον τοῦ φωτὸς καὶ τῆς θερμότητος ὑπεράνω τοῦ ἀέρος
 (ἀνεξαρτήτως τῆς θερμότητος τοῦ Ἥλιου) ὑπὸ τὸ πρόσωπον τῆς Ἀθη-
 νᾶς (ἐκ τοῦ αἶθεριν καὶ τῆς σπανίας καταλήξεως ἠνῆ, ὡς σελήνη).
 Ὁ εἰς γυναῖκα προσωποποιηθεὶς αἰθέρ, ἦτο θυγάτηρ τοῦ ἐν τῷ αἰθέρι
 οἰκοῦντος Διὸς ἄνευ μητρὸς, ὅθεν ὁ ἀληθὴς τύπος τῆς φύσεως καὶ ἐνερ-
 γείας αὐτοῦ (τοῦ Διὸς). Καὶ αὕτη παρίστα φυσικὴν καὶ πνευματικὴν
 ὄψιν. Καθὼς ὁ Θεὸς τοῦ Οὐρανοῦ οὐ μόνον ἐξέπεμπε πῦρ ἐκ τοῦ αἰ-
 θέρος, ἀλλὰ καὶ ὕδωρ οὕτω καὶ ἡ θεὰ τοῦ αἰθέρος θερμότητα καὶ
 πῦρ, δρόσον καὶ ὑγρασίαν. Ἡ διπλῆ αὕτη φύσις ἐξεφράζετο διὰ τῶν
 ἐπιθέτων γλαυκῶπις (=λαμπρὰ) καὶ τριτογένεια (ἐν τῷ ὕδατι
 γεννηθεῖσα, ἐκ τοῦ τρίτων, τρέω, τρέμω, ἕνεκα τῆς τρομώδους κι-
 νήσεως τῶν κυμάτων) καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους ἐξετυπώθη ἡ
 σχέσις αὐτῆς πρὸς τὸ ὕδωρ, διὰ τῆς ἐριδος αὐτῆς πρὸς τὸν Ποσειδῶνα
 περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἀττικῆς. Ἐνεκα δὲ τοῦ συνδέσμου τοῦ τῆς θερ-
 μότητος καὶ ὑγρασίας στοιχείου ἡ Ἀθηναῖ ἐγένετο θεὰ καὶ τῆς αὐξή-
 σεως τῶν καρπῶν (ἄλλη Δημήτηρ). Τὸ πνευματικὸν αὐτῆς τὸ ἐκφρα-
 ζόμενον ὑπὸ τοῦ ὀνόματος Μινέρβη (ἐκ τοῦ μένος) τὴν καθίστα θεάν
 τῆς φρονήσεως καὶ τῆς σοφίας. Ὡς τοιαύτη δ' ἐγγενήθη ἐκ τῆς κεφα-
 λῆς τοῦ Διὸς (δηλ. ἡ ὑψίστη σοφία ἤρχετο ἐκ τοῦ Διὸς). Ἐξεπροσώ-
 πει δὲ τὸν πρακτικὸν νοῦν ἐν τῷ πολέμῳ, καθόσον διὰ τῆς φρο-
 νήσεως αὐτῆς συνέδεε μεθ' ἑαυτῆς τὴν νίκην (ὅθεν νικηφόρος) ὡς καὶ
 ἐν εἰρήνῃ, καθόσον ἐξ αὐτῆς ἀπέβρεον πάντα τὰ ἐν τῷ πολιτικῷ,
 πνευματικῷ καὶ τεχνικῷ βίῳ, εἰς τὰ ὑποία καταδείκνυται ὁ νοῦς. Ὡς
 θεὰ τοῦ πολέμου ἐκαλεῖτο ἰδίως Παλλάς (ἐκ τοῦ πάλλειν) ἡ δὲ αἰ-
 γίς αὐτῆς, ἥτις εἰς αὐτὴν, καθὼς καὶ εἰς τὸν πατέρα τῆς Δία, ἐσή-
 μαινε τὴν τρικυμίαν, περιεῖχε τὴν τρομερὰν κεφαλὴν τῆς Μεδοῦσης,
 καθόσον οἱ πολεμισταὶ ἔφερον ἐπὶ τῶν ἀσπίδων των τρομακτικὰς εἰ-
 κόνας. Ὡς θεὰ τῆς ἐργασίας ἐκαλεῖτο ἐργάνη καὶ προϊστατο πάσης
 τεχνικῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν. Ὡς θυγάτηρ
 δὲ καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ Διὸς ἦτο καταλληλοτέρα πάσης ἄλλης θεᾶ-

τητος να ἦνε πολιοῦχος θεὰ (Πολιάς) καὶ ὡς τοιαύτη ἐτιμᾶτο ἰδίως ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις αὐτῶν.

Ἐκτός τοῦ στοιχείου τοῦ λαμπροῦ αἰθέρος καὶ τὰ δύο καταφανέστερα οὐράνια σώματα, ὁ Ἥλιος καὶ ἡ Σελήνη, ὡς πηγαὶ τοῦ φωτός καὶ τῆς ζωῆς, ἐτιμῶντο ἀρχαιότατα ἤδη ὡς ζῶντα ὄντα, τὰ ὅποια διατρέχοντα τὰ ἀμεταβλήτους τροχίους αὐτῶν ἐχώριζον τὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς νυκτός καὶ διήγειρον προαίσθησιν αἰώνιων κανόνων εἰς τὸ σύμπαν. Εἰς τοὺς ἀρχαιότατους χρόνους (ἔτι καὶ παρ' Ὀμήρῳ) ὑφίστατο ἡ λατρεία τοῦ Ἥλιου συγχρόνως μετὰ τῆς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἦτο ἐντελῶς κειχωρισμένη ταύτης.

Αἱ ἀρχαιόταται τοπικαὶ παραδόσεις καὶ λατρεῖαι τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος ἦσαν τοσοῦτον διάφοροι, ὥστε παρ' οὐδετέρων τῶν δύο τούτων θεοτήτων δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς μίαν ἐνότητα. Οὕτως ἀνεφαίνετο ὁ Ἀπόλλων παρὰ μὲν τοῖς Ἰωσι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὡς θεὸς τῶν καρπῶν τῆς Γῆς καὶ τῆς ἀεξήσεως αὐτῶν διὰ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν ὥρων τοῦ ἔτους, παρὰ δὲ τοῖς Δωριεῦσιν ὡς θεὸς τοῦ πολέμου καὶ τῶν ποιμένων. Καὶ αὐτὸς δὲ, καθὼς καὶ ἡ Ἄρτεμις, ἔπεμπε ποικίλας πληγὰς (διὰ τῶν βελῶν αὐτοῦ), ἀπέστρεφεν ὅμως καὶ ἄλλας (οἷον τὴν καταστροφὴν τῶν σιτηρῶν, τὰς ἀκρίδας, τοὺς μῦς καὶ μάλιστα τὸν λοιμὸν) καὶ ἐπαρουσιάζετο ὡς τὸ πνεῦμα τῆς συνδιαλλαγῆς, καθὼς καὶ ἡ Ἄρτεμις ἐδοξάζετο διὰ πολλῶν ἐπιθέτων ὡς καλοκάγαθος καὶ συνδιαλλακτικὴ, ἐνῶ ἰδίως τὸ κράτος αὐτῆς ἦτο ἡ θήρα. Καθὼς δ' ἡ Ἀθηναῖα, οὕτω καὶ ὁ τὰ μάλιστα μετ' αὐτῆς συγγενεῦς Ἀπόλλων εἶχε σχέσιν πρὸς πνευματικὸν φῶς, διεκρίνετο ὅμως, διότι ἐκείνη μὲν ἐξεπροσώπει τὸν πρακτικὸν νοῦν, οὗτος δὲ τὴν προφητικὴν ὡς καὶ τὴν ποιητικὴν ἔμπνευσιν, ἐπομένως τὴν μαντικὴν καὶ μουσικὴν μετὰ τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ χοροῦ. Ἡ σύζευξις τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος εἰς ἓν ζευγὸς διδύμων δὲν ἦτο ποσῶς πολὺ ἀρχαία, διότι αἱ ἀρχαιόταται τοπικαὶ λατρεῖαι τοῦ Ἀπόλλωνος δὲν συνεδέοντο μετὰ τῆς Ἀρτεμιδος, καὶ ἀντιστρόφως ἡ Ἄρτεμις ἐτιμᾶτο ἄνευ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐκ τῆς Δήλου δὲ καὶ τῶν Δελφῶν ἐξῆλθεν ἡ συνένωσις τῶν δύο καὶ ἡ ἐφεύρεσις τῆς κοινῆς αὐτῶν μητρὸς Λητοῦς (δηλ. σκότους). Ὅτε δ' ἡ λατρεία τοῦ Ἥλιου μετηνέχθη εἰς τὸν Ἀπόλλωνα (ὅθεν λύκειος, ἢ φοῖβος), τότε ἀνεράνη καὶ ἡ Ἄρτεμις (κατὰ πρῶτον παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ) ὡς θεὰ τῆς Σελήνης καὶ ἐσχετίζε-

το, καθώς και ἄλλαι θεότητες τῆς Σελήνης, πρὸς τοὺς τοκετούς.

Ἡ ποικίλη ἐπαφὴ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ νήσων μετὰ τῆς θαλάσσης ἐνωρὶς ἐγέννησε τὴν λατρείαν τῶν θεοτήτων τοῦ ὕδατος καὶ τῆς θαλάσσης. Ἀρχαιοτάτη δὲ καὶ γενικωτάτη παστῶν ἦτο ὁ Νηρεὺς (δηλ. ὁ ῥέων), ὅστις μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ Νηρηίδων ἀντεπροσώπευεν ἔτι τὸ ἀλμυρὸν καὶ τὸ γλυκὺ ὕδωρ (ὡς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ στοιχεῖον), ἐνῶ ὁ Ποσειδῶν ἦτο ἰδίως θεὸς τῆς θαλάσσης, εἰς τῆς ὁποίας τὰ βάρη ἔχει, καὶ μόνον εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους, ἀφοῦ ἡ ἀρχαιότερα λατρεία τοῦ ὕδατος παρήχμασεν, ἕνεκα τῆς μεγάλης ὑπολήψεως αὐτοῦ ἐτιμᾶτο καὶ ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν μεσογείων μερῶν, ὅτε φαίνεται ὅτι καὶ τὸ κράτος ἐξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν ἡπειρωτικῶν ὑδάτων. Ἐκτοτε δὲ παρήγον ἀπ' αὐτοῦ καὶ τὰς πηγὰς καὶ τοὺς ποταμοὺς, οἵτινες εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐτιμῶντα καθ' ἑαυτούς.

Καθὼς παρὰ τῷ Ποσειδῶνι, οὕτω καὶ παρὰ τῷ Ἡφαιστῷ ἡ ἀρχικῶς φυσικὴ καὶ τοῦ στοιχείου τοῦ πυρὸς σημασία ἤττον ἀπωλέσθη ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις θεοῖς. Ἀντεπροσώπευε δ' οὗτος τὸ πῦρ ἐπὶ τῆς Γῆς καὶ ἐν τῇ Γῇ καὶ κατὰ τὰς εὐεργετικὰς ἐνεργείας αὐτοῦ εἰς τὴν ἐστίαν τοῦ οἴκου καὶ τὴν κατεργασίαν τῶν μετάλλων, καθὼς καὶ κατὰ τὴν φοβερὰν ἐνέργειαν τῶν ἡφαιστείων (ἐπὶ τῆς Λήμνου καὶ ἐν τῇ Αἴτνῃ). Ἐν τούτοις ἐκ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ ἀντικείμενον τοῦ μύθου κατέστησαν αἱ τεχνηταὶ ἐργασίαι τῶν ἀνδρῶν (ὅπως τῆς Ἀθηναῶν αἱ τῶν γυναικῶν) ἰδίως δὲ παρ' Ὀμήρῳ παρουσιάζεται ὡς τεχνίτης τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐστία καὶ ἡ σημασία αὐτῆς ἐν τῇ οἰκογενεῖα ἐξεπροσωπεῖτο ὑπὸ τῆς θεᾶς Ἑστίας. Ἡ ἀρχικὴ σημασία τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τοῦ Ἄρεως ἠλλοιώθη παρ' Ἑλλησι μᾶλλον ἢ παντὸς ἄλλου θεοῦ. Ὁ Ἑρμῆς (ἐκ τοῦ ὄρμη; ὄρμᾶν;) ἦτο τὸ σύμβολον τῆς ζωικῆς γονιμοποιήσεως, ὅθεν ἐφαίνετο προστάτης τῶν ποιμνίων καὶ ἐτιμᾶτο ὑπὸ τῆς ποιμενικῆς τάξεως· ἐμφαίνει ὅμως καὶ τὴν δύναμιν τῆς φυσικῆς γονιμοποιήσεως διὸ ἦτο κατὰ τοῦτο κοσμικὸς θεὸς τῆς φύσεως, ὅστις μετέβαινεν ἐκ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ Οὐρανοῦ, καθίσταμενος ἄγγελος τοῦ Διός. Ὁ ἄγγελος καθίστατο πρέσβυς, ῥήτωρ, κῆρυξ· ὡς πρέσβυς δὲ καὶ ῥήτωρ ἐξελέγετο ὁ φρονιμώτερος καὶ ἐπιτηδείωτερος ἢ ἐπιτηδείωτης (ἐξ ἧς καὶ προΐστάμενος τῆς γυμναστικῆς) ἔγει εἰς τὴν πονηρίαν, ἀπάτην, κλοπὴν. Τὸ ἐφευρετικὸν αὐτοῦ ἀνεβαίνοτο εἰς τὰς τέχνας (ἐφευρέσεις τῆς λύρας), εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιο-

μηχανίαν. Ἦτο δ' ὁ Ἑρμῆς καὶ χθόνιος Θεός, ὡς ἄγων τὰς Ψυχὰς εἰς τὸν ἄδην.

Ὁ Θρακικὸς (θεὸς τοῦ Ἡλίου;) Ἄρης δὲν παρουσιάζεται πλέον ἐν Ὀμηρῷ μὲ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ φύσιν, δηλ. τὴν καταστρεπτικὴν δύναμιν τοῦ Ἡλίου, ἀλλ' ἀλληγορικῶς ὡς τὸ καταστρεπτικὸν πνεῦμα τοῦ πολέμου καὶ τὸ φιλοπόλεμον ἐν τῇ φοβερωτάτῃ αὐτοῦ μορφῇ. Οὕτω δὲν ἦτο πλέον μόνον θεὸς τοῦ πολέμου, ὡς ὁ Ζεὺς, ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Ἀπόλλων. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀλληγορίαν ταύτην ἀπεδίδοντο εἰς αὐτὸν ὡς ἀδελφὴ ἡ Ἑρις καὶ ὡς υἱὸς ὁ Φόβος.

Μετὰ τοῦ ξένου τούτου θεοῦ καταλλήλως συνεδέετο ἡ ξένη θεὰ Ἀφροδίτη, ἥτις εἶνε ἡ τῶν Φοινίκων θεὰ Ἀστάρτη καὶ ἡ τῶν Ἀσσυρίων Μύλιττα. Αὕτη κατ' ἀρχὰς μὲν εἰσῆχθη διὰ τῆς ἐπιμιξίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ὡς θεὰ τοῦ πλοῦ καὶ τῶν λιμένων εἰς Ἑλληνικὰς παραλίαις χώρας (τὴν Κύπρον καὶ τὰ Κύθηρα), μετὰ ταῦτα δὲ, καταστάσα βαθμηθὸν ἐθνικὴ καὶ εἰς τὰς μεσογείους. Εἰ καὶ ἀρχικῶς ἐξεπροσώπει πᾶσαν ὄρμην καὶ γένεσιν τῆς φυτικῆς καὶ ζωικῆς φύσεως, οὐχ' ἦττον, ἀφότου κατέστη Ἑλληνικὴ θεότης, εἶχε μόνον σχέσιν πρὸς τὰς ἀνθρωπίνας ὀρμὰς, τὸν ἔρωτα καὶ τὰς ἡδονὰς, καὶ ἐξήσκει δύναμιν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἐξ ἧς κατὰ τὸν Ἑλληνικὸν μῦθον ἐγεννήθη.

Καὶ ὁ Διόνυσος ὅστις ὡς θεὸς τῆς αὐξήσεως, ἐδώρει κατὰ τὸ ἔαρ τὰ ἄνθη καὶ προπάντων τὸν οἶνον κατὰ τὸ φθινόπωρον, φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο ἐγχώριος θεὸς τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' εἰσῆχθη μετὰ τοῦ Ἄρεως εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς Θράκης καὶ μόλις ἐξελληνίσθη ἐντελῶς, ὅτε ἀπεδόθη εἰς αὐτὸν εἰς τὰς Θήβας ὡς μήτηρ ἡ θυγάτηρ τοῦ Κάδμου Σεμέλη. Οὕτως ἐστερεώθη ἡ λατρεία αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' ἐν τῇ Ἀττικῇ ἡ ἀρχικῶς βάρβαρος καὶ φανατικὴ λατρεία αὐτοῦ ἔλαβε κατὰ πρῶτον εὐγενεστέραν μορφήν καὶ ἔσχε σημαντικωτάτην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ποιήσεως (ιδίως τῆς δραματικῆς) καὶ τῆς τέχνης.

Ἐκτὸς τῶν μεγάλων θεῶν, οἵτινες συνήθουν ἐν ἑαυτοῖς πλῆθος δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων, οἱ Ἕλληνες ἐτίμων καὶ πολλοὺς κατωτέρους θεοὺς (εἰς τοὺς μεθ' Ὀμηρον χρόνους Δαίμονας καλουμένους), οἵτινες διεκρίνοντο ἐκείνων κατὰ τὴν μικροτέραν ἔκτασιν τῶν ἐνεργειῶν των καὶ ἐχρησίμευον πρὸς συμπλήρωσιν τῶν κυρίων θεοτήτων.

Ἀναφέρονται δὲ οἱ θεοὶ οὗτοι τοῦτο μὲν εἰς τὴν φύσιν (οἶον αἱ Νύμφαι εἰς τὰ δάση, ὄρη, σπήλαια, κοιλάδας, λειμῶνας καὶ ὕδατα) τοῦτο δὲ εἰς τὸν βίον καὶ τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων (οἶον ἡ Αἰδώς, ἡ Εἱρήνη, ἡ Ὀμόνοια, ἡ Φήμη, ὁ Ἔλεος, κτλ., ἃ εἶχον καὶ τοὺς βωμῶν). Πᾶσαι δ' αἱ ἐπιδράσεις αὐταὶ ἀπέδιδοντο εἰς θείας ἐπιρροίας, καὶ ἐπειδὴ ἦτο δύσκολον ν' ἀποφασισθῇ ἐκάστοτε εἰς ποίαν θεότητα ἐκάστη ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῇ, ἐπενοήθησαν μεσάζοντα ὄντα, τὰ ὅποια ὅτε μὲν κατὰ προτροπὴν τοῦτου ἢ ἐκείνου τοῦ θεοῦ, ὅτε δὲ ἰδίᾳ δυνάμει ἐνήργουν. Τινὲς τῶν θεοτήτων τούτων ἀναφέρονται ἔτι παρ' Ὀμηρῶ μόνον ὡς ὀνόματα, οἶον ὦρα, μοῖρα, ἀλλὰ διὰ τῆς εἰς πληθοντικὸν ἀριθμὸν χρήσεως ἄρχεται ἡ ἐκπροσωποποίησις αὐτῶν ὡς ἐν ἀρχῇ ἢ λέξις χάρις ἐστήμαινε τὴν χαρὰν, τὴν εὐλογίαν τοῦ ἔτους (ὅθεν καὶ ἐκαλεῖτο θυγάτηρ τῆς Ἥρας), ὕστερον ὁμως αἱ Χάριτες ἐστήμαινον τὰ θέλγητρα ὡσαύτως ἐρυνηὶς μὲν ἐστήμαινε τὴν τύψιν τοῦ συνειδότος, Ἐρινύες δὲ τὰς τιμωροὺς θεάς. Ἡ λατρεία τῶν Μουσῶν μετὰ τῶν Ὀρακῶν ἦλθεν ἐκ τῆς Πιερίας εἰς τὸν Ἑλικῶνα καὶ κατὰ τὴν μεγάλην μεταρρύθμισιν, ἣτις ἐτροποποίησε καὶ τὸν Ὀρακτικὸν Διόνυσον, μετεβλήθησαν ἐκ νομῶν εἰς θεὰς τοῦ ὕμνου· οὐχ ἦπτον ἔμειναν εἰς αὐτὰς πηγὰς ἱερὰι, παρὰ τὰς ὁποίας ἄδουσαι ὠρχοῦντο.

Ἐτερον εἶδος μεσαίων ὄντων μετὰ τῶν θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἦσαν εἰς τοὺς μετ' Ὀμηρον χρόνους οἱ ἥρωες, οἵτινες ἐκαλοῦντο καὶ ἡμίθεοι· ἦσαν δ' οὗτοι ἔξοχοι ἄνδρες τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, εἰς οὓς ἐνομίζετο ὅτι ὑπῆρχε συγγενές τι μετὰ τῆς φύσεως τῶν θεῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σώματος αἱ ψυχαὶ αὐτῶν μετεῖχον ἀνωτέρας τύχης καὶ ἐλάμβανον δυνάμεις, δι' ὧν ἠδύναντο νὰ κάμωσιν ἀγαθόν τι ἢ κακὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Εἰς πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ἀπεδίδετο ὑπεράνθρωπος καταγωγὴ ἐκ θεῶν καὶ θνητῶν· τάνάπαλιν θεοίτινες τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἐθεωροῦντο εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους μόνον ὡς ἥρωες.

Εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἀνήκον οἱ ἀρχηγέται τῶν εὐγενεστέρων γενῶν (Κάδμος, Κέκροψ, Δαναὸς, κτλ.) οἱ ἰδρυτοὶ καὶ νομοθέται πολιτειῶν (Μίνως, Θησεύς, Λυκοῦργος, κτλ.), οἱ προστάται χώρας (ὡς οἱ Διόσκουροι ἐν Σπάρτῃ), οἱ τροπαιοῦχοι ἥρωες (Ἀχιλλεὺς, Διομήδης,

Ἄγαμέμνων, κτλ.), οἱ προϊστάμενοι πολιτικῶν ἢ βιομηχανικῶν σωματείων (τῶν φυλῶν καὶ φατριῶν, τῶν συντεχνιῶν), οἱ προφῆται τῶν μυθικῶν χρόνων (Μελάμπους Κάλχας) οἱ ποιηταὶ (Ὀρφεύς, Θάμυρις, Λίνος, Μουσαῖος) καὶ οἱ τεχνίται (Δαίδαλος, Τροφώνιος καὶ Ἀγαμήδης). Εἰς τὴν δευτέραν τάξιν ἀνήκον ἢ θεοὶ (ὡς ὁ Διόνυσος) καταπιεσθεισῶν ἢ μετ'αναστευσασῶν φυλῶν αὐτῶν, οἵτινες συνεμερίζοντο τὴν καταπίεσιν τῶν ὀπαδῶν, ἢ ἀρχαιότεραι τοπικαὶ θεότητες, αἵτινες παρηγκωνίζοντο διὰ παραδοχῆς τῆς λατρείας ἄλλων ἢ ὁμοίων θεοτήτων.

Ὁ κοινὸς ἐθνικὸς τῶν Ἑλλήνων ἦρωες ἦτο ὁ Ἡρακλῆς, ὁ πρῶτος τῶν ἡρώων, ὡς ὁ Ζεὺς ὁ πρῶτος τῶν θεῶν. Ἐπειδὴ δὲ πολλαὶ Ἑλληνικαὶ φυλαὶ ἐτίμων αὐτὸν καὶ βάσις τῶν περὶ αὐτοῦ διαφόρων παραδόσεων ἦτο ἡ αὐτὴ (ἡ ἰδέα ἰδανικῆς σωματικῆς δυνάμεως, ἀφιερωμένης εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ μάλιστα τοῦ ἰδίου ἔθνους ἄνευ ἐγωισμοῦ), οἱ διάφοροι τοπικοὶ μῦθοι συνεχωνεύθησαν εἰς ἓνα περιεκτικόν. Οὕτως ὁ Ἡρακλῆς ἐξ ἦρωος τῶν διαφόρων φυλῶν κατέστη ἦρωες τοῦ ἔθνους καὶ, καθαρῶς τὴν χώραν (κατὰ πρῶτον τὸ Ἄργος) ἐκ τῶν τεράτων, βαθυερῶν ἐθεωρήθη ὡς ἐλευθερωτὴς αὐτῆς ἐκ βλαβερῶν θηρίων τε καὶ ἀνθρώπων, καὶ ὡς πρῶτος ἐξημερωτῆς καὶ καλλιεργητῆς καὶ ἰδρυτῆς ὅλου τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς. Εἰς ταῦτα προσετέθη καὶ ἡ αὐτοποίησις τοῦ Ἑλληνος ἦρωος μὲ ὁμοίαν θεότητα τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, οἷον μὲ τὸν Φοῖνικα Μελικέρτην τὸν ὄντα ἐπίσης σύμβολον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀποικισμοῦ. Οὕτω δὲ πολλὰ τοῦ ξένου θεοῦ ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Ἑλληνα ἦρωα.

2) Ἡ λατρεία τῶν θεῶν. Ἡ λατρεία τῶν Ἑλλήνων, καθὼς ἡ τῶν ἀρχαίων ἐθνικῶν ἐν γένει, ἦτο λατρεία τῶν εἰκότων. Οἱ ἄνθρωποι ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐντυπῶνσιν εἰς ἐαυτούς τὴν θεότητα δι' ὀρατῆς εἰκόνας, πρὸ τῆς ὁποίας ἐτελοῦντο πᾶσαι αἱ ἱεροπραξίαι, αἱ ἐπικλήσεις καὶ αἱ θυσίαι. Εἰς τοὺς πρῶτους χρόνους ὑπῆρχον ἀντὶ εἰκόνων σύμβολα διαφόρων εἰδῶν, οἷον ζῶα (ὄφεις, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐραντάζοντο ἢ τοὺς θεοὺς αὐτούς, ἢ τοὺς ἐξυπηρετοῦντας δαίμονας) φυτὰ, τῶν ὁποίων διάφορα εἰς διαφόρους θεοὺς ἦσαν ἀρεστά (ἡ δρυς εἰς τὸν Δία, ἡ δάφνη εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, ἡ ἐλαία εἰς τὴν Ἀθηνᾶν), ἀκατέρραστοι λίθοι (ἰδίως μετεωρίται) καὶ σκευὴ (λόγχη, σκῆπτρον) ὅμοιος ὅσω μᾶλλον ἐπικρατεστέρα καθίστατο ἡ ἕξαν

θρώπις τῶν Θεῶν, τόσῳ πλέον ἀντικαθίσταντο τὰ σύμβολα ὑπὸ ἀνθρωπίνης μορφῆς. Αἱ ἀρχαιοτάται εἰκόνες ἦσαν ἐκ ξύλου καὶ διὰ τοῦ μύθου ὅτι εἶχον πέσει ἐκ τοῦ Οὐρανοῦ (οἷον τὸ παλλάδιον ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων) ἐλάβαντο μεγαλειτέραν ἀγιότητα. Αἱ ἀρχαιοτάται αὐταὶ εἰκόνες τῶν Θεῶν ἐχρωματίζοντο, ἐνεδύοντο καὶ εἰς πολλοὺς τόπους ἐφυλάσσοντο καὶ εἰς μετέπειτα χρόνους, ὅτε αἱ ἐκ χαλκοῦ καὶ μαρμάρου οἰκόνες εἶχον ἤδη ἐπικρατήσει.

Οἱ ἀρχαιοτάτοι τόποι τῆς λατρείας ἦσαν ἐκεῖ, ἔνθα ἐφαντάζοντο εὐχαρίστως διατρίβουσιν τὴν θεότητα, οἷον ἐπὶ λόφων καὶ ὄρεων, ἐντὸς ἀλσῶν καὶ δασῶν, καὶ μακρὰν τῆς καθημερινῆς τύρβης τῶν ἀνθρώπων. Αὐτόθι δὲ, ἔνθα τέως ὑπῆρχε μόνον εἰς βωμὸς, ἴσως δὲ καὶ εἰκὼν, ἐξέλεγον οἱ ἄνθρωποι ὕστερον τὴν θέσιν πρὸς ἀνέγερσιν ναοῦ, ὅστις πολλάκις διὰ τὴν ἐκτεταμένον περιβόλου ἐχωρίζετο συνήθως ἀπὸ τῆς μισθωτέρας χώρας. Τὸ ἐπισημότερον μέρος τοῦ ναοῦ ἦτο ὁ κεκλεισμένος τόπος διὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ, ὅπερ ἴστατο ἀντικρὺ τῆς θύρας ἐπὶ βάθρου. Πρὸ τοῦ ναοῦ ἔκειτο βωμὸς πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς ἀνατολὰς θυσίας. Ἐπειδὴ δ' οἱ ναοὶ δὲν ἐχρησίμουν ὡς τόποι συναθροίσεων τῶν προσκυνητῶν τοῦ θεοῦ, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μικροὶ καὶ ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως παραθύρων πολλάκις ἡμισκότιστοι, ἐνίοτε δὲ ἄστεγοι χῶροι καὶ εἰς τὰ ἔσω συνήθως πλήρεις παντοδαπῶν ἀναθημάτων (εἴτε διὰ νίκην, εἴτε διὰ σωτηρίαν ζωῆς, κτλ), τὰ ὅποια πολλάκις ἦσαν τοσοῦτο πολλὰ ὥστε ἰδρύνοντο δι' αὐτὰ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ ἐπίτηδες θησαυροφυλάκεια.

Πρὸ τῶν ἱεροτελεστιῶν ἐγίνοντο λούσεις, ἢ ῥαντίσεις δι' ὕδατος· ἡ δὲ λατρεία συνίστατο εἰς προσευχὰς καὶ θυσίας. Αἱ προσευχαὶ ἦσαν σύντομοι καὶ ἀνάλογοι πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ ἐξεφέροντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν ὀρθῇ στάσει καὶ ἀνατεταμέναις ταῖς χερσίν. Ἀναφωνήσεις μακρότεραι καὶ ὑπὸ μορφὴν ᾠδῆς περιλαμβάνονται ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα τῶν ὕμνων ἐνῶ ἰδιαίτερα ὀνόματα (οἷον διθύραμβος, παιὰν) ἐσήμαινον εἰς τὰς θεότητας, εἰς ἃς οἱ ὕμνοι, εἴτε τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς ἐλέγοντο· μετ' αὐτῶν δὲ συνεδέοντο ἐνίοτε μιμικαὶ ὀρχήσεις.

Τὸ κέντρον ὁμῶς τῆς λατρείας ἀπετέλουν αἱ θυσίαι, ὧν ἄλλαι μὲν ἦσαν αἱμακταί, ἄλλαι δὲ ἀναίμακτοι.

Τὰ πρὸς θυσίαν ἀπετέλουν κλίμακα ἀπὸ τῶν ἐλαχίστων μέχρι τοῦ τολυτιμοτάτου, τῆς ἀνθρωπίνης δηλ. ζωῆς. Οὕτως εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους καὶ ἰδίως πρὸς ἀγνισμὸν ὀλοκλήρου φυλῆς ἢ λαοῦ προσεφέροντο ἀνθρώπινα θυσίαι (εἰς ἀντὶ πάντων) καὶ αὗται διετηρήθησαν εἰς τόπους τινὰς μέχρι τῶν μεταγενεστέρων χρόνων· εἰς τοὺς πλείους ὁμῶς ἐνωρὶς περιωρίσθησαν εἰς μόνην τὴν χύσιν ἀνθρωπίνου αἵματος εἰς τὸν βωμὸν τῆς θεότητος, ἢ εἰς τὴν θανάτωσιν κακούργων, ἢ ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ θυσιῶν ζώων, ἢ τινῶν (συνήθως ἐκ τῶν ἐδωδίων κατοικιδίων) ἢ πολλῶν (ἐκατόμβη). Ἡ ἰδίως ἱεροτελεστία περὶ τὴν θυσίαν συνίστατο ἐκ τῆς χύσεως τοῦ αἵματος (τὸ ὅποιον ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἔδρα τῆς ζωῆς) τοῦ θύματος (τοῦ ἀντικαταστάτου τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος) περὶ τὸν βωμὸν· μετὰ ταῦτα δὲ εἴπετο ἡ ἐστίασις, σύμβολον ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον τῆς συνδιαλλαγῆς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ), καθ' ἣν τὰ εἰς τὸν θεὸν ἀνήκοντα μέρη τοῦ ζώου (παρ' Ὀμήρῳ, τὰ μηρία, καὶ μετὰ ταῦτα συνηθέστατα ἡ ὀμοπλάτη) ἐκαίοντο ἐπὶ τοῦ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ κειμένου βωμοῦ, διότι ἡ καῦσις ἦτο τὸ καταλληλότερον μέσον τοῦ νὰ μὴ περιέλθωσι ταῦτα εἰς ἀνθρωπίνην χρῆσιν. Μετὰ τῶν θυσιῶν τῶν ζώων συνεδέοντο συνηθέστατα καὶ σπονδαὶ (οἴνου, μέλιτος γάλακτος καὶ ἐλαίου) καὶ θυμιάματα εὐδῶν ξύλων, ὕστρον δὲ λιθάνου. Ἄλλαι ἀναίμακτοι θυσίαι συνίσταντο ἐκ καρπῶν, προσφερομένων ὡς φόρου τῆς παραγωγῆς τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν φυτειῶν, ἢ ἐκ πεμμάτων ποικίλης ὕλης καὶ σχήματος.

Αἱ ἐορταὶ τῶν Ἑλλήνων ἦσαν πᾶσαι θρησκευτικαί, αἱ δὲ πλεῖσται καὶ ἀρχαιόταται ἀνήκον εἰς τοὺς θεοὺς, ἐξ ὧν ἐξεπορεύοντο πάντα τὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀγαθὰ καὶ κακὰ φυσικὰ φαινόμενα, εἰς τὰ ὅποια ἡ ἐνέργεια τῶν θεῶν ἐφανεροῦτο. Ἔτεραι δὲ ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν αὐτῶν ὡς ἰδρυτῶν καὶ προσαυτῶν τῆς κοινωνίας, καὶ ἕτεραι πάλιν πρὸς ἀνάμνησιν ἱστορικῶν γεγονότων, εἰς τὰ ὅποια εἶχεν ἐκδηλωθῆ ἡ ἐνέργεια αὐτῶν. Ἐπίσης καὶ οἱ ἥρωες (ἐν Ἀττικῇ ὁ Θησεὺς καὶ ὁ Ἡρακλῆς) ἐωρτάζοντο ὡς ἰδιαίτεροι προστάται ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς χώρας. Τρίτον εἶδος δημοσίων ἐορτῶν ἦσαν τὰ νεκύσια,

καθ' ἃ ἀπεδίδοντο τιμαὶ εἰς τοὺς νεκροὺς αὐτῶν ὑπὸ οἰκογενειῶν καὶ γενῶν.

Εἰς τὰς ἰδίως ἑορτασίμους ἡμέρας καὶ οὐχ' εἰς ἀπλῶν θυσιῶν ἡμέρας ἦσαν ἔλινυες ἀπὸ πασῶν τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν ἐργασιῶν, καὶ εἰς ταύτας, εἰς ἃς παρευρίσκοντο καὶ ξένοι, προσεκηρύσσεται εἰρήνη. Εἰς τὰς ἑορτὰς ἐψάλλοντο προσευχαί, ὕμνοι, παῖνες καὶ ἄλλαι ἑορτῶν ἴβδαί, ἐπικά ἄσματα ὑπὸ βραψφῶν, παριστάνοντο δράματα καὶ πολ- λάκις συνεδέοντο μετ' αὐτῶν μεγαλοπρεπεῖς λιτανεῖαι, ἀγῶνες καὶ ἐστιάσεις.

Ἐκτὸς τῆς δημοσίας λατρείας ὑπῆρχον εἰς τὰς πλείστας τῶν Ἑλληνικῶν ἰδίως ἀποικιῶν καὶ μυστικαὶ λατρεῖαι ἢ μυστήρια, τὰ ὁποῖα τοῦτο μὲν ἐτελοῦντο ὑπὸ μόνων τῶν ἱερέων καὶ τῶν ὑπηρετῶν τῆς λατρείας (ἱερομόσται ἢ ἱεροφάνται), τοῦτο δὲ ὑπὸ πολυαριθμοῦ κοινότητος. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶδος ἀνῆκεν ἢ μετὰ τινῶν ὄρων συνδεομένη μῦσις, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν ἤρισοντο εἰς σύδενά Ἑλληνα, ἐκπλοῦντα τοὺς ὄρους τούτους. Ἐπιστημότερα πάντων ἦσαν τὰ Ἐλευσίνια, αἱ δὲ κατ' ἐξοχὴν θεότητες τῶν μυστηρίων τούτων ἦσαν ἡ Δημήτηρ, ἡ θυγάτηρ αὐτῆς Περσεφόνη καὶ ὁ Διόνυσος (ὅστις αὐτόθι καλούμενος Ἰακχος ἐθεωρεῖτο πιθανῶς υἱὸς τῆς Περσεφόνης). Ἐλατρεύοντο δὲ οἱ θεοὶ οὗτοι εἰς τὰ μυστήρια ταῦτα οὐχ' καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν, ἀλλ' ἰδίως, καθόσοι εἶχον σχέσιν πρὸς τὸν θάνατον καὶ τὸν κάτω κόσμον.

Εἰς τὰ μυστήρια (εἰς τοὺς π. Χ. τοῦλάχιστον χρόνον) δὲν μετεδί- δετο, ὅπως ὑπὸ πολλῶν νομίζεται, ἰδιαιτέρα μυστικὴ λατρεία, ἐξηγουῦσα τὰς συμβολικὰς ἱεροτελεστίας, ἢ δογματικὴ μονοθεΐας κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πολυθεΐαν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ προσεφέροντο, ὡς φαίνεται, θυ- σίαι μετὰ ἰδιαζουσῶν ἱεροτελεστιῶν, ἐδείκνυντο ὑπὸ τῶν ἱεροφαντῶν κυρίως ἱεραὶ εἰκόνες τῶν θεῶν ἢ σύμβολα καὶ ἐξηγοῦντο ταῦτα ὀμι- λιῶν καὶ ὕμνων, παριστάνοντο διὰ σειρᾶς θεατρικῶν σκηνῶν αἱ πρά- ξεις καὶ αἱ τύχαι ὠριπνέμων τινῶν θεῶν, ἢ ἐπὶ τῆς Γῆς ἐμφάνσεις αὐ- τῶν, ἢ εἰς τὸν ἄδην κατάβασις καὶ ἢ ἐκαῖθεν ἐπάνοδος, πάντα ὡς σύμ- βολα τοῦ βίου τῆς φύσεως, σκοποῦντα τὴν παραγωγὴν βαθειῶν καὶ διαρκῶν θρησκευτικῶν ἐντυπώσεων. Ἡ λατρεία αὕτη τῶν χροκῶν

θεῶν ἐχρησίμευε πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐλπίδος μέλλοντος βίου καὶ ἀμοιβῆς μετὰ θάνατον, διὰ τὴν ἑξασκίην οὕτως εὐεργετικὴν ἐπιρροήν ἐπὶ τῶν ἡθῶν καὶ παρέχῃ παρηγορίαν εἰς τὰς ἐναντιότητάς τοῦ βίου τούτου.

3) Ἡ *Μαρτικὴ*. Οὐδείς λαὸς τῆς ἀρχαιότητος ἀνέπτυξε τοσαύτην τάσιν πρὸς ἐξερεύνησιν τῆς θελήσεως τῶν θεῶν καὶ τοῦ μέλλοντος, ὅσῃν οἱ Ἕλληνες. Ἡ παρατήρησις ἐκτάκτων σημείων (τέρατα), τῆς πτήσεως καὶ τῶν φωνῶν τῶν πτηνῶν, ἢ μετεωρολογικῶν φαινομένων δὲν εἶχε παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὴν μεγάλην σημασίαν, ἣν εἶχε παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις· ἠδὲ ἐξέτασις τῶν σπλάγχθων εἶνε μεταγενεστέρα. Ἡ ἀστρολογία μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ῥωμαίων εἰσῆχθη, ἢ δὲ *μαρτικὴ* παρ' αὐτοῖς τὰ μάλιστα ἐμορφώθη. Ὑπῆρχον δὲ παρ' αὐτοῖς τέσσαρα εἴδη μαντείας, ὧν σημαντικώτεραι ἦσαν αἱ διὰ λόγου καὶ σημείων μαντεῖαι, καὶ δευτερεύουσαι ἡ *ὄνειρομαντεία* καὶ ἡ *νεκρομαντεία*. Εἰς τὸ ἀρχαιότατον Ἑλληνικὸν μαντεῖον, τὸ ἐν Δωδώνῃ τοῦ Διὸς, αἱ μαντεῖαι ἐγίνοντο διὰ σημείων, διότι αἱ ἐν αὐτῷ ἐκ θεοῦ ἐμπνευσμένοι ἰστέριαι ἐμάντευον ἐκ τοῦ ἤχου τῶν φύλλων δρυὸς τινος, ἣν ὁ Σοφοκλῆς ὀνομάζει πολὺγλωσσκον, ἢ ἐκ τῶν φωνῶν τῶν ἐπὶ τῆς δρυὸς πτηνῶν, ἢ ἐκ τοῦ κελαρυσμοῦ παρακειμένης πηγῆς. Τὴν μεγίστην δὲ ὑπόληψιν καὶ ἐμπιστοσύνην εἶχε τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις ἐφαίνετο λαλῶν διὰ τοῦ στόματος τῆς Πυθίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μαντεῖον τοῦτο ἐχρησιμοῦσθε περὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν ἢ καὶ σημαντικῶν ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων, ἔσχεν ἐκ τούτου τὴν μεγίστην ἐπιρροήν ἐπὶ παντός τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου.

Οἱ διὰ σημείων χρησιμοὶ ἦσαν διπτοί, διότι ἐκτὸς τῶν συνισταμένων ἐκ φυσικῶν φαινομένων ἀνεξαρτήτων ἀνθρωπίνης ἐπεμβάσεως ὑπῆρχον καὶ ἕτεροι ὑπ' ἀνθρώπων προκαλούμενοι, οἷον ἡ ἀνάβριψις κύβων καὶ κλήρων. Εἰς μὲν τὴν ὄνειρομαντείαν ἡ θεότης ἐφάνετο τὰ μέλλοντα δι' ὄνειρων ἢ ἄλλων ὄπτασιῶν εἰς τὸ ἱερὸν αὐτῆς, εἰς δὲ τὴν νεκρομαντείαν δὲν ἠρωτᾶτο θεότης, ἀλλ' ἡ ψυχὴ ἀποθανόντος ἀνθρώπου (οἷον ἡ τοῦ Τειρεσίου).

4) Οἱ *Ἰερεῖς*. Παρὰ τοῖς Ἕλλησι δὲν ἦσαν παντάπασι διδάσκαλοι τῆς θρησκείας, ἥτις ἐν Ἰνδοῖς δὲν εἶχεν ὀρισμένην τινα

δογματικὴν, ἀλλ' ἦσαν προιστάμενοι ἱεροῦ τινος (ναοῦ ἢ τε-
μένου) καὶ ἡ ὑπηρεσία αὐτῶν περιοριζέτο εἰς τὴν φροντίδα
τῆς λατρείας τῶν θεῶν, εἰς τὰ ἱερά αὐτὰ καὶ εἰς τὴν διοίκησιν
τῶν κτημάτων τοῦ ναοῦ. Ἐκ τούτου δὲν εἶχον ἀνάγκην ἰδιαι-
τέρας ἐπιστημονικῆς μορφώσεως· αἱ δ' ἱερατικαὶ θέσεις, ἀνήκου-
σαι εἰς ὠρισμένας οἰκογενεῖας ἢ κατὰ κληρονομίαν, ἢ κατ' ἐκκλο-
γὴν, ἢ κατὰ κλῆρον, ἐδίδοντο ἢ ἰσοβίως, ἢ δι' ὠρισμένον χρόνον.
Τὰ ἱερατεῖα τῶν διαφόρων τῶπων συνίσταντο ἢ ἐξ ἀνδρῶν, ἢ
ἐκ γυναικῶν, ἢ ἦσαν ἀνάμικτα καὶ ἐξ ἱερέων καὶ ἐξ ἱερεῖων.

B. Πολίτευμα.

Τὴν παρακμάσασαν βασιλείαν τῶν ἡρωικῶν χρόνων διεδέ-
χθη κατὰ πρῶτον ἀριστοκρατία, ἥτις, ἀξία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον
τῆς ἀρχῆς, ἐτροποποιήθη ἐνιαχοῦ εἰς τιμοκρατίαν καὶ διετη-
ρήθη εἰς τὰς πλείστας Ἑλληνικὰς πολιτείας μέχρι τοῦ τέλους
περίπου τοῦ ζ' π. Χ. αἰῶνος. Αὐτὴν ἐπηκολούθησεν εἰς πολ-
λὰς πολιτείας ἡ τυραννίς, καὶ, ταύτης πεσοῦσης, ἐπεκράτησεν
ἡ δημοκρατία. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐχθρικῆς ἀντιθέσεως τῶν δύο
πολιτευμάτων, τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς δημοκρατίας, ἤγα-
γεν εἰς ἐκτροπὰς, καθόσον ἡ μὲν ἀριστοκρατία μετέπεσεν εἰς
ὀλιγαρχίαν, ἡ δὲ δημοκρατία εἰς ὀχλοκρατίαν, καὶ ἐπὶ τέλους
εἰς τὴν αὐθαίρετον κυβέρνησιν τὴν (πολὺ διάφορον τῆς προτέρας)
νεωτέραν τυραννίδα. Παλαιούσα ἡ Ἑλλάς διηνεκῶς πρὸς τὴν
διχόνοιαν, τὴν δωροδοκίαν, τὴν προδοσίαν καὶ τὴν ἐκνεύρισιν
τῶν δυνάμεων αὐτῆς κατέστη ἐπὶ τέλους ὄριμος εἰς ξενοκρατίαν.

A). Φιλολογία.

A) Ποίησις.

1) Τὸ ἔπος. Ἡ ποίησις ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκ τῆς θρη-
σκείας καὶ περιοριζέτο κατ' ἀρχὰς εἰς τοὺς ὕμνους τῶν θεῶν
καὶ τῶν ἡρώων, οἵτινες ἤδοντο κατὰ τὰς θυσίας· μετὰ δὲ
ταῦτα ἠκολούθησεν ἡ διήγησις τῶν πράξεων τῶν θεῶν καὶ τῶν
ἡρώων, ἀδομένων κατὰ τὰ δεῖπνα τῶν ἡγεμόνων, τὰς ἐορτὰς
καὶ τοὺς μουσικοὺς ἀγῶνας ὑπὸ αἰοιδῶν, οἵτινες ἐκκληροδότου
τὰ ἄσματα αὐτῶν εἰς τοὺς υἱοὺς καὶ μαθητὰς των. Οὕτως

ἔσχηματίσθησαν παρὰ τοῖς Ἑλλησι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἰδίως παρὰ τοῖς Ἴωσι σχολαὶ καὶ γένη αἰοιδῶν, ὡς οἱ Ὀμηρίδαι ἐπὶ τῆς Χίου. Πάντων τῶν αἰοιδῶν τούτων διασημώτατος εἶνε ὁ Ὀμηρος, τοῦ ὁποίου ἔργα εἶνε ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια (§ 3 ἐντέλει). Τὰ Ὀμηρικά ἔπη ἐγέννησαν (ἐπίσης παρὰ τοῖς Ἴωσι) πλῆθος μιμητῶν, οἵτινες, καλούμενοι κυκλικοὶ ποιηταὶ (ἀπὸ τοῦ 800 — 500 ἔτους), ἢ ἤδον συμβεβηκότα διάφορα τῶν ὑπὸ Ὀμήρου ὑμνηθέντων (οἷον τὸν κατὰ τῶν Θηβῶν πόλεμον), ἢ ἐποίουν ἄλλα ἔπη, ἀποτελοῦντα συνέχειαν τῆς Διάδος καὶ Ὀδυσσεΐας. Διάφορον τοῦ ἠρωικοῦ ἔπους τοῦ Ὀμήρου εἶνε τὸ διδακτικὸν τοῦ Ἡσιόδου, γεννηθέντος ἐν Κύμῃ τῆς Αἰολίδος καὶ ἀνατραφέντος ἐν Ἀσκηρῇ τῆς Βοιωτίας. Τὰ δύο κύρια ἔργα αὐτοῦ, ἔργα καὶ ἡμέραι (ἐνθα κατακρίνονται τὰ κακὰ τῆς ἐποχῆς του καὶ εἶτα διαγράφονται κανόνες οἰκονομίας καὶ γεωργίας) καὶ ἡ θεογονία (δοκίμιον, δι' οὗ ὑπάγονται εἰς ἓνα γενεαλογικὸν σύνδεσμον οἱ διάφοροι περὶ θεῶν μῦθοι) φέρουσιν ἠθικὸν καὶ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα καὶ εἶνε μᾶλλον ἄξια σπουδῆς διὰ τὸ περιεχόμενον, ἢ διὰ τὴν τεχνικὴν σύνθεσιν αὐτῶν.

2) Ἡ *Λυρική*. Τὴν μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ἔπους εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν ἀποτελεῖ ἢ ἐπίσης παρὰ τοῖς Ἴωσι γεννηθεῖσα ἐλεγεία, ποίησις συγκείμενον ἐξ ἑνὸς ἢ πλειοτέρων διστίχων καὶ ἔχον ῥυθμὸν ὀλίγον διάφορον τοῦ ἔπους. Ἡ ἐλεγεία κατ' ἀρχὰς ἦτο ποίημα πολιτικὸν ἢ πολεμικὸν ὡς παρὰ τῷ Καλλίω, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὁ εὐρέτης αὐτοῦ (περὶ τὴν Ἄ Ὀλ.) καὶ τοῖς ἀμέσοις αὐτοῦ διαδόχοις, Τυρταίω, Σόλωνι καὶ Θεόγνιδι. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι κατέλιπον σύντομα ἀποφθέγματα (γνώμας) πολιτικὰ καὶ ἠθικὰ, ὅθεν καὶ ἡ ποίησις αὐτῶν καλεῖται γνωμικὴ ἢ τῶν ἀποφθεγμάτων, ἥτις συγγενεὺς πρὸς τὴν διδακτικὴν ποίησιν τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοὺς μῦθους τοῦ Αἰσώπου. Μετὰ ταῦτα ἡ ἐλεγεία ἔλαβεν ὡς ἀντικείμενον τὰς σχέσεις τοῦ κατ' οἶκον βίου μᾶλλον ἢ τοῦ πολιτικοῦ, ὡς παρὰ Μιμνέρμω (ἔρωτικά ἐλεγεία). Εἰς τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἔζη ὁ Σιμωνίδης, ὅστις διὰ συντόμων ἐπιγραμμάτων ἀπεθανάτισε τὰ ἠρωικά κατορθώματα τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας πολέμων, δι' ἐλε-

γείων ἤδε τοὺς πεσόντας καὶ διὰ χορικῶν μελῶν ἐδόξασε τὰς
ἡμέρας τῶν μαχῶν τοῦ Ἀρτεμισίου καὶ τῆς Σαλαμῖνος.

Ἐνῶ δὲ ἡ ἐλεγεία συνεδέετο ἔτι στενωῶς μετὰ τοῦ ἔπους
καὶ μάλιστα διὰ τῆς τηρήσεως τοῦ δακτυλικοῦ μέτρου, ὁ Ἀρ-
χιλόχος (σύγχρονος τοῦ Καλλίνου) ἠνοιξε νέαν ὁδὸν διὰ τῆς
ιαμβικῆς ποιήσεως, καλουμένης οὕτως ἐκ τῶν εἰς τὴν λατρείαν
τῆς Δήμητρος συνήθων σιωμμάτων (ἱαμβοί), διότι ἀντικείμε-
νον αὐτῶν ἦτο ἡ πικρὰ σκῶψις τῶν ἐλλείψεων τῶν ἀνθρώπων.
Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀρχιλόχου ἐμιμήθη ὁ Σιωμνίδης καὶ ὁ
Ἰππώναξ (ἐφευρέτης τοῦ γολιάμβου).

ὑπὸ τὴν στενοτέραν σημασίαν τῆς λυρικῆς ποιήσεως (διότι
ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν πᾶν τὸ μὴ ἀνήκον εἰς τὸ ἔπος καὶ τὸ δράμα
ἀνήκεν εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν) ἠνόουν οἱ Ἕλληνες μόνον ἐ-
κεῖνα, τὰ ὅποια συνδέονται μετὰ τῆς μουσικῆς καὶ ὀρχηστι-
κῆς, δηλ. τὴν μελικὴν καὶ χορικὴν ποίησιν, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη
ἐμορφώθη ἰδίως παρὰ τοῖς Αἰολεῦσιν, ἡ δὲ δευτέρα παρὰ τοῖς
Δωριεῦσιν. Ἀποῦ δὲ οἱ Ἴωνες εἶχον ἤδη πλάσει τὸ ἔπος καὶ
τὴν ἐλεγείαν, ἐζήτησαν κατὰ πρότον οἱ Αἰολεῖς νὰ ἐκφράσωσι
διὰ τῆς ποιήσεως τὰ ποικίλα προσωπικὰ αἰσθήματα καὶ ἐρεῦ-
ρον τὴν μελικὴν στροφὴν, ἣτις συνίσταται ἐκ πλείονων ἐπα-
ναλαμβανομένων στίχων μετὰ μιᾶς ἢ δύο κατακλείδων· διὰ
δὲ τῆς ἐπαναλήψεως αὐτῶν καταπαύουσι τὸν ἐρεθισμὸν τῆς
ψυχῆς. Οἱ κορυφαῖοι τῆς Αἰολικῆς ποιήσεως ἦσαν Λέσβιοι, ὡς
ὁ εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς πατρίδος αὐτοῦ πάντοτε ἀπησχολη-
μένος Ἀλκαῖος καὶ ἡ νεωτέρα σύγχρονος αὐτοῦ Σαπφώ. Ἐξα-
κολούθησι τῆς Αἰολικῆς ποιήσεως εἶνε ἡ ἐλαφρὰ καὶ εὐθυμοῦς
τοῦ Ἀνακρέοντος. Ἡ Δωρικὴ ἢ χορικὴ λυρικὴ (ἐν γένει ὁ κο-
λοφῶν τῆς λυρικῆς ποιήσεως), ὡς ἀδομένη ὑπὸ χοροῦ, ἀπῆται
ἀντικείμενον κοινῆς ἐνδιαφέροντος καὶ μορφήν κατάλληλον πρὸς
τὰς κινήσεις τῆς ὀρχήσεως (μακρὰι στροφαὶ συναλλάσσοντο
μετὰ ἐντελῶς ἴσων ἀντιστροφῶν καὶ μετὰ ἐπιφθῶν διαφόρων
τῶν στροφῶν καὶ ἀντιστροφῶν).

Κατὰ τὸ περιεχόμενον διεκρίνοντο ὕμνοι πρὸς τοὺς θεοὺς (οἱ εἰς
τὸν Ἀπόλλωνα ἐκαλοῦντο παιᾶνες καὶ οἱ εἰς τὸν Διόνυσον διθύ-
ραμβοί), ἐγκώμια ἐξυμνοῦντα συμβεβηκότα καὶ πρόσωπα, ἐπι-

νίκια ἀδόμηνα εἰς τοὺς νικητὰς τῶν ἀγώνων, ὑμέναιοι καὶ ἐπιθαμιοὶ εἰς τοὺς γάμους καὶ θρηνοὶ εἰς τὰς κηδείας.

Ἡ Δωρικὴ χορικὴ ποίησις ἐμορφώθη τεχνικῶς (ἀπὸ τοῦ 660 περίπου π. Χ.) κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀλκιμαῖος καὶ Στησιχόρου καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν μεγίστην ἀμύην αὐτῆς ὀλίγον πρὸ καὶ κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους διὰ τοῦ Ἰθύκου καὶ τοῦ Σιμωνίδου (ιδεῖ ἀνωτέρω), ἰδίως ὅμως διὰ τοῦ Πινδάρου (522—442), τοῦ ὁποῦοι σῶζονται ἔτι μῦθοι ἐπινίκια ἐντελῶς σῶχ.

3) Τὸ δράμα. Ἡ τραγωδία ἀνεπτύχθη ἐκ τῶν χορικῶν ᾠδῶν ἢ τῶν διθυράμβων τῶν ἀδομένων κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Διονύσου, ὅτε ὁ Θεσπις, εἰσαγαγὼν ἐν Ἀθήναις ὑποκριτὴν κειχωρισμένον τοῦ χοροῦ καὶ διηγούμενον ἐν τῷ μετὰ τῶν διθυράμβων μυθικὴν διήγησιν μετὰ μιμικῆς παραστάσεως, συνῆψε τὸ ἔπος μετὰ τῆς λυρικῆς. Εἰς αὐτὸν τὸν ἕνα ὑποκριτὴν, ὅστις συνῳμίζει καὶ μετὰ τοῦ χοροῦ καὶ διὰ προσωπείων ἐνεφανίζετο ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ διαφόρους μορφάς, προσέθηκεν ὁ Αἰσχύλος (525—456) δεῦτερον καὶ ἐπλασεν οὕτω τὸν δραματικὸν διάλογον, ὅστις κατέστη τὸ κύριον μέρος τῆς τραγωδίας. Τὴν τελειότητα ὅμως αὐτοῦ ἔλαβεν ὁ διάλογος, ὅτε ὁ Σοφοκλῆς (495—406) ἔφερε καὶ τρίτον ὑποκριτὴν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, συνέτεμεν ἔτι μᾶλλον τὰ χορικά καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν χορὸν ἡσυχον θέσιν ἐκτὸς τῆς πράξεως. Οἱ τραγικοὶ ποιηταὶ ἠγωνίζονται διὰ τῶν ποιημάτων αὐτῶν καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους ὁ Αἰσχύλος παρουσιάζετο ἐκάστοτε φέρων τρεῖς τραγωδίας ἀποτελούσας ἐν σύνολον (τριλογία), μεθ' ἧς εἶπετο σατυρικὸν δράμα. Τοιαύτη σῶζομένη τριλογία εἶνε ἡ Ὀρεστιάς τοῦ Αἰσχύλου, συνισταμένη ἐκ τοῦ Ἀγαμέμνιος, τῶν Χοιφῶρων καὶ τῶν Εὐμενίδων. Τὰ ἔργα τοῦ Σοφοκλέους παριστῶσι τὴν μεγίστην ἀμύην τῆς τραγωδίας, ἰδίως ἐνεκα τῆς μετὰ σχεδίου διατάξεως τῶν δραμάτων καὶ τῆς ἀκριβοῦς παραστάσεως τῶν χαρακτήρων τῶν κυρίων προσώπων, τῶν ὁποῦων τὰ ἰδιάζοντα καθιστᾶ ἐναργῆ διὰ καταλλήλων ἀντιθέσεων. Ἐξ ἐναντίας ἡ τραγωδία φαίνεται παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ (480—406) ἤδη παρακμάζουσα, καθόσον οὗτος, καταλιπὼν τὸ ἰδανικὸν τῶν χαρακτήρων, παριστᾶ τὴν πραγματικότητα τοῦ συνήθους

βίου· επίσης δὲ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς προλόγου καὶ ἐπιλόγου καὶ ἰδίως διὰ τῆς βιαίης λύσεως τοῦ δεσμοῦ τοῦ δράματος ὑπὸ Θεοῦ (ἐκ μηχανῆς θεός) ὀλιγώτερον ἐφρόντιζε περὶ τῆς τεχνικῆς ἀναπνύξεως τῆς πράξεως.

Ἡ ἀρχαία κωμῳδία, ἣτις ἐγενήθη ἐκ τῶν κατὰ τὰ Διονυσιακῶμων, ἔλαβε τὴν τεχνικὴν μὲν μορφωσιν αὐτῆς συγχρόνως μὲν τὴν τραγωδίαν ἔντε τῇ Σικελίᾳ διὰ τοῦ Ἐπιχάρμου καὶ ἐν Ἀθήναις διὰ τοῦ Κρατίου, Εὐπόλιδος καὶ κατ' ἐξοχὴν διὰ τοῦ Ἀριστοφάνους (ἀκμάσαντος 427—388). Τοῦτου αἱ 11 ἐκ 54 σωζόμεναι κωμῳδίαὶ δίδουσι διὰ τοῦ πικροτάτου σκόμματος πιστὴν εἰκόνα τοῦ δημοσίου καὶ κατ' οἶκον βίου τῶν Ἀθηναίων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, εἰ καὶ ἡ διάταξις καὶ ἡ διεξαγωγή τῶν πράξεων εἶνε λίαν ἀκανόνιστος.

Ὅτε ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν τριάκοντα ἐν Ἀθήναις (404) ἡ ἐπὶ τῆς σκηνῆς παράστασις συγχρόνως συμβεβηκότων καὶ τὰ κατὰ προσώπων σκώμματα ἀπηγορεύθησαν, ἐμορφώθη ἡ καλουμένη μεῆσις κωμῳδία, ἣτις τοῦτο μὲν παρίστα γελώσις μωρίας τῶν διαφόρων τάξεων τῆς κοινωνίας, ἐνδύουσα ὑπὸ μυθικὸν σχῆμα τὰς περιγραφὰς χαρακτήρων, τοῦτο δὲ ἔτεινε τὴν εἰρωνείαν αὐτῆς κατὰ φιλολογικῶν ἀντικειμένων· ὁ δὲ χροὸς ἐξέλιπεν ἔντελῶς.

B) Ὁ πεζὸς λόγος.

1) Ἱστορία. Ὅπως εἰς τὴν ἐπικὴν καὶ λυρικὴν ποίησιν καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν οἱ Ἴωνες παρυσιαζόνται ὡς πρῶτοι ποδηγέται αὐτῆς· διὸ ὁ Ἴωνικός πεζὸς λόγος εἶνε ὁ ἀρχαιότερος. Οἱ μὲν πρὸ τοῦ Ἡρόδοτου ἱστορικοὶ, συνήθως λογογράφοι καλούμενοι, ἐκθέτουσι τὰ ἐξαχόμενα τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν περὶ τῶν λαῶν καὶ ἰδίως τῶν ἀνατολικῶν χωρὶς νὰ προσέχωσιν εἰς τὴν κριτικὴν καὶ εἰς τὴν τέχνην τῆς διατάξεως καὶ παραστάσεως· ὅμως ὁ Ἡρόδοτος, ἀνυψώσας τὴν λογογραφίαν καὶ ἐθνογραφίαν τῶν λογογράφων εἰς κυρίως ἱστορίαν, ἔγραψε σύγγραμμα, ἱστοροῦν τὰ τῶν Ἑλλήνων γενικῶς, καὶ κατέστη οὕτω «πατὴρ τῆς ἱστορίας». Τὰς εἰδήσεις αὐτοῦ περὶ τῶν χωρῶν καὶ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς συνυφαίνει ὁ Ἡρόδοτος ὡς ἐπεισόδια τῆς ἱστορίας τοῦ μεταξὺ

Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἀγῶνας, παρέχων οὕτως ἐναργῆ εἰκόνα τῶν ἀντιστρατευομένων λαῶν. Ἐκτὸς τούτου ἐν ἀπάσῃ τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ ἀναφαίνεται ἡ ἰδέα δικαίας εἰμαρμένης, ἣτις, προορίσασα εἰς ἕκαστον ἰδίαν ὁδὸν καὶ ὄρια, τιμωρεῖ διὰ καταστροφῆς πᾶσαν πέραν τοῦ μέτρου ὑπέρβασιν δυνάμεως καὶ πλούτου. Τὴν πρώτην καὶ ἐνταυτῷ τελειοτάτην παράστασιν συγχρόνων συμβεβηκότων παρέχει ὁ Θουκυδίδης εἰς τὴν ταῦ ἐμφυλίου πολέμου (Πελοποννησιακοῦ) τῶν Ἑλλήνων ἱστορίαν αὐτοῦ, περιγράφων μετ' ἀπαραμίλλου εὐκρινείας, φιλαληθείας καὶ ἀκριβείας, καὶ μετ' ἀσυγκρίτου λεπτότητος καὶ ὀξύτητος τοὺς χαρακτήρας αὐτῶν. Εἰς τοιοῦτον ὕψος παραστάσεως δὲν ἠδυνήθητ' ἀνυψωθῆ ὁ μετ' αὐτὸν Ξενοφῶν, ὅστις, ἐνῶ τὴν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐκστρατείαν του (Ἀνάβασιν) διηγείται ἄνευ πλαγίων φιλοσοφικῶν παρατηρήσεων καὶ μετ' ἀφελοῦς πίστεως, εἰς τὰ ἐπόμενα ἔργα αὐτοῦ (ἰδίως εἰς τὴν Κύρου παιδείαν) μεταχειρίζεται τὴν ἱστορίαν πρὸς διάδοσιν τῶν πολιτικῶν, ἠθικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἀρχῶν του.

2) Ῥητορική. Ἐγένοντο μὲν ἐν Ἑλλάδι καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους ἤδη χρόνους λόγοι πρὸς τὸν λαόν, ὡς τοῦτο γνωρίζομεν ἐκ τῶν βασιλέων τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων, ὅμως ἡ ἰδίως Ῥητορική ἐμορφώθη μόνον ἐν Ἀθήναις. Ἰδίως ἐξέχουσιν αἱ δημηγορίαι τοῦ Περικλέους διὰ τὰς ἐκτάκτους σκέψεις, τὴν ὀξύνοϊαν καὶ τὴν ἀναγωγὴν πάντων τῶν μερικῶν συμβεβηκότων εἰς γενικὰς ἀρχὰς καὶ ἰδέας. Τὸ μέγα καὶ ἰδανικόν τῶν σκέψεων αὐτοῦ, συνδεόμενον μετὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς καὶ ἡσύχου ἀπαγγελίας, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ὄλυμπτου. Ἡ δὲ τεχνικὴ διαμόρφωσις τοῦ λόγου ἐγένετο ὑπὸ τῶν σοφιστῶν, ὧν οἱ μὲν ἐν τῇ ἰδίῳ Ἑλλάδι μᾶλλον τὴν ἀκρίβειαν, οἱ δὲ ἐν τῇ Σικελίᾳ (Γοργίας) μᾶλλον τὸ κάλλος τοῦ λόγου ἐθήρευον. Ἐκ τῆς ἐνώσεως τῆς φυσικῆς ἐκείνης δυνάμεως τοῦ λόγου, ἣτις ἐξόχως ἀπαντᾶται εἰς τὸν Περικλέα, ἐγεννήθη διὰ τῶν Ῥητορικῶν σπουδῶν τῶν σοφιστῶν ἡ τεχνικὴ πολιτικὴ καὶ δικανικὴ Ῥητορική, ἣν ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς καλουμένοις δέκα Ἀττικοῖς Ῥητορικοῖς. Ἐκ τούτων ὁ Ἀυσίας ἐμόρφωσε νέον εἶδος λόγου, τὸ παρηγορικόν, τὸ ὁποῖον ἐσχόπει

τὸν ἔπαινον πράξεων καὶ προσώπων πρὸς ζωπύρῃσιν τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς ἀμίλλης. Εἰς τοῦτο τὸ εἶδος ἐξεῖχε καὶ ὁ Ἰσοκράτης, ἀπὸ τοῦ ὁποῦο τὴν σχολὴν ἐξῆλθον οἱ διασημότεροι ῥήτορες τῆς Ἑλλάδος. Ἡ μεγίστη δύναμις τῆς ἐν τῇ πολιτεία καὶ τοῖς δικαστηρίοις ῥητορείας ἀναφαίνεται εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ φιλιππίζοντος *Διοχίτου* (393 — 317) καὶ τοῦ ἀδυσωπήτου ἀντιπάλου αὐτοῦ *Δημοσθένους* (385 — 322), ὅστις ἐπὶ 14 ἔτη ἠγωνίζετο διὰ τῆς μετὰ πολλῶν κόπων ἀποκτηθείσης τέχνης αὐτοῦ κατὰ Φιλίππου τοῦ Β'.

3) Ἡ φιλοσοφία ἤρχισεν μὲν ἀπὸ τῶν θεωριῶν περὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων καὶ τῶν κοσμογονικῶν ἐρευνῶν περὶ τῆς γένεσεως τοῦ κόσμου, ἐμορφώθη ὅμως κατὰ πρῶτον εἰς τὰς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τὰς ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι ἀποικίας, εἰς ἐκεῖνας μὲν ὑπὸ τῶν Ἰώνων, ὧν πρῶτος ὑπῆρξεν ὁ Θαλῆς, εἰς τῶν ἑπτὰ σοφῶν (καταστάτων διασῆμων μᾶλλον διὰ τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν βίου ἢ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν), εἰς ταύτας δὲ ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων καὶ τῶν Ἑλεατῶν (Ξενοφάνης). Ἡ Ἰωνικὴ καὶ ἡ Ἑλεατικὴ φιλοσοφία ἀπέκτησαν μεγαλειτέραν σημασίαν, μεταφυτευθεῖσαι ἐν Ἀθήναις (ἡ πρώτη ὑπὸ τοῦ Ἀναξάγορου), ἐν αἷς, ἐπειδὴ ἐχρησίμωσεν εἰς μέρωσιν τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, ἔλαβε μάλιστα διὰ τῆς διαλεκτικῆς νέαν διεύθυνσιν. Ἐν ταύτῃ ὅμως ἐμορφώθη ἐν τῇ κάτῳ Ἰταλία ἑτέρα φιλοσοφικὴ τέχνη, ἡ σοφιστικὴ, ἥτις ἐζήτει ν' ἀποδεικνύη καὶ ν' ἀρνήται κατὰ βούλησιν τὰ πάντα διὰ σοφισμάτων. Τὴν κατάχρησιν ταύτην, ἣν ἔκαμον διὰ τῆς διαλεκτικῆς, οἱ σοφισταὶ (Γοργίας, Πρωταγόρας, κτλ.) ἐπολέμησεν ὁ Σωκράτης (469 — 399) διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ μεθόδου (Σωκρατικῆς). Οὗτος ἐζήτησε νὰ ἀντιστρατευθῆ κατὰ τῆς ἀνηθικότητος τῆς ἐποχῆς του διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ παραδείγματός του καὶ νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὀρθότερας ἰδέας περὶ τῆς φύσεως, τῶν γνῶσεων καὶ τῶν καθηκόντων αὐτῶν (ὅθεν ἰδρυτὴς τῆς ἠθικῆς) ἐν εἶδει οἰκιακῆς συνομιλίας· ἀλλ' οὐ μόνον ἐκωμωδῆθη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν ταῖς *Νεφέλαις* ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν σοφιστῶν καὶ ἐσκώφηθη, ἀλλὰ καὶ κατηγορηθεὶς ὡς ἀθησεκος καὶ διαφθορεὺς τῆς νεολαίας κα-

τεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ ἔπιε τὸ κώνειον. Αἱ διδασκαλίαι αὐτοῦ σώζονται εἰς τὰ συγγράμματα τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ἰδίως τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος (429—347) τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημαϊκῆς σχολῆς. Τὴν δ' ἐντελῶς ἐπιστημονικὴν αὐτῆς διαμόρφωσιν ὀφείλει ἡ φιλοσοφία εἰς τὸν ἰδρυτὴν τῆς περιπατητικῆς σχολῆς (ν τῷ Λυκείῳ τῶν Ἀθηνῶν) Ἀριστοτέλην (384—322), ὅστις ἐσχέδιασε τὸ πρῶτον σύστημα τῆς λογικῆς καὶ ἔπλασε τοὺς φιλοσοφικοὺς ὅρους.

Περὶ τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως περὶ τὴν μαθηματικὴν γεωγραφίαν καὶ τὴν ἀστρονομίαν ἠσχολήθησαν πολλοὶ τῶν φιλοσόφων. Ἡ ἰατρικὴ, ὡς στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τῆς θρησκείας καὶ τῆς δεισιδαιμονίας, ἔμεινε ἐπὶ μακρὸν κτῆμα ἰερατικῶν τάξεων. Πρῶτος ὁ Πυθαγόρας ἀπεπειράθη νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὴν εἰς τὸ δημόσιον, ἀλλὰ τοῦτο κατωρθώθη κυρίως ὑπὸ τοῦ Ἱπποκράτους (460—370), ὅστις ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης.

4) Τέχνη. α) Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν Ἑλλήνων ἤρχισε διὰ λίαν ἀκατεργάστων ἔργων, οἷα ἦσαν τὰ κολοσσιαῖα τείχη τῶν ἀκροπόλεων, τὰ ὁποῖα, καὶ τοὶ κατασκευασθέντα ὑπὸ Πελασγῶν, ἐθεωροῦντο ὡς ὑπεράνθρωπα ἔργα καὶ ἐκαλοῦντο εἰς τὴν Ἀργολίδα κυκλώπεια.

Ταῦτα συνίστανται ἐκ κολοσσιαίων ἀκανονίστου μορφῆς λίθων, εἰς δὲ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐξ ἐντελῶς ἀκατεργάστων (ὡς ἐν Τίρυνθι), τεθειμένων ἐπ' ἀλλήλους ἀνευ λιθοκόλλας. Αἱ καλῶς ὠχυρωμέναι ἀκροπόλεις περιελάμβανον οὐχὶ μετὰ πολὺ εὐρύχωρα ἀνάκτορα τῶν ἥρωικῶν χρόνων, μετὰ τῶν ὁποίων συνεδέοντο θησαυροφυλάκια, ὑπόγεια ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κτίρια, χρησιμεύοντα πρὸς φύλαξιν ὀπλων καὶ ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων (ἐν Μυκῆναις σώζεται τοιοῦτον κτίριον).

Περὶ ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ναῶν τῶν ἥρωικῶν χρόνων ἔχρμεν ὀλίγας μόνον καὶ σκοτεινάς εἰδήσεις· ὅμως μετὰ τὴν μετανάστασιν τῶν Δωριέων ἀναφαίνονται τρεῖς διάφοροι κόσμοι, ὁ ἀπλοῦς Δωρικὸς, ὁ λίαν κεκοσμημένος Κορινθιακὸς, καὶ ὁ μεταξὺ τῶν δύο ἱστάμενος Ἰωνικὸς. Καθ' ἅπασαν τὴν δευτέραν περίοδον ἀντικείμενον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἦσαν σχεδὸν ἀπο-

κλειστικῶς ναοὶ τῶν θεῶν· μόνον δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους ἤρχισεν ἡ διακόσμησις τῶν πόλεων καὶ μάλιστα τῶν Ἀθηναίων δι' οἰκοδομῶν πρὸς θεάματα, οἷον θεάτρων, ὠδείων καὶ ἵπποδρόμων, ἐνῶ οἱ ναοὶ κατεσκευάζοντο κατὰ τὸν κομψὸν Ἰωνικὸν κόσμον καὶ μόνον εἰς τὴν Σικελίαν ἐτρεῖτο ἔτι ὁ ἀρχαῖος Δωρικὸς, διακρινόμενος διὰ τὸ κολοσσιαῖον μέγεθος καὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ μορφήν.

β) Ἡ πλαστικὴ εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους ἤδη χρόνους παρήγαγε εὐκόσμους μεταλλίνας ἐργασίας (ὅθεν ἡ παρ' Ὀμήρῳ περιγραφὴ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως), πῆλινα ἀγγεῖα μετὰ ὀπτῆς γραφικῆς, ἰδίως ὅμως ἀγάλματα τῶν θεῶν, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκ ξύλου, περιβεβλημένα μὲ πραγματικὰ ἐνδύματα, μετὰ ταῦτα δὲ ἐκ χαλκοῦ καὶ μαρμάρου, καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεγίστης αὐτῆς ἀκμῆς (μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους) καὶ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος. Ἡ παράστασις ἀνθρώπων περιορίζετο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους εἰς τοὺς κατὰ τοὺς ἑσρούς αὐτῶν νικητὰς.

Ἐν τῶν κυρίων ἀντικειμένων τῆς πλαστικῆς ἦσαν καὶ κοσμήματα τῶν ναῶν, τὰ ὅποια κατ' ἀρχὰς μὲν συνίσταντο ἐκ λαμπρῶν ἀναθημάτων, ἀγγείων καὶ σκευῶν μετ' ἀναγλύφων, πολλάκις κολοσσιαίου μεγέθους, καὶ ἐκ πολυτίμων ὑλῶν, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐξ ὀλοκλήρων συμπλεγμάτων ἀγαλμάτων, τὰ ὅποια παρίστανον μυθολογικὰς σκηνὰς καὶ ἐχρησίμευον πρὸς διακόσμησιν τῶν ἀετωμάτων, τῶν ζωοφόρων καὶ τῶν μετωπῶν.

Εἰς τὴν μεγίστην αὐτῶν ἀκμὴν ἔφθασαν αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους, ἰδίως διὰ τοῦ Φειδίου ἐν Ἀθήναις καὶ τοῦ Πολυκλείτου ἐν Ἀργεῖ, ὧν ὁ πρῶτος, ὅστις συγχρόνως διηύθυνε πάσας τὰς οἰκοδομὰς τοῦ Περικλέους καὶ ἀπησχόλει εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἐργῶν πλῆθος παντοίων τεχνιτῶν, εἰργάσθη ἰδίως τὰ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος κολοσσιαῖα ἀγάλματα τῆς ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ὀλυμπίου Διός. Ἐν τῇ σχολῇ τοῦ ἐξ Ἀργείων Πολυκλείτου ἀνεπτύχθη εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς τελειότητα ἡ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐπικρατοῦσα τέχνη τῆς ἐκ χαλκοῦ πλαστικῆς ἀθλητι-

κῶν ἀνδριάντων. Μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἡ ἐν Ἀθήναις ἰδρυθεῖσα σχολὴ τοῦ Σκόπα καὶ τοῦ Πραξιτέλους ἔδωκαν εἰς τὴν τέχνην ῥοπήν πρὸς παράστασιν λεπτῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδίως ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν Διόνυσον, τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὸν Ἔρωτα. Ἐξ ἐναντίας ὁ Εὐφράνωρ καὶ ὁ Λύσιππος ἐξηκολούθησαν ἐργαζόμενοι κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ἐν Σικυῶνι καὶ ἐν Ἀργεὶ σχολῶν τοῦ Πολυκλείτου εἰς τὴν παράστασιν ἀθλητικῆς καὶ ἥρωικῆς δυνάμεως· ὁ Λύσιππος ὅμως ἐνησχολήθη καὶ μὲ ἀγάλματα προσώπων.

γ) Ἡ γραφικὴ ἐπὶ μακρὸν χρόνον περιορίσθη εἰς γραφὴν ἐπὶ ὀπτῶν ἀγγείων (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μελανῶν σχημάτων ἐπὶ ἐρυθροσιδοῦς κεράμου), τῶν ὁποίων σώζονται ἔτι πολλὰ λείψανα. Οὕτως ἡ γραφικὴ ἔμεινεν ὑπὸ τὴν πλαστικὴν μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Πολύγνωτος (450—410), ἀνυψώσας αὐτὴν εἰς ἀνεξάρτητον τέχνην, ἔδωκεν αὐτῇ μεγαλειτέραν ποικιλίαν καὶ ζωηρότητα. Ὁ Κίμων μετεχειρίσθη αὐτὸν πρὸς διακόσμησιν τῆς Ποικίλης ἐν Ἀθήναις στοᾶς. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος ἔλαβεν ἡ γραφικὴ τὴν μεγίστην αὐτῆς τελειότητα διὰ τοῦ Ζεῦξιδος καὶ τοῦ ἀντιτέχνου αὐτοῦ Παρόρασιου, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου διὰ τοῦ Ἀπελλοῦ. Τὰ ἔργα αὐτῶν ἦσαν ἢ τοιχογραφίαι, ἢ ἐξωγραφισμένοι πίνακες. Ἐκαλλιεργήθησαν πρὸς τούτοις παρ' Ἑλλησι μετὰ πολλοῦ ζήλου ἡ μουσικὴ, ἡ ὑποκριτικὴ καὶ ἡ ὄρχηστικὴ, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐν χρήσει πρὸ πάντων εἰς τὰς θρησκευτικὰς πανηγύρεις.

δ) Τὸ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς ἥρωικοὺς χρόνους ἦτο σχεδὸν μόνον παθητικόν, διότι τὴν μετὰ τῶν παραλίων αὐτῶν συγκοινωνίαν ἐνήργουν οἱ Φοίνικες, οἵτινες μετέφερον εἰς αὐτοὺς οὐ μόνον τὰ ἔργα τῆς ἑαυτῶν βιομηχανίας, ἀλλὰ καὶ τὰ προϊόντα τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀραβίας, τῶν Ἰνδιῶν καὶ ἄλλων ξένων χωρῶν (καθὼς καὶ ἤλεκτρον). Ἀλλὰ καὶ οἱ Κρήτες (καὶ οἱ Φάιακες) εἰς ἀρχαιοτάτους ἤδη χρόνους ἦσαν γνωστοὶ ὡς θαλασσοπόροι καὶ πειραταί. Ὅμως διὰ τῆς ἐξωθήσεως τῶν Φοινίκων καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς πειρατείας κατέστη βαθμηδὸν τὸ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων ἐντελεῶς ἐνεργητι-

κάν και ἐνηργεῖτο ἰδίως ὑπὸ τῆς Κορίνθου, τῆς Σικυῶνος, τῆς Αἰγίνης, τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Κυκλάδων καὶ τῶν Ἰωνικῶν ἀποικιῶν, ζωοποιοῦμενον διὰ τῶν παντοδαπῶν ἀποικιῶν, τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ τῶν ἐορτῶν. Ἀλλὰ μετὰ τὰ Μηδικὰ αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἡ πρώτη ἐμπορική πόλις τῆς Ἑλλάδος.

§ 49.

Μακεδονικὴ ἱστορία¹ μέχρι Φιλίππου τοῦ Β΄.

Περὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου ὑπάρχουσι δύο παραδόσεις, δι' ὧν δηλοῦται ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας διετείνοντο, ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τοῦ Ἡρακλέους. 1) Ὁ Περδίκκας, Τημενίδης τὸ γένος, φυγὼν ἐξ Ἀργεῶς μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν αὐτοῦ, κατέκτησε περὶ τὰ 700 π. Χ. τὸ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀξιοῦ καὶ Ἐριγόνος παράλιον βαθύπεδον τῆς Ἡμαθίας ἣτις παρ' Ὀμηρῷ ἐκαλεῖτο Μυγδονία. 2) Ὁ Κάρανος, ὡσαύτως Τημενίδης τὸ γένος, ἐλθὼν ἐξ Ἀργεῶς πρὸς Β κατὰ χρησμὸν τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου διὰ τὴν κατακτῆσιν βασιλείων καὶ βοηθήσας εἰς πόλεμον βασιλέα τινὰ τῶν Ὀρεστῶν ἔλαβεν εἰς ἀμοιβὴν τὸ ἥμισυ τῆς χώρας καὶ οὕτως ἰδρύσε τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας.

Οἱ Ἡρακλεῖδαι βασιλεῖς τῆς Ἡμαθίας βαθμηδὸν ἀπέκτησαν ὅλην τὴν παράλιαν χώραν ἐκτεινομένη ἣτις ἀπὸ τῶν ὀρίων τῆς Θεσσαλίας μέχρι τῶν πέραν τοῦ Ἀξιοῦ περιελάμβανε τὴν Ηιερίαν, τὴν Βοττίαν καὶ τὴν Μυγδονίαν, καὶ εἰδὸς τι ἡγεμονίας ἐπὶ τῶν βαρβάρων βασιλέων τῶν ὄρειων χωρῶν. Ὁ βασιλεὺς Ἀμύντας Α' ἔδωκεν εἰς Μεγάβατον τὸν Πέρσην, σατράπην τῆς Θράκης, τὸ σημεῖον τῆς ὑποταγῆς γῆν καὶ ὕδωρ (§. 40) καὶ ἔμεινε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του σατράπης τῶν Περσῶν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος μετέσχεν ἐξ ἀνάγκης τῆς ἐστρατείας τοῦ Ξέρξου καὶ ὡς πρέσβυς τοῦ Μακεδονίου διεπραγματεύθη τὴν μετὰ τῶν Ἀθηναίων (§. 40) κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ συμμαχίαν τῶν Περσῶν, ὅμως ἐπρόδωκεν εἰς

¹ Περὶ τῆς γεωγραφίας τῆς Μακεδονίας ἰδὲ πρῶτον Τεῦχος, §. 52.

αὐτοὺς τὴν μελετωμένην ἐπίθεσιν τῶν βαρβάρων πρὸ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν. Συνεπλήρωσε δ' οὗτος μετὰ τοσούτου ζήλου τὴν ἥτταν τῶν διὰ τῆς Μακεδονίας φευγόντων Περσῶν, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι παρεχώρησαν εἰς αὐτὸν ὡς «φιλέλληλα» τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐξέτεινε τὴν Μακεδονικὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ Στρυμόνος.

Ἐκ τῶν περὶ τοῦ θρόνου ἐρίδων τῶν υἱῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὠφελούμενοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀνemieίγησαν εἰς τὰ τῆς Μακεδονίας, ἵνα ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς συμμαχίας ὑποτάξωσι τὴν χώραν καὶ θέσωσι συγχρόνως ὄριαν εἰς τὴν πρὸς Ἀπέκτασιν τῆς Μακεδονίας διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀμφιπόλεως. Ἐκ τούτου ἄμα Περδίκκας ὁ Β' (υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου) κατέλαβε τὴν βασιλείαν (436—413), ἀμέσως ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀποστατησάσης Ποτιδαίας καὶ ἐπανειλημμένως ἐβόηθησε τοὺς Σπαρτιάτας κατὰ τὸ διάστημα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρχέλαος (413—399), θελήσας νὰ διαδώσῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν, μετήνεγκε τὴν ἑδρὰν αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἐδέσσης εἰς τὴν Πέλλαν, ἣν καὶ ἐδόμησε διὰ τοῦ Ζευξίδου, εἰσήγαγεν ἐρτάς κατὰ τὸν τρόπον τῶν Ἑλληνικῶν ἀγῶνων καὶ αὐτὸς ἐνίκησεν εἰς τὰ Ὀλύμπια καὶ εἰς τοὺς Δελφοὺς. Προσεκάλεσε δὲ εἰς τὴν αὐλήν του καὶ Ἕλληνας ποιητάς (τὸν Εὐριπίδην) καὶ φιλοσόφους (ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἀπέρριψε τὰς προτάσεις αὐτοῦ). Ἐτι σπουδαιοτέρας προσπάθειας κατέβηλεν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς γεωργίας, τὴν κατασκευὴν ὁδῶν, τὴν οὐχύρωσιν τῶν πόλεων, τὸν ὀργανισμὸν τοῦ στρατοῦ κατὰ τὸν Ἑλληνικὸν τρόπον, κτλ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρχελάου ἠκολούθησαν ἔτη τινὰ ἀναρχίας καὶ μετὰ ταῦτα Ἀμύντας ὁ Β' ἐξ ἄλλου κλάδου τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἀνέβη (493—369) τὸν θρόνον, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον καὶ τούτου ἀνενεώθησαν αἱ περὶ τοῦ θρόνου ἐρίδες, ἃς κατέπαυσεν ὁ Πελοπίδας.

§ 20.

Φίλιππος ὁ Β' (359—336).

Ὁ Πελοπίδας, λαβὼν μέρος εἰς τὴν μεταξὺ Ἀλεξάνδρου τοῦ

Β' καὶ Πτολεμαίου τοῦ Ἀλωρίτου διαίρεσιν τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου, ἐπανερχόμενος εἰς Θήβας, εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ ὡς ὄμῃρον Φίλιππον¹ τὸν νεώτερον, υἱὸν τοῦ Ἀμύντου. Ὁ Φίλιππος ὅμως κατὰ τὸ διάστημα τῆς τριετοῦς τουλάχιστον διαμονῆς αὐτοῦ ἐν Θήβαις (ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἐπαμινάνδου;) ἔμαθε τὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν τακτικὴν τῶν Θηβαίων καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν σοφερὰν διχόνοιαν τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν. Ὅτε δὲ Περδίκκας ὁ Γ' ἔπεσεν εἰς μάχην κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν, ἔλαβεν ὁ Φίλιππος τὴν κυβέρνησιν, κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἀμύντου τοῦ Γ', ὕστερον δὲ κατὰ παράκλησιν τῶν Μακεδόνων ὡς βασιλεὺς. Ἀφοῦ δὲ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ἢ τελειοποιήσεως τῆς φάλαγγος (βαρέος πεζικοῦ, ὠπλισμένου μετὰ σαρισῶν, ἤγουν μακρῶν λογχῶν) ἐμόρφωσε τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἐκέρδησε διὰ λαμπρᾶς κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν νίκης πᾶσαν τὴν μέχρι Λυχνίτιδος λίμνης χώραν (358).

Ἐπιτοτε φαίνεται ὅτι τὸ κύριον σχέδιον τοῦ Φιλίππου ἦτο ἡ κατάκτησις τοῦ Περσικοῦ βασιλείου. Πρὸς τοῦτο δ' ἐζήτησε νὰ ἀποκτήσῃ τὰ παράλια τῆς Θράκης ὡς γέφυραν πρὸς τὸ κατακτηθησόμενον βασιλεῖον καὶ λαβῶν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος νὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν διάθεσιν αὐτοῦ πάσας τὰς Ἑλληνικὰς δυνάμεις. Τοῦτο κατώρθωσε, δεικνύμενος ὅτε μὲν ἐπὶ μακρὸν χρόνον προστάτης τῆς Ἑλληνικῆς αὐτονομίας καὶ προμαχος τῶν θεῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅτε δὲ ἐξωνούμενός τις τῶν Ἑλλήνων καὶ ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀσθενείας, τοῦ φθίνου καὶ τῶν διχονοιῶν τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν (§ 17). Ἀλλὰ ἔλαβε τὴν ἡγεμονίαν ταύτην, ἔπεμψε στρατὸν εἰς τὴν Ἀσίαν (336), ὅμως ἐδολοφονήθη ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὸ τινος τῶν σωματοφυλάκων του (Παυσανίου), τοῦ ὁποίου τὰ παράπονα

¹ Ἀμύντας ὁ Β' (393—369).

Ἀλέξανδρος Β' βασιλεὺς 369—368. Περδίκκας Γ' βασιλεὺς 363—359. Φίλιππος Β' βασιλεὺς 359—336.

Ἀμύντας Γ'

Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, βασιλεὺς 336—323

κατὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀττάλου, συγγενοῦς τοῦ βασιλέως, δὲν εἰσήκουσεν.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἤδη χρόνων ὑπάρχει ἡ ὑπόψια, ὅτι ὁ φόνος τοῦ Φιλίππου ἐγένετο ἐνεργείᾳ τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου, Ὀλυμπιάδος, χολωθείσης, ἐπειδὴ ἐνουμφεύθη τὴν Κλεοπάτραν, ἀνεψιὰν τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Ἀττάλου.

§ 21.

Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας (336—323).

Ὁ Ἀλέξανδρος, γεννηθεὶς (356) τὴν αὐτὴν νύκτα, καθ' ἣν ὁ Ἡρόστρατος ἔκασε τὸν ἐν Ἐφέσῳ ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ἔλαθε παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπιμεμμελημένῃ ἀνατροφῇ καὶ ὑπῆρξε μέγας λάτρης τῆς ποιήσεως καὶ ἰδίως τῶν ἐπῶν τοῦ Ὀμήρου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, δὲν ἤθελον νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ἡγεμόνα τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου, οὗτος, μόλις 20ετής, εἰσέβαλεν αἰφνης μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς συνέδριον, ἐν Κορίνθῳ συνελθόν, ἐπεκυρώθη ὑπὸ τῶν ταχέως ὑπ' αὐτοῦ ταπεινωθέντων Ἑλλήνων ἐκτὸς τῶν Λακεδαιμονίων ἡ ἡγεμονία αὐτοῦ. Θέλων δ' ὁ Ἀλέξανδρος πρὸ τῆς κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείας νὰ παύσῃ τὴν πρὸς αὐτονομίαν τάσιν τῶν Θρακῶν, τῶν Τριβαλλῶν καὶ τῶν Γετῶν, ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν, ἐπροχώρησε μέχρι τῶν πέτρων τοῦ Ἰστρου. Ἐπανακάμπτων δὲ εἰς τὰ ἴδια κατεπολέμησε τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς Ταυλαντίους. Τούτων τελουμένων, ψευδῆς λόγος περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐπήνεγκε νέας ταραχὰς ἐν Ἑλλάδι καὶ τὴν ἀποστασίαν τῶν Θηβῶν. Εἰ καὶ ἀπέστειλε πολλὰς προκηρύξεις ὁ Ἀλέξανδρος περὶ ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας εἰς τὰς Θήβας, ὅτι εἶχεν ἀφήσει καὶ Μακεδονικὴν φρουράν, δὲν εἰσηκούσθη. Ὅθεν ἐντὸς 12 ἡμερῶν ἐμρανίζεσθαι πρὸ τῶν Θηβῶν καὶ νικήσας τοὺς Θηβαίους εἰς μάχην, κατέστρεψε συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἐν Κορίνθῳ συνεδρίου τὴν πόλιν αὐτῶν ἐκτὸς τῆς Καδμείας, τῶν ναῶν καὶ τῆς οἰκίας τοῦ Πινδάρου, ἐρόνευσε πολλοὺς τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τοὺς ὑπολειπομένους (περὶ τὰς 30000) ἐξηνδραπόδισεν.

Ἡ κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου.¹ Ὁ Ἀλέξανδρος, καταλιπὼν ἐν Μακεδονίᾳ ὡς ἐπίτροπον αὐτοῦ τὸν Ἀντίπατρον, ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τοῦ διὰ τὴν ἑσωτερικὴν ἀσθένειαν σχεδὸν διαλελυμένου Περσικοῦ βασιλείου. Τὸ ἔαρ λοιπὸν τοῦ 334, διαβάς μετὰ 30000 πεζῶν καὶ 5000 ἵππεων τὸν Ἑλλησποντον, ἐνίκησε παρὰ τὸν Γράνικον (ἐνθα ὁ Κλεΐτος τῷ ἔσωσε τὴν ζῶην) τοὺς σατράπας τοῦ Δαρείου καὶ τοὺς ὑπὸ τὸν Ῥόδιον Μένωννα μισθοφόρους Ἕλληνας. Εἰς τὴν περαιτέρω αὐτοῦ πορείαν παρὰ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπεδέχοντο σχεδὸν αὐτὸν οἱ πάντες μετὰ χαρᾶς ὡς ἐλευθερωτὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς Περσικῆς ἀρχῆς καὶ ἀπὸ τῶν ὑπ' αὐτῆς ὑποστηριζομένων τυράννων. Οὗτος δὲ παρεχώρει εἰς τὰς αὐτόθι Ἑλληνικὰς πόλεις τὴν αὐτονομίαν, σκοπῶν ν' ἀποκλείσῃ διὰ τούτου ἀπὸ τοὺς λιμένας αὐτῶν τοὺς Πέρσας. Μόνον ἐν Μιλήτῳ εὗρεν ἀντίστασιν παρὰ τοῦ ἐν αὐτῇ Πέρσου στρατηγοῦ, καὶ ἐν Ἀλικαρνασσῷ παρὰ τοῦ Ῥοδίου Μένωνος, ἀλλ' ἑκάτεραι αἱ πόλεις ἠλώθησαν. Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος διήρσε τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς δύο μέρη, καὶ τὸ μὲν, ὅπερ διηύθυνεν αὐτός, προέβη εἰς τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς πρόσω Ἀσίας μέχρι τῶν ὄριων τῆς Τραχείας Κιλικίας, τὸ δὲ, ὅπερ διηύθυνεν ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Παρμενίων, προέβη μέχρι τῆς Φρυγίας, ἣν καὶ κατέκτησεν. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπειδὴ τὰ παρὰ τὰ ὅρια τῆς Κιλικίας ἀπότομα ὄρη καθίστων ἀδύνατον τὴν περαιτέρω παρὰ τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν πορείαν του, ἐστράφη πρὸς Β εἰς τὰ μεσόγεια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ διεχείμασεν ἐν τῇ εὐφύρῳ Φρυγίᾳ, ἐνθα, διὰ τὰ νὰ ὠφελῆθῃ ἐκ τῆς εὐπιστίας τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας, ἔκοψε τὸν περίφημον Γόρδιον δεσμόν. Τὸ ἔτος 333 ἐξέκίνησε μετὰ τοῦ Παρμενίωνος πρὸς τὴν Κιλι-

¹ Ἡ Μακεδονικὴ ἐκστρατεία, ἥτις ὑπήγαγε μέγα καὶ καλὸν μέρος τῆς Γῆς ὑπὸ τὴν ἐπιφύρῃν μοναδικοῦ καὶ τὰ μάλιστα πολιτισμένου λαοῦ, δύνανται νὰ θεωρηθῇ κυρίως ὡς ἐπιστημονικὴ ἐκστρατεία καὶ μάλιστα ἡ πρώτη, καθ' ἣν ὁ κατακτητὴς περισταχίζετα ὑπὸ σοφῶν ὄλων τῶν κλάδων τῶν γνώσεων, φυσιοδιφῶν, γεωμετρῶν, ἱστορικῶν, φιλοσόφων καὶ τεχνιτῶν. (Οὐμβάλδου Κόσμος τόμος Β'.)

λίαν, όμως λουσθείς εις τὰ ψυχρὰ ὕδατα τοῦ Κύνδου, ἐνόσησεν ἐν Ταρσῶ καὶ ἴαθη, θεραπευθεὶς ὑπὸ τοῦ συκοφαντηθέντος πρὸς αὐτὸν ἱατροῦ Φιλίππου.

Παρά τὴν πλησίον τῶν ὀρίων τῆς Συρίας Ἰσσὸν ἐνίκησεν αὐτὸν τὸν Δαρείου, ἐνθα ἔπεσον περὶ τὰς 100000 Περσῶν εἰς τὴν μάχην, ὁ δὲ Δαρείος μετὰ πολλοῦ μόχθου διέφυγε τὰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ. Τὸ πλούσιον στρατόπεδον τοῦ Δαρείου μετὰ τῶν πολυτίμων σκηνῶν καὶ τῶν πλησιεστέρων αὐτοῦ συγγενῶν περιήλθεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις μετεχειρίσθη τοὺς αἰχμαλώτους μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ μεγαλοψυχίας. Τὴν δὲ Δαμασκὸν μετὰ τῶν ἐκεῖ συσσωρευμένων θησαυρῶν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν ἐκυρίευσεν ὁ Παρμενίων. Ἐνῷ δὲ ὁ Δαρείος ἔφυγε πέραν τοῦ Εὐφράτου καὶ ἔκαμε ματαίας προτάσεις περὶ εἰρήνης, ὑποσχόμενος τὴν παραχώρησιν πασῶν τῶν μέχρι τοῦ Εὐφράτου χωρῶν, ὁ Ἀλέξανδρος κατέκτησε τὸ 332 τὴν Συρίαν, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Φοινίκην. Ἡ μὲν ἐπὶ τῆς νήσου Τύρος, ἀρνηθεῖσα νὰ δεχθῆ Μακεδονικὴν φρουρὰν, μόλις μετὰ ἐπτάμηνον πολιορκίαν ἐκυριεύθη ἐξ ἐφ' ἑαυτοῦ δι' ἐπιχώσεως τοῦ μεταξὺ τῆς στερεᾶς καὶ τῆς νήσου στενοῦ, ἡ δὲ ἐν Παλαιστίνῃ Γάζα ἀντέστη μόνον ἐπὶ δύο μῆνας, ὅμως ἐν Αἰγύπτῳ μετ' ἀγαλλιάσεως καὶ ὡς ἐλευθερωτὴν ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ ζυγοῦ ὑπεδέχθησαν τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις ἱδρυσεν αὐτόθι πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἰσχυρὰν καὶ εὐλίμενον Ἑλληνικὴν πόλιν, κειμένην μεταξὺ Μεσογείου καὶ Μαρεώτιδος λίμνης.

Ἐντεῦθεν μέρος τοῦ στρατοῦ συνώδευσεν αὐτὸν διὰ τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου εἰς τὴν βορειοστάτην ταύτης αἰῶσιν πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀμμωνος Διὸς, τοῦ ὁποῦ οἱ ἱερεῖς ἐχαιρέτισαν αὐτὸν ὡς υἱὸν τοῦ Ἀμμωνος· ὅμως ἴσως τοῦτο παρεσκευάσθη, ἵνα διαδοθῆ εἰς τοὺς Αἰγυπτίους ἐπισήμως ὅτι αὐτὸς ἦτο λάτρης τῶν θεῶν αὐτῶν.

Ἐπανελθὼν δ' εἰς τὴν Ἀσίαν ἐνίκησε εἰς τὰ παρὰ τὰ Ἀρβήλα Γαυγάμηλα (1 Ὀκτωβρίου 331) τὸν Δαρείου, ὅστις ἔφυγεν εἰς τὰς δυσπροσίτους ΒΑ χώρας τοῦ βασιλείου του, καὶ ὑπέταξε μετὰ τοῦτο ταχέως τὰς πλουσίας καὶ σημαντικὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας, τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Σουσιανὴν καὶ τὴν Πέρσίδα.

τον συνειθισμένους νὰ φέρωσι ξένον ζυγὸν καὶ ὡς μᾶλλον ἀπέχοντας τοῦ κέντρου τοῦ βασιλείου. Ὁθεν ἀφῆκε τοὺς ἐγγχωρίους βασιλεῖς εἰς τὴν θέσιν των, ἀρκούμενος εἰς μόνην τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας του.

Ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα τῆς ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Πώρου διαμονῆς του ἴδρυσε δύο νέας πόλεις, εἰς ἣν θέσιν διέβη τὸν Ὑδάσπην καὶ ἀπέθανεν ὁ περιβόητος αὐτοῦ Βουκεφάλας ἵππος, τὴν Βουκεφάλειαν, καὶ εἰς ἄλλην θέσιν, εἰς ἣν ἐκέρδησε λαμπρὰν νίκην, τὴν Νίκαιαν.

Οἱ πέραν τοῦ Ὑδραώτου ἢ Ὑαρώτιδος Ἴνδοι ὑπετάγησαν μετὰ πεισματώδεις ἀγῶνας καὶ διὰ τῆς βοήθειάς τοῦ Πώρου, ὅστις διὰ τοῦτο ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἀπάσης τῆς μεταξὺ Ὑδάσπου καὶ Ὑπάνιος ἢ Ὑφάσιος πεδινῆς χώρας. Ὁμοῦς ὅσῳ μᾶλλον ὁ Ἀλέξανδρος ἐγνώριζε τὴν ἔκτασιν τῶν Ἰνδιῶν, ὅσῳ πλέον ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἠλαττοῦτο ἐκ τῶν πεισματωδῶν ἀγῶνων καὶ ὅσῳ μᾶλλον ἀνησύχει ἐκ τῶν εἰδήσεων, ἅς ἐλάμβανε περὶ τῆς πολιτείας τῶν ἐν τῷ βασιλείῳ σατραπῶν του, τόσῳ μᾶλλον παρήτει τὴν ἰδέαν τῆς πραγματικῆς καθυποτάξεως τῶν Ἰνδιῶν καὶ περιορίζετο εἰς μόνην τὴν ἐξιχνίασιν εὐκολωτέρας ὁδοῦ διὰ μέλλουσαν κατὰ τῶν Ἰνδιῶν ἐκστρατείαν. Παρὰ τὸν Ὑφασιν κατεσκεύασε δώδεκα πυργοειδεῖς βωμοὺς καὶ ἀντὶ νὰ διευθύνῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ πρὸς Α ἐστράπη πρὸς Ν, ἀναγκασθεὶς, ὡς λέγεται, ἐκ τῆς δυσασσεκείας τῶν στρατιωτῶν του.¹ Ἐπλευσε λοιπὸν τὸν Ὑδάσπην καὶ πρὸς τὰ κάτω τὸν Ἀκεσίην μετὰ μέρους τοῦ στρατοῦ του ἐπὶ στόλου (ἐκ 1800—2000 πλοίων) ναυπηγηθέντος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ καὶ ναυαρχουμένου ὑπὸ τοῦ Νεάργου, εἶτα μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῶν ἀνδρείων Μαλλῶν τὸν Ἰνδόν, καὶ μετὰ τὴν

¹ Ὁ ῥίπτερος δέχεται ὡς κύρια αἷτια τῆς ἐπανόδου τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰς ἐξ ἑπταήμερου συνεχοῦς βροχῆς πλημμύρας τῶν ποταμῶν καὶ τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ ὅτι ἐκστρατεία εἰς τὰς πλουσίας παρὰ τὸν Γάγγην χώρας τὸ πολὺ ἤθελεν ἐπενέγκει δόξαν καὶ λείαν, οὐχὶ ὅμως καὶ διαρκεῖς κατακτήσεις, ἐπειδὴ ἡ ἀμέσως ἤδη πρὸς Α τοῦ Ἰνδοῦ κατακτηθεῖσα χώρα ἔπρεπε ν' ἀφεθῆ εἰς ἐγγχωρίους ἡγεμόνας

ἔξερευνησιν τῶν ἐκβολῶν τούτου τὸν Ἰνδικὸν ὠκεανόν. Ὁ μὲν Νέαρχος ὠδήγησε τὸν στόλον διὰ τῆς Ἐρυθραίας θαλάσσης εἰς τὸν Περσικὸν κόλπον καὶ ἀνεκάλυψε τὰς ἐκβολὰς τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγριδος, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ μεγίστου μέρους τοῦ στρατοῦ ἐπέστρεψε διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν Περσίδα.

Ἐπάρτοδος εἰς τὴν Βαβυλῶνα (325—324). Ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ μὴ ἐπιβιβασθέντος ἐπὶ τοῦ στόλου στρατοῦ ὠδύεν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἰνδοῦ παρὰ τὴν παραλίαν διὰ τὰ δύναται νὰ ἐφοδιάζῃ τὸν παραπλέοντα στόλον ἀπὸ τῆς ξηρᾶς διὰ τροφῶν καὶ ποτίμου ὕδατος· εἶτα δὲ διήλθε διὰ τῆς Γεδρωσίας καὶ Καρμανίας διὰ τὰ μὴ ἀφήσῃ καὶ τὰς χώρας αὐτὰς ἀχειρώτους, καὶ ἐτιμώρησεν ἐν τῇ Βαβυλῶνι αὐστηρότατα τοὺς ὑπερόπτας σατράπας. Ἀλλὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη παρήλθον ἄνευ μεγάλων πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐκτὸς τῆς βραχείας ἐκστρατείας κατὰ τοῦ ληστρικοῦ ὄρειοῦ λαοῦ τῶν Κοσσαίων τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῶν χωρίζοντων τὴν Σουσιανὴν ἀπὸ τῆς Μηδίας ὄρεων, ὅμως κατεγίνετο εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ὄργανισμὸν τοῦ Κράτους καὶ ἰδίως εἰς μεγάλας πολεμικὰς προπαρασκευὰς διὰ μέλλουσαν ἐκστρατείαν, πιθανῶς κατὰ τῶν Ἰνδιῶν. Ἔνεκα ὅμως τῶν ὑπερβολικῶν κόπων καὶ τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν ἀκολασίαν τῶν φίλων του ἀπέθανεν ἐν Βαβυλῶνι τὸ 323 ἔτος τῆς ἡλικίας του (323).

Ἡ δυσἀρέσκεια τῶν Μακεδόνων κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τὴν πρὸς τοὺς βαρβάρους εὐνοίαν αὐτοῦ ἐδηλώθη, ὅτε τὸν μὲν στρατὸν καὶ τὴν σωματοφυλακὴν συνεπλήρου διὰ βαρβάρων, τοὺς δὲ παλαιούς καὶ ἀνικάνους ἤδη πρὸς ὑπηρεσίαν Μακεδόνας ἀπέλυεν, ὅμως, ἡ ἐπιμονὴ μεθ' ἧς ἐνέμεινεν εἰς τὰς διατάξεις αὐτοῦ, ἐπανάγαγε τὴν ἡσυχίαν.

§ 22.

Ἀπὸ τοῦ διαμελισμοῦ τοῦ βασιλείου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ 301.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἤρχισε μικρὸς καὶ ἐπίπονος ἀγὼν κατ' ἀρχὰς μὲν περὶ τῆς διαδοχῆς, εἶτα, δὲ περὶ τῆς ἐνότητος ἢ τοῦ διαμελισμοῦ τοῦ βασιλείου, ὅπερ ἐπὶ τέλους διηρέθη εἰς τέσσαρα κράτη.

Οἱ ἐπίσημότεροι στρατηγοὶ καὶ φίλοι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀνεγνώρισαν ὡς διάδοχον αὐτοῦ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου,¹ γεννηθέντα μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ· ὅμως ὁ στρατὸς ἐπέβαλε καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ βλακῆς Ἀριδαίου, ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Οἱ κατ' ὄνομα μόνον βασιλεῖς οὗτοι ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ Περδίκκα, εἰς τὸν ὅποιον ἀποθνήσκων ὁ Ἀλέξανδρος παρέδωκε τὸν δακτύλιον αὐτοῦ, οἱ δὲ λοιποὶ στρατηγοὶ λόγῳ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν διωρίσθησαν σατράπαι. Ὁ Περδίκκας ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ κράτους, ἐλπίζων νὰ παραγκωνίσῃ τοὺς δύο νέους βασιλεῖς καὶ νὰ καταλάβῃ αὐτὸς τὸν θρόνον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ του ἀπεφάσισε νὰ νυμφεῖθῃ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου· ὅμως, ἀνακαλυφθέντος τοῦ σκοποῦ παρὰ τῶν ἄλλων, διεψεύσθη τῶν ἐλπίδων του. Ἡ ὑπεροπτικὴ αὐτοῦ πρὸς τοὺς λοιποὺς συμπεριφορὰ ἐπὶ ἤνεγκε πολλῶν σατραπῶν συνωμοσίαν, καθ' ἣν ὁ Περδίκκας ἐφρονεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατιωτῶν εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου τοῦ Δάγου (321). Ὁ ἐπαναστατήσας στρατὸς ἀνέθηκε τὴν χηρεύουσαν διοίκησιν τοῦ κράτους εἰς τὸν Ἀντίπατρον, ὅστις, διαίρεσας ἐκ νέου τὰς σατραπείας, παρέδωκεν εἰς τὸν Σέλευκον τὴν τῆς Βαβυλωνίας. Ἀποθνήσκων δὲ ὁ Ἀντίπατρος (319) δὲν ἀνέθηκε τὴν ἐπιτροπείαν τῶν δύο νέων βασιλέων εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κάσσανδρον, ἀλλ' εἰς τὸν ὑποστράτηγον αὐτοῦ Πολυσπέρχοντα. Ἐκ τούτου, ἐγερθέντος πολέμου περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους μετὰ τὸν Πολυσπέρχοντα καὶ Κάσσανδρον καὶ συμμαχήσαντος τοῦ δευτέρου μετὰ τοῦ Ἀντιγόμου, στρατηγοῦ τῆς δυτικῆς Ἀσίας, ἡ μάχη ἀνέ-

¹ Φίλιππος
σύζυγοι αὐτοῦ 1) Ὀλυμπίης

2) Φιλίνη

1
Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας ἐγέννησεν
ἐκ τῆς Ῥωξάνης ἐκ τῆς Βαρσίνης

1 2
Κλεοπάτρα Φίλιππος Ἀρι-
σύζυγος Ἀ- δατος σύζυγος
λεξάνδρου τοῦ αὐτοῦ Εὐροδίκη
βασιλ. τῆς Ἑπείρου

Ἀλέξανδρον
γεν. 323, † 344

Ἡρακλέα
† 309

δειξεν ἑκατέρους νικητάς, τὸν μὲν Κάσσανδρον ἐν Εὐρώπῃ, τὸν δὲ Ἀντίγονον ἐν Ἀσίᾳ.

Ἡ πρόσκαιρος νίκη τῆς Ὀλυμπιάδος ὑπὲρ τοῦ ἐγγόνου αὐτῆς, μολυνθεῖσα ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ ἡλιθίου ἀντιπάλου Ἀριδαίου, συνετέλεσε μόνον πρὸς συμπλήρωσιν τῆς νίκης τοῦ Κασσάνδρου καὶ πρὸς θανάτωσιν τῆς μητρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀντίγονος ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς Βαβυλωνος τὸν Σέλευκον, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς ἀντιβασιλέα καὶ ἀνώτατον τῆς Ἀσίας ἄρχοντα, ἐγεννήθη νέα κατ' αὐτοῦ συμμαχία μεταξὺ τῶν ἐπάρχων τῆς Δύσεως, ἡγουν τοῦ τῆς Μακεδονίας Κασσάνδρου, τοῦ τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου τοῦ Λάγου, τοῦ τῆς Θράκης Λυσιμάχου καὶ τοῦ ἐκδιωχθέντος ἐκ τῆς Βαβυλωνος Σελεύκου. Ὁ Ἀντίγονος ἐπὶ μακρὸν χρόνον διεξαγαγὼν μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ ἐπιτυχῶς δύο πολέμους (314—301) κατὰ τῶν συμμαχισάντων ἐπάρχων, ἔλαβεν ἐπὶ τέλους καὶ τὸν βασιλικὸν τίτλον. Μιμηθέντων δὲ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τῶν ἐπάρχων, Πτολεμαίου τοῦ Σελεύκου, ὅστις εἶχεν ἀνακτήσει τὴν Βαβυλωνίαν (312), τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ Κασσάνδρου, τὸ κράτος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπώλεσε πλέον τὴν ἐνότητα αὐτοῦ καὶ κατ' ὄνομα. Ἐπροσπάθησε μὲν ὁ Ἀντίγονος νὰ ἐνώσῃ αὐτὸ καὶ αὐθις, ὅμως ἡ ἀπώλεια τῶν κατὰ γῆν δυνάμεων αὐτοῦ εἰς τὴν κατὰ τοῦ Πτολεμαίου ἐκστρατείαν, ἡ ματαία τῆς Ῥόδου κατὰ θάλασσαν πολιορκία καὶ ἡ διὰ τὰς ἐν Εὐρώπῃ νίκαις τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δημητρίου ἐνωσις τῶν τεσσάρων ἡγεμόνων ἐπήνεγκον τὴν ἀποτυχίαν τοῦ σκοποῦ του. Διὸ κατὰ τὴν παρὰ τὴν Ἰφὸν μάχην (301) ὁ μὲν Ἀντίγονος, πολεμῶν κατὰ τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ Σελεύκου, ἔπεσεν, οἱ δὲ νικηταὶ διένειμαν τὰς χώρας αὐτοῦ καὶ οὕτως ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου ἰδρῦθησαν τέσσαρες νέαι μοναρχίαι, ἡ τῆς Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν Κάσσανδρον, ἡ τῆς Συρίας ὑπὸ τὸν Σέλευκον, ἡ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὸν Πτολεμαῖον καὶ ἡ τῆς Θράκης (μέχρι τοῦ 281) ὑπὸ τὸν Λυσιμάχον. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Πόντῳ, ὅστις κατὰ τὴν διαίρεσιν τῶν ἐπαρχιῶν εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τὸν Ἀντίγονον, ἀντέστη ἐπιτυχῶς κατὰ

τῆς διαιρέσεως ταύτης Μιθριδάτης ὁ Β', οἱ παρὰ τὴν Ἴψον νικηταὶ ἀνεγνώρισαν τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μιθριδάτην τὸν Γ' κύριον τοῦ ἐφ' ἑκατέρω των ὄχθων τοῦ Ἄλιος κειμένου Πόντου. Ὡσαύτως καὶ ἐν Βιθυνίᾳ καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ ἔλαβον τὸν βασιλικὸν τίτλον Πέρσαι σατράπαι, οἵτινες διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, εἰ καὶ πολλὰς προσπαθείας κατέβαλε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ διὰ νὰ τοὺς ὑποτάξωσι.

§ 23.

Τὰ ἐκ τῆς Μακεδονικῆς μοναρχίας γεννηθέντα κράτη.

Μακεδονία καὶ Ἑλλάς¹ 323—146.

Ὁ Λαμιακὸς πόλεμος (323—322). Οἱ Ἕλληνες, οἵτινες ζῶντος ἐπι τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχον ἀποπειραθῆ ν' ἀνακτήσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν των (§ 2.), ἅμα μαθόντες τὸν θάνατον αὐτοῦ, συνεδέθησαν καὶ πάλιν κατὰ προτροπὴν τῶν Ἀθηναίων διὰ νὰ κάμωσι καὶ τελευταίαν ἀπόπειραν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των. Λεωσθένης ὁ στρατηγὸς τοῦ ἐξ Ἀθηναίων, Αἰτωλῶν καὶ μισθοφόρων συμμαχικοῦ στρατοῦ, μεταβὰς εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἐνίκησε τὸν κατ' αὐτοῦ στρατεύσαντα Ἀντίπατρον, ὅστις ἀπεσύρθη εἰς τὴν ὄχυραν Λαμίαν, προσμένων ἐπικουρίαν. Ἡ νίκη αὕτη, προξενήσασα γενικὸν ἐνθουσιασμὸν ἐν Ἑλλάδι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ἔκαμε τοὺς πλείστους Πελοποννησίους νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν συμμαχίαν, ὅμως ὁ θάνατος τοῦ Λεωσθένους κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Λαμίας ἐπήνεγκε θανατηφόρον τραῦμα εἰς τοὺς συμμάχους, ὁ δ' Ἀντίπατρος ἀρ' ἑτέρου, λαβὼν ἐπικουρίας ἐξ Ἀσίας, κατέστη πολλῶ ἀνώτερος αὐτῶν κατὰ τὰς δυνάμεις. Ἐπὶ τούτοις, ἐπειδὴ αἱ πλεί-

¹ Σειρὰ τῶν βασιλέων α) ἐκ διαφόρων οἴκων, 1) Φίλιππος ὁ Ἀριδαῖος καὶ Ἀλέξανδρος, 2) Κάσσανδρος, 3) Φίλιππος, 4) Ἀντίπατρος καὶ Ἀλέξανδρος, 5) Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς, 6) Πύρρος καὶ Λυσίμαχος, 7) Σέλευκος ὁ Νικάτωρ, 8) Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός, 9) Μελέαγρος, 10) Ἀντίπατρος, 11) Σωσθένης, 6) ἐκ τοῦ οἴκου Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, 1) Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, 2) Δημήτριος ὁ Β', 3) Ἀντίγονος Β' ὁ Δώρων, 4) Φίλιππος ὁ Γ', 5) Περσεύς, 6) Ἀνδρίσκος.

σται τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἐξήτουν ἕκασται συνθήκας ἀνεκτάς, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Αἰτωλοὶ μετ' ὀλίγον ἐμονώθησαν καὶ οὕτως ἠναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι εἰρήνην μὲ βαρεῖς ὄρους. Ἡ δ' ὁμολογηθεῖσα μετὰ τῶν Ἀθηναίων εἰρήνη ἐγένετο ἐπὶ τοῖς ἐξῆς ὄροις, νὰ καταβάλωσι τὰ ἐξόδα τοῦ πολέμου, νὰ δεχθῶσι Μακεδονικὴν φρουρὰν εἰς τὴν Μουνυχίαν, νὰ παραδώσωσι τοὺς ῥήτορας Δημοσθένην καὶ Ὑπερίδην καὶ νὰ ἔχωσι τοῦ λοιποῦ τιμοκρατικὸν πολίτευμα κατὰ τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου ἐπιβληθέντας ὄρους. Οἱ δύο ῥήτορες, οἵτινες οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου, ἔφυγον ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, καὶ ὁ μὲν Ὑπερίδης συνελήφθη καὶ ἐθανατώθη μετὰ πολλῶν ἄλλων μὴ μακεδονιζόντων (ἀβέβαιον ἂν ἐκόπη ἢ γλῶσσα αὐτοῦ), ὁ δὲ Δημοσθένης ἐδηλητηριάσθη ἐν τῷ ἐπὶ τῆς νήσου Καλαυρίας ναῶ τοῦ Ποσειδῶνος.

Οἱ βασιλεῖς τοῦ νέου Μακεδονικοῦ βασιλείου, κατανοοῦντες ὅτι δευτέρα κατάκτησις τῆς Ἀσίας δὲν ἦτο δυνατὴ, περιορίσθησαν μόνον νὰ καταστήσωσι Μακεδονικὴν ἐπαρχίαν τὴν στενωῶς συνδεδεμένην μετ' αὐτῶν Ἑλλάδα. Ἀλλ', εἰ καὶ πολλάκις ἐπλησίασαν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τῶν, ἔνεκα τῶν συνεχῶν περὶ τοῦ θρόνου ἐρίδων, τῶν πρὸς τοὺς πρὸς Β. καὶ μάλιστα τῶν πρὸς τοὺς Γαλάτας βαρβάρους ἀγῶνων, καὶ ἐπὶ τέλους τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Ῥωμαίων δὲν ἔφθασαν εἰς τὸ ἔργον. Συγχρόνως δ' ὑπῆρξε πρόσκομμα εἰς τὴν ἐντελεῆ καθυπόταξιν τῆς Ἑλλάδος ἢ ἀμοιβαία ζηλοτυπία τῶν βασιλείων τῶν τριῶν ἰσχυροτέρων κρατῶν, εἰς ἃ διηρέθη τὸ βασιλείον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἢ ἰδρυσις τοῦ Αἰτωλικοῦ κοινοῦ καὶ ἡ ἀνανέωσις τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας (280).

Μόνη ἡ Θεσσαλία καὶ ἦτο καὶ ἔμεινε Μακεδονικὴ ἐπαρχία, αἱ δὲ πλεῖστοι τῶν λοιπῶν πολιτειῶν ἐγένοντο σύμμαχοι τῆς Μακεδονίας, ἔχουσαι διάφορον σχέσιν πρὸς τὸν βασιλέα αὐτῆς, θεωρούμενον ὡς ἀρχηγὸν τῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων συμμαχίας. Ἡ δὲ Ἠπειρος ἀπετέλεσεν ἀνεξάρτητον πολιτείαν, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς Πύρρος ὅστις ἤρξε ἐπὶ τινα χρόνον καὶ αὐτῆς τῆς Μακεδονίας (287), ἐξέτινε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μέχρι τῶν ὀρίων τῶν Ταυλαντίων καὶ ἐπὶ τῆς Ἀκαρνανίας.

Ἡ τῶν Γαλατῶν εἰσβολὴ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα (280—279). Ἀπὸ πολλοῦ μὲν ἤδη χρόνου Κελτικοὶ λαοὶ ἐσεχώρησαν πρὸς Α εἰς τὰς Ἰλλυρικὰς χώρας, ὅτε ὅμως οἱ Βοιοὶ καὶ οἱ Σέννονες τῆς Ἰταλίας κατεβλήθησαν (284) ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, πολυάριθμα, φαίνεται, Γαλατικά στίφη ἐσεχώρησαν πρὸς Α. Γαλατικὸν δὲ στίφος, εἰσελάσαν εἰς τὴν Μακεδονίαν τὸ ἔτος 280, ἐνίκησε τὸν ἄφροντιν καὶ ὑπεροπτικὸν βασιλέα Πτολεμαῖον τὸν Κεραυνόν, ὅστις καὶ ἐφονεύθη κατὰ τὴν μάχην, ὅμως τοῦτο ἐδιδόχθη ἐκ τῆς χώρας ὑπὸ τοῦ τρίτου διαδόχου τοῦ Κεραυνοῦ, τοῦ Σωσθένους. Ἐτερον πάλιν στίφος ὑπὸ τὸν Βρέννον, ἀριθμοῦν πλέον τῶν 200000 ἀνδρῶν καὶ ἐλαυνόμενον ἐκ τῆς πλουσίας λείας, ἦν τὸ πρῶτον εἶχε λάβει ἐκ τῆς Μακεδονίας, εἰσήλασε τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἡττήθη μὲν ἐν τῇ μάχῃ ὁ Σωσθένης, ὅμως ὁ Βρέννος, ὑπὸ Μακεδόνων καὶ Σύρων ἐνισχυθέντος τοῦ στρατοῦ τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὰς Θερμοπόλας, διέφυγε τὴν μετ' αὐτῶν σύγκρουσιν καὶ διαβάς τὴν ὁδὸν τοῦ Ἐριάτου ἔφθασε μέχρι τῶν Δελφῶν. Αὐτόθι ὑπὸ σεισμοῦ, φύχους καὶ πείνης ἀναγκασθεὶς νὰ ἐπανακάμψῃ καὶ βαρέως κατὰ τὴν ὑποχώρησιν πληγωθεὶς, νύτοχειριάσθη. Τῶν καταλειφθέντων Γαλατῶν (περὶ τὰς 100000) τινὲς μὲν ἀπεσύρθησαν πρὸς Β εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ Θράκην, οἱ δ' ἄλλοι, μεταβάντες εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, κατετάχθησαν εἰς μισθοφόρον ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως τῆς Βιθυνίας Νικομήδους.

Ἡ ἰθρσις τοῦ Αἰτωλικοῦ κοινοῦ καὶ ἡ ἀνανέωσις τῆς Ἀχαικῆς συμμαχίας (280) ἐσκοποῦν τὴν ἀνόρθωσιν καὶ τήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ Αἰτωλικὸν κοινόν. Ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν ἤδη χρόνων οἱ κάτοικοι τῶν μεσημβρινῶν μερῶν τῆς ὑστερον κληθείσης Αἰτωλίας συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλους διὰ τινος ὁμοσπονδίας. Ἐπὶ δὲ τοῦ Θουκυδίδου αἱ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀγελφού καὶ Εὐήνου διάφοροι φυλαὶ, εἰ καὶ ἐκαλοῦντο διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος Αἰτωλοὶ, φαίνονται ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων, καὶ μόνον ἐνήργουν ἀπὸ κοινοῦ, ἀμυνόμενοι κατὰ κοινοῦ ἐχθροῦ. Οἱ Αἰτωλοὶ, οἵτινες εἶχον μείνει ξένοι τῆς πολιτικῆς καὶ πνευμα-

τικῆς ἀναπτύξεως τῶν Ἑλλήνων καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὡς βάρβαροι, ἀνεφάνησαν μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἱκανῶς ζωηροί. Ἡ συμμετοχὴ αὐτῶν εἰς τὸν Λαμιακὸν πόλεμον συνέδραμεν ἔτι μᾶλλον τὰς ληστρικὰς αὐτῶν φυλάς, αἵτινες, ἔκτοτε ἐπὶ μᾶλλον μορφωθεῖσαι, ἀπετέλεσαν τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν, τοῦ ὁποίου εἰ ἀντιπρόσωποι, σχηματίζοντες τὸ *Παναϊτώλιον*, συνήρχοντο κατ' ἔτος συνήθως ἐν Θέρμοις. Τὸ πολίτευμα τῆς ὀμοσπονδίας ταύτης ἦτο κατὰ θεωρίαν δημοκρατικόν. Εἰς τὰς συνελεύσεις αὐτῶν προσήρχοντο μόνον οἱ πλουσιώτατοι καὶ οἱ ἰσχυρότατοι, οἱ δὲ ἄλλοι ἀπελείποντο ἕνεκα τῆς πτωχίας, τῆς μεγάλης ἀποστάσεως καὶ τοῦ δυσπροσίτου τῶν ὁδῶν, αἵτινες αὐτόθι ἢ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδος ἦσαν μᾶλλον δύσβατοι. Πρὶν ἡεῖσαχθῶσιν αἱ ὑποθέσεις εἰς τὸ συνέδριον, ἐξητάζοντο ὑπὸ ἐκλεγομένης παρὰ τοῦ πλήθους ἐπιτροπῆς, ἧς τὰ μέλη ἐκαλοῦντο ἀπόκλητοι. Τινὲς ὅμως πιστεύουσιν, ὅτι οἱ ἀπόκλητοι οὗτοι ἀπετέλουν διαρκῆ βουλήν, ἐκλεγομένην ὑπὸ τοῦ συνεδρίου. Ἡ γενικὴ σύνοδος συνήρχετο συνήθως τὸ φθινόπωρον καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχὼν αὐτῶν, ἐκλεγόμενος κατ' ἔτος καὶ καλούμενος στρατηγός, συνεκάλει τὸ συνέδριον, προήδρευεν αὐτοῦ, εἰσήγε τὰς συζητητέας ὑποθέσεις, συνέλεγε τοὺς στρατευσίμους καὶ ἐλάμβανε μέρος ἐκ τῶν ἐν πολέμῳ λειῶν, ἀλλὰ δὲν εἶχε ψῆφον εἰς τὰς περὶ πολέμου ἢ εἰρήνης ἀποφάσεις. Ἡ πολιτικὴ ὑπαρξίς τοῦ Αἰτωλικοῦ κοινοῦ κατελύθη τὸ 189 π. Χ, συνομολογηθείσης μετὰξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ῥωμαίων συνθήκης. Ἐσβέσε δ' ἐντελῶς ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ διὰ τῆς προδοσίας τῶν Ῥωμαϊζόντων ἐκ τῶν Αἰτωλῶν, αἵτινες ἐγένοντο αἵτιοι (167) τοῦ θανάτου 560 ἐκ τῶν ἀριστῶν πολιτῶν καὶ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τῆς εἰς Ῥώμην ἀπαγωγῆς τῶν ἐπιζησάντων.

Ἡ Ἀχαικὴ συμμαχία. Ἡ προσάρκτιος παραλία τῆς Πελοποννήσου Ἀχαΐα, διωχθέντων ἀπ' αὐτῆς τῶν Ἰώνων, περιεῖχε δώδεκα συμμαχοὺς ἀλλήλαις πόλεις, διοικουμένας ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλείδων ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τοῦ Τισαμενοῦ. Αὗται, καταλυθείσης τῆς βασιλείας μετὰ τὸν θάνατον

τοῦ Ὠγύγου, ἐδημοκρατήθησαν. Τόπος τῆς συνόδου τῶν τῆν συμμαχίαν ταύτην ἀποτελεσῶν πόλεων ἦτο ἡ Ἑλίκη καὶ ταύτης καταστραφείσης ὑπὸ τῶν ἐξαρθέντων (373 π. Χ.) ὑπὸ σεισμοῦ κυμάτων τῆς θαλάσσης, τὸ Αἶγιον· ὁ δὲ συνδέων αὐτὰς δεσμὸς ἦτο μᾶλλον θρησκευτικὸς ἢ πολιτικός. Οἱ ἀποτελοῦντες τὴν συμμαχίαν ταύτην, ἤτις μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Μακεδόνων καταλύσεως αὐτῆς ὀλίγον ἴσχυε παρὰ τοῖς Ἑλλησι, διετέλουν ἀφροστηκότες τῶν διηγεσῶν κινήσεων καὶ ταραχῶν, αἰτινες ἐπεκράτου εἰς ἄλλα τῆς Ἑλλάδος μέρη.

Ὅτε ὁ Ἀντίγονος ἀπεπειράθη ἀνεπιτυχῶς τὸ 281 νὰ σερίσῃ τοῦ Μακεδονικοῦ θρόνου Πτολεμαῖον τὸν Κεραικόν, οἱ Ἀχαιοὶ, ὠφελήθεντες ἐκ τούτου, ἀπέσεισαν τὸν Μακεδονικὸν ζυγὸν καὶ ἀνανέωσαν τὴν παλαιὰν αὐτῶν συμμαχίαν, ἧς πρῶτος καὶ κύριος σκοπὸς δὲν ἦτο πλέον κοινὴ τις λατρεία, ἀλλ' ἡ ἀνόρθωσις τῆς μεταξύ τῶν Πελοποννησίων ὁμονοίας καὶ ὁ μετὰ ζήλου ἀγὼν νὰ ἀπελευθερωθῶσι καὶ ἄλλαι πόλεις τῶν τυράννων καὶ δυναστῶν αὐτῶν. Κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέτελεσαν τὸν πυρῆνα τῆς νέας συμμαχίας αἱ τέσσαρες πόλεις τῆς δυτικῆς χώρας, ἡ Δύμη, αἱ Πάτραι, ἡ Τρίταια καὶ αἱ Φαραί, μετὰ ταῦτα ὅμως, προσελθουσῶν (ἐκτὸς τῆς Σπάρτης, τῆς Ἡλίδος, τῆς Τεγέας, τοῦ Ὀρχομενοῦ καὶ τῆς Μαντινείας) διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Ἀράτου τῆς Σικυῶνος, τῆς Κορίνθου καὶ τῶν ἐπισημοτέρων πόλεων τῆς Πελοποννήσου, προσέτι δὲ τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Μεγάρων, τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς Σαλαμῖνος, ἡ συμμαχία κατέστη ἰσχυροτάτη καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐφαίνετο ἀναγεννωμένη. Τῆς συμμαχίας ταύτης, ἣτις συνίστατο ἐκ πόλεων, ἐνῶ τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν ἐξ ἔθνων ἢ φυλῶν, οἱ πολῖται, συνερχόμενοι ἐν τῷ παρὰ τῷ Αἰγίῳ Ὀμαρίῳ ἄλσει τοῦ Ὀμαγυρίου Διὸς δις τοῦ ἔτους, τὸ ἔαρ καὶ τὸ φθινόπωρον, διηυθέτουσαν τὰς τῆς πολιτείας κοινὰς ὑποθέσεις. Πᾶς πολίτης, πλούσιος ἢ πέννης, ὑπὲρ τὰ τριάκοντα γεγονῶς ἔτη, θέλων ἐλάμβανε μέρος εἰς τὴν σύνοδον, ἠγόρευε καὶ προὔτεινε τὴν γνώμην αὐτοῦ, καλούμενος ὑπὸ δημοσίου κήρυκος. Ἐνεκα τούτου αἱ σύνοδοι ἦσαν πολλάκις θορυβῶδεις καὶ δυσκόλως τὸ πλῆθος τῶν ἐργαστηριακῶν καὶ βαναύσων διήκουε τῶν ἀγο-

φρυόντων σοφῶν καὶ τῶν πείραν κεκτημένων. Αἱ παρουσιασθη-
τόμεναι εἰς τὴν σύνοδον ὑποθέσεις προπαρασκευάζοντο, ὡς φαί-
νεται, ὑπὸ διαρκoῦς βουλῆς. Κύριοι τῆς συμμαχίας ἄρχοντες
πάσαι μὲν ἦσαν δύο στρατηγοί, ἀπὸ δὲ τοῦ 265 εἰς μόνον,
ὅστις διάκει τὸν ὑπὸ τῆς συμμαχίας χορηγούμενον στρατὸν,
καὶ διεύθυνε τὰ τοῦ πολέμου. Προσέτι δὲ ὑπῆρχον εἰς γραμ-
ματεὺς καὶ δέκα ἕτεροι, δημιουργοὶ καλούμενοι. Οὗτοι πάντες
προῆδρουν τῆς γενικῆς συνόδου, ἐν ἣ ἀπετέλουν πιθανῶς τὴν
ὑπὸ τοῦ Πολυβίου μνημονευομένην Γερουσίαν.

Αἱ πρόοδοι τῶν Ἀχαιῶν ταχέως ἐκίνησαν τὴν ζήλοτυπίαν
τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ἐσκόπουν τὴν ἔνωσιν πάσης τῆς Ἑλλά-
δος ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἡγεμονίαν. Ὅτε λοιπὸν οἱ Ἀχαιοὶ
ἐξέτειναν τὸν δεσμὸν αὐτῶν κατὰ τὴν ἀρχῆθεν ἔννοιαν αὐτοῦ
ἐπὶ τῶν πολιτειῶν τῆς Πελοποννήσου, ἐγενήθη μεταξὺ τῶν
δύο ὁμοσπονδιῶν περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος ἀγὼν, εἰς
ὃν οἱ Ἀχαιοὶ, ἐπειδὴ κατ' ἀρχὰς ἦγον αὐτὸν ἀνεπιτυχῶς, ἐ-
ναντίον τοῦ σκοποῦ τοῦ δεσμοῦ αὐτῶν ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοή-
θειαν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας.

Κατὰ τὸν καλούμενον πόλεμον τοῦ Κλεομένους (228—
222) ἠνώθησαν αἱ Αἰτωλοὶ μετὰ τῆς τὴν νέαν συμμαχίαν ζη-
λοτυπούσης Σπάρτης, συνομολογήσαντες πιθανῶς πρότερον τὴν
πρὸς ἀλλήλους διανομὴν τῆς Ἀχαικῆς συμμαχίας.

Οἱ Ἀχαιοὶ ὑπέστησαν ἐπανειλημμέας ἤττας καὶ ἐσκόπουν
ἤδη νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης. Ὅτε
ὅμως ὁ φιλόδοξος αὐτῶν στρατηγὸς Ἄρατος μᾶλλον ἵνα μὴ
ἀπολέσῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐπιφύσην ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν
τῶν Μακεδόνων, ἐνίκησαν διὰ τῆς μεγαλειτέρας δυνάμεως
καὶ τῆς ἀνωτέρας στρατιωτικῆς τέχνης τὸν βασιλέα τῆς
Σπάρτης Κλεομένην, ὅστις ἐφύλαττε τὸ μεταξὺ Ἀρκαδίας καὶ
Λακωνικῆς στενὸν τῆς Σελλασίας (222). Ἡττηθεῖσα μετὰ 12
ἔτη ἡ Σπάρτη ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀράτου Φι-
λοποίμενος καὶ ἀπετέλεσε μέρος τῆς συμπολιτείας. Ἀλλὰ καὶ ὁ
Φιλοποίμην, αἰχμαλωτισθεὶς κατὰ τινα πρὸς τοὺς Μεσσηνίους
πόλεμον, ἠναγκάσθη νὰ πῆ τὸ κώνειον ἐν τῇ φυλακῇ τῆς
Μεσσηνίας Τζετῆς τὴν ἡλικίαν. Ἀποθανόντος δὲ καὶ τούτου

«τοῦ τελευταίου Ἑλληνας» ἔκλεισε πλέον καὶ ἡ ὑπόφασις τῆς Ἀρχαϊκῆς συμπολιτείας, διότι ἡ μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς συμπολιτείας διηνεκῆς διχόνοια, ἡ ἔχθρα τῆς Σπάρτης, ἡ βραδουργία τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ αὐθάδεια καὶ ἡ μωρία στρατηγῶν μεταγενεστέρων ἐπήνεγκον οὐ μόνον τῆς συμμαχίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης τὴν κατάλυσιν.

Οἱ ἐν Σπάρτῃ δύο μεγαλόψυχοι βασιλεῖς Ἄγις ὁ Γ' καὶ Κλεομένης (242—220) ἐπροσπάθουν νὰ ἐπαναγάγῃσι τὴν παλαιὰν δύναμιν καὶ πολεμικὴν ἀρετὴν αὐτῆς, καταλύοντες τὸ ἀξίωμα τῶν ἐφῆρων, ἀκυροῦντες τὰ χρεώγραφα, διανέμοντες ἐκ νέου τὰς γαίας καὶ ἐπαναφέροντας τὴν ἰσχὺν τῶν θεσμῶν τοῦ Λυκούργου καὶ τὸν ἀρχαῖον τρόπον τοῦ ζῆν. Ἄλλ' ὁ μὲν Ἄγις ἐφρονέυθη σκληρῶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τὸ 237, ὁ δὲ Κλεομένης, ἐκτελέσας τὸ σχέδιόν του καὶ θελήσας ν' ἀναγκάσῃ καὶ τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, ἠττηθεὶς κατὰ τὴν μάχην τῆς Σελλασίας ὑπὸ τῆς Ἀρχαϊκῆς συμπολιτείας, βοηθουμένης ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα κατ' ἀρχὰς μὲν εὖρε φιλόφρονα ὑποδοχὴν, εἶτα ὅμως, καθειρηχθεὶς μετὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, ἀπέθανεν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ (220). Ἡ Σπάρτη, ἀποθανόντος τοῦ Κλεομένου, ἐκυριεύθη μετὰ 42 ἔτη (208) ὑπὸ τοῦ Φιλοποίμενος, στρατηγοῦ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀράτου τῆς Ἀρχαϊκῆς συμπολιτείας, καὶ ἀποτελέσασα μέρος τῆς συμπολιτείας, κατήργησεν ἐντελῶς τὴν νομοθεσίαν τοῦ Λυκούργου. Μετὰ δὲ ταῦτα, διοικουμένη ὑπὸ ἀγρίων στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν, ὅστινες κατεδίωκον τοὺς εὐποληπτοτέρους καὶ εὐπορωτέρους πολίτας, κατέστη φωλεὰ ληστῶν.

§ 24.

Ἡ Αἴγυπτος ὑπὸ τοὺς Πτολεμαίους (323—30 π. Χ.)

Α). Ἀρχὴ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοὺς τρεῖς πρώτους Πτολεμαίους, τὸν Σωτήρα¹, τὸν Φιλάδελλον² καὶ τὸν Εὐεργέτην³ (323—221). Οἱ Πτολεμαῖοι ἔλαβον τὸ μικρότερον μὲν τῶν

¹, ², ³. Αἱ προσωνομαίαι αὗται ἐδόθησαν τῷ μὲν πρώτῳ τῶν Πτολεμαίων ὑπὸ τῶν Ῥοδίων διὰ τὴν ἑπίειαν ἔδωκεν αὐτοῖς βοήθειαν κατὰ

τριῶν μεγαλειτέρων βασιλείων, εἰς ἃ διελύθη ἡ μοναρχία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐκολώτερον ἢ τὰ ἄλλα ὑπερασπιζόμενον. Εἶχον τὸ πλεονέκτημα νὰ μὴ ἔχωσιν ἀνάγκην σατραπιῶν καὶ νὰ ἄρχωσι λαοῦ ἀπολέμου, ἀπὸ πολλοῦ συνειθισμένου εἰς ξένην κυριαρχίαν, ἥτις κατεπάτει πολλάκις καὶ τὰ ἱερώτατα συμφέροντα αὐτοῦ. Ἔνεκα τούτου εὐκολώτερον ἠνείχετο ξένον ἡγεμόνα ὑπὸ ξένων περιστοιχούμενον (Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων), οἵτινες κατεῖχον τὰ σημαντικώτατα ἀξιώματα καὶ ἀπετέλουν τὸν στρατόν. Ἡ δυναστεία τῆς Αἰγύπτου ἐτήρει αὐστηρῶς τὸ σύστημα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, νὰ φέρηται δηλ. ἠπίως πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ ἐσέβετο τὴν θρησκείαν, τὸ πολίτευμα καὶ τὰ ἥθη αὐτῶν, τηροῦσα τοὺς ἀρχαίους θεοὺς καὶ τὴν λατρείαν αὐτῶν καὶ διαίροῦσα τοὺς κατοίκους εἰς τάξεις καὶ τὴν χώραν εἰς νομούς.

Πολλοὶ λόγοι συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ καταστῇ ἡ Αἴγυπτος ἰσχυρὸν καὶ ἀκμαῖον βασίλειον, 1) ἡ ὡσεὶ μεμονωμένη καὶ πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς καὶ ἐμπορικῶς ἐπικαιρὸς θέσις αὐτῆς, 2) ἡ ὀλίγη ἐπ' αὐτῆς ἐπίδρασις τῶν καταστρεπτικῶν πολέμων τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, 3) ἡ τάξις τῆς διαδοχῆς καὶ ἡ μακρὰ κυβερνήσεις τῶν τριῶν πρώτων βασιλέων, ἀντίθετα πρὸς τὴν Μακεδονίαν, ἥτις εἰς διάστημα 100 ἐτῶν ἠλλαξε 15 βασιλεῖς, καὶ 4) ἡ ἀνύψωσις τοῦ βασιλείου καὶ ἰδίως τῆς Ἑλληνικῆς πρωτεύουσος Ἀλεξανδρείας εἰς κέντρον ἐμπορίου καὶ παγκοσμίου πολιτισμοῦ.

Πτολεμαῖος Α' ὁ Σωτῆρ (323—284) κατενόησεν, ὅτι ἡ Αἴγυπτος πρὸς τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον αὐτῆς εἶχε χρεῖαν καὶ ξένης τινὸς κηΐσεως, ἥτις νὰ παρέχῃ αὐτῇ τὴν πρὸς ναυπηγίαν ἐλλείπουσαν ἐν Αἰγύπτῳ ξυλείαν. Οὕτω διὰ πολλῶν προσπαθειῶν κατώρθωσε νὰ ὑπαγάγῃ εἰς τὴν κυριαρχίαν του τὴν Κύπρον, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν κοίλην Συρίαν, αἵτινες ἔμειναν ἐπαρχίαι τῆς Αἰγύπτου μέχρι Πτολεμαίου τοῦ Δ'. Ὁ

Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, τῷ δὲ δευτέρῳ διὰ τὴν μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀδελφῆς Ἀρσινόης σύζευξιν αὐτοῦ, τῷ δὲ τρίτῳ ὑπὸ τῶν ἱερέων τῆς Αἰγύπτου διὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπαναγωγὴν τῶν Αἰγυπτιακῶν ζοάνων.

Σωτήρ, ἐξακολουθῶν τὴν ἀνέγερσιν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἤνωσεν αὐτὴν διὰ προχώματος μετὰ τῆς νήσου Φάρου καὶ ἔθηκε τὰ θεμέλια τοῦ Μουσείου (ἰδὲ κατωτέρω).

Πτολεμαῖος Β΄ ὁ Φιλάделφος (284—246). Διὰ τὴν εὐκλόνη οὗτος τὸ μεταξὺ τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Μεσογείου ἐμπορῶν ἀπεπεράτωσεν, ὡς λέγεται, τὴν κατασκευὴν τῆς διώρυχος, ἣν ἤρχισεν ὁ Νεκῶ καὶ ἐξηκολούθησεν Δαρεῖος ὁ Ὑσπασπου πρὸς ἔνωσιν τοῦ Ἀραβίου κόλπου μετὰ τοῦ Νείλου. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔφθασεν εἰς τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀκμὴν ἡ Ἀλεξανδρινὴ πολυμάθεια (ἰδὲ κατωτέρω).

Ἐπειδὴ τὸ βόρειον μέρος τοῦ Ἀραβίου κόλπου εἶνε σκοπελωδες, φαίνεται ὅτι μετὰ ταῦτα ἐγένετο ὀλίγη χρῆσις τῆς διώρυχος. Οὕτως, οἱ θαλασσοπόροι ἐπροτίμων νὰ περιορίζωσι τὸν πλοῦν των μέχρι τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως κατασκευασθέντων λιμένων τῆς Βερενίκης καὶ τοῦ Μυδῶ ὄρμου· ἐκείθεν δὲ οἱ ἔμποροι μετεκόμιζον τὰ ἐμπορεύματα διὰ καμῆλων εἰς τὴν Κοπτὸν, καὶ ἐκείθεν διὰ διώρυγος τὰ μετέφερον εἰς τὸν Νεῖλον.

Ἐπὶ **Πτολεμαῖου Γ΄** τοῦ Εὐεργέτου (249—221), τοῦ ὁποῦ αἱ κτήσεις ἐξετείνοντο πρὸς Β μέχρι τῆς Θράκης, καὶ πρὸς Α ἐπίτινα χρόνον μέχρι τῶν πέραν τοῦ Εὐφράτου, ἤγουν πρὸς Β μέχρι τοῦ ὕψιπέδου τοῦ Ἰράν καὶ πρὸς Ν μέχρι τῆς Αἰθιοπίας, ἡ ἐξωτερικὴ δύναμις τῆς Αἰγύπτου ἔφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα.

Οὗτος κατεῖχε 1) ἐν Ἀφρικῇ ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου τὴν Κυρηναϊκὴν καὶ μέρος τῆς Αἰθιοπίας, 2) ἐν Ἀσίᾳ τὸ πλεῖστον τῆς Συριακῆς παραλίας, τοὺς σημαντικωτέρους λιμένας τῶν Ν καὶ Δ παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τὴν νήσον Κύπρον καὶ 3) ἐν Εὐρώπῃ πόλεις τινὰς τῆς Θράκης καὶ τὰς Κυλάδας;

Β) **Παρακμὴ τοῦ βασιλείου (221—30).** Μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ ἀκολάστου καὶ ἀπανθρώπου **Πτολεμαῖου Δ΄** τοῦ Φιλοπάτορος (κατ' εὐφημισμὸν) ἀρχεται ἡ ταχθεὶς παρακμὴ τοῦ βασιλείου, ἐπειδὴ οἱ βασιλεῖς ἄφινον τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους εἰς τὰς χεῖρας τῶν εὐνοουμένων καὶ αὐτοὶ παρεδίδοντο εἰς ἀπολαύσεις πνευματικᾶς ἢ ὕλικας. Οὔ-

τως αἱ ἐξωτερικαὶ κτήσεις ἀπωλέσθησαν, κυριευθεῖσαι ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Γ', βασιλέως τῆς Συρίας, ὅστις ἐπεχείρησε τὴν ἀνόρθωσιν τῆς δυνάμεως τῶν προγόνων αὐτοῦ (§ 25). Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας τοῦ ἀνγλίκου Πτολεμαίου Ε' τοῦ Ἐπιφανοῦς αἱ περὶ τοῦ θρόνου ἐριδες καὶ ἡ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου τοῦ Δ' ἐπήνεγκον τὴν ἀνάμιξιν τῶν Ῥωμαίων εἰς τὰ τῆς Αἰγύπτου, ἧτις τελευταία πάντων τῶν βασιλείων τῶν τὴν Μακεδονικὴν μοναρχίαν ἀποτελεσάντων κατέστη Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία (30 π. χ.).

Ἡ Ἀλεξανδριανὴ παιδεία. Ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ἢ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἰδρύσεως τοῦ μουσείου (πρὸς ὑποδοχὴν πεπαιδευμένων καὶ πρὸς ἐναποταμίευσιν θησαυρῶν τῆς παιδείας) ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος ἡ νέα πρωτεύουσα τῆς Αἰγύπτου κατέλαβε τὴν θέσιν τῶν Ἀθηνῶν ὡς ἔδρα τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὅμως ταῦτα, μετοικήσαντα ἀπὸ ἐτέρου εἰς ἕτερον κλίμα, μετέβαλον συγχρόνως καὶ σκοπὸν καὶ χαρακτῆρα. Αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ ῥητορικὴ παρήμαζον ἐνταῦθα, ὅμως αἱ ἐπιστήμαι (τὰ μαθηματικὰ ὑπὸ τοῦ Εὐκλείδου, ἡ χρονολογία καὶ ἡ γεωγραφία ὑπὸ τοῦ Ἐρατοσθένους) λαβοῦσαι συστηματικωτέραν ἀνάπτυξιν, ἤρουν ἢ ἔμελλον ἐμβριθέστερον. Αἱ προσπάθειαι τῶν σοφῶν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξετείνοντο κυρίως εἰς τὴν συλλογὴν καὶ τὴν κριτικὴν ἔρευναν τῶν φιλολογικῶν θησαυρῶν τῶν παρελθόντων κλασικῶν χρόνων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν Ἰουδαίων, Αἰγυπτίων καὶ Περσῶν.

Ἡ γραμματικὴ, συνδεομένη μετὰ τῆς κριτικῆς καὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἤγουν ἡ ἐν γένει φιλολογία, κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἀνυψώθη εἰς ἰδιαιτέραν ἐπιστήμην. Οἱ γραμματικοὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐκλέξαντες τὰ δοκιμώτερα συγγράμματα τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας, εἶχον αὐτὰ ὡς τύπον καὶ ἐπὶ τούτοις διώρθωσαν τὸ κείμενον αὐτῶν καὶ τὸ ἠρμῆνευσαν ὑπὸ γραμματικῆν, ἱστορικῆν καὶ αἰσθηματικῆν ἔποψιν. Ἐπισημότεροι τούτων ἦσαν ὁ ἐξ Ἐφέσου Ζηνόδοτος (περὶ τὸ 280) καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος (περὶ τὸ 240). Τούτου ὁ μαθητὴς Ἀρίσταρχος (περὶ τὸ 180)

θεωρούμενος ὡς ὁ ἐξοχώτατος κριτικός τῆς ἀρχαιότητος, ἐκάνονισε τὰ Ὀμηρικά ποιήματα, ὅπως ἔχουσι σήμερον, καὶ διήρρεσεν αὐτὰ, ὡς λέγεται, εἰς 24 βιβλίοις.

§ 25.

Τὸ Συριακὸν βασιλ. ὑπὸ τοὺς Σελευκίδας ¹ 312—64.

Ὁ Σέλευκος διὰ πίστην πρὸς τὸν Ἀντίπατρον ἀρροσίωσιν ἔλαβε μὲν παρ' αὐτοῦ τὴν μεγάλην τῆς Βαβυλωνίας σατραπείαν (321), ὅμως κατέλιπεν αὐτὴν τὸ 316, ὅτε ὁ Ἀντίγονος, νικήσας τὸν Εὐμένην, ἦλθεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ λόγον τῆς διοικήσεώς του. Ἐντεῦθεν φυγὼν εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, ὑπέδειξεν αὐτῷ ὅτι ὁ Ἀντίγονος ζητεῖ ν' ἀπομακρύνῃ τῶν σατραπειῶν πάντα ἐπίσημον ἄνδρα, καὶ ἰδίως τοὺς συμπολεμιστὰς τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ αὐτοὺς δι' ἰδίων ὀργάνων. Ὁ Σέλευκος, ἐξ οὗ ἤρχισεν ἡ ἀρχὴ τῶν Σελευκιδῶν καὶ ἡ ἐκ τούτων ἐποχὴ, νικήσας δι' Αἰγυπτιακῶν δυνάμεων τὸν υἱὸν τοῦ Ἀντιγόνου Δημήτριον παρὰ τὴν Γάζαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα τὸ 312.

Σέλευκος ὁ Α' (312—280) ὑπέταξε μὲν τὴν ἄνω Ἀσίαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Ἰαζάρτου, ὅμως ἀποτυχούσης τῆς εἰς τὴν Ἰνδιαν περαιτέρω προόδου αὐτοῦ, παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἰνδόν, βασιλέα Κανδραγούπταν τὰ ἀνατολικά τῆς Γεδρωσίας καὶ τῆς Ἀραχωσίας καὶ τὰς παρὰ τὸν Παροπάρμιον χώρας. Διὰ μὲν τῆς παρὰ τὴν Ἰνδὸν νίκης (§ 22) ἀπέκτησε τὴν ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Φρυγίας χώραν, διὰ δὲ τοῦ κατὰ τοῦ Λυσιμάχου πολέμου, εἰς ἃν οὗτος ἐφονεύθη (281) τὰ δυτικά τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὅτε ὅμως μετέβη καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην μετὰ τὸν σκοπὸν ν' ἀνιδρύσῃ τὴν ἐνότητά τοῦ βασιλείου Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου ὡς τελευταῖος στρατιώτης αὐτοῦ

¹ Σειρὰ τῶν βασιλέων, Σέλευκος Νικάτωρ, Ἀντίοχος Α' ὁ Σωτήρ, Ἀντίοχος Β' ὁ Θεός, Σέλευκος Β' ὁ Καλλίνικος, Σέλευκος Γ' ὁ Κεραυνός, Ἀντίοχος Γ' ὁ Μέγας, Σέλευκος Φιλοπάτωρ, Ἀντίοχος Δ' ὁ Ἐπιφανής, Ἀντίοχος Ε' ὁ Εὐπάτωρ, Δημήτριος ὁ Α', κτλ.

καὶ οὕτω λάβη καὶ τὸ στέμμα τῆς Μακεδονίας, ἐδολοφονήθη ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ (280).

Τὸ Συριακὸν βασιλεῖον κατὰ τὸν θάνατον τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτοῦ περιελάμβανε πάσας σχεδὸν τὰς ἐν Ἀσίᾳ κατακτηθείσας ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου χώρας ἐκτὸς τῶν τε παραχωρηθεισῶν εἰς τὴν Ἰνδίαν καὶ τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Πόντου, ἀτινα κατεστάθησαν ἀνεξάρτητα κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου τῶν διαδόχων αὐτοῦ· ὅμως, μὴ ἔχον ἐξ ἀρχῆς μηδεμίαν ἐνόπτητα, ὡς ἐπὶ Πτολεμαίων, ἦτο μᾶλλον συνένωσις διασφύρων στοιχείων ὑπὸ ἑνα ἄρχοντά.

Αὐτὸς ἤδη ὁ Σέλευκος ἀνεγνώρισε τὴν δυσκολίαν τοῦ νὰ κρατήσῃ ἡνωμένους ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν τόσους διαφόρους λαοὺς· διὸ, διαίρσας τὸ βασιλεῖον εἰς πληθὺν (72) μικρῶν σατραπειῶν, ἐπίστευσε διὰ τούτου ὅτι οὐ μόνον ἤθελε δυναθῆ νὰ περιορίσει τὴν μεγάλην δύναμιν τῶν σατραπῶν, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἤθελε κατορθώσει νὰ λύσῃ τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνέχοντας ἕκαστον ἔθνος. Συγχρόνως δ' ἐζήτησε κατὰ τὸ παράδειγμα Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου νὰ μεταφυτεύσῃ τὸν ἑλληνισμὸν εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ τῆς ἀνεγέρσεως πόλεων, ὅμως ἡ ἀναπτυχθεῖσα ἐθνικὴ ἀντίδρασις, τῆς ὁποίας ἡ ἔκτασις ἀπαύστως ἤρξανεν ἀπέσπα ἀπὸ τοῦ βασιλείου ἀλλεπαλλήλως τὰς χώρας (κατὰ πρῶτον τὴν Βακτριαν καὶ Παρθίαν περὶ τὸ 250).

Ἀντίοχος Γ' ὁ Μέγας (224—187) ἀνεχαίτισε κάπως ἐπὶ τινα χρόνον τὴν παρακμὴν τοῦ βασιλείου καὶ ἐζήτησε τὴν ἀνακτῆσιν τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ ὁρίων.

Κατὰ πρῶτον ἐζήτησε νὰ ἀνακτήσῃ τὰς ἐν Ἀσίᾳ κτήσεις τῶν Πτολεμαίων, ὅμως ἀποτυχὼν εἰς τοῦτο ἐπεχείρησε τὴν ἐκ νέου καθυπόταξιν τῆς Παρθίας καὶ τῆς Βακτρίας. Πεισθεὶς δὲ ἐπὶ τέλους, ὅτι οὐ μόνον νὰ κατακτήσῃ χώρας εἰς τὰ ΒΑ τοῦ Περσικοῦ βασιλείου, ἀλλὰ καὶ κατακτηθείσας ἐπὶ μακρὸν χρόνον νὰ διατηρήσῃ δὲν ἰδύνατο, ἐπανέκαμψε καὶ ἐστράφη πάλιν πρὸς Δ, ἀνανεύσας αὐτόθι τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ ἀσθενοῦς Πτολεμαίου τοῦ Ἐπιφανοῦς μετὰ πλείονος ἐπιτυχίας, κατόρθωσε φαίνεται νὰ καταστήσῃ καὶ πάλιν Συριακὰς πάσας τὰς πόλεις τῆς Κόλλης Συρίας, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Παλαιστίνης.

Ὅτε ὅμως ἠθέλησε νὰ διεκδικήσῃ τὰ δικαίωματα αὐτοῦ

ἐπὶ τῶν χωρῶν τῆς Μ καὶ Δ παραλίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀνηκουσῶν τῶν μὲν εἰς τοὺς Πτολεμαίους, τῶν δὲ εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσῆς, καὶ σχεδὸν ἀπεπεράτωσε τὴν καθυπόταξιν αὐτῶν, ἐπαρουσιάσθησαν κατ' αὐτοῦ οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες, ταπεινώσαντες τὸν βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον, ἐζήτησαν ἀφορμὴν διὰ ν' ἀρχίσωσι πόλεμον καὶ κατὰ τῆς Συρίας. Οὕτω, νικήσαντες τὸν Ἀντίοχον, ἀπήτησαν παρ' αὐτοῦ ν' ἀφήσῃ τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ἕλληνας ἐλευθέρους. Ὁρעλούμενοι δὲ καὶ οἱ σατράπαι τῆς Μεγάλης καὶ Μικρᾶς Ἀρμενίας ἐκ τῆς ἀτυχοῦς πρὸς τὸν Ἀντίοχον ἐκβάσεως τοῦ κατὰ τῶν Ῥωμαίων πολέμου, ἀρνηθέντες τὸν φόρον εἰς τοὺς Σελευκίδας, ἀπεστάτησαν ἀπ' αὐτῶν.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου Ἀντιόχου τοῦ Γ' δύο κυρίως αἰτίαι συνετέλεσαν, ἵνα καταστήσῃ βραδεῖαν μὲν, ἀλλὰ βεβαίαν τὴν πῶσιν τοῦ βασιλείου τῶν Σελευκιδῶν, 1) ἡ αὔξουσα ὑπεροχὴ τοῦ ἀνατολικοῦ πνεύματος ἐπὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῶν Σελευκιδῶν, βοηθουμένη ὑπὸ τῆς περαιτέρω προόδου τῶν μὲν Πάρθων πρὸς Δ, τῶν δὲ Βακτρῶν πρὸς τὰ ΝΑ καὶ 2) ἡ πολιτικὴ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες, ὑποβάλλοντες τὴν ἀμοιβαίαν δυσπιστίαν τῶν Πτολεμαίων, τῶν Σελευκιδῶν καὶ τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ βασιλέων, δὲν ἄφινον αὐτοὺς νὰ σκεφθῶσι ποτε, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἀντιταχθῶσι κατ' αὐτῶν καὶ οὕτως ἐξασθενοῦντες αὐτὴν ἠτομάζον τὴν εἰς τὴν Ἀσίαν ὁδόν.

Ἀντίοχος Δ' ὁ Ἐπιφανὴς τόσον ὀλίγην γνῶσιν τῆς θέσεως του εἶχεν, ὥστε, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι προσέβαλον Περσέα τὸν βασιλεῖα τῆς Μακεδονίας, ἀντὶ νὰ συμμαχήσῃ μετ' αὐτοῦ καὶ ἀποτελέσῃ οὕτως ἰσχυρὸν δεσμὸν κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, τῆς Ῥώμης, ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας ν' ἀνακτήσῃ τὰς καὶ αὐθις ἀπολεσθείσας χώρας τῆς Κοίλης Συρίας, τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Φοινίκης καὶ κατέκτησε τὴν Αἴγυπτον ἐκτὸς τῆς πρωτεύουσας αὐτῆς. Οἱ Ῥωμαῖοι, ὧν τὴν βοήθειαν ἐπεκαλέσθησαν οἱ Πτολεμαῖοι, ἐλθόντες εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἠνάγκασαν τὸν Ἀντίοχον νὰ τὴν κενώσῃ. Συγχρόνως δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, πιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου, ὅστις ἤθελε νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ δεχθῶσι τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν, ἐπαναστάντες κατὰ τῆς Συριακῆς ἀρχῆς ὑπὸ τὸν ἱερέα αὐτῶν Ματαθίαν καὶ τοὺς πέντε υἱοὺς

αὐτοῦ καὶ μάλιστα Ἰούδαν τὸν Μακκαβαῖον ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Μακκαβαίων ἀνέκτησαν τὴν ἐλευθερίαν των.

ὑπὸ τοὺς ἀσθενεῖς διαδόχους τοῦ Ἀντιόχου, ὧν οἱ πλεῖστοι ὠνομάζοντο Ἀντιόχοι, τὸ Συριακὸν βασιλεῖον ὑποστάν πολλὰς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ταπεινώσεις, ἐσπαράσσετο ὑπὸ συχῶν ἐρίδων περὶ τοῦ θρόνου, ὑποθαλαπομένων ὑπ' αὐτῶν. Οὕτω τὸ Συριακὸν βασιλεῖον, παύσαν νὰ ἐκτείνηται πρὸς Ἀ πέραν τῆς Βαβυλωνίας καὶ Μεσοποταμίας ἕνεκα τῶν κατακτήσεων τῶν Πάρθων, περιορίσθη εἰς τὴν ἰδίως Συρίαν, ἣν ὁ Πομπήιος κατέστησε Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τὸ 64 π. Χ.

Τὸ ἀπὸ τῆς Συριακῆς ἀρχῆς ἀποσπασθὲν βασιλεῖον τῆς Περγάμου (283—130). Φιλέταιρος ὁ ἐν Περγάμῳ ἐπαρχος τοῦ Αὐσιμάχου, ἀποστάς ἀπὸ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος, κατέστη κατὰ τὰς ἐπισυμβάσας μετὰ τὸν φόνον αὐτοῦ παραχρᾶς ἀνεξάρτητος τῇ βοήθειᾳ στρατοῦ ἐκ μισθοφόρων. Οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, οἵτινες εἶχον τίτλον βασιλέως, ἐξέτειναν τὴν χώραν τοῦ βασιλείου αὐτῶν καὶ τὸ κατέστησαν κέντρον ἑλληνισμοῦ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως καὶ ἀντίζηλον τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τε τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Εὐμένης δ' ὁ Β, βοηθήσας τοὺς Ῥωμαίους κατὰ Ἀντιόχου Γ' τῆς Συρίας, ἔλαβε κατὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἐν τῇ πρόσω Ἀσίᾳ κτήσεων αὐτοῦ.

Ὁ Εὐμένης, ἰδρύσας τὴν βιβλιοθήκην τῆς Περγάμου, τοσοῦτον ἐκίνησε τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου, ὥστε ἤνεγκεν αὐτὸν εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀπαγορεύσῃ τὴν ἐξαγωγήν τοῦ παπύρου· ὅμως ὁ Εὐμένης ἐφεῦρε πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ παπύρου τὴν κατασκευὴν τῶν περγαμηνῶν.

Ὁ δεῦτερος μετ' αὐτὸν διάδοχος, ὁ παράφρων Ἀττάλος ὁ Γ', καταστήσας τοὺς Ῥωμαίους διαδόχους τοῦ βασιλείου του, μετέβαλεν αὐτὸ εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ὀνομαζομένην Κυρίως Ἀσίαν. Τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ Ἀττάλου προσέβαλεν ὁ ἔχων ἐπὶ τῆς διαδοχῆς ἀξιώσεις Ἀριστόνικος, ὅμως ὑπετάγη ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Περσῆνα.

Οἱ δύο πρῶτοι κατὰ Φιλίππου τοῦ Γ', βασιλέως τῆς Μακεδονίας, πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων (214-197).

Φίλιππος ὁ Γ', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, συμμαχήσας μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην μετὰ τοῦ Ἀννίβα, ἐσκόπει νὰ κυριεύσῃ τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἰλλυρίαν. Ὅτε ὅμως προσέβαλεν αὐτὴν ὁ στρατηγὸς Λαιβίνος, προσορμισθέντος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στόλου εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, οὐ μόνον τὰς ἐχθροπραξίας ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ παύσῃ, ἀλλὰ καὶ συμμαχία τῶν Ἑλλήνων κατώρθωσε νὰ σχηματισθῇ κατ' αὐτοῦ, εἰς ἣν δὲν ἔλαβε μέρος ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία. Εἰς τὴν συμμαχίαν ταύτην, τῆς ὁποίας ἡγούντο οἱ Αἰτωλοὶ, προσῆλθε καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Ἀττάλος. Οὕτως ἐγεννήθη 10ετής πόλεμος, καθ' ὃν, ἀποτυχούσης καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα διεγερθείσης ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατὰ τῆς Ῥώμης συμμαχίας, κατετρίβησαν καὶ αἱ τελευταῖαι τῶν Ἑλλήνων δυνάμεις.

Τὸ ἔτος 205 ὁ Φίλιππος, συνομολογήσας μετὰ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ῥωμαίων εἰρήνην, ἐσκόπει νὰ ἀφιερωθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἀνατολῆς. Ὅθεν, συμμαχήσας μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου πρὸς κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ἧς τότε ἦρχε θετὸς παιδίον (Πτολεμαῖος ὁ Ἐπιφανής), κατέκτησε μὲν τὰς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς Κυκλάσι κτήσεις τῶν Αἰγυπτίων, περιεπλάκη ὅμως εἰς πόλεμον μετὰ τῶν Ῥοδίων καὶ τοῦ συμμάχου τῶν Ῥωμαίων Ἀττάλου, βασιλέως τῆς Περγάμου. Οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες δὲν ἐσκόπουν μὲν ἔτι νὰ κάμωσι κατακτήσεις ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅμως ἤθελον καὶ νὰ μὴ ἀφήσωσι τὸν Φίλιππον νὰ καταστῇ ἰσχυρότερος, κατώρθωσαν νὰ συγκροτηθῇ κατ' αὐτοῦ συμμαχία μετὰ τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ῥόδου, τῆς Περγάμου καὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀντιμακεδονικῆς φατρίας, καὶ οὕτως ὠφελοῦμενοι καὶ ἀπὸ τὴν πρὸς βοήθειαν πρόσκλησιν τῶν Ἀθηναίων, ἐκήρυξαν κατὰ τοῦ Φιλίππου τὸν πόλεμον.

Ἡ εἰσβολὴ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν Μακεδονίαν (199) τοσοῦτον ἀσήμενον ἐπιτυχίαν ἐπήνεγκεν, ὥστε ὁ Φίλιππος τὸ

ἐπόμενον ἔτος (198), λαβὼν θέσιν ἐπιθετικὴν, εἰσέβαλεν εἰς τὴν βορείαν Ἑπειρον (τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄφρου). Ὅμως ὁ Ῥωμαῖος ὑπάτος Τίτος Κοϊντίος Φλαμινῖος ἔδωκε μετ' ὀλίγον εἰς τὸν πόλεμον ἑτέραν τροπὴν, ἐπειδὴ, διώξας μετὰ τινὰς ματαίως διαπραγματεύσεις τὸν Φίλιππον ἐκ τῆς Ἑπείρου, παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀργὰ νὰ εἰσβάλῃ τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἰς τὴν Μακεδονίαν, προβάς εἰς τὴν Μέσσην Ἑλλάδα, ἠνάγκασε τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν νὰ κηρυχθῆ κατὰ τοῦ Φιλίππου. Μετὰ ματαίως καὶ πάλιν διαπραγματεύσεις ἢ παρά τας Κυρὸς Κεραλάς νίκη τοῦ Φλαμινίου (197) ἀπεφάσισε τὸν πόλεμον ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Φίλιππος τότε παρεδέχθη τὰς πρότερον ἀποβύφθησας προτάσεις, καθ' ἃς ἀπώλεσε πάσας τὰς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τῇ Θράκῃ, τῇ Ἑλλάδι καὶ ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου πελάγους κτήσεις αὐτοῦ. Ὡς δὲ πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς πολέμους, τὰς πρὸς τὰ ξένα κράτη σχέσεις καὶ τὴν δύναμιν τοῦ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν στρατοῦ αὐτοῦ συνωμολόγησε τοιοῦτους ὄρους, οἵτινες ἰσοδυνάμουν μὲ πολιτικὴν ἐκμηδένισιν. Ὁ Φλαμινῖος, ὅστις ἐν τοῖς Ἰσθμίοις ἐκήρυξε τὰς Ἑλληνικὰς πολιτείας ἐλευτέρας (196), πρὶν ἢ ἐγκαταλίπη τὴν Ἑλλάδα, ἠνάγκασε μὲν τὸν τύραννον τῆς Σπάρτης Νάβιν νὰ παραιτηθῆ ἀπὸ τὰς Λακωνικὰς παραθαλασσίας πόλεις καὶ τὰς ἐξωτερικὰς κτήσεις αὐτοῦ (τὸ Ἄργος, τὴν Μεσσήνην καὶ μέρος τῆς Κρήτης), ὅμως δὲν τὸν κατεπολέμησεν ἐντελῶς, ἵνα ἴσως μεταχειρίζεται αὐτὸν πρὸς ἀντιστάθμισιν τῆς δυνάμεως τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας.

§ 27.

Ὁ κατὰ Ἀντιόχου τοῦ Γ', βασιλέως τῆς Συρίας, πόλεμος (192 — 189).

Ὅτε Ἀντιόχος ὁ Γ', βασιλεὺς τῆς Συρίας, κατέλαβε τὰς ἐν Ἀσίᾳ κτήσεις τῆς Αἰγύπτου καὶ ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ προγόνου αὐτοῦ Σελεύκου κυριευθέντος βασιλείου τοῦ Λυσιμάχου (§ 25), οἱ Ῥωμαῖοι ἐκλήθησαν κατ' αὐτοῦ εἰς βοήθειαν ὑπὸ τῶν συμμάχων, δηλ. τοῦ βασιλέως τῆς

Περσάμου Εὐμένους καὶ τῶν Ῥοδίων. Ὁ εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ Ἀντιόχου εὐρισκόμενος Ἀννίβας ἐσυμβούλευσεν αὐτὸν νὰ μετενέγκῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν· ὅμως οὗτος, ἐναντίον τῶν συμβουλῶν αὐτοῦ προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔχων ἐντελῶς ἀνεπαρκεῖς δυνάμεις. Ἐκ τούτου, ὅτε τὸ ἔαρ τοῦ 191 ἔτους ὁ ὕπατος Μάλλιος Ἀχιλῖος Γλαβρίων ἤγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ νικητοῦ τῆς Ἰσπανίας, τοῦ δημάρχου Μάρκου Πορκίου Κάτωνος, στρατὸν ἐκ 40000 ἀνδρῶν, ὁ Ἀντιόχος περιεχαρακώθη εἰς τὰς Θερμοπύλας, περιμένων αὐτόθι τὸν μέγαν Ἀσιατικὸν αὐτοῦ στρατὸν. Οἱ Ῥωμαῖοι σπεύσαντες συνῆψαν μάχην, καθ' ἣν, ἐξολοθρεύσαντες εὐκόλως τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ὑπέταξαν τοὺς μετ' αὐτοῦ συμμαχήσαντας Ἑλληνας καὶ ἐξησφάλισαν τὴν εἰς τὴν Ἀσίαν ἀγούσαν ὁδὸν διὰ τῶν ἐπιτυχῶν ἀγώνων τοῦ στόλου τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ῥόδου κατὰ τοῦ βασιλικοῦ, ἡγουμένου ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα, ὅστις αὐτόθι ἐπολέμησε κατὰ τῆς Ῥώμης τὴν πρώτην ναυμαχίαν καὶ τὴν τελευταίαν ἐνταυτῷ μάχην.

Διὰ δὲ τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐκστρατείας (190) νικήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι τὸν διπλάσιον στρατὸν τοῦ Ἀντιόχου παρὰ τὴν ὑπὸ Σιπύλῳ Μαγνησίαν, ἐν τῇ συνομολογηθείσῃ εἰρήνῃ ἔλαβον τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἄλως καὶ μέχρι τῶν ὀρίων τῆς Κιλικίας Μικρὰν Ἀσίαν, ἣν ἔδωκαν εἰς τοὺς συμάχους αὐτῶν, τὸν βασιλέα Εὐμένην καὶ τὴν δημοκρατίαν τῆς Ῥόδου, καὶ κατέστησαν οὕτω τὸν σύμμαχον αὐτῶν Εὐμένην τοσοῦτον ἰσχυρὸν, ὥστε ἠδύνατο νὰ ἀντιτάσσεται καὶ κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ κατὰ τῆς Συρίας.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἐν Ἀσίᾳ πολέμου οἱ Αἰτωλοὶ ἔλυσαν μὲν τὴν ἀνακωχὴν ἐπὶ τῇ ψευδεῖ φήμῃ ἐντελοῦς ἤττης τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ῥωμαίων Λευκίου Κορνηλίου Σκηπίωνος καὶ ἀνενέωσαν τὸν πόλεμον ἐν Ἑλλάδι, ὅμως, ἤττηθέντες ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἡγουμένων ὑπὸ τοῦ Ὑπάτου Μάρκου Φουλβίου Νωβιλίωρος καὶ τῶν ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου συμμάχων αὐτῶν, ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐξαρτῶνται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῶν σχέσεις ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων.

Ὁ τρίτος Μακεδονικὸς πόλεμος (171—168).

Φίλιππος ὁ Γ', περαιωθέντος τῶν μεταξὺ τοῦ Ῥωμαίων καὶ τοῦ Ἀντιόχου πολέμου, οὐ μόνον δὲν ἔλαβε τὴν ἐλπίζομένην ἐπέκτασιν τῶν ὀρίων τοῦ κράτους αὐτοῦ, δι' ἣν παρέσχεον αὐτοῖς βοήθειαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ποικίλας αἰτιάσεις τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, οἱ Ῥωμαῖοι ἐδικαίουν πάντοτε τούτους καὶ ὑπέθαλπον τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ του Δημητρίου διχόνοιαν. Ἐκ τούτου ὁ Φίλιππος ἠτοιμάσθη πρὸς νέον κατὰ τῆς Ῥώμης πόλεμον, ὅστις ὅμως μόλις μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (179) ἐξερράγη.

Ὁ Περσβύτερος υἱὸς τοῦ Φιλίππου Περσεὺς, ἀναλαβὼν τὸ σχέδιον τοῦ Ἀνίβια, νὰ συμμαχήσῃ δηλ. μετὰ πάντων τῶν πιεζομένων κρατῶν κατὰ τῆς Ῥώμης, ἐσκόπει νὰ εἰσβάλῃ ἐξ Ἀεῖς τὴν Ἰταλίαν, ὡς ἐκεῖνος εἶχεν εἰσβάλει ἐκ Ἀ. Πρὸς τοῦτο ἀπέκτησε τὴν φιλίαν καὶ τὴν συμμαχίαν τοῦ νέου βασιλέως τῆς Ἰλλυρίας Γεντίου. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι τὸ πνεῦμα εἶχε μεταβληθῆ ὑπὲρ τῶν Μακεδόνων. Μαθὼν τοῦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Περγᾶμου Εὐμένης, μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀπεκάλυψεν εἰς τὴν Σύγκλητον αὐτῆς τὰ τεκταινόμενα. Ἐκ τούτου ἡ Ῥώμη ἐκήρυξε κατὰ τοῦ Περσεῦς τὸν πόλεμον, καθ' ὃν ἐδείχθη πόσον ὀλίγη ἐμπιστοσύνη ἀξιοὶ ἦσαν οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ. Αἱ τρεῖς πρώται ἐκστρατεῖαι τῶν Ῥωμαίων διὰ τὴν ἀνικανότητα τῶν στρατηγῶν καὶ τὴν ἀπαίαν τῶν στρατιωτῶν δὲν ἐπῆνεγchon ἀμέσως τὸ πέρας τοῦ πολέμου· ὅμως, ἀναλαβόντος τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ τοῦ Λευκίου Αἰμυλίου Παύλου καὶ ἐπαναγαγόντος τὴν πειθαρχίαν, ὁ πόλεμος ἀπεπερατώθη ἐντὸς 15 ἡμερῶν, Ἐν τῇ μονοῳρῳ παρὰ τὴν Πύδναν μάχῃ (168) ἀπεφασίσθη ἡ καθυπόταξις τῆς Μακεδονίας, ὁ δὲ Περσεὺς, παραλαβὼν τὸν πρὸς τὸν πόλεμον συλλεγέντα χρυσὸν, ἔφυγε μὲν εἰς τὴν Σαμοθράκην, ὅμως ἠναγκάσθη αὐτόθι νὰ παραδοθῆ εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἀπέθανεν αἰχμάλωτος ἐν τῇ παρὰ τὴν Φουκίαν λίμνῃ Ἀλβᾶ. Τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον διελύθη μετὰ ταῦτα εἰς τέσσαρας δημοκρατίας, αἵτινες μὴ δυνάμεναι νὰ ἔχωσι κοι-

νόν τι πρὸς ἀλλήλας, ἀφωπλίσθησαν διὰ παντός καὶ ἐτέλουσαν τὸ ἥμισυ τοῦ προτέρου ἐγγείου φόρου εἰς τὴν Ῥώμην.

Καὶ ἡ Ἰλλυρία μετὰ τὴν ἤτταν τοῦ βασιλέως Γεντίου διηρέθη εἰς τρεῖς δημοκρατίας (167), τὴν δὲ Ἡπειρον, ἣτις σχεδὸν ἄνευ ἀντιστάσεως παρεδόθη εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἐλεηλάτησε, καταστρέψας 70 πόλεις αὐτῆς εἰς μίαν ἡμέραν καὶ ἐξάνδραποδίσας 150000 ἀνθρώπους. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἤρχισεν ἡ καταδιώξις κατὰ τῶν μακεδονιζόντων, ἐπειδὴ 1000 περίπου τῶν ἐπισήμων Ἀχαιῶν (ἐνοῖς καὶ ὁ Πολύβιος), καταγγεληθέντες ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν, ἀπήχθησαν εἰς τὴν Ῥώμην, ἵνα δῆθεν δικαιολογηθῶσιν, ὅμως ἐκρατοῦντο ἀνεξέταστοι αὐτόθι καὶ μόλις μετὰ 16 ἔτη οἱ διασωθέντες 300 ἀφέθησαν ἐλεύθεροι (151).

Ἀπασχολουμένων τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸν κατὰ τῆς Μακεδονίας πόλεμον, ἔκαμον καὶ οἱ Σελευκίδαι τελευταίαν ἀπόπειραν, ἵνα ἀνακτήσωσι τὴν προτέραν αὐτῶν δύναμιν καὶ κατακτήσωσι τὴν Αἴγυπτον. Ἐμφανισθέντος ὅμως τοῦ Ῥωμαίου πρεσβευτοῦ πρὸς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐπιδειξάντος τὴν διαταγὴν τῆς Συγκλήτου νὰ κενωθῇ ἡ Αἴγυπτος, Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς ὑπήκουσε καὶ οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι κατῴρωσαν τὴν ὑποτάξωσιν πάσας τὰς ἑλληνιζούσας πολιτείας.

§ 29.

Οἱ τελευταῖοι πόλεμοι τῆς Ῥώμης κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος (148—146).

Καθ' ὃν χρόνον ὑπετάγη ἡ Καρχηδὼν, κατὰ τὸν αὐτὸν σχεδὸν ἐγένοντο Ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἑλλάς. Ἐρείδόμενος ὁ ὑποβολιμαῖος υἱὸς τοῦ Περσέως Ἀνδρίσκοσ, ὁ καὶ Ψευδοσίλιππος καλούμενος, εἰς τὴν δυσαρέσκειαν τῶν Μακεδόνων διὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας καὶ τὰς ἐπιβληθείσας αὐτοῖς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διατάξεις, ἀπεπειράθη ν' ἀνιδρῶσῃ τὴν Μακεδονικὴν μοναρχίαν. Ὄθεν βοηθούμενος ὑπὸ ἡγεμόνων τῆς Θράκης καὶ ὑπὸ τῶν Βυζαντιῶν κατέλαβε μὲν τὴν Μακεδονίαν καὶ τὸ πλεῖστον τῆς Θεσσαλίας, ὅμως ὁ πραιτωρ Κόϊντος Καικίλιος Μέτελλος, νικήσας αὐτὸν, τὸν κατεδίωξεν

εἰς τὴν Θράκην καὶ μετὰ δευτέραν νίκην τὸν ἠνάγκασε νὰ παραδοθῆ εἰς αὐτόν. Εἰ καὶ αἱ τέσσαρες Μακεδονικαὶ δημοκρατίαι ἄκουσαι εἶχον ὑποταγῆ εἰς τὸν ἀντιποιοῦμενον τὸν θρόνον, οὐχ ἤττον κατὰ διαταγὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς Συγκλήτου, ἣτις δὲν ἠνείχετο οὐδὲ φαινομένην ἀνεξαρτησίαν, ἡ Μακεδονία ἐγένετο Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία (1481).

Ὁ Ἀχαιῶν πόλεμος (146). Ἐκ τῶν εἰς τὴν Ῥώμην προσκληθέντων 1000 Ἀχαιῶν (§ 28) καὶ μετὰ ἐπανειλημμένας παρακλήσεις τῆς Ἀχαιῆς βουλῆς 300 ἐκ τῆς 16ετοῦς φυλακῆς ἐπανελθόντων ἦτο καὶ ὁ Κριτόλαος καὶ ὁ Δίαιος, οἵτινες ἐκδικούμενοι τοὺς Ῥωμαίους ἠρέθιζον ἀπαύτως τοὺς συμπολίτας τῶν κατ'αὐτῶν. Ὅθεν, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι εἰς ἔριδα τῆς Ἀχαιῆς συμπολιτείας πρὸς τὴν Σπάρτην ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἀπήτησαν νὰ παραιτήσῃ ἡ συμμαχία πάσας τὰς ἐπὶ τοῦ Μακεδονικοῦ πολέμου γενομένας προσκτήσεις αὐτῆς, ὁ στρατηγὸς Κριτόλαος κατώρθωσε νὰ κηρύξῃ ἡ βουλή πόλεμον κατὰ τῆς Σπάρτης. Ὅτε ὅμως, ἀποπερατωθέντος τοῦ Μακεδονικοῦ πολέμου, ἐπῆλθε κατὰ τῶν Ἀχαιῶν ὁ Μέτελλος, ὁ μὲν Ἀχαιῶν στρατὸς φεύγων ἠττήθη παρὰ τὴν Σάρφειαν τῆς Λοκοίδος, ἔνθα ἔπεσε καὶ ὁ Κριτόλαος, ὅμως ὁ ὀρμητικὸς Δίαιος μετὰ τῆς φατρίας τοῦ Κριτολάου ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Τὸν Μέτελλον διεδέχθη ὁ Αὐέκιος Μόμμιος, ὅστις μετὰ μίαν ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ νίκην κατέλαβε τὴν Κόρινθον, ἣν καὶ ἀνέσκαψε (146) κατὰ διαταγὴν τῆς Συγκλήτου. Ἐπὶ τούτοις τὰ ὠραιότατα μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης μετηνέχθησαν ἐκ τῆς Κορίνθου, τῶν Θεσπιῶν καὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐπιτροπῆ ἐκ δέκα συγκλητικῶν Ῥωμαίων μετὰ τοῦ Μομμίου ἐκανόνισε τὰ τῆς Ἑλλάδος, ἣτις ὡς Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαΐα ὑπήγετο εἰς τὸν ἑπαρχὸν τῆς Μακεδονίας.

§ 30.

Ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους.

Α') Ἀπὸ τῆς ἐντελοῦς καθυποτάξεως μέχρι Κωνσταντινου τοῦ Μεγάλου (146 π. Χ.—324 μ. Χ). Ὑποκειμένης ὑπὸ

τούς Ῥωμαίους τῆς Ἑλλάδος, ἀπαξ μόνον ἐγένετο ἀπόπειρα πρὸς ἀπόσεισιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ζυγοῦ, ἐπὶ Σύλλα. Μιθριδάτης ὁ ΣΤ', βασιλεὺς τοῦ Πόντου (120—63), ἐκτείνας τὸ βασίλειον αὐτοῦ κατὰ πάσας τὰς διαστάσεις, κατέκτησε τὴν Κολχίδα, τὴν Μικρὰν Ἀρμενίαν, τὴν Καππαδοκίαν καὶ τὴν Παφλαγονίαν. Ἐπιτεθείς δὲ καὶ κατὰ τοῦ Νικομήδους τῆς Βιθυνίας καὶ τοῦ Ἀριοβαρζάνου τῆς Καππαδοκίας, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων. Ἐλθόντος ὅθεν εἰς βοήθειαν αὐτῶν τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ Μάρκου Ἀκιλίου, ὁ Μιθριδάτης νικήσας αὐτὸν τὸν περιήγαγε ἐπὶ ὄνου δεδεμένον καὶ εἶτα κατακτῆσας τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν Ἀσίαν εἰς μίαν ἡμέραν ἐφόνευσε πάντας τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ἴταλούς (80000 ἢ κατ' ἄλλους 150000 ἀπλούς ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδία). Ὅτε ὅμως ὁ Ῥωμαῖος ὕπατος Σύλλας ἐμελλε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἀσίαν, ὁ Μιθριδάτης, ὡς ὁ Μέγας Ἀντίοχος, μετέθηκε τὸ θέατρον τοῦ πολέμου εἰς τὴν Ἑλλάδα, πέμψας αὐτόσε τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Ἀρχέλαον. Ὁ Σύλλας ἦλθεν εἰς τὴν Ἰπείρον μετ' ὀλιγαριθμοῦ στρατοῦ (ἐκ 30000 τὸ πολὺ) καὶ ἄνευ στόλου καὶ χρημάτων, ὅμως κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον ἐκτὸς τῶν Ἀθηνηῶν, τὰς ὁποίας ὁ Ἀρχέλαος, συνεννοηθεὶς μετὰ τινος δημογωγοῦ Ἀθηνίωνος ἢ Ἀριστίωνος, εἶχε καταστήσει τὸ κέντρον τῶν ἐπιχειρήσεών των. Κυριεύσας δὲ καὶ ταύτας ὁ Σύλλας τῷ λιμῶ μετὰ μακρὰν πολιορκίαν, ἔσπευσε κατὰ τοῦ τριπλασίας δυνάμεις ἔχοντος ἐχθροῦ καὶ κερδήσας ὀλοσχερῆ κατ' αὐτοῦ νίκην παρὰ τὴν Χαιρώρειαν (86) καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἄλλην κατὰ τὸ νεωστὶ ἀφικθέντος ἐκ Πόντου στρατοῦ παρὰ τὸν Ὀρχομενὸν, κατώρθωσε νὰ μηδενίσῃ καὶ τὴν τετελευταίαν ταύτην τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των ἀπόπειραν ἐπὶ μαγίστη βλάβῃ αὐτῶν. Ἐπὶ τούτοις αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐλάβανον μέρος εἰς ἐμφυλίους ἐριδας τῶν Ῥωμαίων, ὅμως οὐδὲν ἄλλο κατώρθουν, εἰμὴ νὰ προκαλῶσι τὰς τῶν νικῶντων ἐκδικήσεις.

Εἰ καὶ ἡ Ἑλλάς εἶχεν ἀπολέσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τήντε αὐτομίαν καὶ τὴν ἀρχαίαν τῆς εὐκλείαν, ἡ δὲ Ἀλεξάνδρεια κατα-

ἦ κέντρον τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅμως αἱ Ἀθήναι ἔμμενον οὐχ ἦσαν τὸ διδασκαλεῖον τῆς ῥητορικῆς καὶ ἐν τῶν κέντρων τῆς παιδείας μέχρι τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ αὐτοκράτορες ἐφάνησαν λίαν εὐεργετικοὶ ἐν Ἑλλάδι (ὁ Δομιτιανὸς καὶ ὁ Τραϊανὸς) καὶ ἐκόσμησαν πολλὰς πόλεις διὰ μνημείων. Ὁ Ἀδριανὸς, διατρίψας πολλάκις ἐν Ἀθήναις, ἐθεώρησε, καθὼς καὶ ὁ Δομιτιανὸς, τιμὴν του νὰ περιβληθῆ μετὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἐπωνύμου ἀρχοντος καὶ ἀπεπεράτωσεν τὸν ἀπὸ τοῦ Πεισιστράτου ἀρχίσαντα νὰ οἰκοδομηθῆ ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν Ἀντωνῖνος ὁ Πῖος καὶ Μάρκος Αὐρήλιος διέκειντο εὐμενεῖς πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους καὶ ὁ πλούσιος καὶ λόγιος Ἕλληνας, ὁ Ἀθηναῖος Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, εὐηργέτησεν ἐπίσης μεγάλως οὐ μόνον τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ πατρίδα, ἀλλὰ καὶ ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἀνδρῦσας διάφορα μνημεῖα ἐν Ἀθήναις (τὸ παρά τὸν Ἰλισθὸν στάδιον καὶ τὸ ὑπὸ τοὺς μεσημβρινοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως μετὰ κεδρίνης ὀροφῆς Ὁδεῖον), ἐν Βοιωτίᾳ, ἐν Εὐβοίᾳ, ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐν Ἠπειρῷ. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν καὶ αὐτοκρατόρων οὐκ ὀλίγα λαμπρὰ τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης μνημεῖα ἐσύλησαν καὶ ἀπήγαγον αὐτὰ εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐτι δὲ καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων Γερμανικῶν φύλων κατὰ τὸν γ' καὶ δ' μ. Χ. αἰῶνα ἐπήνεγκον εἰς τὰ προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ἀνυπολογίστους ζημίας καὶ μεγάλας καταστροφάς. Καταπιπτούσης οὕτω βαθμῶν τῆς Ἑλλάδος, νέον κέντρον Ἑλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀνιδρύθη ἐν τῷ ἀρχαίῳ Βυζαντίῳ, ἐν ᾧ μετετέθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, κληθεῖσα ἀπ' αὐτοῦ Κωνσταντινούπολις.

Ὅσοι θλιβερὰ καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὅμως ὁ περὶ τὰ γράμματα ζήλος, εἰ καὶ ἡλαττώθη, οὐδέποτε ἐσθῆσε, ἐπειδὴ καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων διέπρεψαν πολλοὶ συγγραφεῖς, θαυμαζόμενοι καὶ μέχρι τῆς σήμερον. Εἰς τὴν πρώτην ἑκατονταετηρίδα ἤκμασαν οἱ ἱστορικοὶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, Διόδωρος ὁ Σικελιώτης καὶ ὁ ἐξ Ἀμασειᾶς γεωγράφος Στράβων, εἰς τὴν δευτέραν οἱ ἱστορικοὶ Ἀβριανὸς ὁ Νικομηδεὺς, Ἀππιανὸς ὁ Ἄλε-

ξανδρέες, οί σοφισταί Δίων Χρυσόστομος ἐκ Προύσης, Λουκιανὸς ὁ Σαμοσατεὺς, Λογγίνος ὁ Ἀθηναῖος, ὁ ἐξ Ἱερραπόλεως, φιλόσοφος Ἐπίκτητος, ὁ ἐκ Καισαρείας τοπογράφος, Παισανίας ὁ ἐκ Περγάμου ἱατρὸς Γαληνὸς καὶ ὁ φιλόσοφος καὶ ἱστορικὸς Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεὺς, καὶ εἰς τὴν τρίτην καὶ τετάρτην ὁ ἱστορικὸς Δίων Κάσσιος, ὁ ἐκ Ναυκράτιδος σοφιστῆς Ἀθήναιος καὶ οἱ μεγάλοι τῆς ἐκκλησίας πατέρες Εὐσέβιος, Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Β) Ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου μέχρι τοῦ Ζήνωνος (324—474). Ὁ ἐν Ἰουδαίᾳ ἀναφανείς Χριστιανισμὸς, καίτοι καταδιωχθεὶς καὶ πολεμηθεὶς δεινῶς ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς του καὶ μάλιστα ἐπὶ δέκα αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης (δέκα διωγμοί), ἐξηπλοῦτο ὁσημέραι ἐφ' ὅλου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ δὴ καὶ ἐν Ἑλλάδι διὰ τῶν Ἀποστόλων Ἀνδρέου καὶ Παύλου, ὅστις ἐδίδαξε πλὴν τῶν ἄλλων μερῶν καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐσύστησεν ἐκκλησίαν εἰς διαφόρους ἐπιστήμους πόλεις. Ἐπὶ τέλους δὲ κατέστη ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ὅστις πρῶτος τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης ἀπεδέχθη καὶ ὑπεστήριξεν αὐτὸν, καταδιώξας τὴν εἰδωλολατρείαν. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, καταβαλὼν πάντας τοὺς συνάρχοντας αὐτοῦ (5 τὸν ἀριθμὸν) καὶ καταστὰς τὸ 324 μονάρχης, οὐ μόνον ἐπὶ νέων βάσεων ἵδρυσεν τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσαν νέαν Ῥώμην ἢ Κωνσταντινούπολιν μετενεγκὼν ἀπὸ τῆς Δύσεως εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸ κέντρον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἔθηκε τὰ θεμέλια τοῦ μετὰ ταῦτα Βυζαντινοῦ ἢ Ἑλληνοῤῥωμαϊκοῦ κράτους. Πρὸς ἄρσιν δὲ τῶν λυμαινομένων τῶ κράτος θρησκευτικῶν ἐρίδων συνεκάλεσε τὸ 325 τὴν πρώτην ἐν Νικαίᾳ οἰκουμένην σύνοδον. ἥτις συνέταξε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, καταδικάσασα τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἐξ Ἀλεξανδρείας πρεσβυτέρου Ἀρείου, γνωματεύοντος ὅτι Ἰησοῦς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ δὲν εἶνε ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ. Ὁ Κωνσταντῖνος, διαίρεσας τὸ κράτος, μὴ συμπεριλαμβανομένης τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς 4 ὑπαρχίας, ταύτας εἰς 13 διοικήσεις καὶ ταύτας εἰς 116 ἐπαρχίας, καὶ χωρίσας τὴν πολιτι-

κὴν ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως, διέταξεν ἐκ νέου τὰ τῶν φόρων, ὧν ὁ ἔγγειος καὶ ὁ ἐπὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἦσαν ἐπαχθεῖς.

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, δεχθεὶς περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου του καὶ τὸ βάπτισμα, δύο ἔτη πρὶν ἀποθάνῃ ἐν Νικομηδείᾳ (337) διένειμε τὸ κράτος εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοῦ υἱοὺς, ὧν ὁ μὲν Κωνσταντῖνος Β' ἔλαβε τὰς Γαλατικὰς ἐπαρχίας, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἀφρικὴν, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν Θράκην. Ὅμως ὁ θρόνος αὐτοῦ, ἀποθανόντος, δὲν διετηρήθη εἰς τὸν οἶκον του οὐδὲ τριάκοντα ἔτη, ἐπειδὴ, φονευθέντων τῶν δύο ἀδελφῶν, Κωνσταντῖνος ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς ἦνωσε πάλιν (353) ἅπαν τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ὑπὸ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σκῆπτρον καὶ ἔστησε τὴν ἑδραν του εἰς τὸ Μεδιόλανον, ἀναθεὶς τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς εἰς τινα τῶν ἐξαδελφῶν αὐτοῦ (Γάλλου), ὃν ἀνηγόρευσε μὲν Αὐγούστον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἕνεκα δυσπιστίας τὸν ἐφόνευσεν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Γερμανοὶ, οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Ἀλεμαννοὶ δεινῶς ἐδήρουν τὴν Γαλατίαν, ἐστάλη πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς ὁ νεώτατος ἀνεψιὸς αὐτοῦ Φλάβιος Ἰουλιανὸς ὁ ἕνεκα τῶν νικῶν αὐτοῦ ἀναγορευθεὶς (360) ἐν Παισιείοις ὑπὸ τῶν λεγεῶνων Αὐγούστος. Ἐπειδὴ δ' ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε, πρὶν ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν, ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ

Ὁ Ἰουλιανὸς (361), ὅστις εἶχε μὲν μεγάλην Ἑλληνικὴν καὶ Ῥωμαϊκὴν παιδείαν, ἀλλὰ, καὶ τοὶ ἀνατραφεὶς εἰς τὴν Χριστιανικὴν λατρείαν, ἐκ τῆς μετὰ ἔθνικων φιλοσόφων συναστροφῆς καὶ ἐκ τῆς μύθεως τῶν Ἑλληνικῶν μυστηρίων ἐζώμοσε τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐπροσπάθησε ν' ἀνορθώσῃ τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρείαν, ἐξ οὗ ἐκλήθη Ἀποστάτης καὶ Παραβάτης. Συγχρόνως δὲ μισῶν τοὺς Χριστιανούς, ἐπέτρεψε τοῖς Ἰουδαίοις νὰ ἀνεγείρωσι τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλὴμ διὰ νὰ ψεύσῃ τὰς προφητείας, ἀλλὰ σεισμοὶ τῆς Γῆς καὶ πῦρ ἀναδοθέν ἐκ τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ τοὺς μὲν τῶν ἐργαζομένων ἀνέτρεψε, τοὺς δὲ κατεσθῆναι καὶ οὕτω τὸ ἔργον ἐματαιώθη. Φονευθέντος δὲ τοῦ Ἰουλιανοῦ (363) εἰς ἐστρατείαν κατὰ τῶν Περ-

σῶν, ἐξέλιπε μετὰ τούτου καὶ ἡ γενεὰ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ οὕτως ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτωρ ὁ ζηλωτῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ

Ἰουλιανός, ὅστις, ὁμολογήσας αἰσχρὰν εἰρήνην μετὰ τῶν Περσῶν, ἀπέθανε τὸ 364 ἐπανερχόμενος. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ στρατοῦ ἀνηγορεύθη τότε ὁ ἐπίσης Χριστιανός

Οὐάλεντιανός ὁ Α΄, ὅστις, παραλαβὼν κοινωὸν τῆς ἀρχῆς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀρειανὸν Οὐάλεντα, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑδρὰν καὶ τὴν ἄμυναν τῆς Ἀνατολῆς, ἐν αὐτῷ δ' ἑδρεύων ἐν Μεδιολάνῳ, ἀνέλαβε τὴν ἐργώδη τῶν δυτικῶν μερῶν ὑπεράρπτισιν κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Γερμανίας. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (375) τὰς μὲν Γαλατικὰς ἐπαρχίας ἔλαβεν ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱός

Γρατιανός, τὴν δὲ Ἰταλίαν καὶ Ἀφρικὴν ὁ νεώτερος

Οὐάλεντιανός ὁ Β΄. Πεσόντος τοῦ Οὐάλεντος (378) εἰς τὴν περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν κατὰ τῶν Βεσιγόθων μάχην, προχειρίσθη Αὐγουστος (379) ὑπὸ τοῦ Γρατιανοῦ ὁ 16ηρ Θεοδοσίος, ὅστις μετὰ Ἴετες ἀγῶνας κατώρθωσε, τοῦτο μὲν διὰ πολέμων, τοῦτο δὲ διὰ συμβιβασμῶν, νὰ καταδάμαση τοὺς Γότθους, οὓς κατόπισεν ὡς συμμάχους Ῥωμαίους εἰς τὰς παρὰ τὸν Ἰστρον ἐπαρχίας. Φονευθέντων δὲ τοῦ μὲν Γρατιανοῦ (383) ὑπὸ τοῦ Μαξίμου, τοῦ δὲ Οὐάλεντιανοῦ τοῦ Β΄ (392) ὑπὸ τοῦ Φράγκου Ἀρβογάστου, ἀνηγορεύθη (394) αὐτοκράτωρ

ὁ Θεοδοσίος, ὅστις, αἰείποτε ἀναδειχθεὶς ἐνθερμος προσάτης τῆς ὀρθοδοξίας, ὠνομάσθη μέγας ὅμως, ἀποθανὼν (395) ὀλίγους μῆνας ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως, κατέλιπε τὸ ἡνωμένον ἤδη Ῥωμαϊκὸν κράτος εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ υἱούς Ἀρχαδίον καὶ Ὀνώριον, ὧν ὁ πρῶτος ἔλαβε τὸ Ἀνατολικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος ἢ Βυζαντινὸν, διακρίσαν ἀπὸ τοῦ 395—1453. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐπὶ τοῦ Ἀρχαδίου ἐκυβερνήθη ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ τοῦ Γαλάτου Ρουρίνου (ἐπιτρόπου τοῦ ἀνηλικίου βασιλέως), τοῦ εὐνούχου Εὐτροπίου καὶ τῆς βασιλισσῆς Εὐδοξίας. Οἱ δὲ Βεσιγόθοι ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Ἀλάριχον ἐλεπήλατησαν τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θράκην, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν ἰδίως Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον,

ἐξ ἧς ὁμοίως οὗτος ἀνεχώρησε διὰ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τὸν δὲ Ἀρκαδίον ἀποθανόντα (498) διεδέχθη ὁ ἀνήλικος αὐτοῦ υἱὸς

Θεοδόσιος Β΄, ὁ ἐπιλεγόμενος Μικρὸς, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου, ἀφρόντιδος διαγαγόντος, ἤρξαν γυναῖκες καὶ κληρικοί. Ἐπ' αὐτοῦ ἀπηγορεύθη ἡ εἴσοδος τῶν ἐθνικῶν εἰς πάσας τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς θέσεις καὶ ἐστάλη Βυζαντινὸς στρατὸς διὰ νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸ Δυτικορωμαϊκὸν κράτος τὴν ἀδελφὴν τοῦ ἀποθανόντος Ὀνωρίου Πλακιδίαν καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς Οὐαλεντιανὸν τὸν Γ΄, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Θεοδοσίου ἀπαιδος (450), κατέλαβε τὸν θρόνον ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Πουλιχερία, ἥτις, ἀπὸ πολλοῦ φέρουσα τὸν τίτλον τῆς Αὐγούστης, ἔλαβε σύζυγον καὶ συναύγουσον τὸν ἀνδρεῖον Μαρκιανὸν, ὅστις γενναίως ὑπερασπίσθη τὸ κράτος κατὰ τῶν Οὐννων καὶ μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου του (453) ἔμεινεν αὐτὸς αὐτοκράτωρ. Τοῦτον ἀποθανόντα (457) διεδέχθη ὁ ἐπίσης ἀνδρεῖος

Λέων Α΄, ὅστις εἶχε διηκεῖς πολέμους κατὰ τῶν Λειψάων τῶν Οὐννων καὶ τῶν κατὰ τὸν Ἰστρὸν Γερμανῶν καὶ ἀπησχολεῖτο εἰς τὰς ταραττούσας τὸ κράτος δογματικὰς ἐριδας. Τοῦτον ἀποθανόντα (474) διεδέχθη ὁ ἔγγονος αὐτοῦ

Λέων Β΄, ὅστις ἔλαβε συναυτοκράτορα τὸν πατέρα αὐτοῦ Ζήνωνα τὸν Ἰσαυρον.

ΜΕΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (474—717)

§ 31.

Ἀπὸ τοῦ Ζήνωνος μέχρι τῶν εἰκονομάχων
αὐτοκρατόρων.

Διὰ τῆς αὐστηραῆς τηρήσεως τῶν διατάξεων Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου πᾶσα ἡ ἐξουσία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους συγκεντροῦτο εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἣτις ἦτο τότε τὸ κέντρον τοῦ κόσμου καὶ ἡ ἐστία τῶν τότε θεολογικῶν συζητήσεων, αἵτινες ἀπετέλουσαν τὸν κυρίως πνευματικὸν βίον.

Ἀποθανόντος Λέοντος τοῦ Β', ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ζήνων ὁ Ἰσαυρος, ὅστις διὰ πονηρίας, προδοσίας καὶ βίας διετήρησε μὲν τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ θανάτου του (491), ὅμως κατέβαλε τρεῖς ἀπαιτητάς τοῦ θρόνου καὶ ἐπέχειρσε νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς Ὀρθοδόξους πρὸς τοὺς αἵρετικούς Μονοφυσίτας, ὅπερ δὲν κατώρθωσε. Τοῦτον διεδέχθη ὁ τὴν χήραν αὐτοῦ Ἀριάδνην νυμφευθείς

Ἀναστάσιος Α' (494—518), γέρον αὐλικὸς, ὅστις ὡς ἐχθρὸς τῆς Ὀρθοδοξίας προεκάλεσεν ἐσωτερικὰς στάσεις καὶ ὑπέστη δεινούς ἀγῶνας πρὸς τὸ τραχὺ καὶ ὄρεινόν τῶν Ἰσαυρῶν ἔθνος, τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Βουλγάρους, ἐκύρωσεν ὅμως τὰ δόγματα τῆς ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ συνεκάλεσε νέαν. Τοῦτον ἀποθανόντα (518) διεδέχθη ὁ ἐκ Δαρδανίας (μέρος τῆς νῦν Βουλγαρίας) βάρβαρος τὴν καταγωγὴν Ἰουστίνος (518—527), ὅστις, ἀναγορευθεὶς ὑπὸ τῶν σω-

ματοφυλάκων, ἐδείχθη περὶ τὴν κυβέρνησιν, καὶ τοὶ γέρον καὶ ἀμαθῆς, συνετὸς καὶ ἰκανὸς, ἐβελτίωσε τὸν στρατὸν καὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἀποκατέστησε διὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ αὐστηρότητος τὴν πρὸ πολλοῦ παραττομένην ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην. Ζῶν δ' ἔτι ἔδωκε τὰ μέγιστα ἀξιώματα εἰς τὸν τῆς αὐτῆς καταγωγῆς ἀνεψιὸν τοῦ Ἰουστιανόν, ὃν τέσσαρας μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ (1 Αὐγ. 527) ἀνηγόρευσε συναυτοκράτορα καὶ διάδοχόν του, ἐπευφημοῦντος παντὸς τοῦ λαοῦ καὶ τῆς Συγκλήτου, παρ' ὧν ἠγαπάτο.

Ἰουστιανὸς ὁ Α' (527—565), γενόμενος αὐτοκράτωρ, δὲν διέψευσε τὰς ἐλπίδας τῶν ὑπηκόων του. Δὲν ἦτο μὲν ὁ ἴδιος στρατηγός, ὅμως ἐγνώριζε νὰ ἐκλέγη τοὺς ἐπιτηδείους στρατηγούς καὶ τὴν ἔλλειψιν τῆς σταθερότητος καὶ δραστηριότητος αὐτοῦ ἀνεπλήρου ἢ ἀνδρική αὐτοῦ σύζυγος **Θεοδώρα**, ἥτις καὶ τοὶ ἀκολάστως ζῶσα πρότερον, κατώρθωσε ν' ἀνέλθῃ τὰς βαθμίδας τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου καὶ νὰ στερεωθῇ οὕτως ἐπ' αὐτοῦ, ὥστε τὸ ὄνομα αὐτῆς ἀνεφέρετο εἰς ὅλας τὰς αὐτοκρατορικὰς διατάξεις. Ὁ Ἰουστιανὸς κατώρθωσε νὰ ἐκτείνῃ τὰ ὅρια τοῦ κράτους καὶ ν' ἀποθανατίσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ διὰ τῆς βελτιώσεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου. Ψυχὴ δὲ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ἦτο ὁ ὑπουργὸς καὶ ὑπ' αὐτοῦ εὐνοούμενος **Τριβωνιανός**, ὅστις ἐπώπτευε καὶ εἶχεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν συλλογὴν τῶν νόμων (πλείονα ἰδὲ ἐν σελ. 32 τοῦ δευτέρου Τεύχους).

Ὁ Ἰουστιανὸς κατεπολέμησε διὰ τοῦ διασῆμου στρατηγοῦ τοῦ **Βελισαρίου** τοὺς Πέρσας, κατέστειλε τὴν στάσιν τὴν ἀπὸ τοῦ πολεμικοῦ συνθήματος τοῦ ὄχλου κληθεῖσαν «**Νίκα**» (πλείονα ἰδὲ ἐν σελ. 42 τοῦ δευτέρου Τεύχους), ὑπέταξε τοὺς ἐν Ἀφρικῇ Βανδῆλους, ἀπέσπασεν ἀπὸ τοὺς Ὀστρογότθους τὴν Ἰταλίαν, τὴν ὁποίαν διόκησεν ὁ ἕτερος διάσημος στρατηγὸς αὐτοῦ **Ναρσῆς** ὡς αὐτοκρατορικὸς ἐξάρχος, ἐφόρθησε τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἠγωνίσθη νὰ κλείσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ δι' ἄλλων ἐπιχειρήσεων, οἷον τῆς ἀναζωπυρήσεως τοῦ μετὰ τῆς Ἰνδικῆς ἐμπορίου, τῆς εἰσαγωγῆς τῆς μεταξῆς ἐκ Κίνας, κτλ. Τοῦτον ἀποθανόντα ἄτεκνον διεδέχθη ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ

Ίουστινός Β' (565—578), ὅστις, ἀσθενὴς ὢν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα, ἐπέτρεψε τὰ πάντα εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Σοφίαν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου ἐκυρίευσαν οἱ Λογγοβάρδοι τὴν Ἰταλίαν καὶ τὰ βόρεια ὄρια τῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Λύδων· ὅμως οἱ εἰς τὸ κράτος εἰσβαλόντες Πέρσαι ἀπεκρούσθησαν ἐπιτυχῶς. Διαδέχθη δ' αὐτὸν ὁ Ἰαννός.

Τιβέριος (578—582), ὅστις, πρὶν ἢ ἀποθάνῃ, ὠνόμασε διάδοχον αὐτοῦ τὸν ἐν τῷ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμῳ διακοιθέντα στρατηγόν.

Μαυρίκιος (582—602), ὅστις, διηνεκῶς κατατρυχόμενος ὑπὸ ἀγρηματίας, ἠναγκάσθη ν' αὐξήσῃ τοὺς φόρους. Θελήσας δ' ἔπειτα νὰ περιστείλῃ καὶ τὴν ἀκολασίαν τοῦ στρατοῦ του ἐπεχείρησε μεταρρυθμίσεις, ἐνεκα τῶν ὁποίων δυσαρεστηθεὶς καὶ στασιάζας ὁ στρατὸς καθήρесе τὸν αὐτοκράτορα· ἀνηγορεύθη δὲ ἀντ' αὐτοῦ ὁ ἑκατόνταρχος.

Φωκᾶς (602—610), ὅστις, εὐτελής ὢν τὴν καταγωγὴν καὶ πονηρὸς τὰ ἤθη, ἄμα ἀνέβη τὸν θρόνον, ἐφόνευσε τοὺς πέντε υἱοὺς τοῦ Μαυρικίου πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ πατρὸς καὶ εἶτα αὐτὸν τοῦτον, ὅστις μετὰ μεγίστης εἰς τὸν θεὸν πίστεως ὑπέμεινε τοῦτο. Ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη διήρκεσεν ὁ ἀνάξιος οὗτος ζυγὸς τοῦ ἔμοῦ τούτου τυράννου· ὅμως ἔπειτα ἡ Σύγκλητος προσέκαλεσε (610) τὸν υἱὸν τοῦ ἐξάρχου τῆς Ἀφρικῆς Ἡράκλειον πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς ἀναξιοπαθούσης πατρίδος. Οὗτος, ὑπακούσας εἰς τὴν πρόσκλησιν, κατέβαλε τὸν ὑπὸ πάντων μισούμενον τυράννον, ἔλαβεν αὐτὸς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ, ῥίψας εἰς τὰς φυλακὰς τὸν Φωκᾶν, τὸν διεμέλισεν ἔπειτα.

Ὁ Ἡράκλειος (610—641), ἅτε συγχρόνως ἀδρανὴς καὶ δραστήριος, κατέστησε τὸ κράτος καὶ ταπεινὸν καὶ λαμπρὸν· διότι, ἐνῶ τοῦτο μὲν ὁ δεινὸς κατακτητὴς καὶ βασιλεὺς τῆς Περσίας Χοσρόης Β' (591—628) ἐκυρίευσε τὸ 611 τὴν Συρίαν, τὸ 614 τὴν Παλαιστίνην, τὸ 616 τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Κυρήνην καὶ ἐπὶ τέλους πᾶσαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ἐπὶ δεκά ἔτη ἕστατο ἐπὶ τῆς ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀσίας Περσικὸς στρατὸς, τοῦτο δὲ Γερμανοὶ, Οὐννοὶ καὶ Ἀῶ-

ροι ἐλεηλάτουν τὰς δυτικὰς καὶ ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν προαστειῶν τῆς πρωτεύουσας οἱ Ἀυαροι ἀπῆγον αἰχμαλώτους, ὁ Ἡράκλειος, στενοχορούμενος οὕτως, ἀπεφάσισε νὰ μετενέγκῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους εἰς τὴν Καρχηδόνα, ὅμως ἀναπεισθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, φράξιθη ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγ. Σοφίας νὰ μείνῃ καὶ ἐν ἀνάγκῃ ν' ἀποθάνῃ. Οὕτω μετὰ τινα ἔτη (622) χρηματικῇ συνδρομῇ τῶν ἐκκλησιῶν ὥπλισεν ὁ αὐτοκράτωρ στρατὸν καὶ συμμαχήσας μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ Καυκάσου ἰσχυρῶν νομάδων Χαζάρων, εἰσέβαλεν εἰς τὰς πέραν τοῦ Περσίδος χώρας καὶ ἠνάγκασε τὸν πρότερον ἀλλάζονα Χοσρόην (627) νὰ φύγῃ εἰς τὴν Κτησιφῶντα, ἔνθα τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐφόνευσεν αὐτὸν εἰς τῶν υἱῶν του (Σιρίας). Οὗτος, ἀναβάς τὸν θρόνον τῆς Περσίας, συνωμολόγησε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος εἰρήνην, καθ' ἣν τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἀνέκτησε πάσας τὰς ἀπολεσθεῖσας ἐπαρχίας καὶ πάντα τὰ ἀφαιρεθέντα, μετὰξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Τίμιος Σταυρὸς, ὃν οἱ Πέρσαι εἶχον λάθει, κυριεύσαντες τὴν Ἱερουσαλήμ. Ὁ Ἡράκλειος μετὰ πανηγυρικῆς πομπῆς ἀνύψωσε τὸν σταυρὸν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἡ ἡμέρα τῆς ἀνυψώσεως ἀγιασθεῖσα ἐορτάζεται κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ καλεῖται ἡ ἑβδόμη τοῦ Σταυροῦ.

Οὕτως ὁ αὐτοκράτωρ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν γενικῶν εὐφημιῶν τοῦ λαοῦ· ὕστερον ὅμως περιπλακείσας εἰς θρησκευτικὰς ἐρίδας καὶ θελήσας νὰ ἐνώσῃ τοὺς Μοιουσιίτας καὶ μονοθελήτας (ἰδὲ πλείονα ἐν σελ. 35 τοῦ δευτέρου τεύχους) ἀπέτυχε καὶ ἠῤῥησε μόνον τὸν ἀριθμὸν τῶν αἰρέσεων. Τοῦτον ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος Γ' καὶ τοῦτον πάλιν ἀποθανόντα μετ' ὀλίγον ὁ υἱὸς του

Κόνστας Β', ὅστις, δευχθεὶς σκληρὸς καὶ φονεύσας τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀδελφόν, ἐπεχείρησεν ἀτυχῆ ἐκστρατείαν κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Λογγοβάρδων καὶ ἐπροσπάθησε νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν Σικελίαν καὶ τὰ παράλια τῆς Μεσογείου κατὰ τῶν Ἀράβων, αἵτινες ἤρπασαν ἀλλεπαλλήλους τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους οἷον τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον, τὴν βορείαν

Ἀφρικὴν, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ῥόδον. Φορευθέντα δὲ τοῦτον ἐν τῷ λουτρῷ ὑπὸ ὑπρέτου διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ.

Κωνσταντῖνος Δ΄ ὁ Πρωγατάτος (668—685), ὅστις συνέκλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἕκτην Οἰκουμενικὴν σύνοδον· ἐπειδὴ ὅμως αὐτὴ κατεδίκασε τὸ δόγμα τῶν Μονοθελητῶν ὡς αἰρετικόν, οὗτοι κατέφυγον εἰς τὸν Διβανόν, ἐνθα ζῶντες μέχρι τοῦ νῦν καλοῦνται Μαρωνῖται. Ἀλλὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα ἠνώθησαν μετὰ τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας, τηροῦντες μόνον τὰ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ταύτης ἐγένοντο πολλὰ ἀπόπειραι ὑπὸ τῶν Ἀράβων νὰ κυριεύσωσι καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ἐπιτυχῶς διὰ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ ὑγροῦ ἢ Ἑλληνικοῦ πυρός ὑπὸ τοῦ ἐκ Συρίας Ἑλληνοσ Καλλινίκου τοῦ Ἡλιουπολίτου. Διὸ συνωμολογήθη μετ' αὐτῶν τριακονταετής εἰρήνη (676), διὰ τῆς ὁποίας οἱ Σαρακηνοὶ ἐτήρησαν ἀντὶ μικρᾶς πληρωμῆς πάσας τὰς κατακτήσεις αὐτῶν, ἀλλ' ἐγένοντο ἔκσπονδοι.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Ἀῦαροι, ἀποτπασθέντων ἀπ' αὐτῶν τῶν Γεσέων καὶ Μοραυῶν, ἔπαυσαν μὲν αὐτοὶ νὰ ᾔνε ἐπίστροφοι, ἐπαρουσιάσθησαν ὅμως νέοι ἔχθροι, οἱ ἀπ' αὐτῶν ἀνεξάρτητοι καταστάντες Βούλγαροι, οἵτινες κυριεύσαντες τὴν παρὰ τὸν κάτω Δανούβιον Μοισίαν, ἦν ὠνόμασαν ἐκ τοῦ ὀνόματός των Βουλγαρίαν, ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπέτρεγον τὰς Βυζαντινὰς ἐπαρχίας καὶ τὸν 9^{ον} αἰῶνα ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι Σλαβικοὶ λαοὶ κατέλαβον ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὴν Σερβίαν, τὴν Βοσνίαν, τὴν Κροατίαν, τὴν Σλαβονίαν καὶ τὴν Δαλματίαν, καὶ οὕτω τοῦτο περνωρίσθη καὶ ἐκ τῶν μερῶν τούτων. Κωνσταντῖνον τὸν Δ΄ ἀποθάνοντα διεδέχθη ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς

Ἰουστινιανὸς ὁ Β΄ (685—695), τὸν ὁποῖον ἔνεκα τῆς ἰδίας αὐτοῦ σκληρότητος καὶ τῆς τῶν ὑπ' αὐτοῦ εὐνοουμένων ἐξεθρόνισεν ὁ τὸν θρόνον ἀναβάς ἀνδρείος στρατηγός

Λεόντιος (695—698), ὅστις, ἀκρωτηριάσας τὴν ῥίνα καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ (ἐξ οὗ καὶ Ῥινόσμητος ἐκλήθη) ἐξώρισεν αὐτὸν εἰς τὴν Χερσῶνα· ἀλλὰ μετὰ τρία ἔτη καὶ ὁ Λεόντιος ἔπαθε· διότι, καταβαλὼν αὐτὸν ὁ βοηθούμενος ὑπὸ

τοῦ στρατοῦ στρατηγὸς Ἀψίμαρος καὶ ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τὸ ὄνομα Τιβέριος Γ' (698—705) τὸν ἡρωοτηρίασε τὴν ὄνα καὶ τὸν ἐξώρισεν εἰς τὴν Δαλματίαν.

Ἄλλ' ὁ Ῥινότμητος Ἰουστιανὸς, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἀνέκτησε τὸν θρόνον, ἐθανάτωσε καὶ τὸν Λεόντιον καὶ τὸν Τιβέριον καὶ ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 705—711. Ὅμως αὐτὸς κατόπιν διὰ τὴν σκληρότητά του ἐφρονεῦθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππικου Βαρδάρου (711—713) διὰ τὴν πρὸς τοὺς Μονοθελίτας ἰδιαίτερον αὐτοῦ εὐνοίαν. Τοῦτον διεδέχθη

Ἀραστάσιος ὁ Β' (713—716), ὅστις μετὰ Ζετῆ οὐχὶ μεμπτῆν βασιλείαν ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ στασιάζσαντος στρατοῦ τοῦ σταλέντος κατὰ τῶν Ἀράβων νὰ παραιτηθῆ. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ

Θεοδόσιος Γ' (716—717) μετὰ ἐν ἔτος ἐπραξε τὸ αὐτὸ, ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀνατολῆς Λέοντος.

Ἐνῶ δὲ τοιαῦτα διεδραματίζοντο πρὸς κατάληψιν τοῦ θρόνου, τὸ κράτος κατετρύχετο ὑπὸ τῶν ληστρικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σλάβων καὶ τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἠπεύλουν τὴν πρωτεύουσαν, αἱ πεδιάδες ἦσαν ἠρημωμέναι, οἱ κάτοικοι κατεθλίβοντο ὑπὸ ἐπαχθῶν φόρων καὶ ἡ δεισιδαιμονία πανταχοῦ ἐπεκράτει. Ἐκ πάντων τούτων καὶ ἐκ τῆς ἐπικρατούσης ἀναρχίας ἐφαίνετο ἐγγὺς οὕσα ἡ πτώσις τοῦ κράτους, ἀλλ' αὕτη ἀνεχαιτίσθη ὑπὸ τῶν ἐπομένων αὐτοκρατόρων, οἵτινες ἦσαν μὲν λίαν ἱκανοὶ, ὅμως ἐπήνεγκον νέας πληγὰς εἰς τὸ φθισιῶν κράτος ἐκ τῆς εἰκονομαχίας.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ.

§. 32.

Οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες (717—867).

Λέων ὁ Ἰσαυρός (717—741), ἐξ Ἰσαυρίας, ὧν ἐκ ταπεινῆς μὲν καταγωγῆς, ἀλλὰ γενναίος καὶ συνετὸς ἀνὴρ, ἠνώρθωσε τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ καὶ νέον ἐνέπνευσε θάρρος εἰς τοὺς ψυχῆ τε καὶ σώματι ἐκλελυμένους ὑπη-

κόους του, καταβαλὼν καὶ φονεύσας τὸν ἐκ νέου ζητοῦντα ν᾿ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον Ἀναστάσιον. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου οἱ Σαρακηνοὶ, πολιορκήσαντες δευτέραν φορὰν τὴν πρωτεύουσάν τοῦ κράτους, ἠναγκάσθησαν ἐκ τῆς πείνης, τοῦ λοιμοῦ καὶ τοῦ βαρυτάτου χειμῶνος νὰ ἀποχωρήσωσιν, ἀπολέσαντες περὶ τὰς 100000 ἀνδ. Νικήσας δ' ἔπειτα αὐτοὺς κατὰ κράτος παρὰ τὸ Ἀκροῖον (739), ἀπέσπασεν ἀπὸ τὰς χεῖράς των πάσας τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου κτήσεις των καὶ τοὺς κατέστησεν ἀνεπιφύβους μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τῶν Ἀββασιδῶν. Ἐβελτίωσε πρὸς τούτοις καὶ τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ κράτους, παύσας πολλὰς διαπραττομένας καταχρήσεις. Ἀλλ' ὅμως, ἀναμιχθεὶς εἰς ζήτημα καθαρῶς θρησκευτικὸν καὶ σκεφθεὶς νὰ καθαιρέσῃ τὴν λατρείαν τῶν ἁγίων εἰκόπων, ἐξέδωκε τὸ ἐνδέκατον τῆς βασιλείας του ἔτος ἐπὶ βασιλείαις ποιναῖς γενικὴν ἀπαγόρευσιν τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ, τῶν Ἀγγέλων καὶ τῶν Ἁγίων, συγκαλέσας καὶ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἣτις ὑπέκρινε τῷ αὐτοκράτορι κατεδίκασε καὶ ἀνεθεμάτισε τὴν λατρείαν αὐτῶν. Ἐπροσπάθησε μὲν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἐκβιάσῃ τοὺς παραζυγθέντας διὰ τοῦτο ὑπηκόους του καὶ καταδαμάσῃ τοὺς ἀνθισταμένους λατρευτὰς τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ κατασιγῶσιν ἀπέναντι τῆς θελήσεως ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους. Καὶ ἡ Ἰταλία δὲ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Παπῶν ἀντέστη εἰς τὸ δόγμα τοῦτο καὶ μοιρὰ τις τῶν Ἰταλῶν ἀπεσπάσθη ἀπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Τὸν Λέοντα ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ

Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος (741—775), ὅστις, λαβὼν τὸ ἐπωνύμιον ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν βάπτισιν κοπρίσεως τῆς κολυμβήθρας, ἐδείχθη μὲν δραστήριος ἡγεμὼν, καταδιώξας τὰς ἐσωτερικὰς στάσεις καὶ τοὺς Ἀραβας, ὅμως ἐξηκολούθησε τὸν ἀτυχῆ κατὰ τῶν εἰκόνων πόλεμον, ἐξορίζων καὶ φονεύων τοὺς λατρευτὰς αὐτῶν μετὰ μεγάλης σκληρότητος. Ὅμως εἰς τοὺς πολέμους του ὑπῆρξεν εὐτυχῆς, διότι καὶ τὴν Συρίαν καὶ τὴν Ἀρμενίαν ἀνέκτησε καὶ τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Σλάβους ἐνίκησε. Τοῦτον ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ

Λέων Δ' ὁ Χάζαρος (775—780), ὅστις, λαβὼν τὸ ἔπι-
 γύμιον ἐκ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οὐσῆς θυγατρὸς Χάνου τῶν Χα-
 ζάρων, ἐξηκολούθησε μὲν τὸν κατὰ τῶν εἰκόνων ἀγῶνα, ὅμως
 οὐχὶ μετὰ τῆς σκληρότητος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἀποθανόντα
 δὲ τοῦτον μετ' ὀλίγα ἔτη διεδέχθη ὁ 40ετής τὴν ἡλικίαν υἱὸς
 αὐτοῦ.

Κωνσταντῖνος Δ' ὁ Πορφυρογέννητος (780—797), ὑπὸ
 τὴν ἐπιτροπείαν τῆς τολμηρᾶς μὲν καὶ συνετῆς, ἀλλὰ καὶ φι-
 λοδόξου μητρὸς του Εἰρήνης, ἣτις κατήγετο ἐξ Ἀθηνῶν. Ἐπ'
 αὐτῆς συνεκροτήθη ἡ ἐβδόμη ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμένη συνόδος
 (787), ἣτις ἀποκατέστησε μετὰ 60ετῆ διακοπὴν τὴν προσκύ-
 νησιν τῶν εἰκόνων. Θέλουσα δὲ νὰ συνδεθῆ μετὰ Καρόλου
 τοῦ Μεγάλου, τοῦ ὁποῖου ἡ φήμη εἶχε φθάσει καὶ μέχρι τῶν
 ἐνδοτέρω τῆς Ἀνατολῆς, ἐζήτησε διὰ τὸν υἱὸν τῆς τὴν χεῖρα
 τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ῥοτρούθης, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα φοβηθεῖ-
 σα μήπως ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης συγγενείας ὁ υἱὸς αὐτῆς
 στραφῆ ἑναντίον τῆς, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς γάμον μετ'
 ἄλλης. Δυσαρεστηθεὶς δ' ὁ υἱὸς διὰ τοῦτο κατώρθωσε βοη-
 θείᾳ τοῦ στρατοῦ ν' ἀναγορευθῆ αὐτοκράτωρ (790) καὶ ἐξώρι-
 σε τὴν μητέρα αὐτοῦ. Ἡ Εἰρήνη, ἐκθρονίσασα μετὰ ταῦτα καὶ
 τυφλώσασα (797) τὸν υἱόν, ἔμεινε μόνη κυρίαρχος μέχρι τοῦ
 803. Ἐκ τούτου οἱ Ἀράβες, μὴ περιμένοντες ἐκ τῆς βασι-
 λείας γυναικὸς ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, ἐνεφανίσθησαν μὲν πρὸ τῆς
 Κωνσταντινουπόλεως, ὅμως δὲν κατώρθωσαν νὰ κάμωσι διαρ-
 κεῖς κατακτήσεις, ἀλλ' ἀπῆλθον, λαβόντες ἄφθονον λείαν. Ἡ
 κατὰ τῆς Εἰρήνης δυσαρέσκεια ἐκορυφώθη, ὅτε αὕτη ἐζήτησε
 νὰ συζευχθῆ Κάρολον τὸν Μέγαν. Οὕτως ἐκθρονισθεῖσα, αὕτη
 μὲν ἀπέθανεν ἐν ἐξορίᾳ, τὸν δὲ θρόνον διεδέχθη (803) ὁ Μέ-
 γας Λογθέτης.

Νικηφόρος (803—811), ὅστις, καίτοι σκληρὸς καὶ φυ-
 λάργυρος, ἀνεδείχθη ἐπιτήδειος αὐτοκράτωρ καὶ ἐτιμώρησε
 τοὺς Βουλγάρους, δηρώσας τὴν χώραν αὐτῶν καὶ κυριεύσας
 τὴν πρωτεύουσάν των. Ὅμως τοῦτο ἤνεγκεν αὐτοὺς εἰς ἀπελ-
 πιστικὴν ἀντίστασιν, καθ' ἣν ἐνίκησαν τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ
 ἐφόνευσαν (811) τὸν αὐτοκράτορα. Τούτου ὁ υἱὸς

Σταυράκιος, διαφυγὼν τοὺς Βουλγάρους πληγωμένος, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς μοναστήριον, ἐπειδὴ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ

Μιχαὴλ Α΄ ὁ Παγκαβὸς (811—813), ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ Βούλγαροι ἐξηκολούθησαν τὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς καὶ ἐνίκησαν τοὺς Βυζαντινοὺς (813) διὰ προδοσίας τοῦ στρατηγοῦ τούτων Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ, ὅστις ὕστερον ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ. Ἄρεις διὰ τοῦτο ὁ Μιχαὴλ Α΄ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν στρατηγὸν Λέοντα, ὅστις κατόπιν ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ἀπεσύρθη εἰς μοναστήριον, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησε μετὰ 35 ἔτη.

Λέων ὁ Ἀρμένιος (813—820), ὅστις, εἰ καὶ ἔμψρων καὶ δραστήριος, ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῶν εἰκόνων πόλεμον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, ἐκθρονισθεὶς, ἐρονεύθη ὑπὸ τοῦ φίλου αὐτοῦ Μιχαὴλ Β΄ τοῦ Τραυλοῦ, ὅστις ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ (820—829). Κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους ἐκυριεύθη ἡ Κρήτη ὑπὸ τῶν Ἀράβων πειρατῶν, καθὼς καὶ ἡ Σικελία ὑπὸ τῶν Ἀλγαβιτῶν, καὶ οὕτως εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ὑπελείπετο ἡ Ἑλλάς, ἡ Ἡπειρος, ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη, ἡ Μικρὰ Ἀσία καὶ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας ἡ Νεάπολις. Μιχαὴλ τὸν Β΄ διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ

Θεόφιλος (829—842), ὅστις ἦτο μὲν δραστήριος, ἀνδρεῖος καὶ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ σκληρὸς ἐνίοτε καὶ ἰδίως κατὰ τῶν προσκυνητῶν τῶν εἰκόνων. Οὗτος, ὁ τελευταῖος τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων, ἐβελτίωσε τὰ οἰκονομικά, τὰ ἀστυνομικά καὶ τὰ σχολεῖα, ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις διὰ τοῦ περιβλέπτου καὶ ὡς πολιτικοῦ καὶ ὡς λογίου Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ πρὸς τὸν καλίστην τῶν Ἀράβων Μαμουν, ὅμως αὐταὶ ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ καλίστου ἐματαιώθησαν. Ἀποθανῶν δὲ ὁ Θεόφιλος, κατέστησε διὰ διαθήκης ἐπίτροπον τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Γ΄ τὴν εὐσεβῆ αὐτοῦ σύζυγον Θεοδώραν Ἀυγουστῶν τὴν Ἀγίαν (842), ἣτις, συγκαλέσασα σύνοδον ἀνδρῶν ὁμοφρόνων καὶ καθαιρέσασα τὸν εἰκονομάχον πατριάρχην Ἰωάννην τὸν Γραμματικὸν καὶ χειροτονήσασα τὸν Μεθόδιον ἠνέρθωσε τὴν λατρείαν καὶ τὴν τιμὴν τῶν εἰκόνων (ἰδὲ σελ.

35 και 36 του δευτέρου τεύχους) και ητύχησε δια του ζήλου αυτής να καταπαύση δια παντός την όλεθρίαν εκείνην έριν. Ο υιός του Θεοφίλου

Μιχαήλ Γ' (842—867), αναλαβών την κυβέρνησιν 18ετής, κατέστη μισητός δια την άκολασίαν και μοχθηρίαν του. Οθεν αναγορεύσας κάισαρα (862) τον πανούργον Βάρδαν, εις τον κατέλιπε την όλην κυβέρνησιν, έστράπη εις την άχαλίνωτον άκολασίαν των βαναύσων αυτού όρέξεων.

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (867—1037).

§. 35.

Μακεδόνες αυτοκράτορες.

Τò Βυζαντινόν κράτος κατά την περίοδον ταύτην ήτο τò μᾶλλον πολυάνθρωπον και άκμάζον χριστιανικόν βασίλειον, είχε τὰ μεγαλείτερα εισοδήματα, την λαμπροτέραν πρωτεύουσαν και τους έπιτηδειότερους και έπιμελεστέρους κατοίκους, οΐτινες μέχρι τής πτώσεως του βασιλείου ώνομάζοντο άδιαφόρως και Έρωμαίοι και Έλληνες. Η άρχουσα κατά την περίοδον ταύτην ούχι άνευ διακοπής Μακεδονική δυναστεία ιδρύθη υπό του ίσχυροϋ και έμπειροπολέμου στρατηγού Βασιλείου του Μακεδόνας, όστις ευτελής ών την καταγωγήν και άμιρος όλως παιδείας, είχε πολλά φυσικά προτερήματα, δια των όποιων οϋ μόνον την άδελφήν Μιχαήλ του Γ' Ευδοκίαν ένυμφεύθη, αλλά και καΐσαρ υπ' αυτού, δολοφονήσαντος τον Βάρδαν, άνηγορεύθη. Η κατάσταση του κράτους ήτο έν τούτοις θλιβερά, διότι οί Βυζαντινοί είχαν σχεδόν άποβάλει την Σικελίαν έτι από του 846, πολλάί τής Ιταλίας πόλεις κατελήφθησαν ήδη υπό των Άράβων, των Λογγοβάρδων και του αυτοκράτορος Λουδοβίκου του Β', οί Άραβες έπροσπάθησαν να επεκτείνωσι την κυριαρχίαν αυτών μέχρι τής Άδριατικής θαλάσσης και τò 865 στΐφος Νορμανδών, εις τους όποιους έν Κωνσταντινουπόλει απέδωκαν τò έθνικόν γενόμενον ύστερον επώνυμον των Ρώσων, έπολιόρκησε και αυτήν την πρωτεύουσαν του κράτους. Έπι πᾶσι δέ τούτοις ή διάστασις του Βα-

σιλείου πρὸς Μιχαὴλ τὸν Γ' προεκάλεσε συνωμοσίαν, καθ' ἣν οὗτος μὲν ἐγένετο θῦμα, ἐκεῖνος δ' αὐτοκράτωρ.

Βασίλειος ὁ Α' (867—866), καίτοι οὐχὶ ἐνδόξως προαχθεὶς, ἀνεδείχθη εὐεργέτης τοῦ κράτους, ἐπειδὴ ἐξωλόθρευσε τοὺς Παυλικιανούς, οἵτινες ἀπὸ αἵρετικῶν διωκομένων μετεβλήθησαν εἰς ληστρικοὺς τῶν μὲν Ἑλλήνων ἐχθρούς, τῶν δὲ βαρβάρων συμμάχους, κατέστησε τὸ ὄνομα αὐτοῦ σεβαστὸν παρά τε τοῖς Ἀραβί καὶ τοῖς βαρβάροις ἔθνεσι τῆς ἄρκτου, διὰ πλείστης φειδῶς κατώρθωσε νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς χρείας τοῦ κράτους καὶ ἐπιχειρήσας πολλὰς οἰκοδομὰς ἐνεψύχωσε τὴν ἐργατικὴν τάξιν καὶ τὴν τέχνην. Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπειδὴ μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἡ Λατινικὴ γλῶσσα, καίτοι ἤδη παντάπασιν ἄλλοτρία εἰς τοὺς ὅλους ἐξελλημισθέντας ὑπηκόους οὖσα, ἐθεωρεῖτο ὡς ἐπικρατοῦσα τῆς κυβερνήσεως καὶ τὸ ἀτόπημα τοῦτο, πρὸ καιροῦ φανερόν γενόμενον, ἐπήνεγκε τὴν Ἑλληνιστὶ καὶ Λατινιστὶ δημοσίευσιν πασῶν τῶν νεαρῶν, ἦτοι πάντων τῶν μετὰ τὸν κώδικα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκδοθέντων νόμων, πρῶτος ὁ Βασίλειος κατέστησε τὴν πάτριον ἡμῶν γλῶσσαν ἐπικρατοῦσαν, διατάξας τὴν εἰς αὐτὴν σύνταξιν νέας τῶν νόμων συλλογῆς, ἣτις, ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λέοντος συμπληρωθεῖσα καὶ εἰς τεσσαράκοντα βίβλους διαιρεθεῖσα, φέρει τὸ ὄνομα τῶν βασιλικῶν. Ἡ συλλογὴ αὕτη, ἀντικαταστήσασα τὸν Ἰουστινιάνειον κώδικα, ἔσχυε καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ μέχρι τῆς σήμερον παρ' ἡμῖν θεωρεῖται ὡς ἡ κυριωτέρα πηγὴ τοῦ πολιτικοῦ ἡμῶν δικαίου. Τὸν Βασίλειον ἀποθανόντα τὸ 866 διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ

Λέων ὁ Σοφὸς (886—912), ὅστις ἦτο μὲν φειδωλὸς, πρᾶος καὶ πρὸ πάντων λόγιος καὶ φιλόπονος ἀνὴρ, ἐστερεῖτο ὅμως τῶν ἀναγκαίων τότε εἰς τοὺς βασιλεῖς πολεμικῶν προτερημάτων καὶ εἶχε πλείστην πρὸς τὴν ἐρωτικὴν ἀκολασίαν ῥοπὴν. Διὰ οὐχὶ μόνον πᾶσαι αἱ ἐξωτερικαὶ αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις ἐπονείδιστον ἐκδρασιν ἔλαβον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν κλῆρον εἰς ἐπικινδύνους περιέστη ἔριδας. Τοῦτον ἀποθανόντα τὸ 912 διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ

Κωνσταντῖνος Ε' ὁ Πορφυρογέννητος (912—959) ὑπὸ

τὴν ἐπιτροπείαν κατ' ἄρχας μὲν τοῦ θείου τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ μετὰ ἓν ἔτος, ἀποθανόντος τούτου, ὑπὸ τὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ζωῆς. Οὗτος ἦτο μὲν ὡς ὁ πατὴρ φίλος τῶν ἐπιστημῶν καὶ συγγραφεύς, ἀλλ' ἀμελής τῶν τῆς κυβερνήσεως τοῦ κράτους, ἦν ἐσφετερίσθη ὁ πενθερὸς αὐτοῦ Ῥωμαγὸς ὑπὸ τὸν ἐπὶ τοῦ Λέοντος ἐπινοηθέντα τίτλον τοῦ βασιλοπάτορος. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπεδίωξε τὸ καλὸν καὶ πολλάκις ἐπέτυχεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἦτο μικρὸν καὶ ὁ χαρακτήρ ἀσθενής. Ἐπειδὴ δ' ἡ μεγάλη δούκισσα τῆς Ῥωσσίας Ὀλγα διὰ τὴν δαμάση γειτονικὸν ἔθνος ἐπεζήτησε τὴν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς εἰρήνην καὶ ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐβαπτίσθη (955), ὁ Κωνσταντῖνος, συνάψας μετ' αὐτῆς συμμαχίαν, λίαν ὠφέλησε τὸ κράτος καὶ μάλιστα εἰς τὸ ἐμπόριο. Τοῦτον διεδέχθη ὁ νέος αὐτοῦ υἱὸς

Ῥωμανὸς Β' (959—963), ὅστις αὐτὸς μὲν ἐτρέπη περὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἰδίων ἡδονῶν, τὴν δὲ κυβέρνησιν διεζήτησεν ἡ εὐτελοῦς καταταγωγῆς, ἀλλ' ἰσχυρᾶς φύσεως σύζυγος αὐτοῦ Θεοφανῶ καὶ ὁ πανοῦργος αὐλικὸς Ἰωσήφ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου οἱ υἱοὶ τοῦ προμνημονευθέντος στρατηγοῦ Βάρδα, Νικηφόρος καὶ Λέων Φωκάς, τοσοῦτον εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος περιεποίησαν κλέος διὰ τῶν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν κατορθωμάτων των, ὅστε ἡ κυβέρνησις τοῦ Ῥωμανοῦ δύναται νὰ ὀνομασθῆ ἡ ἐνδοξοτέρα ὄλων τῶν ἀπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, διότι ἀνέκτησαν τὴν Κρήτην (961), κατετρόπωσαν τὴν Μεσοποταμίαν καὶ Συρίαν δυναστείαν τῶν Ἀράβων Ἀμαδανιδῶν, ἐκυβέρνησαν τὸ Χαλέπιον Βέρ(ρ)οιαν τῆς Συρίας καὶ ἐπλήρωσαν τὸ θησαυροφυλάκιον διὰ πολλῶν θησαυρῶν. Ἀποθανόντος τοῦ Ῥωμανοῦ (963) ἀνέλαβεν ἡ Θεοφανῶ τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ἀνηλίκων αὐτῆς Βασιλείου τοῦ Β' καὶ Κωνσταντίνου τοῦ ΣΤ'. Ἴνα δ' ἐξασφαλισθῆ αὕτη κατὰ τῶν ἀντιπράξεων τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς συγκλήτου, συνενοήθη μετὰ τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ὅστις τῇ συμπράξει τοῦ ἐπιφανεστάτου τότε στρατηγοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ (963—969) καὶ συνεζεύχθη τὴν χήραν βασιλίδαν. Οὗτος καὶ ὡς βασιλεὺς διετήρησε τὸ ἀπὸ τοῦ πολέμου μέγα ὄνομα, ἐπειδὴ

καὶ ἐν Ἀσία ἀδιαλείπτως σχεδὸν οἱ στρατοὶ αὐτοῦ ἦσαν νικηφόροι κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ ἐν Σικελία τοσαύτην ὑπόληψιν ἀπελάμβανε παρά τοῖς Φατιμίδαις, ὥστε οἱ ἀγέρωχοι ἐκεῖνοι ἠγεμόνες, πρὸς οὓς μέχρι πληρωμῆς φόρου εἶχον ἐξουτελισθῆ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ, ἀπέδωκαν αὐτῷ τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μὲν πλεῖστον τοῦ στρατοῦ ἐξηγέρθη διὰ τὴν κατὰ τοῦ Τσιμισκῆ εἰσηγήσει τοῦ ἀδελφοῦ ἀδικίαν, οἱ δὲ αὐλικοὶ ἔφερον χαλεπῶς τὴν αὐστηρότητα καὶ ἀφέλειάν του, ὁ δὲ κληρὸς παρωξύνθη διὰ τοὺς ὁποίους ἔκαμεν αὐτογνωμόνως εἰς ἐπισκοπὰς διορισμούς καὶ τὴν ἀπόπειραν τοῦ νὰ περιστείλῃ τὰς εἰς τὴν ἐκκλησίαν γινομένης δωρεάς, ὁ δὲ λαὸς ἐπέζητο ὑπὸ τῶν ἀδιαλείπτων ἐκείνων πολέμων, ἡ δὲ Θεοφανῶ ἡ ἀηδίασε τὸν Νικηφόρον καὶ ἠγάπησε τὸν Τσιμισκῆν, ἡ ἐφοβήθη, μήπως οἱ υἱοὶ τῆς παραγκωνισθῶσιν ὑπὲρ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, ταῦτα πάντα προεκάλεσαν συνωμοσίαν, δι' ἧς ὁ μὲν Νικηφόρος ἐδόλοφονήθη, αὐτοκράτωρ δ' ἀνηγορεύθη

Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς (967—976), ὅστις, καίπερ δι' ἀδικίας καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν, ἀνεδείχθη ἄξιος τῆς προτέρας αὐτοῦ ὑπολήψεως καὶ τῆς ἐπιφανοῦς καταγωγῆς του καὶ διετέλεσεν ἀμέτοχος πάσης κενοδοξίας καὶ ὠμότητος καὶ περὶ τὸν πόλεμον συνετὸς καὶ ἐπιτήδειος. Οὗτος, ἅμα ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ, παρέλαβε κοινωνοὺς τῆς βασιλείας τοὺς υἱοὺς τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἠθέλησε νὰ νυμφευθῆ καὶ τὴν γῆραν Θεοφανῶ, ἔπειτα ὅμως τὴν ἀπεμάκρυνε, κατηγορηθεῖσιν ὡς ἔνοχον τοῦ φόνου τῶν δύο προτέρων συζύγων. Ὁ Τσιμισκῆς, καταβαλὼν τοὺς ἀπὸ κοινοῦ ἐμβαλόντας εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος Βουλγάρους καὶ Ῥώσους, τοὺς μὲν πρώτους ἐντελῶς καθυπέταξεν, εἰς δὲ τοὺς δευτέρους ἐπέτρεψε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, συνεπαγόμενοι ἅπασαν τὴν λείαν αὐτῶν, ἧτις ἐπήνεγκε τὴν καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν ληστρικῶν Πετσενέγων φοβεράν αὐτῶν ἦτταν. Τοῦτον δὲ ἐκστρατεύσαντα εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἵνα δρέψῃ νέας δάφνας, καὶ ἀραιορῶσαντα ἀπὸ τῶν Φατιμιδῶν καὶ Ἀμαδανιδῶν τὸ πλεῖστον τῆς Συρίας καὶ μελετήσαντα νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἀρ-

μενίας ἐπρόλαβεν ὁ θάνατος ἐν τῷ μέσῳ τῶν κατορθωμάτων του. Διεδέχθη δ' αὐτὸν εἰς τὴν κυβέρνησιν ὁ ἕτερος τῶν δύο συναρχόντων

Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος (976—1025) ἐπὶ τε τῷ ἰδίῳ καὶ τῷ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ὀνόματι, ὅστις, ἀναδειχθεὶς ἐνάμιλλος ἐκατέρων τῶν ἐνδόξων προκατόχων αὐτοῦ, κατ' ἀρχὰς μὲν κατέβαλε δύο ἐν Ἀσία στασιάζοντας στρατηγούς, ἔπειτα ἐπεχείρησε πόλεμον πρὸς τοὺς ἐπαναστάντας Βουλγάρους, καθ' ὃν ἐκδικούμενος τὴν ὀμότητα αὐτῶν, λέγεται πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἐτύφλωσέ ποτε πενκαίδεκα χιλιάδας αἰχμαλώτων) καὶ ἐχειρώσεν ὀλοσχερῶς τὴν χώραν αὐτῶν. Συγχρόνως ὁ Βασίλειος, προσκτήσας τὴν ὄρεινὴν Καυκάσειον τῆς Ἰβηρίας χώραν, κατηνάγκαζεν εἰς φόρον τοὺς Μωαμεθανοὺς Ἑμίρας τῆς Συρίας, ὑπεχρέου τοὺς Κροάτας καὶ Σέρβους ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν του καὶ κατελάμβανεν ἅπασαν τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης· ἀλλ' ἐκ τούτων περιέστη πρὸς τοὺς Οὐγγυροὺς εἰς νέας καὶ πολλάκις δυσσάρεστους σχέσεις, διεφώνησε πρὸς τοὺς συμμάχους Ἑνετοὺς καὶ ἠναγκάζετο νὰ προστατεύῃ κατὰ τῶν Πετσενέγων καὶ ἄλλων βαρβάρων τὴν Βουλγαρίαν, τὴν πρότερον οἰκοθεν σωζομένην. Πῦξησαν μὲν ἐκ τούτων οἱ φόροι, ἀλλ' αὐξήσαν καὶ αἱ δημόσιαι εἰσπράξεις καὶ πλείστην ἔλαβεν ἐπίδοσιν ἢ ἐμπορία. Τὸν Βασίλειον διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ ΣΤ'. Τοῦτον δὲ, ὅστις ἐπέζησε τρία ἔτη καὶ ἐδείχθη, ὡς πάντοτε ἀδρανῆς, διεδέχθη ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Ζωῆ γαμβρὸς

Ῥωμανὸς Ἀργυρὸς (1028—1034), ἀνὴρ λόγιος, ὅστις φαντασθεὶς ὅτι εἶνε καὶ στρατηγὸς δόκιμος ἠττήθη (1030) ὑπὸ τινος ἡγεμόνος τῆς δυναστείας τῶν Κελαυιδῶν. Τοῦτον δ' ἀποθανόντα ἢ φονευθέντα ὑπὸ τῆς Ζωῆς διεδέχθη ὁ μετὰ ταῦτα σύζυγος αὐτῆς

Μιχαὴλ Δ' ὁ Παφλαγόσιος (1034—1041), ἐπὶ τοῦ ὀπίου, ἀσθενοῦς τό τε σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα, ἡ μὲν κυβέρνησις διεξήγετο ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου, οἱ δὲ Ῥῶσσοι εἰς τοσοῦτον στενὴν σχέσιν περιῆλθον πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς, ὥστε τὰ σημαντικώτατα αὐτῶν πολιτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικά

ἀξιώματα κατείχοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Μιχαὴλ τὸν Δ΄, ἀποθέσαντα τὴν ἀρχὴν καὶ λαβόντα τὸ μοναχικὸν σχῆμα, διεδέχθη ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ

Μιχαὴλ Ε΄ ὁ Καλαφάτης, υἱοθετηθεὶς ὑπὸ τῆς Ζωῆς. Οὗτος, ἀνάξιος ἐντελῶς τοῦ ὑπερτάτου ἀξιώματος, καθηρέθη ὑπὸ τῆς Ζωῆς (1042), ἥτις ἐσφραγίσθη ἤδη καὶ τὴν κυβερνήσιν μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς Θεοδώρας· ὅμως μὴ δυνάμεναι αὐταὶ νὰ πηδαλιουχῆσιν τὸ κράτος, περιστοιχούμενον ὑπὸ βαρβάρων ἔθνων, προσεχείρισαν αὐτοκράτορα τὸν συγγενῆ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου

Κωνσταντῖνον Ζ΄ τὸν Μορομάχον, ὅστις συζευχθεὶς καὶ τὴν γραίαν ἤδη Ζωὴν, οὐ μόνον στάσεις πολλὰς κατέβαλεν, ἀλλὰ καὶ νέαν καὶ μεγάλην τῶν Ῥώσων ἐπιδρομὴν ἀπέκρουσε καὶ τοὺς Πετсенέγους, οἵτινες ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐδῆρουν τὴν Θράκην, κατηνάγκασε νὰ εἰρηνεύσωσιν. Ἀποθανόντων δὲ τὸ αὐτὸ ἔτος (1054) τοῦ τε Κωνσταντίνου καὶ τῆς Ζωῆς, ἤρξεν ἐπὶ δύο ἔτη μόνη

ἡ Θεοδώρα συνετῶς καὶ ἐπιτηδεύειν. Θανούσης δὲ καὶ ταύτης (1056), ἀνηγορευθῆ Μιχαὴλ ΣΤ΄ ὁ Στρατιωτικὸς, ἀνὴρ γέρον καὶ ἀνίκανος, τὸν ὁποῖον τὸ ἐπόμενον ἔτος κατέβαλεν ὁ στρατηγὸς Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1037—1261).

§ 33.

Κομνηνοὶ, Δούκαι καὶ Φράγκοι αὐτοκράτορες.

Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ὑπὸ τοὺς Κομνηνοὺς καὶ Δούκας (1059—1185) ἀπετέλει τὸ προπύργιον τοῦ Χριστιανισμοῦ πρῶτον μὲν κατὰ τῶν Ἀράβων, εἶτα δὲ κατὰ τῶν Σελδσούκων. Ἀναγορευθεὶς δ' αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ὁ ἐκ μιᾶς τῶν περιφανεστέρων οἰκογενειῶν

Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνός (1057—1059) κατὰ πρῶτον λόγον ἐπεχείρησε νὰ διορθώσῃ τὴν ἐλλειπὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ἐπιστήμην κατέβαλε πολλὰς προσπαθείας οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ κληρονόμος

τοῦ θρόνου. Ἐπι δὲ καὶ οἱ πατρίρχαι Κωνσταντῖνος Λαϊκού-
δης καὶ Ἰωάννης Εἰσαλίτης, καὶ ὁ πρόεδρος τῆς συγκλήτου Μι-
χαὴλ ὁ Ψελλὸς διακρίνοντο διὰ τὴν παιδείαν των. Ὁ Ἰσαά-
κιος μετὰ τοῦ γενναίου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου, ὅστις μετ'
ἀιαμάτου ζήλου ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς τῶν δυτικῶν συγκόρων ἀ-
σφαλείας, ἐξέλεξε, ζῶν ἔτι, διάδοχόν του (1059) οὐχὶ ἐκ τοῦ
οἴκου του, ἀλλὰ Κωνσταντῖνον τὸν Δούκαν, ὃν ἐθεώρει ὡς τὸν
μόνον ἱκανὸν νὰ φέρῃ τὴν πορφόραν, αὐτὸς δ' ἀπεσύρθη εἰς
μοναστήριον.

Κωνσταντῖνος Η΄ ὁ Δούκας (1059—1067), ἀναβὰς εἰς
τὸν θρόνον, ἐξηκολούθησε τὰ βήματα τοῦ προκατόχου του καὶ
διώρισε πρὸ τοῦ θανάτου του διαδόχους τοὺς τρεῖς αὐτοῦ νέους
ἔτι υἱοὺς ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τῆς περιωνύμου ἐπὶ πολυμα-
θείᾳ συζύγου του Εὐδοκίας ἐπὶ τῷ ὄρφι νὰ μένη ἐν τῇ χηρείᾳ.
ἀλλ' αὕτη μετὰ ἑπτὰ μόλις μῆνας, παραβῆσα ὃν ἔδωκεν ὄρκον
περὶ τούτου, ὑπανδρεύθη τὸν στρατηγὸν Ῥωμανὸν Διογένην,
ὅστις ἀμέσως (1068) κατέλαβε καὶ τὴν ἀρχήν. Οὗτος μετ' οὐ
πολὺ ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Σελδσοῦκων, οἵτινες πολεμοῦν-
τες μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης πρὸς τοὺς Ἀραβας μόνον, ἀπέ-
φειγον νὰ προσβάλλωσι τοὺς Βυζαντινοὺς. Εὐδοκίμησε μὲν εἰς
δύο κατ' αὐτῶν ἐκστρατείας, ὅμως εἰς τρίτην οὐ μόνον ἠττήθη
ὀλοσχερῶς (1071), ἀλλὰ καὶ αἰχμάλωτος συνελήφθη. αὐτὸς
Γνωστοῦ γενομένου τούτου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ μὲν Ῥω-
μανὸς ἀνεκρήρυχθη ἔκπτωτος, αὐτοκράτωρ δ' ἀνηγορεύθη ὁ
πρεσβύτερος τῶν υἱῶν Κωνσταντῖνου τοῦ Η΄ Μιχαὴλ Ζ΄, ὁ
Παραπινάκης, τὸν ὅποσον ὁ μεγαλοψύχως ἐκ τῆς αἰχμαλω-
σίας ἀπαλλαγεῖς ὑπὸ τῶν Σελδσοῦκων Ῥωμανὸς ἐπεχείρησε
νὰ διώξῃ, ἀλλ' ἀτυχήσας πάλιν καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων ὀπαδῶν
αὐτοῦ παραδοθεὶς εἰς τοὺς ἐχθροὺς του, περιυβρίσθη, ἐτυ-
φλώθη, ἔπαθε τὰ πάνδεινα καὶ ἀπέθανεν ἐλεεινῶς (1071).

Μιχαὴλ Ζ΄ κατεγίνετο εἰς στίχους, τὸ δὲ κράτος, πιε-
ζόμενον ὑπὸ τῶν Παραδουναβίων βερβάρων, τῶν Σελδσοῦκω-
καὶ τῶν Νορμανδῶν, ὡμοιάζε μὲ πανταχόθεν ἀποκεκλεισμέν-
νην πόλιν. Ἀπομακρυνθέντος δὲ (1071, τοῦ συνετοῦ θεοῦ τοῦ
βασιλέως Ἰωάννου Δούκα, ὅστις καθίστα τὴν κατάστασιν τῶν

πραγμάτων ὅπως ἄνεκτὴν, τὸ κακὸν ἐκορυφώθη. Ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ, ἀπειλούμενος ὑπὸ τῶν στασιασάντων στρατηγῶν, Νικηφόρου Βρυενίου ἐν Εὐρώπῃ καὶ Νικηφόρου Βοτανιάτου, ἠθύμισε καὶ ἀποθέσας τὴν ἀρχὴν ἔλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα (1078). Τοῦτον διεδέχθη

Νικηφόρος ὁ Βοτανιάτης, ὅστις οὐδ' αὐτὸς διετήρησε πολὺ τὴν ἀρχὴν, διότι, ἐνῶ ὁ Ῥοβέρτος Γυϊσκάρδος ἀπεβιβάζετο εἰς τὴν Ἰλλυρικὴν παραλίαν καὶ οἱ Σελδσοῦκοι προήλκονον νικηφόροι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐκρήγνυται νέα ἐμφύλιος στάσις μεταξὺ τῶν στρατηγῶν Ἀλεξίου καὶ Μελισσηνοῦ, οἵτινες ὁ μὲν ἐκ τῆς Θράκης, ὁ δὲ ἐκ τῆς Ἀσιανῆς παραλίας τοῦ Βοσπόρου ἐπέρχονται κατὰ τῆς πρωτεύουσας. Ἐπὶ τούτοις ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ

ὁ Ἀλέξιος (1081), ὅστις ἐπέτρεψε τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα εἰς τὸν Μελισσηνόν, ὁ δὲ Βοτανιάτης ἐτελείωσε τὸν βίον εἰς μοναστήριον.

§ 36.

Σχίσμα τῶν δύο Ἐκκλησιῶν Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς.

Ἄγρια τοῦ σχίσματος τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς, ἦσαν τοῦτο μὲν ἢ ἐν ἑκατέραις τῶν Ἐκκλησιῶν διάφορος ἀνάπτυξις τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, τοῦτο δὲ τὸ διάφορον ἐπικρατοῦν ἐν αὐταῖς ἔθνικόν πνεῦμα, τὸ δεσποτικὸν Ῥωμαϊκὸν πνεῦμα ἐν ἐκείνῃ, τὸ εὐεπίφορον εἰς θεωρητικὰς ἐρεῦνας Ἑλληνικὸν ἐν ταύτῃ. Ἀφορμὴ δὲ τις ἀπῆρτειτο, ὅπως τὸ λανθάνον σχίσμα ἐκδηλώθη καὶ πραγματωθῆ. τοιαύτην δ' ἔδωκεν ἢ τῆς Παπικῆς ἐξουσίας ἐπέμβασις εἰς τὰ τῆς Βουλγαρίας, δεχθεῖσας τὸν Χριστιανισμόν. Ἐνῶ δηλονότι δύο Ἕλληνες μοναχοὶ ἀδελφοί, Μεθόδιος καὶ Κύριλλος, ἀποσταλέντες ἐκ Κωνσταντινουπόλεως (845), μετὰ κόπων πολλῶν καὶ κινδύνων ἐδίδαξαν τοὺς βαρβάρους Βουλγάρους, καθὼς καὶ τοὺς Σλάβους καὶ Μορανοὺς πρότερον, οὐ μόνον τοῖς τύποις, ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὁ Πάπας ἔπεμψεν ἀποστόλους, ἵν' ἀποσπάσωσιν ἐκ τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς νεοφωτιστοὺς καὶ τοὺς

υποτάξωσιν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἡ πράξις δ' αὐτῆ τοῦ Πάπα Νικολάου Α', γενομένη ἀτορμή ἐρίδων μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, καὶ τὸ σχίσμα, ὡς μὴ ὄφειλε, μεταξύ τούτων ἐπήνεγκεν. Ὅτε δ' ὁ διάδοχος τοῦ Μεθοδίου πατριάρχης Ἰγνατίος ἠθέλησε νὰ περιστείλῃ τὴν ἀσέβειαν Μιχαὴλ τοῦ Γ' καὶ νὰ τιμωρήσῃ τὸν σύμβουλον αὐτοῦ καὶ καίσαρα Βάρδαν, οὗτοι, ἀποχειροτονήσαντες αὐτὸν καὶ προχειρίσαντες πατριάρχην τὸν πολυμαθέστατον καὶ κριτικώτατον Φώτιον (859), ἐζήτησαν νὰ κυρώσωσι τὰ γενόμενα διὰ συνόδου, ἀλλ' ἀπήντησαν πολλὰς τὰς δυσχερείας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Θέλων δ' ὁ Φώτιος καὶ ὁ Βάρδας νὰ ἐπιτύχωσιν ἐν Οἰκουμενικῇ συνόδῳ, ὅ,τι ἐν τῇ προηγουμένῃ δὲν κατώρθωσαν, πέμφαντες πρεσβείαν ἐπίσημον πρὸς τὸν Πάπαν Νικόλαον Α', ἐάλεσαν αὐτὸν εἰς Οἰκουμενικὴν σύνοδον καὶ οὐ μόνον τὴν ἐλπίδα ἀποδόσεως τῶν ἐν Σικελίᾳ, Λευκανίᾳ, καὶ Καλαβρίᾳ δημευθέντων Παπικῶν κτημάτων ὑπέδειξαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πρεσβείαν ἐν τῇ συνόδῳ ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους αὐτοῦ. Ἐκ τούτου οἱ δύο τοῦ Πάπα ἀπεσταλμένοι ἐπεψήφισαν ἐν τῇ συνόδῳ (861) τὴν καταδίκην τοῦ Ἰγνατίου καὶ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ Φωτίου. Μετὰ ταῦτα ὁ Πάπας, ἰδὼν ὅτι δὲν ἠδύνατο οὐδὲ διὰ τοῦ Φωτίου νὰ τύχῃ τῶν σκοπῶν του, συγκροτεῖ (863) σύνοδον ἐν Ῥώμῃ, ἐν ἣ ἀνακαλεῖ τὰ γενόμενα καὶ οὐ μόνον ἐκπτωτον κηρύττει τὸν Φώτιον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπειθείᾳ τὸν ἀπειλεῖ μὲ τὸν ἀφορισμόν. Ἐκ τούτου προῆλθε πικρὰ μεταξύ τοῦ Πάπα καὶ τῆς Βυζαντινῆς κυβερνήσεως ἀλληλογραφία, ἣτις κατήντησεν εἰς φανεράν ῥῆξιν. Ὁ Φώτιος, ἀποδίδων εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης τὰ ἴσα, ἀφώρισεν αὐτὸν (866) καὶ κατέδειξε θαρράλέως τὰς δογματικὰς καὶ ἄλλας καινοτομίας, εἰς ἃς παρεξέστράπη ἡ δυτικὴ ἐκκλησία. Τὸ δὲ 998 ὁ πατριάρχης Σέργιος ἐβεβαίωσε συνοδικῶς τὰ παρὰ Φωτίου πραχθέντα καὶ ἐξήλειψεν ἀπὸ τὰ δίπτυχα τὸ ὄνομα τοῦ Πάπα, ὡς δεξαμένου τὴν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος προσθήκην. Μετὰ τοῦτον δὲ (1054) ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Κυρουλάριος ἀφώρισεν πάλιν συνοδικῶς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν διὰ τὰς

διαφοράς της και μάλιστα διὰ τὴν εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως προσθήκην καὶ τὴν εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν χρῆσιν τῶν ἄζύμων.

§ 37.

Ἐπάνοδος τῶν Κομνηνῶν.

Ἐπανελθόντος τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν εἰς τὸν θρόνον, τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχεν ἤδη ἀπολέσει τὸ πλεῖστον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (ἐξ οὗ, κυριευθέντος ὑπὸ τῶν Σελδσοῦκων, ἐσχηματίσθη τὸ σουλτανάτον Ῥοῦμ ἢ τοῦ Ἰκονίου) καὶ πᾶσαν τὴν κάτω Ἰταλίαν, κυριευθεῖσαν ὑπὸ τῶν Νορμαδῶν. Τρεῖς δ' ἔξοχοι κατὰ τὴν προσωπικὴν αὐτῶν ἀνδρίαν αὐτοκράτορες, Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνός (1081—1117), ὁ υἱὸς αὐτοῦ Καλοϊωάννης καὶ ὁ ἔγγονος Μανουὴλ ὁ Α', βασιλεύσαντες ὁμοῦ 100 σχεδὸν ἔτη (1081—1180) κατὰ τοὺς χρόνους τῶν δύο πρώτων σταυροφοριῶν, οὐ μόνον ἐπιτυχῶς ἀντέστησαν εἰς τὰς ἐσωτερικὰς συνωμοσίας καὶ κατέπαυσαν τὰς διαιρέσεις, ἀλλὰ καὶ τὸ κράτος ὑπερασπίσθησαν κατὰ τῶν πανταχῶθεν πολεμούντων αὐτὸ ἐχθρῶν, τῶν Σελδσοῦκων τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Ἰκονίου πρὸς Α, τῶν Νορμαδῶν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, καὶ τῶν ἀγρίων Πετсенέγων καὶ Κουμάνων πρὸς Β', εἰς τοὺτους δὲ πάντας προσετέθησαν καὶ οἱ σταυροφόροι, οἵτινες πάντοτε ἐδείχθησαν δυσμενεῖς κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς μὲν τὴν στερεὰν ἡκμαζε ἡ γεωργία, ἡ μεταξοτροφία, ἡ πορφυροβαφία καὶ ποικίλαι ἄλλαι βιομηχανίαι, εἰς δὲ τὰς νήσους καὶ πολλὰς παραλίας χώρας ἡ ναυτιλία καὶ τὸ ἐμπόριον. Ὅλον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τοῦ ὁποῦ προτεύουσα ἦτο ἡ Κωνσταντινούπολις, διηρέετο εἰς 8 θέματα, 1) τῆς Πελοποννήσου, τῆς ὁποίας προτεύουσα ἦτο ἡ Κόρινθος καὶ ἐπισημότεραι πόλεις αἱ Πάτραι, τὸ Ἄργος, ἡ Σικυὼν καὶ ἡ Λακεδαίμων, 2) τῆς κυρίας Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὴν Ἀττικὴν, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα, τὴν Δοκρίδα, τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὰς νήσους Εὐβοίαν καὶ Αἴγινα, 3) τῆς Νικοπόλεως ἢ παλαιᾶς Ἡπείρου, τοῦ ὁποῦ προτεύουσαι ἦσαν ἡ Δωδώνη καὶ ἡ Νικόπολις, 4)

τοῦ Δυρράχιου ἢ τῆς νέας Ἡπείρου, 5) τῆς Μακεδονίας, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε καὶ τὴν Θεσσαλίαν μετὰ τῶν νήσων Σκιαθοῦ, Σιοπέλου καὶ Πεπαρήθου, 6) τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὰς Κυκλάδας καὶ Σποράδας μετὰ τῆς Σκύρου, Χίου, Δήμνου καὶ πασῶν τῶν μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Μικρᾶς Ἀσίας νήσων καὶ τὰ βόρεια παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, 7) τῆς Σάμου, εἰς ἃ ἀνήκον καὶ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ 8) τῆς Κεφαλληνίας, εἰς ἃ ἀνήκον καὶ ἅπασαι αἱ ἄλλαι νῆσοι τοῦ Ἰονίου πελάγους· ἀλλὰ καὶ αἱ νῆσοι Κύπρος καὶ Κρήτη, ἱκανὸν χρόνον οὔσαι ὑπὸ τοὺς Ἀραβίας, ἀνεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις Ἑλληνικαί, κείμεναι εἰς τὰ Εὐρωπαϊκά, Ἀσιανὰ καὶ τὰ τοῦ Βύξιου Πόντου παράλια, ὑπέκειντο εἰς αὐτούς.

Αἱ ἐπὶ Ἀλεξίου ἀρχίσασαι Σταυροφορίαι ἀπέβησαν ἐπιζήμιοι εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, διότι ἠΰξησαν τὸν ἀριθμὸν τῶν ξένων μισθοφόρων καὶ τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐγκαταστημένων ἁλλοδαπῶν, Ἑνετῶν, Πισατῶν, Γενοατῶν, Τούρκων, Ἀράβων καὶ πολλῶν Σταυροφόρων, ἐξ ὧν ἐξηχρειώθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ ὁ ἔθνικὸς χαρακτήρ καὶ διεφθάρη ἡ γλῶσσα, ἡ κυβέρνησις ἀπέβη δυσχερεστέρα καὶ ὁ στρατὸς ἐπὶ τοσοῦτον ἐπικίνδυνος, ὅσον τὸ κράτιστον αὐτοῦ συνέκειτο ἐκ Τούρκων μισθοφόρων. Οὔτε ἐπὶ τοῦ Καλοϊωάννου, οὔτε ἐπὶ Ἐμμανουὴλ τοῦ Α' ἀνεφάνησαν τὰ ἀτοπήματα τῆς νέας ταύτης καταστάσεως, ἀλλ' ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου, ὅτε οἱ ἀξιωματικοί, ὁ σύγκλυς τῆς πρωτευούσης ὄχλος καὶ ὁ στρατὸς κατέστησαν οἱ ἀληθεῖς τοῦ κράτους κύριοι. Τὸν Μανουὴλ ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ ἀνήλικος αὐτοῦ υἱός.

Ἀλέξιος Β', ὅστις ἦτο παῖς καὶ ἡ ἐπιτροπεύουσα αὐτὸν μήτηρ ἀσύνετος. Ἐκ τούτων ὠφελήθει ὁ ἀκολαστότατος, κακουργότατος καὶ μοχθηρότατος, ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία, υἱὸς ἀδελφοῦ τοῦ πατρὸς τοῦ Μανουὴλ

Ἀνδρόνικος Α', εἰσήλασε μετὰ δυνάμεισ ἰσχυρᾶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐσφαξεν ἅπαντας τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ ἀνηγορευθῆν (1183) αὐτοκράτωρ. Οὗτος ἐπολιτεύθη μετὰ φοβερᾶς ἀγριότητος καὶ

διῆγε μετὰ πολλῆς ἀσωτείας, ἀνέδειξεν ὅμως πολλάκις καὶ συνέσιν καὶ ὀξύνοιαν, ἐνίοτε δὲ παραδόξως καὶ πραότητα καὶ δικαιοσύνην. Ἰδίως δὲ ἐμάστισε τὰς ἀνωτέρας τάξεις καὶ ὑπῆρξεν ἀμειλικτος πρὸς τὴν πλεονεξίαν τῶν μεγιστάνων καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν ὑπαλλήλων. Ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἦτο βραχεῖα καὶ οἱ πολέμιοι πολλὰς ἐπ' αὐτοῦ χώρας κατέλαβον· ὁ βασιλεὺς δηλ. τῶν Οὐγγρων Βέλας Γ' κατέλαβεν ἅπασαν τὴν ἀπὸ Νίσσης μέχρι Οὐγγαρίας χώραν, Ἰσαάκιος δὲ τις ἐγγονὸς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μαιουήλ τὴν Κύπρον· οἱ δὲ Νορμανδοὶ τῆς Νεαπόλεως καὶ Σικελίας, συμμαχήσαντες μετὰ τῶν ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἑξωσθέντων Λατίνων, ἐπόρθησαν ἅπασας τὰς παραλίας καὶ προσέλασαν εἰς τὴν ξηρὰν ἐκυρίευσαν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ προέβησαν μέχρι Κωνσταντινουπόλεως.

§. 38.

Αὐτοκράτορες ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων 1185-1204.

Ἰσαάκιος ὁ Β', ὅστις διὰ στάσεως ἀνέλαβε (1185) τὴν βασιλείαν καὶ παρέδωκε τὸν Ἀνδρόνικον εἰς ἐλεεινὸν θάνατον, ἦτο ἄνανδρος, ἀσθενὴς καὶ ἀκόλαστος, ἡ ἀρχὴ ὅμως τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὑπῆρξε λαμπρὰ, διότι τρικυμία κατέστρεψε τὸν Σικελικὸν στόλον καὶ παραδόξως ὁ κατὰ ξηρὰν στρατὸς αὐτῶν ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Ὅμως μετὰ ταῦτα δὲν ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ δυνάστην τῆς Κύπρου, παρέλαβεν ἐπὶ χρήμασι ὅσας ὁ Βέλας εἶχε κατακτήσει χώρας, καὶ προσέκλισε φοβερὰν στάσιν τῶν παρὰ τὸν Αἴμιον Βλαχικῶν καὶ Βουλγαρικῶν φύλων, διὰ τῆς ὁποίας αἱ γῶραι αὐτῶν, αἵτινες εἶχον κατασταθῆ πρότερον εἰρηνικαὶ Βυζαντινὰ ἐπαρχίαι, ἀπετέλεσαν (1186) νέον Βουλγαρικὸν κράτος. Ὁ Ἰσαάκιος, ἀπειλούμενος ὑπὸ τοῦ ἰδρυθέντος τούτου κράτους, ζῶν ἐν μέσῳ μεταναστῶν ἀπολαμβανόντων πολλὰ προνόμια καὶ προϊστάμενος στρατοῦ μισθοφόρων, ὑπὸ τοσούτου κατελήφθη τρόμου, ἀκούσας ἐπερχομένους τοὺς ὑπὸ τὸν Φρεδερίκον Βαρβαρόσσαν σταυροφόρους, ὥστε καὶ μετὰ τοῦ Σαλαδίνου δὲν ἐδίδτασε νὰ συμμαχήσῃ. Ὀλίγον δὲ μετὰ

ταῦτα (1195) καταβαλὼν αὐτὸν ὁ ἴδιος αὐτοῦ ἀδελφὸς Ἀλέξιος Γ' καὶ τυρλώσας καὶ φυλακίσας αὐτὸν, ἐσφραγίσθη τὸ ὑπέρτατον ἄξιωμα, τοῦ ὁποίου αὐτὸς ἦτο ἥττον ἄξιος. Διούτων δὲ τῶν Βουλγάρων τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐν ᾧ ὁ αὐτοκράτωρ τὸ κατέθλιβε, συλαγωγῶν τὰ κειμήλια καὶ αὐτῶν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν βασιλικῶν τάφων, πολλαὶ πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐκοῦσαι ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς Σελδσοῦκος. Πρὸς τούτοις, ἐπειδὴ ὁ Μιχαὴλ τοὺς μὲν Πισάτας, περιποιεῖτο τοὺς δ' Ἐνετοὺς παρὰ τὰς συνθήκας ἐφορολόγει, ἐπὶ τοσοῦτον ἐκίνησε τὴν ὀργὴν αὐτῶν καὶ μάλιστα τοῦ δόγου αὐτῶν Ἐρρίκου Δανδόλου, ὥστε οὗτος, ὠφεληθεὶς ἀπὸ τὴν αἰτηθεῖσαν ἐπικουρίαν ὑπὸ Ἀλεξίου Δ', υἱοῦ τοῦ τυρλωθέντος Ἰσαακίου, καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῶν Σταυροφόρων τοῦ νὰ μετακομισθῶσι διὰ πλοίων εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀτεφάσισε τὴν κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

§. 39.

Λατινικὴ αὐτοκρατορία.

Ἀπὸ τοῦ 1080 ὁ ἡγεμὼν τῆς κάτω Ἰταλίας Φραγκίσκος Γυϊσκάρδος ἀπεβιβάσθη μετὰ ἰσχυροῦ στρατοῦ (30000) εἰς τὴν ἠπειρον, ἀλλ' ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἀπέτυχε καὶ οἱ μετὰ τοῦ υἱοῦ του Βοσμούνδου μείναντες ἐδιώχθησαν ὑπὸ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα (1146) Ῥοβέρτος ὁ Β', βασιλεὺς τῆς Σικελίας, ἐκυρίευσεν τὴν Κέρκυραν, ἀλλ' ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τῶν γενναίων κατοίκων τῆς Μονεμβασίας καὶ ἐλθὼν εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Πελοποννήσου ἐλεηλάτησεν πολλὰ τούτων, καθὼς καὶ τῆς στερεᾶς, ἐγύμνωσε τὴν Κόρινθον καὶ τὰς Θήβας, ἀφ' ὧν ἔλαβε μεγάλους θησαυροὺς, καὶ ἀνεχώρησεν. Ἀλλὰ πολὺ ὀλεθριώτερον ὑπῆρξε τὸ ἐπιχειρήμα τῶν Ἐνετῶν, ἔθνος ἰσχυροτάτου ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τὸ ναυτικὸν αὐτοῦ. Οὗτοι, ἐπιθυμοῦντες νὰ κάμωσι κατακτήσεις εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐζήτουν εὐκαιρίαν, τὴν ὁποίαν παρέσχεν αὐτοῖς ἡ τετάρτη Σταυροφορία.

Ὁ δόγης αὐτῶν Ἐρρίκος Δανδόλος ἀνέλαβε τὴν διαπεραίωσιν 35500 Σταυροφόρων καὶ 4500 ἵππων ἐπὶ πληρωμῇ 85

χιλι. μαρκῶν καὶ παρεδέχθη νὰ πληρωθῆ ἑλλείπον ποσὸν ἐκ τῆς δι' ἐπιδρομῶν λείας· ἀπήτησεν ὅμως ἀντὶ τῆς χάριτος ταύτης νὰ τὸν βοηθήσωσιν οἱ Σταυροφόροι νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἀποστάσαν ἀπὸ τῆς Ἑνετίας Ζάραν καὶ ταχθεῖσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῶν Οὐγγρων, ὅπερ καὶ ἐγένετο τὸ 1202. Μετὰ τοῦτο ὁ Δάνδαλος ὑπέβαλεν εἰς τοὺς Σταυροφόρους τὰς προτάσεις τοῦ ἄπειρα ὑπισχνουμένου εἰς ἀνταμοιβὴν χρήματα Ἀλεξίου τοῦ Δ', αἵτινες καὶ ἐγένοντο δεκταί. Μετὰ βραχεῖαν δὲ πολιορκίαν ἐκυριεύθη (1203) ἡ Κωνσταντινούπολις, ὁ δὲ ἄθλιος αὐτοκράτωρ, συμπαραλαβὼν τὸν θησαυρὸν καὶ τὰ κειμήλια ἔφυγε μόνος ἀπὸ τῆς πρωτεύουσας καὶ ἀνέβη τὸν θρόνον ὁ τυφλὸς Ἰσαάκιος.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Σταυροφόροι εἶχον περιορισμένον τὸν Ἀλέξιον διὰ νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ πατὴρ, ὅσα αὐτὸς συνέθετο μετ' αὐτῶν (νὰ ὑποταχθῆ δηλ. τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἰς τὸν Πάπαν, νὰ πληρωθῶσιν ἀνὰ 100000 μαρκῶν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ Φράγκους, νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς Σταυροφόρους τὰ πρὸς ζῶαρκειαν ἀναγκαῖα ἐπὶ ἓν ὄλον ἔτος, νὰ προστεθῆ εἰς αὐτοὺς δύναμις μυρίων ἀνδρῶν ἐπίσης ἐπὶ ἓν ὄλον ἔτος, καὶ νὰ συντηρῶνται ἐν Παλαιστίνῃ δαπάνη τῶν Βυζαντινῶν πεντακόσιοι ἵππεις), ὁ Ἰσαάκιος ἠναγκάσθη νὰ συναινέσῃ, ἀλλ' ἡ θέσις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἦτο χείρων τῆς πρότερον, δηλ. τῆς ἐν τῇ φυλακῇ· διότι οὔτε τὰς ὑπερόγκους ὑποχρεώσεις ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ, οὔτε τοὺς Λατίνους ν' ἀπολύσῃ, ἀπειλούμενος ὑπὸ τῶν ἐναντίων του. Καθυπέταξε μὲν ὁ Ἀλέξιος δι' αὐτῶν τὸν μετὰ τῶν περὶ τὸν Ἰστρον Βαρβάρων ἐμβαλόντα εἰς τὸ κράτος καὶ μέχρις Ἀδριανουπόλεως προσέλασαντα θεῖόν του, ἀλλὰ μακρὰ εἰρήνη μετὰξὺ Βυζαντινῶν καὶ Λατίνων δεν ἠδύνατο νὰ ἐπικρατήσῃ· διότι ἐκεῖνοι μὲν ἔσωζον τὸ θρησκευτικὸν αὐτῶν μῖσος καὶ ἠγανάκτουν πιεζόμενοι καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ πραγματοποιήσωσι τὰ συμπεφωνημένα, οὗτοι δὲ ὑπέθαλλον τὴν δυσμένειαν ταύτην διὰ τοῦ βιαίου αὐτῶν χαρακτῆρος. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων πυρπολήσεως οἰκιῶν τινων, διαδόθεντος τοῦ πυρὸς, ἀπετεθρῶθη ἐπὶ 8 ἡμέρας μέρη μέρους τῆς πόλεως, οἱ μὲν Βυζαντινοὶ ἐξεμάνησαν κατὰ

πάντων τῶν Λατίνων, οἱ δὲ ἡγεμόνες τοῦ Σταυροφορικοῦ ἐξαίτου, ἀπαιτήσαντες τὰ χρήματα καὶ μὴ λαβόντες αὐτὰ, ἐπανελάβον τὰς ἐχθροπραξίας. Ἐπειδὴ πρὸς τούτοις καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ γηραιοῦ αὐτοκράτορος ἐπήρχετο μετὰ Βουλγάρων καὶ Βλάχων, στασιάσαντος τοῦ πλήθους, ἄκων λαμβάνει τὸ ὑπερτατον ἀξίωμα νέος τις Νικόλαος Κανάβος, ἀπ' ἀγαθῶν γονέων ἔλκων τὸ γένος. Μετ' ὀλίγον ὅμως Ἀλέξιος Ε΄ ὁ Μούρζουφλος, μακρυνὸς συγγενὴς τοῦ τῶν Ἀγγέλων οἴκου, δωροδοκῶσα τὴν βασιλικὴν φρουρὰν, φυλακίζει τὸν Κανάβον, πνίγει τὸν Ἀλέξιον καὶ καταλαμβάνει τὴν ἀρχὴν, ἀποβιώσαντος ἀμέσως τοῦ γέροντος αὐτοκράτορος ἐκ τῆς λύπης καὶ τοῦ φόβου (1204).

Οἱ Ἐνετοὶ καὶ οἱ Σταυροφόροι, ἀποὺ συνεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους πρῶτον μὲν περὶ τῆς διανομῆς τῆς λείας ($\frac{3}{4}$ οἱ πρῶτοι καὶ $\frac{1}{4}$ οἱ δεῦτεροι) καὶ ἔπειτα περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκλογῆς τοῦ αὐτοκράτορος (εἰς ὃν ἀπέδιδον τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ ὅλου Βυζαντινοῦ κράτους, διανεμομένου τοῦ λοιποῦ μεταξύ αὐτῶν) καὶ τῆς καταρτίσεως τῆς Καθολικῆς τοῦ κράτους ἐκκλησίας, αὐτοὶ μὲν μετὰ δύο ἐφόδους εἰσήλασαν εἰς τὴν πόλιν, τῆς ὁποίας μέγα μέρος πάλιν ἀπετέφρωσαν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ διὰ νυκτὸς ἐδραπέτευσε. Τὰ μὲν δεινὰ, ὅσα οἱ Βυζαντινοὶ ὑπέστησαν, εἶνε ἄφατα, ἡ δὲ λεία ἀνυπολόγιστος, διότι ὅσα εἰς τὸ φανερόν προστέθησαν εἰς διανομὴν ἀνέβαινον εἰς 400000 μαρκῶν. Πρὸς τούτοις ἐσυλήθησαν οἱ ναοὶ καὶ πολυάριθμα ἔργα τῆς τέχνης, περὶ ὧν ἰδὲ ἐν §. 34 τοῦ δευτέρου Τεύχους. Οἱ κατακτηταὶ ἐξέλεξαν ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν αὐτοκράτορα τὸν κόμητα τῆς Φλανδρίας Βαλδουίνου καὶ ἱδρυσαν οὕτω τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, ἣτις ὅμως διήρκεσε μόνον 47 ἔτη (1204—1251).

Ὁ Βαλδουίνος ἔλαβε τὴν Θράκην μετὰ τῆς ἀνωτέρας κυριαρχίας τοῦ ὅλου, τῶν δὲ λοιπῶν μερῶν τὰ μὲν οἱ Ἐνετοὶ (τὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, τοῦ Αἰγαίου, τῆς Προποντίδος, τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τὰς νήσους), τὰ δὲ οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Δομβαρδοὶ εὐγενεῖς. Ὁ μαρκίων τοῦ Μομφεράτου Βονιφάτιος ἔλαβε κατόπιν τὴν Μακεδονίαν καὶ μέρος τῆς Ἑλλάδος ἀντὶ τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ παραχωρη-

θεισῶν αὐτῶ κτήσεων, ὑπὸ τὸ ὄνομα βασιλείων τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ ὅποιον ἐξέτεινε καὶ μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Ἀποθανόντος δὲ τούτου, ἰδρύθησαν ἀξιόλογοι ἡγεμονίαι καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ὑπὸ μὲν Γοδοφρέδου τοῦ Οὐτλλεαρδοῦνιου ἐν Κορίνθῳ, ὑπὸ δὲ τοῦ Ὁθωνος Δελαροχίου ἐν Ἀθήναις· πατριάρχης δὲ προεχειρίσθη κατὰ τὰ συμπεφωνημένα ὁ ἐξ ἐπιφανοῦς γένους κληρικὸς Ἐνετὸς Θωμᾶς Μοροζίνης. Τὸ Βυζαντινὸν κράτος διηρέθη οὕτως εἰς πολυαριθμοὺς μεγάλας καὶ μικρὰς ἡγεμονίας, τῶν ὁποίων οἱ δεσπόται ἦσαν ἐνίοτε ἰσχυρότεροι τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἔπραττον τὰ πάνδεινα εἰς τοὺς κατοίκους· ὁ δὲ αὐτοκράτωρ οὐδὲν ἄλλο ἤτο ἢ ἡγεμῶν συμμαχικοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἴδρυσαν ἐνιαχοῦ ἡγεμονίας, Λέων ὁ Σγουρὸς ἐν Κορίνθῳ, ἐν Ἀργεῖ, ἐν Ναυπλίᾳ καὶ ἐν Θήβαις (ἦν ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ διενεμήθησαν (1210) οἱ μνημονευθέντες Γοδοφρέδος καὶ Ὁθων). Μιχαήλ ὁ Κομνηνὸς, συγγενὴς τοῦ καταλυθέντος αὐτοκράτορος, ἐν Ἠπείρῳ, Ἀλέξιος Α', ἕγγονος τοῦ ἐξωλεστάτου Ἀνδρονίκου [Α'] ἐν Τραπεζοῦντι, λαβὼν καὶ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος, Θεόδωρος Λάσκαρις Α', γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ', ὅστις ὀλίγας ὥρας πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ἀντὶ τοῦ δραπετεύσαντος Μουρζούφλου, ἐν Νικαίᾳ.

Ὁ Βαλδουῖνος συλλαβὼν (1204) τὸν Μούρτζουφλον, τὸν παρέδωκε τοῖς Λατίνοις σταυροφόροις, οἵτινες, ἀφοῦ πρότερον ἐτυρλώθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, δικάσαντες δῆθεν καὶ καταδικάσαντες αὐτὸν, τὸν ἐξόρισαν ἀπὸ ὑψιτενῆ κίονα καὶ οὕτω συντρίψας κατὰ τὴν πτώσιν τὴν κεφαλὴν οἰκτρὸν ὑπέστη θάνατον, τὸν δ' Ἀλέξιον Γ', φυγόντα εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, συλλαβὼν ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις τὸν κατέκλεισεν εἰς Μονὴν τινα. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Βαλδουῖνος, ἀντεπεξελθὼν μετὰ μικρᾶς δυνάμεως κατὰ τῶν ἕνεκα τῶν ἀνηλεῶν πιέσεων ἐπαναστάντων καὶ μετὰ τῶν Βουλγάρων συμμαχησάντων Ἑλλήνων τῆς Θράκης συνελήφθη ὑπ' αὐτῶν αἰχμάλωτος καὶ ἐπιταγῇ τοῦ τῶν Βλάχων ἡγεμόνος Ἰωάννου αἱ μὲν χεῖρες αὐτοῦ ἀπὸ τῶν βραχιόνων, οἱ δὲ πόδες ἀπὸ τῶν γονάτων ἀπεκόπησαν, εἶτα δὲ κρεμασθεὶς κατὰ κεφαλῆς ἐπὶ φάραγγος ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας προῦκειτο βορὰ τοῖς ὄρνεσι καὶ

κατέσρεψεν, ὡς εἰκός, τὸν βίον ἐλεεινότατα. Τοῦτον δὲ διεδέχθη ὡς ἐπίτροπος τοῦ κράτους ὁ ἀδελφός του Ἑρρίκος, ὅστις περιποιήθη τοὺς Ἑλληνας, τοὺς ὁποίους ὁ ἔξαρχος τοῦ Πάπα διὰ πάσης βιαιοπραγίας κατηνάγκαζεν εἰς παραδοχὴν τοῦ Καθολικοῦ θρησκευάματος. Ὁ Ἑρρίκος μετὰ μὲν τοῦ Λασκάρως, ὅστις, πανοῦργος ἅμα καὶ ἀνδρεῖος στρατηγὸς ὢν, κατέστησε τὴν ἡγεμονίαν του τὴν κυριωτέραν τοῦ Λατινικοῦ κράτους, συνωμολόγησεν εἰρήνην (1214), πρὸς δὲ τὸν ἐν Ἡπειρῷ Μιχαὴλ, ἄρχοντα καὶ τῆς παρακειμένης Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, ἀδιαλείπτως ἤριζεν. Ὁ Μιχαὴλ, εἰσελάσας εἰς τὴν χώραν τῶν Λατίνων, ἐλεηλάτησεν αὐτὴν δεινῶς καὶ μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του προεχείρισε διάδοχον (1216) τὸν ἑτεροθαλῆ αὐτοῦ ἀδελφὸν Θεόδωρον, ὅστις ἤρχισε τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ στάδιον διὰ κατακτήσεων ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἠλυρία. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἑρρίκου (1216) ἄπαιδος ἐν Θεσσαλονίκῃ εἰς ἐστρατείαν κατὰ τοῦ Θεοδώρου, προεχειρίσθη ὑπὸ τῶν μεγιστάνων διάδοχος ὁ ἐξ ἀδελφῆς γαμβρὸς αὐτοῦ Πέτρος Κουρτεναῖος, ὅστις ἐρχόμενος ἐκ τῆς Δύσεως συναλήφθη ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου καὶ ἀπέθανεν ἐν φυλακῇ ὅμως οἱ βαρῶνοι τοῦ κράτους ἀνηγόρευσαν (1219) τὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν Φίλιππον, καὶ τούτου ἀποποιηθέντος, τὸν νεώτερον Ῥοβέρτον (1221). Ὁ Θεόδωρος, διώξας τὸν υἱὸν τοῦ Βονιφρατίου ἐξ ὅλων τῶν κτημάτων αὐτοῦ, καθυπέταξεν ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην μέχρι τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ ἔλαβε (1222) τὸν τίτλον τοῦ αυτοκράτορος τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ καὶ ἐξ Ἀσίας ἐπετέθη κατὰ τοῦ Λατινικοῦ κράτους Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτσος ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς καὶ διάδοχος (1222) τοῦ Λασκάρως.

Παραιτηθέντος τοῦ σκαιοῦ Ῥοβέρτου καὶ ἀποδημήσαντος εἰς τὴν Δύσιν, ἀνηγορεύθη ὑπὸ τῶν βαρῶνων ὁ 80ετής κόμης Ἰωάννης Βρυέννιος, ὅστις δις ἔσωσε τὴν πρωτεύουσαν, πολιορκηθεῖσαν ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τοῦ ἐν Νικαίᾳ Βυζαντινοῦ αυτοκράτορος καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου Ἀζόν. Ἀποθανόντος δὲ καὶ τοῦ Βρυεννίου (1237), ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ τρίτος τοῦ Κορτεναίου ἀδελφὸς Βαλδουῖνος, ὅστις

ἀπαιτήσας ἐπὶ δύο ἔτη παρὰ τῷ Πάπῃ καὶ τοῖς βασιλεῦσι τῆς Δύσεως χρήματα καὶ στρατὸν ὑπὲρ τοῦ καταρρέοντος Λατινικοῦ κράτους, ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν (1239) διὰ Γερμανίας καὶ Οὐγγαρίας μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἐξαντληθέντων μετ' ὀλίγον τῶν πόρων, ἐγκατέλιπον αὐτὸν σὺ μετ' αὐτοῦ καὶ προσῆλθον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἐναντίου αὐτοῦ Βατάτση, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀφαιρέσει ἀπὸ τῶν Βουλγάρων μέρος τῆς Θράκης καὶ, αἰχμαλωτίσας ἔπειτα τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου, ἠνάγκασε τὸν ἡγεμονεύοντα αὐτῆς οἶκον ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν του. Ὁ Βατάτσης ἐπὶ τέλους, ὅστις ἤξευρεν ὅχι μόνον νὰ κατασκευάσῃ μεγάλην δύναμιν, ἀλλὰ καὶ νὰ μεταχειρίζεται αὐτὴν ἐπιτηδειότατα, κατέστησε τὸ ἐν Νικαίᾳ κράτος τὸ κέντρον τῆς Ἑλληνικῆς φιλοπατρίας καὶ Ὁρθοδοξίας. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ

Θεόδωρος Δάσκαρις Β' (1255) διὰ τῆς ἀθαιρέσεως καὶ ὠμότητος δυσηρέστησε πάντας τοὺς ἐπιφανεστέρους ἀνδρας τοῦ κράτους. Ἀποθανόντα δὲ (1259) τὸν διεδέχθη ὁ ἀνήλικος αὐτοῦ υἱὸς ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, εὐπατρίδου καὶ ἔλκοντος τὸ γένος ἀπὸ οἴκου διασήμευ ἐπι ἐπὶ Κομνηνῶν. Οὗτος, παγιώσας τὴν ἀρχὴν του εἰς τὴν ἀγάπην τῶν ὑπῆκῶν του, καταπολεμήσας τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου καὶ συμμαχήσας μετὰ τῶν Γενοατῶν, ἀντιζήλων τῶν Ἑνετῶν, προσέβαλε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰσῆλθε (1261) πανηγυρικῶς εἰς αὐτὴν, εἰς ἣν μετέθηκε καὶ τὴν ἑδραν καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ.

ΠΕΜΠΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1261—1453)

§. 40.

Παλαιολόγοι αὐτοκράτορες.

Ὁ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀνακτήσας Μιχαὴλ Παλαιολόγος συνήνωσεν ἐκ νέου τὸ διαιρεθὲν βασιλεῖον ἐκτὸς ὀλίγων μερῶν, εἰς τὰ ὅποια διατηροῦντο μικραὶ καὶ ἀνεξάρτητοι ὑπὸ Λατίνων ἑκποτῶν ἰδρυθεῖσαι ἡγεμονίαι, καὶ ἐζήτησε νὰ ζήσῃ ἐν ἀρμονίᾳ μετὰ τῆς Δύσεως διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐκ-

κλισειών, ὅπερ ὅμως δὲν κατώρθωσεν ἕνεκα τῆς ἀντιστάσεως τῶν ἰδίων του ὑπηκόων. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ

Ἀνδρόνικος ὁ Β΄ (1282—1328) ἀποκατέστησε τὴν Ἀνατολικὴν λατρείαν ἐντελῶς, ἀλλ' ὁ ἀπειλῶν τὴν καταστροφὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κίνδυνος ἐπήρχετο ἤδη ὄχι ἐκ τῆς Δύσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ἐνθα παρὰ τὸ ἀδύνατον καὶ πάσχον κράτος ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας τῶν αὐτοκρατόρων, τῶν πολλῶν περὶ τοῦ θρόνου ἐρίδων, τῶν ἀυλικῶν βραδουργιῶν καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ὑψοῦτο ἀκατασχέτως τὸ κράτος τῶν Τούρκων.

Περὶ τὰ μέσα δηλ. τοῦ 13 αἰῶνος οἱ Μογγολικῆς καταγωγῆς Σελδσοῦκοι, βοηθήσαντες τὸν ἀνίσχυρον ἐν Βαγδάτῃ καλίφη, ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἐμίρου, ἀφοῦ ἤδη πρότερον εἶχον κατακτήσει πολλὰς Περσικὰς ἐπαρχίας. Ὁ σουλτάνος αὐτῶν Ἀλῆ Ἀσλᾶν (1063—1072) ἤρπασεν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Γεωργίαν (1071) καὶ ἐνίκησε καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν αὐτοκράτορα Ῥωμαίων παρὰ τὴν Ζάραν. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Σελδσοῦκοι ἐκυραύευσαν ἐπὶ Μαλέα ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς πᾶσαν σχεδὸν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐκτὸς τῶν παραλίων χωρῶν καὶ τῆς ἐν Συρίᾳ Ἀντιοχείας, ἣν οἱ Βυζαντινοὶ κατώρθωσαν νὰ διατηρήσωσιν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαλέα τὸ κράτος τῶν Σελδσοῦκων διηρέθη εἰς πέντε μικρότερα, τὸ Ἰράν, τὸ Κερμάν, τοῦ Ἰκονίου, τοῦ Χαλεπίου καὶ τῆς Δαφνισκοῦ.

Ὅτε ὅμως καὶ οἱ Σελδσοῦκοι ἤρχισαν νὰ παρακμάζωσι, παρέλαβον εἰς ὑπεράσπισιν τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἔλαβον ὡς φύλακες τῶν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς ὄριων χώραν περὶ τὸ ἀρχαῖον Δορύλαιον ὑπὸ τὸν Ἔρτογοροῦλ. Ἐντεῦθεν ἤρπασαν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τὴν πόλιν καὶ τὸ φρούριον Καραχισσάρ, μεθ' ἃ ὁ υἱὸς τοῦ Ἔρτογοροῦλ Ὀσμάν ἔλαβε παρὰ τοῦ Σελδσοῦκου σουλτάνου τὸ ἡγεμονικὸν ἀξίωμα (1289), ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐβασίλευσεν ὡς ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν. Οἱ Τούρκοι ὅμως βαθμὴδὸν ἐπεσκίασαν καὶ συνεχώνευσαν ἐν ἑαυτοῖς πάντας τοὺς ὀμοφύλους των, καθὼς καὶ τὰ κράτη τὰ ἰδρυθέντα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ σουλτανάτου τοῦ Ἰκονίου. Ἄλλοι μικροὶ ἡγε-

μόνες Τούρκοι κατέλαβον τὰ λείψανα τοῦ ἐν Ἀσία Βυζαντινοῦ κράτους, ὅθεν ὁ ἀσθενὴς αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Β΄ μετεκάλει εἰς βοήθειαν στίφη Ἰταλῶν καὶ Ἰσπανῶν μισθοφόρων, Καταλωνίων καλουμένων, ἐκ τῶν ἀποτελοῦντων τὸν πυρῆνα τῶν τυχοδιωκτῶν τούτων. Παρέσχον μὲν οὗτοι συνδρομὴν εἰς τὸν αὐτοκράτορα κατὰ τῶν Τούρκων, ἐδείχθησαν ὅμως ἡ μάστιξ τῶν ὑπερασπισθεῖσων χωρῶν διὸ ἡ ἀνανδρὸς αὐτὴ ἐδολοφόνησε τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Ῥοβέρτον Δεφλόρον. Μετὰ δὲ τοῦτο τινὲς μὲν αὐτῶν διεσκορπίσθησαν, τινὲς δὲ κατέλαβον τὴν Καλλιπόλιν καὶ ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τοῦ Ἑλλησπόντου· ἀλλὰ, διχοιοησάντων τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, ἀπῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνθα νικήσαντες καὶ φονεύσαντες τὸν Φράγκον δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, κατέλαβον ἐπὶ τινα ἔτη τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Βοιωτίαν καὶ κατέστησαν ὁ πρόμος τῆς χώρας.

Ἀνδρόνικον τὸν Β΄, παραιτηθέντα μετὰ πολλὰς στάσεις (1328), διεδέχθη ὁ ἕγγονος αὐτοῦ Ἀνδρόνικος Γ΄ (1328—1341), ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ Τούρκοι ἐκυρίευσαν πᾶσαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐνθα ἐν τῇ Προύσῃ τῆς Βιθυνίας ἵδρυσεν ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ὀσμάν (†1326) Ὀρχάνης τὸν θρόνον αὐτοῦ. Ὁ Ἀνδρόνικος ἀποθνήσκων κατέλιπε τὴν ἐπιτροπιάν τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου εἰς τὸν φίλον του Ἰωάννην Καντακουζηνόν, ὅστις ὅμως, ζητήσας νὰ λάβῃ τὴν πορφύραν, προσέκαλεσεν ἐμφύλιον πόλεμον. Ὁ Καντακουζηνὸς, θέλων νὰ ἔχῃ τὴν βοήθειαν τῶν Τούρκων ἔδωκεν εἰς τὸν Ὀρχάνην τὴν θυγατέρα αὐτοῦ εἰς γάμον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ ἀποσυρθῇ εἰς μοναστήριον. Αἱ τῶν Ἐνετῶν καὶ Γενοατῶν ἐριδὲς δὲν κατεσπάρασσον ὀλίγον τὸ Βυζαντινὸν κράτος· ἀλλὰ καὶ ὁ κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον ἐπισυμβὰς δυνατὸς σεισμὸς πολλὰ τείχῃ παραλίων Θρακικῶν πόλεων κατηδάρισεν. Ἐκ τούτου ὠφελθέντες οἱ Τούρκοι, κατέλαβον πολλὰ τούτων καὶ μάλιστα τὸ ὄχυρον τῆς Καλλιπόλεως (1357).

Τὸν Ὀρχάνην διεδέχθη ὁ υἱὸς του Μουράτης ὁ Α΄, ὅστις κατέκτησε πᾶσαν τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ κατέστησε πρωτεύουσαν αὐτοῦ τὴν Ἀδριανού-

πολιν (1361)· μετὰ ταῦτα δὲ κατέκτησε καὶ τὴν Βουλγαρίαν, ἀλλ' ἐδολοφονήθη (1389) εἰς μάχην κατὰ τῶν Σέρβων, Βουλγάρων, Βλάχων καὶ Οὐγγρων παρὰ τὴν Κόσσοβαν ὑπὸ ἀπονήσκοντος Σέρβου. Οὕτως ἡ Κωνσταντινούπολις πανταχόθεν περιεκλείσθη ὑπὸ Τούρκων. Τὸν Μαυράτην διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαγιαζίτης, ὅστις, εἰ καὶ σκληρὸς καὶ ἄδικος, ἐξηκολούησε τὰ ἔγνη τῶν προγόνων του μετὰ δραστηριότητος, διότι κυρίευσεν πάντα τὰ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ὑπολειπόμενα φρούρια τῆς Θράκης, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰσβαλὼν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἐκυρίευσεν τὸ Ἄργος, οἱ δὲ ἱππεῖς αὐτοῦ προέβησαν μέχρι τῶν νοτιωτάτων ἄκρων τῆς Πελοποννήσου· μετὰ δὲ ταῦτα ἐνίκησε τοὺς κατ' αὐτοῦ ἐκστρατεύσαντας Γάλλους ἱππότητας παρὰ τὴν Νικόπολιν.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης Ε' (1355—1391) καὶ τούτου ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος Μαρουῆλ (—1425) κατέστησαν ἐντελῶς σχεδὸν ὑποτελεῖς τοῦ Σουλτάνου, ὅστις ἐπὶ τέλους πολιορκήσας τὴν πρωτεύουσαν, ἀπήτησεν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς νὰ δεχθῶσιν αὐτοκράτορα τὸν τυφλωθέντα ἀνεψιὸν τοῦ Μαρουῆλ Ἰωάννην (υἱὸν τοῦ Ἀνδρονίκου), ἄρχοντα τότε ἐν Σηλυβρία, καὶ αὐτὸς νὰ λάβῃ εἰς ἀνταμοιβὴν τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν. Μετὰ τούτου συμφωνήσας κρυφίως ὁ Μαρουῆλ, ἀφῆκεν εἰς αὐτὸν τὸν θρόνον καὶ μετέβη εἰς τὴν Δύσιν διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν, ἀλλ' αὐτόθι μόνον ὑποσχέσεις ἐλάβεν. Ὁ Ἰωάννης ὑπεσχέθη εἰς τὸν Βαγιαζίτην ἐτήσιον φόρον, ἤρνήθη ὅμως εἰς αὐτὸν νὰ κενώσῃ καὶ παραχωρήσῃ τὴν πόλιν, μεθ' ἧ ἤρχισε δευτέρα πολιορκία ταύτης. Ἡ προσέγγισις ὅμως τοῦ φοβεροῦ Μογγόλου κατακτητοῦ Ταμερλάνου, ὅστις εἶχε κατακτήσει τὸ Χαλέπιον, τὴν Δαμασκὸν καὶ τὴν Βαγδάτην, νικήσει τοὺς Τούρκους καὶ φονεύσει τὸν υἱὸν τοῦ Βαγιαζίτου, ἠνάγκασε τὸν τελευταῖον νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Ταμερλάνου. Ὅμως ἠττηθεὶς ὁ Βαγιαζίτης παρὰ τὴν Ἀγκυραν, (1404), συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἀπέθανε τὸ ἐπόμενον ἔτος, καθὼς καὶ ὁ κατὰ τῆς Κίνας ἐκστρατεύσας Ταμερλάνος δύο ἔτη μετὰ ταῦτα. Οὕτως ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσώθη πρὸς

καιρόν, αἱ δὲ Τούρκοι ὑπὸ τὸν διάδοχον τοῦ Βαγιαζίτου Μωάμεθ τὸν Α' ἀνέλαβον τὰς δυνάμεις των.

Ὁ Μανουὴλ ἐπανελθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπανελάβε τὸν θρόνον καὶ ἔζη ἐν ἀρμονίᾳ μετὰ τοῦ Μωάμεθ, οὐχ ὅμως καὶ μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Μωάμεθ Μουράτου τοῦ Β' (1421—1451), ὅστις ἐπολιόρκησε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔκαμε κατ' αὐτῆς ἔφοδον, ἥτις ὅμως ἀπεκρούσθη.

Ὁ μόνος ἄνθρωπος, ὅστις ἠδυνήθη νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἀκαταγώνιστον δύναμιν τῶν φοβερῶν τότε καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰσχυροτάτους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας Τούρκων, εἶνε ὁ Ἕλληνας Γεώργιος Καστριώτης εἴτε Σκενδέρβεϋς, υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀλβανίας (Ἰλλυρίας) Ἰωάννου τοῦ Καστριώτου τοῦ φρονευθέντος ὑπὸ τοῦ Μουράτου μετὰ τριῶν αὐτοῦ υἱῶν. Ὁ Μουράτης φεισθεὶς τοῦ τετάρτου αὐτοῦ υἱοῦ (Γεωργίου), ἀνέθρεψεν αὐτὸν εἰς τὴν Μωαμεθανικὴν θρησκείαν καὶ ἔδωκεν αὐτῷ εἰς ἡλικίαν 19 ἐτῶν ἀξιόλογον στρατιωτικὸν ἀξίωμα καὶ τὸ ἐπώνυμον τοῦ Ἰσκανδέρβ Βέγ, σημαίνον Ἀλέξανδρον ἡγεμόνα. Ἄλλ' οὗτος, ὅστις δὲν ἐλησμόνει οὔτε τὴν καταγωγὴν, οὔτε τὴν πατριὸν πίστιν, φυγὼν ἀπὸ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοπέδου, ἐπανελάβε τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν, ἔγινε κύριος τῆς Κροίας, ἥτις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῆς πατριῆς αὐτοῦ κληρονομίας, ἐπεχείρησε μακρὸν καὶ ἐνδοξον ὑπὲρ πατρίδος καὶ πίστεως ἀγῶνα καὶ ἐφημίσθη διὰ τὰ κατορθώματά του πανταχοῦ. Ἀπὸ τοῦ 1443—48 τὰ κατορθώματα αὐτοῦ ἦσαν πολλὰ καὶ τεράστια· διὸ τὸ 1449 ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως κατ' αὐτοῦ ὁ Σουλτάνος μετὰ φοβεροῦ στρατοῦ. Ὁ Σκενδέρβεϋς, ἀσφαλίσας τὴν Κροίαν, προσέβαλε τοὺς Τούρκους εἰς τὸ φρούριον Σβιατογράδον καὶ μετὰ μεγάλην φθορὰν τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐπανελθῶσιν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Τὸ 1450 ἐπανελάβε πάλιν ὁ Μουράτης τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς Κροίας μετὰ πυλυαριθμοτέρου στρατοῦ καὶ πολιορκητικῶν μηχανῶν, ἀλλ' ὁ Σκενδέρβεϋς, χωρὶς νὰ κλεισθῇ ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ἐπιτιθέμενος ἔξωθεν κατὰ τῶν πολιορκούντων Τούρκων, ἐπροξέεινε εἰς αὐτοὺς μεγάλην φθορὰν. Ἐπὶ τέλους ὁ Μουράτης, προτείνας εἰς αὐτὸν νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ἡγεμόνα τῆς χώρας ἐπὶ

πληρωμῇ μικροτάτου φόρου καὶ μὴ εἰσκαουσθεῖς, ἀνεχώρησε καὶ πάλιν ἄπρακτος εἰς Ἀδριανούπολιν.

Ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ τὸ 1425, κατώρθωσεν ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης ΣΤ' νὰ μείνῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου, πληρόνων ἐτήσιον φόρον εἰς τοὺς Τούρκους. Πρὸς τούτοις τὸ μικρὸν ἤδη καταστάν κράτος ὑποδιηρέθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ, διότι, ἐνῶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀλίγας μόνον ἐτι χώρας κατεῖχεν, ὁ ἐπόμενος ἀδελφὸς αὐτοῦ ἔλαβε τὴν μεσημβρινὴν Πελοπόννησον ὑπὸ τὸ ἄνομα δεσπότης τῆς Λακωνίας, καὶ ὁ τρίτος (Ἀνδρόνικος) τὴν βορείαν. Ἡ Ἥπειρος, ἡ Ἀκαρνανία καὶ ἡ Αἰτωλία ἀπετέλουν ἰδίαν δεσποτείαν, αἱ Ἀθῆναι δὲ καὶ ἡ Βοιωτία μετὰ τῆς Θεσσαλίας ἴδιον δουκάτον ὑπὸ τὸν οἶκον τῶν Ἀκκιαῖουολίων, οἵτινες εἶχον διαδεχθῆ τοὺς Καταλωνίους ἀρχηγούς.

Ἰωάννης ὁ ΣΤ' ἐζήτησε νὰ σώσῃ τὸ κράτος διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν καὶ πρὸς τοῦτο ἐγένετο σύνοδος ἐν Φερόβραζα (1438), ἣτις εἶτα μετηνέχθη εἰς τὴν Φλωρεντίαν. Ἡ ἐνωσις ταχέως ἐκηρύχθη, ἀλλὰ καὶ ταχέως οἱ ἐπανελθόντες ἐκ τῆς συνόδου ἐπίσκοποι ἠρνήθησαν αὐτήν, διότι καὶ ἡ περιμενομένη παρὰ τῆς δύσεως βοήθεια δὲν ἐπραγματοποιήθη.

Ἀποθανόντος τοῦ Ἰωάννου ἄπαιδος (1448), ἀνέβη τὸν θρόνον ὁ δεσπότης τῆς Λακωνίας καὶ ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου Κωνσταντῖνος Θ' ὁ Δραγάτης, ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, τοῦ ὁποίου τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν διεφιλονείκησε κατ' ἀρχὰς ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Δημήτριος. Τὸν δὲ σουλτανικὸν θρόνον εἶχε καταλάβει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μουράτου (1451) ὁ υἱὸς του Μωάμεθ ὁ Β', ὅστις εἶχε τὴν σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ καταστήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του. Ματαίως ὁ Κωνσταντῖνος ἐζήτησε βοήθειαν παρὰ τοῦ Πάπα Νικολάου τοῦ Ε', ὑποσχεθεῖς τὴν πλήρη ἐνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ δεχθεὶς πρὸς τοῦτο τὸν καρδινάλιον Ἰσιδώρον ὡς ἔξαρχον αὐτοῦ καὶ ἐπιτετραμμένον ν' ἀφανίσῃ ἅπαντα τὰ ἔγνη τῆς διαφορᾶς αὐτῶν· ὅμως ὁ πλεῖστος κλῆρος καὶ τὸ ἔθνος ἐσκέπτοντο ἄλλως καὶ ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὑποστῶσι πᾶσαν θυσίαν διὰ νὰ ἀποφύγῃσι τὸν ἐκ

τῆς εἰς τὸν Πάπαν ὑποταγῆς κίνδυνον. Ἀλλὰ καὶ οἱ πλούσιοι τοῦ κράτους ἔκρυπτον τοὺς θησαυροὺς των καὶ δὲν παρείχον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὰ μέσα νὰ στρατολογήσῃ πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν Τούρκων.

Ὁ Σουλτάνος, ὅστις ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1452 ἠτομαζέτο πρὸς τὴν πολιορκίαν, ἔκαμιν ἐναρξιν ταύτης τὴν 6 Ἀπριλίου 1453 καὶ μετὰ τέσσαρας ἐβδομάδας ἤτοι τὴν 29 Μαΐου ἔπεσεν ἡ Κωνσταντινούπολις μετ' ἀνδρείαν ἄμυναν τῶν 4973 προμάχων αὐτῆς, βοηθουμένων ὑπὸ τινων Γενοατῶν. Ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ ἔπεσε μαχόμενος ἥρωικῶς, ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ προσηνέχθη εἰς τὸν παρθητῆν.

Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ ἀπὸ Κωνσταντίου τοῦ Μεγάλου μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔλαβε μὲν τροπολογίας, ἀλλὰ διετήρησε κατὰ μέγα μέρος τὴν γραμματικὴν καὶ τὰς λέξεις τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Ἐν γένει ὅμως ἡ παιδεία ἠλαττώθη ἐπαισθητῶς καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους συμφοράς, τὸ ὅποσον ὄχι ὀλίγον συνετέλεσε καὶ εἰς τὴν ὑποδούλωσιν· διότι ἡ ἀληθινὴ παιδεία συνοδεύεται μεθ' ὅλων τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων, δι' ὧν συντηρεῖται ἡ ἐλευθερία, ἡ δ' ἀπαιδευσία ἄγει τὸν ἄνθρωπον εἰς δουλείαν. Δὲν ἔλειψεν ὅμως καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ πρὸς τὰ γράμματα εὐφυΐα καὶ ἐπιμέλεια τοῦ ἔθνους.

ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1453—1821).

§ 41.

Κατάστασις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρχον εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος διάφορα Ἑνετικά δουκᾶτα καὶ φρούρια (τῆς Ἐπτανήσου, τῆς Ναυπλίας, τῆς Μεθώνης, τῆς Κορώνης, τῆς Πύλου, τῆς Μονεμβασίας, τῆς Ναυπάκτου, τῆς Κρήτης, τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Κύπρου), τὰ ὅποια πάντα σχεδὸν ἄλλεπάλληλα ἐκυρίευσαν οἱ Τοῦρκοι. Ὡσαύτως κατέκτησαν καὶ τὰ ἐν Πελοποννήσῳ κράτη τῶν Παλαιολόγων, τοῦ Θωμᾶ δηλ. καὶ Δημητρίου, καὶ μόνον τὸ κράτος τοῦ Σκενδέρβεῦ δὲν εἶχον ἔτι κατωρθώσει νὰ ὑποτάξῃσι. Τὸ 1454 ἐπρότεινεν αὐτῷ ὁ Σουλτάνος εἰρήνην ἐπὶ μετρίῳ φόρῳ, ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος οὗτος ἀνὴρ, ἀποκρούσας τὴν πρότασιν καὶ ὀχυρώσας ἔτι μᾶλλον τὴν Κρούϊαν, δις κατετρόπωσε τὸν ἐπιχειρήσαντα τὴν πολιορκίαν αὐτῆς Τουρκικὸν στρατὸν.

Τὸ ἔτος 1461 ἐπετέθησαν οἱ Τοῦρκοι καὶ κατὰ τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι κράτους τοῦ τελευταίου αὐτόθι τῶν Κομνηνῶν, τὸ ὅποϊον ὑπέταξαν ἄνευ ἀντιστάσεως. Ἀλλὰ καὶ τὰς ὀλίγας ἔτι ἐν Ἑλλάδι ὑπολειπομένας κτήσεις τῶν Ἑνετῶν ἀπεφάσισεν ὁ Μωάμεθ νὰ κυριεύσῃ. Διὸ τὸ ἔτος 1463 ἐκίνησε κατ' αὐτῶν πόλεμον, ὅστις ἔληξε τὸ 1479, παραχωρησάντων τῶν Ἑνετῶν εἰς τὸν σουλτάνον πολλὰς τῶν ἐν Πελοποννήσῳ, Ἀλβανίᾳ καὶ Αἰγαίῳ πελάγει κτήσεων αὐτῶν. Τὸ 1465 ἐπὶ

μῆλλον ἐξασφαλισθεὶς ὁ σουλτάνος, ἐπανέλαβε τὴν κατὰ τοῦ Σκενδέρβεῦ ἐκστρατείαν καὶ πολιορκήσας μετὰ 200000 στρατιωτῶν τὴν Κροΐαν, τὴν ἐκυρίευσαν μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος, συμβάντα τῆν 14 Ἰανουαρίου 1467. Ἡ δ' ἀπόπειρα τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν Ῥόδον ἀπὸ τοὺς Ἰωαννίτας ἰσπότης ἀπέτυχεν.

Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Μωάμεθ Βαγιαζίτου τοῦ Β' (1481—1512) δὲν ἐγένοντο πλέον κατακτήσεις, ὅμως ἐπὶ τοῦ ἐπομένου σουλτάνου Σελίμου τοῦ Β' (1512—1520) κατεκτήθη τὸ πλεῖστον τοῦ Κουρδιστάν καὶ τῆς Μεσοποταμίας, ἡ Συρία καὶ ἡ Αἴγυπτος. Ὑπὸ Σολιμάνου Α' τὸν Μεγαλοπρεπῆ (1520—1566) ἐκυριεύθη ἡ Ῥόδος, ἣν ὑπερασπίσθησαν 600 ἰσπότης καὶ 5000 ἄλλοι στρατιῶται κατὰ 200000 Τούρκων, ὧν οἱ ἡμίσεις ἔπεσον κατὰ τὴν πολιορκίαν. Ἐπὶ τούτου τὸ Τουρκικὸν κράτος ἔσχε τὴν μεγίστην ἔκτασιν, διότι ἐκτεινόμενον πρὸς Β' μέχρι τῆς ἄνω Οὐγγαρίας, κατέστη ὁ τρίτος τῆς Εὐρώπης. Ἐπὶ δὲ τοῦ διαδόχου τοῦ Σολιμάνου Σελίμου τοῦ Β' (1566—1574) συνεκροτήθη καὶ ἡ περὶ Ναυπάκτου μεγάλη ναυμαχία (1571), καθ' ἣν 200 Ἑνετικά καὶ ἄλλα Χριστιανικὰ πλοῖα, ἀγωνισθέντα πρὸς 300 Τουρκικὰ, συνέτριψαν τὴν ναυτικὴν δύναμιν τῶν Τούρκων, ἐξ ὧν ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ περὶ τὰς 3000 ἀνδ. Οἱ πεσόντες ἐνταῦθα ὑπὲρ τῆς Χριστιανωσύνης Ἑλλήνες ἐγένοντο οἱ πρόδρομοι τῶν ἠρώων, οἵτινες μετὰ 250 περίπου ἔτη ἀνέδειξαν τοσοῦτον ἔνδοξον τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα κατὰ θάλασσαν. Τὴν πρὸς τὰ κάτω ῥοπήν τῶν Τούρκων ἀνεγαίτισε πρὸς καιρὸν ὁ ἐπιτήδειος βεζύρης Μωχαμέτ Σόκολις, ὅστις κατέκτησε τὴν Ἰερμένην καὶ τὴν Κύπρον, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, καὶ οὕτως ἀντεστάθμισε τὴν ἐν Ναυπάκτῳ καταστροφὴν τοῦ Τουρκικοῦ στόλου.

Ἐπὶ τῶν ἐπομένων σουλτάνων ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, εἰ καὶ πρὸς καιρὸν αὕτη ἀνεγαίτιζετο ὑπὸ ἐπιτηδείων σουλτάνων ἢ βεζυρῶν καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν Κιουπροῦλη πατρὸς καὶ υἱοῦ (Μωάμεθ καὶ Ἀχμέτ). Ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτων ἐκυριεύθη μετὰ 30ετῆ σχεδὸν πόλεμον ἡ Κρήτη (1669), ἣτις κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν.

Ἡ ἄλωσις τῆς Κρήτης συνεπλήρωσε τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν ὄλων σχεδὸν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ὅμως μετ' ὀλίγον οἱ Ἑνετοὶ κατ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Μωάμεθ Δ' ἔγειναν καὶ αὖθις κύριοι πολλῶν χωρῶν τῆς Πελοποννήσου διὰ τοῦ ἐνδόξου αὐτῶν στρατηγοῦ *Μοροζίνη*, ὅστις διὰ τὰ κατωρθώματά του ὠνομάθη *Πελοποννησιακός*. Οὗτος, βοηθούμενος ὑπὸ Ἑλλήνων, οὔτινες ὅμως ὑπὸ τῶν ξένων τούτων οὐδέποτε ἀντημείβοντο, κατὰ τὰ ἔτη 1685 καὶ 1686 κατέκτησεν ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον ἐκτὸς τῆς Μοναυβασίας. Τὸ 1687 ἐκυρίευσε καὶ τὰς Ἀθήνας, ἔνθα δυστυχῶς βόμβη Ἑνετικὴ, ῥιφθεῖσα ἐκ τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου καὶ πεσοῦσα ἐπὶ τὸν Παρθενῶνα, πυριτοθήκην τότε τῶν Τούρκων, ἐκολόβωσε τὸ σωζόμενον ἕως τότε ἀκέραιον ἀριστοτέλημα τοῦτο. Ἡ πρόοδος αὕτη τῶν Ἑνετῶν δὲν διετηρήθη ἐπὶ πολὺ, ἐπειδὴ κατὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Τούρκων τὸ 1699 εἰρήνην μόνον ἡ Πελοπόννησος ἔμεινεν εἰς αὐτοῦς· ἀλλὰ καὶ ταύτην ἀνέκτησε τὸ 1715 ὁ σουλτάνος Ἀχμέτ Γ'. Οὕτως μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι ὑπέκειντο εἰς τοὺς Τούρκους, οἱ δὲ Ἑνετοὶ κατεῖχον τὰς Ἰονίους νήσους, τὴν Πρέβεζαν, τὴν Βίνιτσαν καὶ τὸ Βουθρωτὸν, ἀλλ' ἀργότερον ἀνέκτησαν καὶ τὰς τρεῖς τελευταίας, οὔτινες περιελήφθησαν εἰς τὸ Τουρκικὸν κράτος.

§ 42.

Τύχη τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἡ ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν τύχη τῶν Ἑλλήνων ἦτο σκληρὰ, ἐπειδὴ δὲν εἶχον ἀσφάλειαν οὔτε ζωῆς, οὔτε τιμῆς, οὔτε ἰδιοκτησίας, οὐδὲ ὠρισμένους νόμους διεῖπε τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν. Ὅμως τὸ πνεῦμα τοῦ ἑλληνισμοῦ διετηρεῖτο ἀκμαῖον παρὰ τοῖς ὑποδεδουλωμένοις Ἑλλησι, τοὺς ὁποίους οἱ Τούρκοι, περιφρονοῦντες, παντάπασιν δὲν ἐσκέπτοντο νὰ τοὺς ἐξοντώσωσιν. Εἰς τὴν ζωογόνησιν τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος τῶν Ἑλλήνων συνετέλουν τὰ μέγιστα ἡ θρησκεία, τὰ κατὰ τόπους σχολεῖα (τοῦ Πατριαρχείου, τῆς Κρήτης, τῆς Χίου, τῆς Σμύρνης, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Κοζάνης, τοῦ Ἀθῶ, τῶν Κυθωνιῶν, τῆς Πάτμου,

τῶν Ἀθηῶν, τοῦ Ἄστρους, τῆς Δημητσάνης, τῆς Κερκύρας, κτλ.), ἡ φυσικὴ τῶν Τούρκων πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ τὰ γράμματα ἀπέχθεια, αἱ τοπικαὶ διοικήσεις (δημογερονταὶ κτλ.), οἱ ἀρματοῖοι (μάχιμοι ὄρειοὶ κάτοικοι τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Πηλίου, τοῦ Πίνδου, τῶν Ἀγρᾶφων, κτλ) καὶ οἱ κλέφται (γενναῖοι ἄνδρες ἀποσυρόμενοι εἰς ἀπροσίτους τόπους καὶ ἐπιχειροῦντες ἐκεῖθεν ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν Τούρκων) καὶ οἱ μεγάλοι διερμηνεῖς, τοὺς ὁποίους οἱ ἀμαθεῖς Τούρκοι μετεχειρίζοντο εἰς τὰς πρὸς τοὺς ξένους διαπραγματεύσεις των. Ἡ κίβωτος αὕτη τοῦ ἔθνους πολλακίς ἐξήγγερε τὸ αἶσθημα τῶν Ἑλλήνων εἰς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των, ὅμως αἱ προσπάθειαι αὐτῶν, πολλὰ ὑφισταμένων δεινᾶ, ἐματαιοῦντο.

Ἐπὶ σουλτάνου Μουσταφᾶ Γ' (1768) ἡ Τουρκία ἐκήρυξε πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας, τῆς ὁποίας ἐβασίλευεν ἡ μεγαλοφυῆς Αἰκατερίνα Β'. Αὕτη, θέλουσα νὰ περισπᾷ τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων, ὑπεκίνηει, ὅπου ἠδύνατο, ἐπαναστάσεις κατ' αὐτῶν. Οὕτως εὗρισκε πάντοτε προθύμους τοὺς Ἑλληνας, οἵτινες προσηλωμένοι πάντοτε εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των, ἐπίστευον ἀδιστακτικῶς ὅτι, συμπράττοντες μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ὁμοδόξου κράτους τῶν Ῥώσων, εὐκολώτερον ἠδύναντο νὰ πραγματοποιήσωσι τοὺς πόθους των. Ὅμως αἱ ἐλπίδες αὐτῶν ἦσαν φροῦδαι, ἐπειδὴ αὕτη, ὡς εἰκὸς, σπανιώτατα ἐνήργει ἐπαναστάσεις ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ κύριος αὐτῆς σκοπὸς ἦτο νὰ μεταχειρίζηται τοὺς Ἑλληνας κατὰ τῶν Τούρκων πρὸς ἴδιον ὄφελος καὶ ἐπιτέλους νὰ ὑποτάξῃ αὐτοὺς, εἰ δυνατόν, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς. Οὕτω, θέλουσα νὰ παρασκευάσῃ κίνημα κατὰ τῆς Τουρκίας, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸ 1766 Θετταλόν τινα, διατελέσαντα ἄλλοτε ἐν τῇ στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ῥωσσίας, μετὰ πλουσιῶν δώρων διὰ τὰς ἐν τῇ χερσονήσῳ ἐκκλησίας. Οὗτος ἐλθὼν ἔλαβεν ὑπόσχεσιν παρὰ τῶν ἐπισημοτέρων κατοίκων τῆς Πελοποννήσου, ὅτι θέλουσιν ἐπαναστατήσῃ, ἅμα οἱ Ῥῶσοι στείλωσι πλοῖα καὶ ὅπλα πρὸς αὐτοὺς.

Τὸ 1769 ὁ Ῥώσος ναύαρχος Ἀλέξιος Ὀρλώφ, κατελθὼν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον θάλασαν μετὰ τριῶν δικρότων

καὶ τριῶν φρεγατῶν καὶ ἀποθιβάσας μικρὸν σῶμα στρατοῦ προσεκάλεσε τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν. Οὗτοι ἐπαναστάντες ἐκυρίευσαν τὸν Μιστραῖν (Σπάρτην) καὶ ὠργάνισαν ἰδίας ἀρχάς· ὅμως ἡ χαρὰ αὐτῶν ἦτο βραχεῖα, ἐπειδὴ πολυἀριθμὰ στίφη Μωαμεθανῶν Ἀλβανῶν, εἰσελάσαντα κατὰ πρόσκλησιν τῆς Τουρκίας εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἤρχισαν νὰ φονεύωσιν ἀδιακρίτως πάντας τοὺς Χριστιανούς. Ὁ Ὀρλώφ οὔτε ἱκανότητα ἐπέδειξεν, οὔτε ἀντέστη κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ, λύσας τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης, ἐπέβη ἐν Ναυαρίνῳ ἐπὶ τῶν Ῥωσικῶν πλοίων καὶ δὲν ἐδέχθη ἐντὸς αὐτῶν οὐδὲ τοὺς καταφυγόντας διὰ νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τὴν μάχαιραν τῶν Τούρκων. Οἱ ἀναχωρήσαντες ἐκ τῆς Πελοποννήσου Ῥῶσσοι κατέσρεψαν τὴν νύκτα τῆς 6 πρὸς τὴν 7 Ἰουλίου 1770 τὸν Τουρκικὸν στόλον εἰς τὸν κατὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γεγὸν ὄρμον τοῦ Τσεσμέ διὰ πυρπολικῶν, ὅμως ἠγωνίσθησαν εἰς τὴν συνολογηθεῖσαν τὸ 1774 μετὰ τῆς Τουρκίας εἰρήνην νὰ προσυλλάξωσι τοὺς ἀποδεκατισθέντας ἤδη Ἕλληνας ἀπὸ τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων, ἀλλ' αὕτη καὶ μετὰ τὴν εἰρήνην ἐξηκολούθησεν οὐ μόνον εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου καὶ τὰς νήσους, ὅσαι ἐδέχθησαν τοὺς Ῥώσσοι, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς χώρας. Τὰ εἰσβαλόντα εἰς τὴν Πελοπόννησον Ἀλβανικὰ στίφη ὑπερέβαλον κατὰ τὴν ἀγριότητα καὶ αὐτοὺς τοὺς προσκαλέσαντας αὐτὰ Τούρκους. Οἱ Ἀλβανοὶ οὗτοι, ἀφοῦ ἠρήμωσαν τὸν τόπον, δὲν ἤθελον οὐδὲ νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐπὶ τῷ ψευδεῖ λόγῳ, ὅτι δὲν ἔλαβον τοὺς μισθοὺς των. Ἡ Πύλη, ἥτις μέχρι τινὸς ἐπεδίωξε τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ διὰ τῶν Ἀλβανῶν, ἀπέστειλε (1779) κατ' αὐτῶν τὸν ἀρχιναύαρχον Χασὰν Πασσάν, ὅστις λαβὼν συνεργοὺς τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ τοὺς ὄρεινους κλέφτας, τοὺς ὁποίους ἡ ἀπελπισία τότε ἐπολλαπλασίασε, κατετρόπωσε ἐξῶθεν τῆς Τριπόλεως τοὺς Ἀλβανούς, ὧν ὀλίγοι ἐξῆλθον τῆς Πελοποννήσου ζῶντες. Τοιοῦτον πέρας ἔλαβεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1769, καθ' ἣν τὸ ἔθνος ἔπαθε συμφορὰς ἀπεριγράπτους καὶ πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου ἀπεδήμησαν εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ εἰς τὰς νήσους, ἐνθὰ διὰ παντὸς ἀποκατεστάθησαν αὐτοὶ.

Τὸ 1787 ἐπανελήθη ὁ μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσσίας πόλεμος, ὅστις ἐπὶνεγκε μετ' ὀλίγον νέα κινήματα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Λεβαθεὺς δηλ. Λάμπρος Κατσώνης, ὀπλίσας ἐν Τεργέστη τὸ 1790 δώδεκα πλοία, ἐπεχείρησεν, ὑποστηρίζμενος κρυφίως καὶ ὑπὸ πλουσίων ἐμπόρων τῆς Σμύρνης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ναυτικὸν ἀγῶνα, καθ' ὃν ἀδιακρίτως προσέβαλε καὶ ἐμπορικὰ καὶ πολεμικὰ Τουρκικὰ πλοία. Ἐπι δὲ καὶ οἱ ἐπὶ δυσπροσίτων βράχων κατοικοῦντες Σουλιῶται ἐπεχείρησαν περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἥρωικὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ πολυμηγάρου καὶ αἰμοβόρου δεσπότη τῆς Ἠπείρου Ἀλῆ Πασᾶ. Εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἔλαβον μέρος καὶ πολλοὶ μάχιμοι ἄνδρες τῆς ἄλλης Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἐν οἷς καὶ ὁ διάσημος ἀρματωλὸς ἐξ Ἀταλάντης, ὁ πανταχοῦ καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων Ἀνδρουτσος. Οἱ Σουλιῶται, πολλάκις κατατροπώσαντες τὸν ἐχθρὸν καὶ παρατείναντες τὸν πόλεμον μέχρι τοῦ 1803, συνωμολόγησαν ἐπὶ τέλους μετ' αὐτοῦ συνθήκην, δι' ἧς ἐπετράπη αὐτοῖς νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐλεύθεροι, ὅπου θέλουσιν, εἴτε ἐντὸς, εἴτε ἐκτὸς τῆς Ἠπείρου. Ὁ Ἀλῆ-Πασᾶς, γενόμενος ἔκσπονδος, ἐθανάτωσε πολλοὺς τῶν ἀναχωρούντων, οἱ δὲ λοιποὶ διεσώθησαν εἰς τὴν Πάργαν καὶ εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, ὅθεν ἔπειτα εἰς πολλὰς μάχας ἐξεδικήθησαν τὴν ἀπιστίαν τῶν Τούρκων. Οἱ Ῥῶσοι ἀπὸ τοῦ 1792 συνωμολόγησαν νέαν εἰρήνην πρὸς τοὺς Τούρκους, καθ' ἣν ὁ μὲν Λάμπρος, ἐγκαταλιπὼν τὰ πλοία αὐτοῦ, κατέφυγεν εἰς τὴν Μάνην, ὁ δὲ Ἀνδρουτσος, ἰδὼν ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν ἀπέβη γενικὸς, ἐμελέτησε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ῥωσσίαν διὰ τῆς Ἑνετίας, ἀλλὰ συλληφθεὶς παραδίδεται ὑπὸ τῆς ἐξηκριωμένης τότε Ἑνετικῆς κυβερνήσεως εἰς τοὺς Τούρκους καὶ φονεύεται ἐν Κωνσταντινουπόλει, μηδεμίαν λαβὼν παρὰ τῆς Ῥωσσίας προστασίαν.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰ δεινὰ ταῦτα τὸ ἐν τῇ κιβωτῷ πῦρ εὐδέποτε ἐσβέσθη, ἐπειδὴ Ῥήγας ὁ Φεραῖος, ὅστις ἐμπορεύετο κατ' ἀρχὰς ἐν Βουκουρεστίῳ, ἐγκαταλιπὼν τὸν Ἑρμῆν, ἐγκολπώθη τὰς Μούσας. Οὗτος, συλλαβὼν τὸν μέγαν τῆς ἀπελευθερώσεως σκαπὸν, ἤρχισε νὰ συνεννοῆται μετὰ διαφόρων

ἐπιστήμων ὁμογενῶν, καθὼς καὶ μετὰ τοῦ Πασσᾶ τοῦ Βιδδινίου καὶ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ τότε στρατηγοῦ Βοναπάρτου. Ὅ,τι δὲ πρὸ πάντων ἀνύψωσε τὸ φρόνημα καὶ ἀνεξωπύρησε τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν Ἑλλήνων ἦσαν τὰ δημόδια αὐτοῦ ἄσματα. Μεταβαίνων ἀπὸ τῆς Τεργέστης εἰς τὴν Ἑνετιανὴν διὰ τὴν λάβῃν καὶ προσωπικὴν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Βοναπάρτου, συνελήφθη ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς ἀστυνομίας καὶ παραδοθεὶς εἰς τὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς ἀπηγχονίσθη (1797) ἐν τῷ ἐν Βελιγραδία δεσμωτηρίῳ. Μετὰ τὸν Ῥήγαν ἐπαρουσιάσθη ἕτερος ἀπόστολος τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς, ὅστις γράφων, νοουθετῶν καὶ διδάσκων ἐκήρυξεν ὅτι εἶνε ἀδύνατον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος νὰ διατελῇ πλέον ὑπὸ τὴν δουλείαν. Ἐτέρα συγκυρία πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἦτο ἡ ἐπίδοσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ καὶ ἰδίως τῶν νήσων Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν, καὶ ἡ ἐξάσκησις τῶν ναυτικῶν τούτων Ἑλλήνων εἰς τὰς καταδιώξεις τῶν πειρατῶν τῆς βορείας Ἀφρικῆς. Ἐπὶ τέλους παρεσκευάσθη τὴν γενικὴν ἐπανάστασιν ἡ ἐν Ὀδησσῷ (1814) μυστικὴ ἑταιρεία, τῶν φιλικῶν λεγομένη, συγκροτηθεῖσα ὑπὸ νέων Ἑλλήνων, φλεγομένων ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἐλευθερίας. Ἀφοῦ δὲ οὕτω πάντες σχεδὸν οἱ Ἕλληνες παρεσκευάσθησαν εἰς τὸ ἐπιχειρήματα, ἡ ἑταιρεία εἶχεν ἤδη εἰς τοὺς κόλπους τῆς πολυάριθμα ὄργανα, λογίους, ἐμπόρους, ἀρματωλοὺς, κλέφτας, ναυτικούς, ἀρχιερεῖς, πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἀνδρας. Οὕτω πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ χῶραι ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τῶν Μαλεῶν καὶ ἀπὸ τῶν Ἰονίων νήσων μέχρι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας συνεκινῶντο καὶ παρεσκευάζοντο πρὸς τὸν ἱερόν τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, ἡ δὲ Τουρκικὴ κυβέρνησις μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας ἐκοιμάτο νήδυμον ὕπνον. Ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ γενικός πληρεξούσιος καὶ ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς ἀνηγορεύθη τὸ 1820 ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ὑψηλάντου, ὅστις πρότερον διετέλεσεν ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας. Οὗτος, ὑπηρετήσας ἐν τῇ στρατιωτικῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ῥωσσίας καὶ προαχθεὶς εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ δι' ἀνδραγαθίαν ἐν μάχῃ (1813) μεταξύ Γάλλων καὶ Ῥώσων, καθ' ἣν ἀπώλεσε

καὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα, διετέλει τότε ὑπασπιστὴς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Ἀφοῦ λοιπὸν τὸ 1820 συνεννοήθη μεθ' ἄλλων τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, εἰσηγήθη ἐν ἀρχῇ τοῦ 1821 εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ ἔδωκεν ἐκείθεν τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1821—1868).

§ 43.

A) Ἑλληνικὸς ἀγὼν ἐν ταῖς Παραδουναβίαις ἡγεμονίαις.

Ὁ Πρίγκιπ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, συγκεντρώσας ἐν Βεσσαραβία σῆμα ἐξ Ἑλλήνων, διέβη τὸν Προῦτον τὴν 27 Φεβρουαρίου 1821 ἄνευ ἀντιστάσεως τῶν Ῥωσικῶν ἀρχῶν καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Δημητρίου καὶ Νικολάου εἰσηγήθη εἰς τὸ Ἰάσσιον καὶ ἐκήρυξε τὴν ἀνάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τῆς τυραννίας τῶν Τούρκων. Ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν ἀπὸ μέρους τῶν Παραδουναβίων χωρῶν οὐδεμίαν εὐρεν ὑποστήριξιν, ἐπειδὴ οὐ μόνον οἱ πλείστοι εὐγενεῖς τῶν ἡγεμονιῶν κατέφυγον εἰς τὰ ὄρια τῆς Αὐστρίας, ἀλλὰ καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας Μιλόσχης, καταδιώκων τὸν ἀγῶνα, δὲν ἐσυγχώρει νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ Ἕλληνες. Ἡ Πύλη, μαθοῦσα τὴν ἐπανάστασιν, διέταξε τοὺς πασάδας τῆς Ἰβρατίας καὶ Σιλιστρίας νὰ εἰσελάσωσι μετὰ στρατοῦ εἰς τὰς ἡγεμονίας, ἐνθα ἦτο τὸ κέντρον τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἀνδρεία φρουρὰ τοῦ Γαλαζίου μεθ' ἥρωικὴν ἀντίστασιν ἐξωλοθρεύθη καὶ οὕτως οἱ Τούρκοι, προβάντες εἰς τὰ ἐνδοτέρω, ἤρχισαν διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ βλάχου Βλαδιμιρέσκου περὶ παραδόσεως τοῦ Βουκουρεστίου, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπεράσπισις εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς αὐτόν. Ὁμοῦς ὁ ἀνδρεῖος Γεώργιος Ὀλύμπιος, ὅστις ἀπὸ πολλοῦ ὑπόπτειε τὴν προδοσίαν τοῦ Βλαδιμιρέσκου, συλλαβὼν αὐτὸν τὸν κατεδίκασεν εἰς θάνατον.

Ὁ Ὑψηλάντης, βλέπων ὅτι παντάπασιν δὲν ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων ὁ ἀγὼν, ἀπεσύρθη εἰς τὰ ὄρη τῆς Βλαχίας τὰ χωρίζοντα αὐτὴν ἀπὸ τῆς Τρανσυλβανίας, ἣ δὲ ἐλθοῦσα αὐ-

τόθι εἰδήσεις ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρος κατεδίκασε τὴν ἐπανάστασιν, ἐπήνεγκε μὲν ταραχὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας, οὐχὶ ὅμως καὶ δειλίαν. Μετὰ ταῦτα ὁ Ὑψηλάντης συνεπλάκη μετὰ τῶν Τούρκων παρὰ τὸ χωρίον Δραγατσάνιον, ὅμως ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν Βλάχων στρατιωτῶν τοῦ ἀπίστου Βλαδιμιρέσκου μόνος μετὰ τοῦ ὀνόματι καὶ πράγματι ἱεροῦ λόχου, ὅστις, πολεμήσας ἥρωικώτατα καὶ οὐδόλως ὑποχωρήσας, ὀλοσχερῶς κατεστράφη ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Ὁ δὲ Ὑψηλάντης, φυγὼν μετ' ὀλίγων ἀξιωματικῶν εἰς τὴν Ἀυστρίαν, ἔνθα ἐκρατήθη αἰχμάλωτος ἐν Μουγκατσῶ ἐπὶ ἑξ ἔτη, καταβλήθεισῶν τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, ἀπέθανεν ὀλίγον μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν του. Τὰ δὲ λείψανα τῶν Ἑλλήνων, ἀποσυρθέντα εἰς τὴν Μολδαυίαν, συνῆψαν αὐτόθι πεισματωδεστάτην μάχην κατὰ τὸ παρὰ τὸ Ἰάσσιον Σκουλένιον κακατηγωνίσθησαν ὑπὸ τῶν διπλασίων Τούρκων. Ὁ Γεώργιο Ὀλύμπιος, κλεισθεὶς εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Σέκκου καὶ θεὶ πῦρ εἰς τὴν ἐν αὐτῷ πυρίτιδα, οὐ μόνον αὐτὸς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν πολεμίων κατεκάλησαν.

§ 44.

B) Ἑλληνικὸς ἀγὼν ἐν τῇ ἰδίῳ Ἑλλάδι.

1) Τὸ ἔτος 1821. Οἱ Ἕλληνες, ὑψώσαντες κατὰ πρῶτον ἐν Καλαβρύτοις τὴν 25 Μαρτίου τοῦ 1821 τὴν σημαίαν τῆς ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἐπαναστάσεως αὐτῶν, ἠνάγκασαν τὴν Τουρκικὴν φρουρὰν νὰ παραδοθῇ καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας προσέβαλον τὰς Πάτρας. Καταβάντων δὲ καὶ τῶν Λακωνίων ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Πέτρον Μαυρομιχάλην εἰς Καλάμας, προσωρινῇ κυβέρνησις, συνελθοῦσα αὐτόθι, ἐκάλεσε πάντας τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα. Αἱ περὶ τὸ Βελιτέτσιον καὶ αἱ περὶ τὰ Βέρβαινα καὶ τὰ Δολιανὰ ἐκ τοῦ συσάδην κατὰ τῶν Τούρκων πρῶται μάχαι ἀνέδειξαν πολλοὺς τῶν Πελοποννησίων, οἵτινες καὶ εἰς τὰς μετὰ ταῦτα μάχας διέπρεψαν. Τὴν 6 πρὸς τὴν 7 Ἀπριλίου, τῶν Τούρκων κλεισθέντων, ἐντὸς τῆς ἀεροπόλεως, κατελήφθησαν αἱ Ἀθῆναι τὴν δὲ 13 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐπανέστησαν αἱ Θῆβαι καὶ οὕτως ἡ ἐπα-

νάστασις, ἐξαπλωθεῖσα βαθμηδὸν καὶ εἰς τὰ ὄρη τῆς Οὔτης, εἰ-
σέδυσεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Ο σουλτάνος, ὅτε ἔμαθε τὴν ἐν ταῖς Παραδουναβίαις ἡγε-
μονίαις ἐπανάστασιν, λίαν ἐξεπλάγη, νομίσας ὅτι συγχρόνως
θέλει εἰσβάλλει εἰς τὸ κράτος του καὶ Ῥωσικὸς στρατὸς, ἀλλ'
ἔτι μᾶλλον ἦλθεν εἰς ἔκστασιν, μαθὼν ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ
πρωτευούσῃ συνωμοσίᾳ τολμηρῶν Ἑλλήνων προέθετο νὰ πυρ-
πολήσῃ τὸν ναύσταθμον, νὰ φονεύσῃ αὐτὸν, πορευόμενον εἰς
τὸ τσαμίον, νὰ κυριεύσῃ τὸ πυροβολικὸν καὶ νὰ ὀπλίσῃ ἅπαν-
τας τοὺς Ἑλληνας. Ἀγγελθείσης δ' αὐτῷ καὶ τῆς ἐν Πελο-
ποννήσῳ ἐπανάστασεως, τοσοῦτον ἐξεμάνη, ὥστε διατάχθη
γενικὴ καὶ ἀγρία καταδίωξις τῶν ἅπανταχοῦ τοῦ κράτους
Ἑλλήνων. Ὅθεν τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα (10 Ἀπριλίου) ἀγριον
στίφος Ὀθωμανῶν, εἰσελθὼν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν πατριαρχεῖον,
συνέλαβε τὸν προβεδηκότα πατριάρχην Γρηγόριον Ε' μετὰ
πολλῶν ἀρχιερέων καὶ τοὺς ἀπηγγόνισε πρὸ τῆς πύλης τοῦ
πατριαρχείου· μετὰ δὲ ταῦτα ἐτράπη εἰς τοὺς ἐν τῇ πρω-
τευούσῃ προκρίτους Ἑλληνας, τοὺς ὁποίους καὶ ἀπεκεφάλισεν·
ἐπὶ τέλους δ' ὁ Τουρκικὸς ὄχλος περιφερόμενος τὰς ὁδοὺς
ἐφόνευε τὸν προστυχόντα Ἑλληνα. Τὸ παράδειγμα τῆς πρω-
τευούσης ἐμμήθησαν καὶ οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Τοῦρκοι καὶ μά-
λιστα οἱ ἐν Ἀδριανουπόλει, Θεσσαλονίκη, Σμύρνη, Κύπρῳ κτλ,
διότι ἐνόμιζον ὅτι διὰ τῆς σφαγῆς καὶ τῶν δημεύσεων δύναν-
ται νὰ καταστείλωσι τὴν ἐπανάστασιν. Τὸ μέτρον ὁμως τοῦτο
ἀπεδείχθη ἐσφαλμένον, ἐπειδὴ οἱ Ἑλληνες, ἰδόντες ὅτι δὲν
εἶνε πλέον δυνατόν νὰ συμβιώσωσι μετὰ τῶν δυναστῶν των,
ἐπροτίμησαν μᾶλλον ν' ἀποθάνωσι μαχόμενοι, ἢ νὰ ὑποταχ-
θῶσιν ἐκ νέου εἰς αὐτούς. Πλοῖα Ὑδραϊκὰ καὶ Σπετσιωτικὰ,
περιπλέοντα τὸ Αἰγαῖον, ἐκάλουν εἰς ἐπανάστασιν πάντας
τοὺς κατοίκους τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίαν πόλεων τῆς Ἀνα-
τολικῆς Μεσογείου, ὃ δὲ καταδίωκων αὐτὰ Τουρκικὸς στό-
λος, μὴ δυναθεὶς νὰ τὰ ἐμποδίσῃ, ἐπανῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλή-
σποντον ἄπρακτος. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου αἱ πλεί-
σται ὄχυρα πόλεις τῆς Πελοποννήσου ἦσαν εἰς τὴν ἐξουσίαν
τῶν Πελοποννησίων, καθὼς καὶ ἡ καθέδρα τοῦ Πασᾶ Τρίπο-

λις, ἥτις ἠλώθη ἐξ ἐφόδου. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα τὰ αὐτὰ τρόπαια ἔστησαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐὰν ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν ἐξηκολούθει πάντοτε μετὰ τῆς αὐτῆς ὁμοιοῦσας, αἱ συνέπειαι αὐτοῦ δὲν ἤθελον εἶσθαι οὕτω περιορισμέναι.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους τούτου κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ὡς πληρεξούσιος τοῦ πρεσβυτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ Ἀλεξάνδρου. Οὗτος εἰ καὶ ἀτρόμητος καὶ ἔτοιμος πρὸς πᾶσαν θυσίαν, καθὼς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος, δὲν ἦτο ὅμως καὶ οἰκάνος νὰ διευθύνῃ τοσοῦτο μέγα ἔργον. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Δεκεμβρίου μετὰ τὴν κυρίευσιν τῶν ὀχυρῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου συνῆλθεν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἡ πρώτη τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις, ἥτις ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ἐψήφισε τὸ πρῶτον προσωρινὸν πολίτευμα, μεθ' ὃ ἤρχισε νὰ ὀργανίζεταί ἡ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος. Τοῦ πολιτεύματος τούτου ἡ βᾶσις ἦτο δημοκρατικὴ, διότι ἡ εἰσαγωγή τῆς μοναρχίας δὲν ἦτο δυνατὴ, ἐλλείποντος καὶ τοῦ ὑποψηφίου τοῦ στέμματος. Οὕτω λοιπὸν ἐσυστήθησαν ἐν Βουλευτικὸν συνέδριον διὰ νὰ βουλευῆται περὶ τῶν σπουδαιοτέρων ὑποθέσεων, ἐν Ἐκτελεστικὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασιζομένων, καὶ ἐν Ὑπουργικὸν συμβούλιον διὰ νὰ βοηθῇ τὸ Ἐκτελεστικὸν εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ. Πρόεδρος τοῦ μὲν Βουλευτικοῦ διωρίσθη ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, τοῦ δὲ Ἐκτελεστικοῦ ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, τοῦ δὲ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ὁ Θεόδωρος Νέγρης. Πολλὰ δυνάμεις καὶ μάλιστα ἡ Αὐστρία, ἀρνούμεναι τὸν θρησκευτικὸν καὶ ἔθνικὸν χαρακτῆρα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, παρίσταναν αὐτὴν ὡς ἔργον φιλοταράχου καὶ φιλοδόξου φαρίας.

2) Τὸ ἔτος 1822. Ἡ Πύλη, ἀφοῦ κατετρόπως διὰ τοῦ Χουρσίτ Πασᾶ τὸν ἰσχυρὸν καὶ ἀγριὸν δυνάστην τῆς Ἡπείρου Ἀλῆ Πασᾶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους τούτου μεγάλην κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐκστρατείαν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ὄθεν ἀπὸ τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰστροῦ τὰ Τουρκικὰ στρα-

τεύματα συνεκεντρώθησαν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Θεσσαλίας· συγχρόνως δὲ ἤτοιμάζοντο καὶ οἱ στόλοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Βαρβαρίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐνεκα δὲ τῶν ἀγρίων ἐν ἀρχῇ καταδιώξεων καὶ σφαγῶν ὁ πόλεμος ἤγετο πλέον μετ' ἀμοιβαίων ὠμότητων καὶ δὲν προσεδοκᾶτο οὐδεμίᾳ διαλλαγῇ.

Ἐν ἀρχῇ ἔτι τοῦ ἔτους τούτου οἱ Ἕλληνες ἀπέστειλαν τὸν Ἡλίαν Μαυρομιχάλην μετὰ Πελοποννησίων διὰ νὰ κυριεύσῃ τὰ φρούρια τῆς Χαλκίδος καὶ Καρύστου καὶ οὕτως ἐξασφαλίσθῃ ἡ ἀνατολικὴ στερεὰ Ἑλλάς. Οὗτος, ἀποβιθασθεὶς εἰς τὴν Κάρυστον καὶ προσβληθεὶς ὑπὸ ἰσχυροῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, ἠττήθη, καὶ οἱ μὲν στρατιῶται αὐτοῦ διεσκορπίσθησαν, αὐτὸς δὲ κλεισθεὶς μετ' ὀλίγων εἰς μύλον τινὰ ἐξηκολούθει ἀμυνόμενος, ἐν ὅσῳ χρόνῳ εἶχε πολεμεφόδια· ἰδὼν ὅμως ὅτι πάντες οἱ ἀκολουθήσαντες αὐτὸν καὶ κλεισθέντες ἐν τῷ μύλῳ ἔπεσον, καὶ ὅτι οἱ Τούρκοι ἤτοιμάζοντο νὰ τὸν συλλάβωσι ζῶντα, ἐξορμήσας ξιφῆρης ἐφρονεύθη. Ἀπεζημιώθησαν ὅμως οἱ Ἕλληνες διὰ τὴν συμφορὰν ταύτην, γενόμενοι τὴν 10 Ἰουνίου κύριοι τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν μετὰ ἐπτάμηνον καρτερικὴν πολιορκίαν.

Ἡ ἐπαναστάσα τὸν Φεβρουάριον Χίος δὲν ὠπλίσθη καὶ μὲ ἀρκετὰς δυνάμεις πρὸς ἀμυναν· διὸ, ὅτε περὶ τὰ τέλη τοῦ Μαρτίου ὁ Καπετάν Πασᾶς ἐνεφανίσθη μετὰ τοῦ στόλου πρὸ τῆς νήσου καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως ἔκαμιν ἀπόβασιν εἰς αὐτὴν, οἱ Τούρκοι καὶ τὰ προστεθέντα εἰς αὐτοὺς ληστρικὰ καὶ δολοφόννα ἐκ τῆς Ἀσίας στίφη μετῆλθον κατὰ τῶν ἀπλων κατοίκων τῆς νήσου ἀνηκούστους ἀπανθρωπίας· ἐπειδὴ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμοὺς ἐκ τῶν 100000 περίπου κατοίκων αὐτῆς 25000 ἐφρονεύθησαν καὶ 45000 ἀπήχθησαν εἰς τὴν ἀλχμαλωσίαν, ἐνῶ πάντα τὰ κτήματα αὐτῶν κατεστράφησαν καὶ ἡ λαμπρὰ νῆσος μετεβλήθη εἰς ἔρημον. Οἱ ἀνδρεῖοι κάτοικοι τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Φαρῶν, ἐκδικούμενοι τὰ παθήματα τῶν κατοίκων τῆς Χίου, ὠπλίσαν τὰ ἐμπορικὰ αὐτῶν, πλοῖα 56 τὸν ἀριθμὸν, μετὰ 6 πυροπολικῶν, ἀ πάντα διεύθυνον ἀρχηγοὶ ἐξ ἐκάστων τῶν

τριῶν νήσων. Πρόστατο δὲ τότε τῆς μὲν μοῖρας τῶν Ψαρια-
γῶν ὁ Νικόλαος Ἀποστόλης, τῆς δὲ τῶν Σπετσιωτῶν ὁ Γεώρ-
γιος Ἀνδρουτσος, τῆς δὲ Ὑδραικῆς ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης.
Ἄπαντες μὲν οἱ ναυτικοὶ οὗτοι διέπρεψαν εἰς τὰς ἐνεργείας
των, ὅμως μᾶλλον διεκρίνετο πάντων ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης.
Οἱ ἀτρόμητοι λοιπὸν οὗτοι ναυτικοὶ ἔσπευσαν κατὰ τοῦ παρὰ
τὴν Χίον ἔτι εὐρισκομένου Τουρκικοῦ στόλου, συγκειμένου ἐξ
6 δικρότων, 10 φρεγατῶν καὶ 12 μικροτέρων πλοίων, καὶ
κατὰ τὰς γενομένας τὰς ἐσπέρας τῆς 19 καὶ 20 Μαΐου ναυ-
μαχίας μεταξύ Χίου καὶ Μικρᾶς Ἀσίας δὲν διεκρίθη ἡ νίκη.
Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Καπετὰν Πασᾶς ἔλαβεν ἐπικουρίαν ἐκ δέκα ἔτι
πλοίων καὶ περιέμενεν καὶ ἑτέραν Αἰγυπτιακὴν μοῖραν νὰ
ἐνωθῆ μετ' αὐτοῦ, δύο Ἑλληνικὰ πυρπολικά πλοῖα ὑπὸ τοὺς
ἀτρομήτους πυρπολιστὰς Κωνσταντῖνον Κανάρην καὶ Γεώρ-
γιον Πιπῖνον, συναδευόμενα μακρόθεν καὶ ὑπὸ 6 πολεμικῶν,
παρσιδύσαντα εἰς τὸν Τουρκικὸν στόλον τὴν νύκτα τῆς 6
πρὸς τὴν 7 Ἰουνίου, ἐπήνεγκον κατ' αὐτοῦ μεγάλην βλάβην,
διότι ἐκτὸς ἄλλων ζημιῶν ἡ ναυαρχὴ μετὰ 2100 περίπου
ἀνδ. μετεβλήθη εἰς στήλην πυρός. Καὶ αὐτὸς ὁ Καπετὰν Πα-
σᾶς, πληγωθεὶς καιρίως, ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τόπου, εἰς ὃν
τοσοῦτον θυμάτων ἐγένετο πρόξενος. Τὸ τολμηρὸν τοῦτο τοῦ
μικροῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἀνδραγάθημα ἔτι μᾶλλον ἀνεζωπύ-
ρησε τὸ φρόνημα τῶν νησιωτῶν τούτων καὶ οὕτως, ὡς ἐπὶ
τοῦ Θεμιστοκλέους, ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος ἐφαίνετο ἐξηρ-
τημένη ἐκ τῆς θαλάσσης. Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος (ἢ μᾶλλον
τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν εἰρημένων τριῶν νήσων) καταδιώξας
ἐπὶ τινὰς ἡμέρας τὸν Τουρκικόν, ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια, ὁ δὲ
Τουρκικὸς, λαβὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως νέαν ἐπικουρίαν καὶ
ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ ἀρχιθέντος Αἰγυπτιακοῦ, διετάχθη νὰ με-
ταβῆ εἰς Πάτρας, διὰ νὰ παραλάβῃ τὸν ἐκεῖ στρατηγὸν Καρᾶ
Μαχμέτ, ὅστις διορίσθη Καπετὰν Πασᾶς.

Ἄλλὰ καὶ τὰ κατὰ γῆν τὸ ἔτος τοῦτο κατορθώματα τῶν
Ἑλλήνων, εἰ καὶ δὲν ἦσαν ἀποφασιστικά, δὲν ἀπελείποντο
πολὺ τῶν θαλασσίων. Ὁ τὸν Ἀλῆ Πασᾶν καταβάλων Χουρ-
σιτ Πασᾶς, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς διαταγὰς διετέλουν οἱ διάση-

μοι στρατηγοί Μαχμούτ Πασᾶς (Δράμαλης) καὶ Ὁμέρ Βρυώνης, διετάχθη νὰ καταβάλλῃ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Διὸ εἰς μὲν τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἀπέστειλε τὸν Μαχμούτ Πασᾶν μετὰ 30000 περίπου ἀνδρῶν, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη ἐτάραξε κατὰ τῶν Σουλιωτῶν, οἵτινες, ἐπανελθόντες ἀπὸ τὰς Ἰονίους νήσους τὸ 1820, συνεμάχησαν μετὰ τοῦ πρώην ἐχθροῦ των Ἀλῆ Πασᾶ, καὶ οὕτως ὄχι μόνον τὴν πατρίδα των ἀνέκτησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν πολὺ συνέδραμον, παρατείναντες ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν εἰς τοὺς Τούρκους ἀντίστασιν τοῦ ἐπικινδύνου ἐκείνου πολεμίου αὐτῶν. Οἱ Σουλιῶται γενναίως ἀπέκρουσαν τὸν κατὰ τὸν Μάϊον ἐπελθόντα κατ' αὐτῶν πολυάριθμον στρατὸν καὶ πολλάκις κατετρόπωσαν τὸν τε Ὁμέρ Βρυώνην καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοπροσώπως ἐξστρατεύσαντα Χουρσίτ Πασᾶν, ὅστις μετ' ὀλίγον μετέβη εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἀναθεὶς τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν Ὁμέρ Βρυώνην. Ἡ δὲ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, συντρέχουσα τὸν ἀγῶνα τῶν Σουλιωτῶν, ἀπέστειλε τὸν μὲν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, εἰς ὃν εἶχεν ἐπιτραπῆ ἡ ὑπερτάτη διοίκησις τῶν κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα πραγμάτων, ἀπὸ τοῦ Μεσολογγίου διὰ ξηρᾶς εἰς τὸ Σούλι, τὸν δὲ Κυριακούλην Μαυρομιχάλην μετὰ Μανιατῶν καὶ Ἀρκάδων διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Θεσπρωτίαν τῆς Ἠπείρου. Καὶ τὰ μὲν ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον Ἑλληνικὰ τάγματα περὶ τὰς 3000 ἀνδρῶν, ἐν οἷς καὶ 700 περίπου τακτικοί, οἱ πολλοὶ φιλέλληνες, περικυκλωθέντα εἰς Πέτα ὑπὸ τετραπλασίας Τουρκικῆς δυνάμεως, κατετροπώθησαν, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Μαυρομιχάλην ἐμποδίσθησαν ὑπὸ ἰσχυρᾶς δυνάμεως τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἠπείρου. Ἄλλ' οὕτως, ὄχυρωθεὶς εἰς τὴν προμημονευθεῖσαν θέσιν, πολλάκις ἀπέκρουσε τοὺς πολεμίους, ὅμως δὲν κατώρθωσεν οὐδὲ νὰ σωθῆ ἐπὶ τέλους, διότι τὴν 4 Ἰουλίου ἔπεσε γενναίως μαχόμενος.

Ἐνῶ δὲ ὁ Δράμαλης ἐπήρχετο κατὰ τῶν Ἑλλήνων, οὔτοι, ἀμφισβητοῦντες δυστυχῶς περὶ πρωτείων καὶ ἐρίζοντες πρὸς ἀλλήλους, εὕρισκοντο εἰς ἀπραξίαν. Διὸ ὁ Πασᾶς οὗτος, ὑποτάξας τὰς Θήβας, ἔφθασεν ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὴν Κόρινθον

καὶ ἐκείθεν, κατελθὼν περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἰουνίου εἰς τὴν Ἀργολίδα διέλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου, τὸ ὅποιον ἦτο ἕτοιμον νὰ παραδοθῆ. Εἰς τὴν δεινὴν ταύτην θέσιν περιελθούσαν τὴν Ἑλλάδα ἔσωσεν αὐτὴν πρὸ πάντων ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης μετὰ τοῦ Νικήτα Σταματελοπούλου, ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, κτλ., οἵτινες, συγκεντρώσαντες ἱκανὰς δυνάμεις Πελοποννησίων, ἐπήνεγκον τὴν 27 Ἰουνίου φοβερὰν φθορὰν εἰς τὸν ἐχθρικὸν στρατὸν, διότι ἐκ τῶν 30000 στρατιωτῶν αὐτοῦ ἄλλοι μὲν ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ, ἄλλοι δὲ ἀπέθανον ἐκ τοῦ λιμοῦ καὶ τῶν ἀσθενειῶν, καὶ μόνον ἐλάχιστοι διεσώθησαν. Οἱ Ἕλληνες ὕστερον ἐπανελάθον τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου, τὸ ὅποιον ἤλθε νὰ βοηθήσῃ καὶ ὁ Τουρκικὸς στόλος.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Πέτα οἱ μὲν Ἕλληνες ἐπανῆλθον εἰς τὸ Μεσολόγγιον, οἱ δὲ Σουλῶται ἀντέσχον μὲν ἔτι ἐπὶ τινα καιρὸν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, στερούμενοι τῶν ἐφοδίων, παρέδωκαν (4 Σεπτεμβρίου) τὸ Σούλιον εἰς τοὺς Τούρκους, αὐτοὶ δὲ μετὰ τῶν ὀπλῶν, τῶν ἀποσκευῶν, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδῶν διεβιβάσθησαν εἰς τινὰς τῶν Ἰονίων νήσων, ἀπὸ τῶν ὁποίων μετ' ὀλίγον πολλοὶ ἤλθον εἰς τὸ Μεσολόγγιον.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης εἰσήλασεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν μετὰ 42000 περίπου λογάδων Ἀλβανῶν καὶ ἱκανοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἵππικοῦ. Φθάσας δὲ πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου (ἐντὸς τοῦ ὁποίου, ἔχοντος μόνον 44 σιδηρὰ παλαιὰ καννόνια καὶ τείχη ἀσθενῆ, ὑπῆρχον 380 Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον) ἐπολιορκήσεν αὐτὸ κατὰ γῆν, καθὼς καὶ κατὰ θάλασσαν διὰ τριῶν πλοίων σταλέντων ὑπὸ τοῦ ἐν Πάτραις στρατηγοῦ Ἰουσοῦρ Πασᾶ. Οἱ ἐν Μεσολογγίῳ εὐάριθμοι Ἕλληνες, οἵτινες ἐγνώριζον τὴν σπουδαιότητα τῆς θέσεως, ἀποφασίσαντες νὰ μὴ μετακινήθωσι, διεβουκόλουν τοὺς πολιορκούντας δι' ὑποσχέσεων παραδόσεως, ὅμως λαθόντες τὴν ἀπὸ πολλοῦ περιμενομένην ἐπικουρίαν ἐξ 7 Ὑδραϊκῶν καὶ Σπερσιωτικῶν πλοίων καὶ ἐκ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς ἐκ 3000 ἀνδρῶν, ἐλθόντος ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς ὑπὸ τὸν Πέτρον Μαυρομιχάλην, Ἀνδρέαν Λόντον, Τσόγ-

καν, Μακρῆν, κτλ., διέλυσαν τὴν πολιορκίαν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Οἱ δὲ Τούρκοι, κατατροχόμενοι ὑπὸ τῶν στερήσεων καὶ τοῦ χειμῶνος, ἔκαμον μὲν ἔσφοδον τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, ὅμως ἀπεκρούσθησαν μετὰ φοβᾶς μεγάλης καὶ ὑποχώρησαν μετὰ τινος ἡμέρας ὑπέστησαν καθ' ὄδον ὄχι ὀλίγα δεινά.

Ὁ δὲ ἐξ 84 πολεμικῶν πλοίων συγκείμενος Τουρκικὸς στόλος, ὅστις ἔπλεε πρὸς τὰς Πάτρας, καταστραφέντος ἤδη τοῦ μετὰ τοῦ Δράμαλη στρατοῦ, κατήγετο τὴν 8 Σεπτεμβρίου ἀπὸ Μαλεῶν ὑπὸ τὸν νέον ναύαρχον πρὸς τὰς νήσους Ὑδραν καὶ Σπέτσας. Ἡ ἐπιτηδεῖα παράταξις τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, συγκειμένου ἐξ 60 ἐμπορικῶν σκαφῶν, καὶ ὀκαταλαβῶν τοὺς Τούρκους τρόμος ἐκ τῶν πυρπολικῶν τοσοῦτον ἐξέπληξαν αὐτοὺς, ὥστε ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ἴσταντο μετέωροι μεταξὺ Ὑδρας καὶ Σπετσῶν ὅμως τὴν τετάρτην ἡμέραν, διαβάντας μεταξὺ Σπετσῶν καὶ Κυνουρίας, ἐπροχώρησαν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου καὶ ἐπλησίασαν εἰς τὸ πολιορκούμενον Παλαμήδιον. Ἐκπλαγέντες δ' ἐκ τοῦ παρακολουθοῦντος Ἑλληνικοῦ στόλου, τὸ μὲν φρούριον, τὸ ὁποῖον διὰ τοῦτο τὴν 30 Νοεμβρίου παρεδόθη, ἄφησαν ἄνευ ἐπικουρίας, αὐτοὶ δὲ ἀπισθοδρομήσαντες ἀπῆλθον ἄπρακτοι εἰς τὴν Κρήτην καὶ ἐκείθεν εἰς τὴν Τένεδον. Αὐτῆσι δύο πυρπολικά Ψαριανῶν ἐπυροπόλησαν τὸ περιέχον τὸ ταμεῖον τοῦ στόλου πλοῖον μεθ' ὅλου τοῦ πληρώματος. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ μὲν Τουρκικὸς στόλος, καταληφθεὶς ὑπὸ πανικῆς φόβου, κατέφυγεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια.

Ἐκτὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἡ ἐπανάστασις ἐξηκολούθει εὐδοκιμοῦσα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο καὶ εἰς τὴν Κρήτην· ἀπέτυχεν ὅμως εἰς τὸν Ὀλυμπον, καθὼς εἶχεν ἀποτύχει τὸ παρελθὸν ἔτος καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν.

3) Τὸ ἔτος 1823. Κυριώτερα γεγονότα τοῦ ἔτους τούτου εἶνε ἡ συγκροτηθεῖσα τὴν 9 Μαρτίου ἐν Ἀστρει δευτέρα ἐθνικὴ συνέλευσις, ἣτις, ἐπενεγκοῦσα μικρὰς τινος τροπολογίας εἰς τὸ πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου, διελύθη. Μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διωρίσθησαν ὁ Πέτρος Μαυρομιχά-

λης, ὁ Σωτήριος Χαραλάμπης, ὁ Ἀνδρέας Ζαήμης καὶ ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, γενικὸς δὲ γραμματεὺς ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος.

Ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης, ὅστις πρότερον κακῶς ἔχων ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, εἰσήλασεν ἐκ νέου εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ τῆς Σκόδρας, συνεπαγομένου πολυαριθμοῦ Ἀλβανούς. Κατὰ τῶν προελανόντων τούτων ἐχθρῶν ἐξεστράτευσεν ὁ μεγαλόφυγος Σουλιώτης Μάρκος Βότσαρης μετὰ 1200 ἀνδρῶν, ἐν οἷς καὶ τινες Σουλιῶται ἐκ τῶν γεννηθέντων, ἀνατραφέντων καὶ ζησάντων ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐνδοξοτέρων πρὸς τοὺς Τούρκους ἀγόνων. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ Πασᾶ τῆς Σκόδρας ὑπὸ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ζελαδιμβεῦν ἐκ 5000 μαχησιμωτάτων Ἀλβανῶν κατεῖχε τοὺς λειμῶνας καὶ τοὺς κήπους τοῦ Καρπενησίου. Ὁ Μάρκος Βότσαρης, ὅστις καὶ ἄλλως δὲν ἠδύνατο νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμον, συγκαλέσας τὴν 8 Αὐγούστου τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς εἰς συμβούλιον, προέτεινε νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ ζητήσωσιν εἰς κρίσιμον ἔφοδον τὴν νίκην ἢ τὸν θάνατον. Ἐπιδοκιμασθεῖσης ὑπὸ πάντων τῆς ἡρωικῆς ταύτης προτάσεως, ὁ στρατὸς διηρέθη εἰς τρία σώματα· ὁ δὲ Βότσαρης ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐκ Σουλιωτῶν συγχειμένου κέντρου. Συνεφωνήθη δὲ ν' ἀρχίσῃ ἡ ἔφοδος πέντε ὥρας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ Ἥλιου. Εἰ δὲ καὶ δὲν ἔβλεπον ὁ Βότσαρης κατὰ τὴν ὀρισμένην ὥραν τὰς δύο πτέρυγας κινουμένας, ὤρμησεν ὁμῶς αὐτὸς μετὰ 350 ἀνδρῶν ξιφῆρης εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν κοιμωμένων ἐχθρῶν καὶ κατὰ τὴν ἔφοδον ταύτην ἐφρονεύθησαν ἐκ μὲν τῶν Τούρκων πλέον τῶν 800, ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ὄχι πλείονες τῶν 50, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐνδοξὸς Μάρκος Βότσαρης, οἱ δὲ λοιποὶ ὑπεχώρησαν τὴν πρωίαν εἰς ἣν ἦσαν τὴν προτεραίαν θέσιν. Ἄν ἠκολούθουν καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες τοὺς ἀρχηγούς τῶν, ἡ νίκη ἤθελεν εἶσθαι ὀλοσχερῆς. Μετὰ ταῦτα μὴ δυνατηθέντες πλέον οἱ Ἕλληνες νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων, περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου δισσκορπίσθησαν, καὶ ἄλλοι μὲν κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη, ἄλλοι δὲ εἰς τὸ Μεσολόγγιον.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου οἱ ὑπὸ τὸν Μουσταφᾶν Πασᾶν Ἀλβανοὶ ἔφθασαν πρὸ τοῦ Μεσολογγίου, ἔνωθα, ἐνωθέντες καὶ μετὰ τῶν ὑπὸ τὸν Ὁμέρ Βρυώνη Τούρκων, ἀπετέλεσαν στρατὸν ἐκλεκτὸν πλέον τῶν 15000. Οἱ Τούρκοι στρατηγοί, ἐνθυμούμενοι τὴν τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀποτυχίαν τῆς παλιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, ἐπετέθησαν πρῶτον κατὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ, πόλεως κειμένης ἐπὶ νησιδίου, καὶ πρὸς τὰ ΒΑ τοῦ Μεσολογγίου, νομίζοντες ὅτι εὐκολώτερον ὕστερον ἠδύναντο νὰ κυριεύσωσι καὶ τὸ Μεσολόγγιον. Ἦρχισαν λοιπὸν νὰ πυροβολῶσιν ἐπιμόνως κατὰ τοῦ φρουρίου, καὶ ἐπειδὴ ὑρίσταντο πολλὰ δεινὰ καὶ ἐκ τοῦ χειμῶνος καὶ ἐκ τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου, ἠναγκάσθησαν τὴν 18 Νοεμβρίου ν' ἀπέλθωσιν ἀπρακτοὶ εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ νὰ ἀφήσωσιν ἱκανὰ πολεμφοδία εἰς τοὺς Ἑλληνας. Ἀλλὰ καὶ ὁ ζῆλος τῶν Ἑλλήνων ἤρχισεν ἔκτοτε νὰ χαλαροῦται, διότι ἡ αὐξουσα ὁσημέραι μεταξύ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν διχόνοια ἐγένετο πρόσκομμα εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν.

4) Τὸ ἔτος 1824. Ἡ Πύλη, βλέπουσα ὅτι διὰ τῶν ἰδίων τῆς δυνάμεων δὲν δύναται νὰ καταβάλῃ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλῆ ν' ἀποστείλῃ στρατὸν κατὰ τῆς Πελοποννήσου, παραχωροῦσα αὐτῷ εἰς ἀποζημίωσιν τὴν Κρήτην καὶ διορίζουσα τὸν πρόγονον αὐτοῦ Ἰβραήμ Πασᾶν διοικητὴν τῆς Πελοποννήσου. Οὗτος, παραδεχθεὶς τὰς προτάσεις, ἀπέστειλεν ὑπὸ τὸν πρόγονόν του στρατὸν Εὐρωπαϊκῶς ὀργανισμένον καὶ ὑπὸ Εὐρωπαϊῶν ἀξιωματικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διοικούμενον. Ὁ ἐμπειροπόλεμος καὶ σκληρὸς Ἰβραήμ Πασᾶς ἐξέπλευσε τὸ θέρος τοῦ 1824 ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Ἀλεξανδρείας, συνεπαγόμενος τακτικὸν στρατὸν καὶ πυροβόλα, διὰ νὰ ἐνωθῇ ἐν τῷ Αἰγαίῳ μετὰ τοῦ Καπετᾶν Πασᾶ τῆς Τουρκίας. Οἱ δὲ Ἕλληνες, εἰ καὶ κατετρύχοντο ἀπὸ τὰς ἐξ ἀφροσύνης καὶ πλεονεξίας πολλῶν ἀρχόντων διαιρέσεις, οὐχ ἤττον ἀντέστησαν κατ' ἀρχὰς πανταχοῦ ἀποτελεσματικῶς.

Ὁ Αἰγυπτιακὸς στρατὸς καὶ στόλος, ἐπιτεθεὶς τὴν 6 Ἰουλίου κατὰ τῆς Κάσου, τῆς ὁποίας οἱ μάχιμοι κάτοικοι ὑπε-

στήριζον διὰ τοῦ ναυτικοῦ των τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης καὶ ἐπεχείρουν ἀπαύστως ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένας νήσους, καὶ γενόμενος κύριος αὐτῆς, ἀπήγαγεν αἰχμαλώτους εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πολλοὺς τῶν ἐπισημοτέρων κατοίκων τῆς, καὶ ἔλαβε 15 μεγάλα καὶ 40 μικρὰ πλοῖα καὶ πολλὴν ἄλλην λείαν. Μοῖρα τοῦ Ὑδραϊκοῦ καὶ Σπесиωτικοῦ στόλου, ἐλθοῦσα μετὰ τὰ διαδραματισθέντα ἐν Κάσῳ, οὐδεμίαν ἠδυνήθη νὰ προσενέγκῃ συνδρομήν.

Ἄπ' ἀρχῆς τοῦ ἔτους ὁ σουλτάνος ἀπήτησεν ἀπὸ τὸν ἀρχιναύαρχον αὐτοῦ νὰ καταστρέψῃ τὰς ἐμπροσθοφυλακὰς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τὰς νήσους Φαρά καὶ Σάμον, διότι αὐταὶ οὐ μόνον διετήρουν τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὄνειδος τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἐπεχείρουν εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπιδρομὰς. Ὁ ἀρχιναύαρχος Χοσρέφ Πασᾶς ἐξέπλευσεν ἀπὸ τῆς Μιτυλήνης τὴν 19 Ἰουνίου καὶ τὴν ἐπιούσαν περὶ τὴν ὥραν Μ. Μ. περιέζωσε τὰ Φαρά διὰ τοῦ στόλου του, συγκειμένου ἐκ 200 περίπου πλοίων, δικρότων, φρεγατῶν, κορβετῶν καὶ πολλῶν μικροτέρων πολεμικῶν καὶ φορτηγῶν, καὶ περιέχοντος ὑπὲρ τὰς 14000 περίπου στρατοῦ ἐκ Γενιτσάρων καὶ ἄλλων. Διαφωνούντων δὲ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀμύνης τῶν κατοίκων τῆς νήσου (ἦτις, κατοικουμένη ὑπὸ 6000 ψυχ. καὶ μετὰ τῶν εἰς αὐτὴν καταφυγόντων Χίων, Μιτυληναίων, Κυθωνιέων, κτλ., ἐκ 15000 περίπου, εἶχε 4000 ἐνόπλους καὶ 1000 μισθοφόρους Ὀλυμπίους), ὁ Τουρκικὸς στόλος ἀπὸ πρωΐας τὴν 21 Ἰουνίου ἤρχισε βαρβαρὸν πυροβολισμόν κατὰ τῆς πόλεως καὶ τῶν κυριωτέρων πρὸς τὸ μέρος τοῦτο πυροβολοστασιῶν, ἐνῶ τὰ φορτηγὰ ἀπεβίβασαν τὸν πεζὸν στρατὸν ἀνευ δυσκολίας, καὶ περὶ τὴν 7 ὥραν τῆς πρωΐας ἔστησαν οἱ Τούρκοι τὰς σημαίας αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐπικειμένων ἐπὶ τῇ πόλει λόφων. Φρίκη κατέλαβε καὶ τοὺς πρόσφυγας καὶ αὐτοὺς τοὺς γενναιοτέρους τῶν Φαριανῶν, αἵτινες, ἰδόντες τὴν πόλιν των περιεζωσμένην πανταχόθεν ὑπὸ ἐχθρῶν, ἀπηλπίσθησαν περὶ τῆς σωτηρίας των. Ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παῖδες ὤρμησαν εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὰ ἀκάτια ἢ εἰς τὴν θάλασσαν, ἐν ᾗ πολλοὶ ἐπνίγησαν. Δέκα

ἑννά δὲ βρίκια, ἠγκυροβολημένα εἰς τὰ Ἀντίψαρα, ἀνεκύνσαντα τὰς ἀγκύρας αὐτῶν, κατώρθωσαν νὰ διαφύγῃ τὸν στόλον, συνεπαγόμενα τοὺς προὔχοντας, τὰς οἰκογενεῖας αὐτῶν, μέρος τῶν ναυτῶν καὶ τοὺς φυγάδας, οἵτινες ἠέπι τῶν ἀκατιῶν ἀναβάντες ἢ κολυμβῶντας ἠδυνήθησαν νὰ φθάσωσιν εἰς αὐτά. Οἱ δὲ Τοῦρκοι εἰσέλασαν εἰς τὴν πόλιν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν μετὰ τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ πυρός. Δὲν παρήλθεν ὅμως οὔτε ἄδοξος, οὔτε ἀνευ ἐκδικήσεως ἢ πτώσεως τῆς νήσου, διότι ἑξακόσιοι τῶν Μακεδόνων προλαβόντες κατέλαβον τὸ δι' 26 πυροβόλων ὄχυρομένον μοναστήριον τοῦ Ἀγίου Νικολάου, εἰς ὃ εἶχον μετακομίσει καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας. Οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὴν λεηλασίαν καὶ πύρπόλησιν τῆς πόλεως ὄρμησαν καὶ κατὰ τοῦ ὄχυρώματος τούτου, ἀλλὰ πάντοτε ἀπεκρούσθησαν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ δύο τρίτα τῆς ἡρωικῆς φρουρᾶς εἶχον πέσει, οἱ δὲ λοιποὶ εἶχον ἀποκάμει καὶ ἐλπίς βοηθείας δὲν ὑπῆρχεν, ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ ταύτῃ ἀπεφάσισαν νὰ βάλωσι πῦρ εἰς τὴν ἐξωθεν τοῦ μοναστηρίου μεγάλην ὑπόγειον πυριτοθήκην, ὅτε ξιφῆρεις οἱ Τοῦρκοι ἀνέβαινον ἐπὶ τῶν τοιχῶν. Ἡ φοβερά αὕτη ἐκοήξισ, ἀνασείσασα ὅλην τὴν νῆσον καὶ τὴν πέριξ θάλασσαν, ἔθαψεν ὑπὸ τὰ ἑρείπια τοῦ Ἀγίου Νικολάου 4000 Τοῦρκων μετὰ τῶν ἀτρομήτων προμάχων. Ἐκ μὲν τῶν Ψαριανῶν διεσώθησαν μόνον 3600 ψυχαί, ἐκ τῶν Μακεδόνων σχεδὸν οὐδεὶς καὶ ἐκ τῶν προσφύγων ὀλίγοι. Ὁ Καπετὰν Πασᾶς, καταλιπὼν ἐπὶ τῆς νήσου φρουρὰν 2000 ἀνδρῶν, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Μιτυλήνην, διὰ νὰ παρασκευασθῇ πρὸς τὴν ἄλωσιν τῆς Σάμου.

Περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου πολυάριθμος Τουρκικὸς στρατὸς ἦτο κατεσκευασμένος εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Σάμου παραλίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, περιμένων τὸν Τουρκὸν στόλον διὰ νὰ ἀποβιβάσθῃ εἰς τὴν νῆσον· ἀλλὰ καὶ Σάμοι 12000 περίπου κατέλαβον τὰ παράλια τῶν καὶ στόλος Ἑλληνικὸς προσῆλθε διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀπόβασιν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ πολλὰς ἀποπειρας οἱ Τοῦρκοι ὄχι μόνον δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀποβιβάσωσι στρατὸν ἐπὶ τῆς Σάμου, ἀλλὰ καὶ ἰκανὰς ζημίας ὑπέστησαν, ἀνέβαλον τὸ σχέδιόν των καὶ ἀποσυρθέντες εἰς τὴν Κῶ περιέμενον τὸν Αἰγυπτιακὸν στόλον, συγκείμενον ἐκ 54 πολεμικῶν

πλοίων καὶ ἐκ 350 φορτηγῶν. Ἡ ἀγγελία τῶν νικῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἐνέπλησεν ἐνθουσιασμοῦ τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες, παρασκευάσαντες νέα πυρπολικά καὶ ἄρθωνα ἐφόδια, τὰ ἀπέστειλαν εἰς τὴν Σάμον. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, συνεπαγόμενος τὴν δευτέραν τῶν Ὑδραίων μοῖραν καὶ ἐνωθεὶς τὴν 22 Αὐγούστου περὶ τὴν Πάτρμον μετὰ τοῦ Σαχτούρη ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ὑδραϊκοῦ στόλου. Σύμπασα ἡ δύναμις τοῦ μὲν Ἑλληνικοῦ στόλου συνέκειτο ἐκ 5000 ναυτῶν καὶ 700 πυροβόλων, τοῦ δὲ Τουρκικοῦ ἐξ 80000 ναυτῶν καὶ στρατιωτῶν καὶ 2500 πυροβόλων.

Οἱ Ἕλληνες, ἐκπλεύσαντες τὴν 23 πρὸς ἀναζήτησιν τῶν ἐχθρῶν, ἐπήρχοντο μετὰ θαυμαστοῦ θάρρους. Οἱ δὲ Τούρκοι, ἰδόντες ὅτι δὲν δύνανται νὰ πλεύσωσι τὸ Αἰγαῖον, ἔχοντες παρ' αὐτοῖς τὸν Ἑλληνικὸν στόλον, μετὰ πολλὰς συνδιασκέψεις ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσωσι κοινὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐφοδον. Ἀλλὰ κατὰ τὴν γενομένην τὴν 28 Αὐγούστου ναυμαχίαν παρὰ τὴν Ἀττάλειαν οἱ Ἕλληνες ἀντέστησαν γενναίως, καὶ ἡ μὲν ναυμαχία κατέπαυσεν, ὁ δὲ Τουρκικὸς καὶ Αἰγυπτιακὸς στόλος κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπῆλθεν εἰς Κάλυμναν, ἔπειτα δὲ πάλιν εἰς Ἀλικαρνασσόν. Ἀποφασίσαντες δ' οἱ Τούρκοι νέαν κατὰ τῆς Σάμου ἐφοδον μετὰ 200 πολεμικῶν πλοίων, διαφευσθέντες καὶ αὔθις τῶν ἐλπίδων των, παρήτησαν τὸ σχέδιον αὐτῶν καὶ ἔπλεον περὶ τὴν Νάξον καὶ τὴν Μύκονον. Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, καταλειφθέντων ἱκανῶν πλοίων περὶ τὴν Σάμον διὰ νὰ ματαιώη τὰς περὶ ἀποβάσεως ἀποπείρας τοῦ εἰς τὴν ἀπέναντι Ἀσιασὴν παραλίαν ἡθροισμένου Τουρκικοῦ στρατοῦ, παρηκολούθει τὸν μέγαν Τουρκικόν. Ἀλλ' ἡ ἐπελθοῦσα τὴν 15 Σεπτεμβρίου σφοδρὰ τρικυμία διεσκόρπισε τῆδε κακῆσε τοὺς Τούρκους, οἵτινες μετὰ τὴν κόπασιν αὐτῆς συνηθροίσθησαν πάλιν εἰς Μιτυλήνην. Ἀθυμήσας ὁ Καπετάν Πασᾶς διὰ τὰς ἀδιαλείπτους συμφορὰς καὶ παραιτηθεὶς ἀπὸ τὸ σχέδιον τῆς ἀποβάσεως εἰσῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὁ δὲ Ἰβραήμ Πασᾶς, ἔχων ἀξιόλογον μέρος τοῦ στόλου, ἔπλεε πρὸς τὴν Ἀλικαρνασσόν. Εὐρομήσαντος ὅμως τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου τὴν νύκτα τῆς 24 πρὸς τὴν 25 καὶ καύσαν-

τος ἐν βρίκιον καὶ μίαν κορβέτταν, ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Μιτυλήνην. Ἰδὼν δὲ ὁ Ἰβραήλ Πασᾶς, ὅτι δὲν ἦτο πλέον καιρὸς νὰ πλεύσῃ πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἀπεφάσισε νὰ διαχειμάσῃ εἰς τὴν Κρήτην. Ὅμως οἱ ναύαρχοι τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, μαθόντες τὰ σχέδιά του, δὲν ἔπαυσαν καταδιώκοντες αὐτὸν καὶ τὴν 1 Νοεμβρίου, ναυμαχίησαντες καὶ ἐκ τοῦ συστάδην, τὸν ἠνάγκασαν ν' ἐπανακάμψῃ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀσίας. Παρατηρήσαντες δ' ἐπὶ τέλους ὅτι εἰς μὲν τοὺς πολεμίους ἦτο ἀδύνατος ἐπιχειρήσεις σπουδαίου τινός, εἰς αὐτοὺς δὲ δύσκολον νὰ παραμείνωσι πλέον ἐν τῷ πελάγει ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

5) Τὸ ἔτος 1825. Οἱ ἐξ Ὑδρας Γεώργιος καὶ Λάζαρος Κουντουριῶται ἦσαν ἐκ τῶν περιφανεστέρων πολιτῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξεκένωσαν ἅπαντας σχεδὸν τοὺς πλουσίους αὐτῶν θησαυροὺς εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἡμῶν ἱερόν ἀγῶνα. Καὶ ὁ μὲν περιώνυμος διὰ τὴν σύνεσιν αὐτοῦ Λάζαρος οὔτε κατὰ τὸν ἀγῶνα, οὔτε μετ' αὐτὸν ἐξῆλθε τῆς νήσου Ὑδρας, ὁ δὲ Γεώργιος πάντοτε σχεδὸν προεκάθητο εἰς τὰς ὑψηλότερας θέσεις τῆς πατρίδος. Ἐκλεχθεὶς δὲ τὸ ἔτος τοῦτο πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, εἰς ᾧ εἶχε μέρος καὶ ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ὡς γενικὸς γραμματεὺς, ἐκίνησε τὴν ἀντιζηλιαν τῶν ἀντιπολιτευομένων αὐτοῦ, τοὺς ὁποίους αὐστηρῶς καταδιώξας περιώρισεν εἰς τὴν Ὑδραν. Ἦτο μὲν ἡ κυβέρνησις αὐτῆ ἰσχυροτέρα πασῶν τῶν πρὸ αὐτῆς καὶ ὑπέρει ἀπὸ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ συνομολογηθέντων δανείων, ὅμως, καταγινομένη εἰς τὴν κυρίευσιν τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔτι κατεχομένου φρουρίου τῶν Πατρῶν, δὲν ἐφρόντισεν, ὅσον ἔπρεπεν, ἢ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον διαπεραίωσιν τοῦ Ἰβραήμ Πασᾶ.

Ὁ Ἰβραήμ Πασᾶς, διαπεραιωθείς ἀκωλύτως μετὰ 50 πολεμικῶν καὶ φορτηγῶν πλοίων, ἀπεβίβασε τὴν μὲν 11 καὶ 12 Φεβρουαρίου παρὰ τὴν κατεχομένην ἔτι ὑπὸ τῶν Τούρκων Μεθώνην 4000 πεζοὺς καὶ 400 ἵππους, τὴν δὲ 5 Μαρτίου 7000 ἄνδρας ἐν οἷς καὶ 400 ἔτι ἵππους. Διὰ τούτων ἔνθεν μὲν ἐπολιόρκησε τὴν Πύλον, ἔνθεν δὲ ἐτροφοδότησε διὰ θαλάσσης

τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν. Ἐπεμφε δὲ καὶ αἴθις τὸν στόλον αὐτοῦ εἰς Σουδάν τῆς Κρήτης διὰ νὰ παραλάβῃ καὶ ἄλλον στρατόν.

Τὰ ἐν Ἀχατὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα, ἔλθόντα εἰς Μεσσηνίαν, ἐπεχείρησαν νὰ προσβάλωσι κατὰ νῶτον τοὺς Ἀραβας, ἀλλ' ἀνθορήσαντος γενναίως τοῦ Ἰβραήμ. Πασᾶ μετὰ 3000 πεζῶν καὶ 400 ἵππέων καὶ 4 πυροβόλων, δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὸν τακτικῶς ὀργανισμένον Ἀραβικὸν στρατόν, καὶ ὑπέστησαν πολλὰς ζημίας. Ὁ δὲ ἐκπεμφθεὶς Ἑλληνικὸς στόλος ἠγωνίσθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν μετακίνησιν νέων στρατευμάτων ἀπὸ Κρήτης καὶ Ἀλεξανδρείας, ἀλλὰ κατ' ἀρχάς μὲν δὲν κατόρθωσε τὸν σκοπὸν του, διὸ ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος ἀπεβίβασεν ἔτι εἰς Μεθώνην 4000 ἀνδρῶν καὶ πλῆθος πυροβόλων. Διὰ νὰ ἐπιταχύνῃ δὲ ὁ Ἰβραήμ Πασᾶς τὴν παράδοσιν τῆς Πύλου, προσέβαλε κατὰ πρῶτον τὴν νῆσον Σφακτηρίαν, τῆς ὁποίας ἡ φρουρὰ ἅπασα σχεδὸν ἔπεσε μαχομένη γενναίως. Ἐκ τῶν ἐν τῷ λιμένι 8 Ἑλληνικῶν πλοίων τὰ μὲν ἑπτὰ, βοηθούμενα ὑπὸ οὐρίου ἀνέμου, διήλθον αἰσίως ἀνὰ μέσον τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, τὸ δὲ πολυθύλητον βρίκιον ἡ Ἀθηναῖα τοῦ Ἰσαμαδοῦ, ὅστις κατὰ τὴν ἀποφράδα ἐκείνην ἡμέραν ἔπεσεν εἰς τὴν Σφακτηρίαν μετὰ τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ, τοῦ Σαχίνη τοῦ Σανταρόζα, κτλ, παρέμεινεν ἐν τῷ λιμένι, διότι τὸ πλῆρωμα αὐτοῦ ἤλπιζεν ἔτι νὰ σώσῃ τὸν πλοίαρχόν του· ὅμως μετὰ ἐξάωρον ἀγῶνα πρὸς 36 πολεμικὰ ἐχθρικά πλοῖα, συμπεπυκνωμένα εἰς τὸ στόμιον τοῦ λιμένος, ἐξέβιασεν ὡς ἐκ θαύματος τὸν ἔκπλουον αὐτοῦ. Ὁ Μιαούλης, ἐκδικούμενος τὸ δυστύχημα τῆς Σφακτηρίας, εἰσβάλλει εἰς τὸν Λιμένα τῆς Μεθώνης καὶ διὰ 6 πυροπολικῶν ἔκαυσε 4 φρεγάταν, 3 κορβέττας, 3 πολεμικὰ βρίκια καὶ τινα φορητὰ μετὰ τινος παρὰ τὴν παραλίαν ἀποθήκης πλήρους τροφῶν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡ πανταχόθεν πολιορκηθεῖσα Πύλος ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ, ἀλλὰ καὶ τὸ κακὸν πάλιν ἐμετριάσθη διὰ νέου ναυτικοῦ θριάμβου, ὃ ἐξ Ἑλλησπόντου δηλ. ἐκπλεύσας τὴν 12 Μαΐου ὑπὸ τὸν Χοσρὸφ Πασᾶν Τουρκικὸς στόλος ἐξ 4 δικρόπου, 2 φρεγατῶν, 8 κορβετῶν καὶ 50 βρικίων καὶ ἄλλων φορητῶν πλοίων καὶ

κύριον σκοπόν ἔχων νὰ ὑποστηρίξη τὴν πρὸ ὀλίγου ἀρχίσασαν νέαν τοῦ Μεσαλλογγίου πολιορκίαν κατεδιώχθη ὑπὸ τῆς δευτέρας μοίρας τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἐξ 20 βρικίων καὶ 8 πυρπολικῶν, διότι ἐπιτεθεῖσα αὕτη περὶ τὸν Καφηρέα, ἐπυρπόλησε τὸ δικροτον καὶ μίαν φρεγάτταν καὶ συνέλαβεν 8 φορτηγά, φέροντα πολλὰ πολεμεφόδια, καὶ μίαν κορβέτταν, ναυαγίσασαν εἰς τὴν Σύρον ἐκ τῆς καταδιώξεως δύο Ἑλληνικῶν πλοίων. Ἐκ τῶν ἄλλων Τουρκικῶν πλοίων τὰ μὲν 20 κατέφυγον εἰς τὴν Κάρυστον, τὰ δὲ 36 μετὰ τοῦ Χοσρέφ Πασᾶ εἰς τὴν Σοῦδαν τῆς Κρήτης.

Μετὰ ταῦτα, ἐνωθεῖσῶν τῶν μοιρῶν τοῦ Μιαούλη καὶ Σαχτούρη, ἀπεφασίσθη νὰ πυρποληθῇ ὁ ἐν πολλῇ ἀταξίᾳ εἰς Σοῦδαν συμπεπιεσμένος Αἰγυπτιακὸς καὶ Τουρκικὸς στόλος· προδοθέντος ὅμως τοῦ σχεδίου ὑπὸ ἀλλοφύλλου πλοίου, μόνον μία κορβέττα ἐκάη τὴν 2 Ἰουνίου. Τὸν αὐτὸν Μῆνα ἐγένετο καὶ ἄλλη ἀπόπειρα, ἥτις ὅμως ἐπίσης ἀπέτυχεν. Ἀγγελθέντος δὲ ὅτι ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἐτοιμάζει νέον καὶ πολυάριθμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος στόλον μετὰ τριῶν τακτικῶν συνταγμάτων, οἱ Ἕλληνες σχεδιάζουσι νὰ καύσωσι τὸν στόλον ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐπὶ τούτῳ ἀποστέλλουσιν ἐξ Ὑδρας τὴν 23 Ἰουλίου μετὰ τριῶν πυρπολικῶν δύο πολεμικά, ὧν τὸ μὲν διεύθυνεν ὁ Ἐμμανουὴλ Τομπάζης, τὸ δὲ ὁ Ἀντώνιος Κρισζῆς, ὅστις δι' ὄλου τοῦ ἀγῶνος παρηκολούθει τὸν Μιαούλην εἰς ὅλους τοὺς θριάμβους αὐτοῦ. Ἀφικθέντων ἀπάντων τὴν 29 πρὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, προσήλασαν τὰ τρία πυρπολικά δι' οὐρίου ἀνέμου εἰς τὸν λιμένα τὴν 3 ΜΜ. ὥραν, ἀλλ' ὁ αἶφνης πνεύσας ἐναντίος ἀνεμος ἐματαίωσε τὸ σχέδιον ἐπ' αὐτῆς τῆς πραγματοποίησεως· ἐκάη μὲν τὸ πυρπολικὸν τοῦ ἀτρομητοῦ Κανάρη, ἀλλ' ἀνωφελῶς.

Μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Πύλου ὁ Ἰβραήμ Πασᾶς, ἐπιδραμὼν πολλὰ μέση τῆς Πελοποννήσου μετὰ τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ πυρὸς, τὴν 15 Ἰουνίου ἐπλησίασε μέχρι τοῦ Ναυπλίου, ἐν ᾧ εὕρισκετο ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ πλῆθος ἀπειρον Ἑλλήνων· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶχε τὰ πρὸς τὴν πολιορκίαν τοῦ μεγάλου τούτου φρουρίου ἀναγκαῖα, ἐπανέκαμψεν εἰς Τρίπολιν

μετά τινα ζημίαν, ἣν ὑπέστη εἰς Μύλους, ἀρχηγούντος τοῦ Δ. Ὑψηλάντου. Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἐν τῇ ἐσχάτῃ ταύτῃ ἀπελπισία περιελθοῦσα, ἀνέθηκε τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, ὅστις μετὰ πολλῆς δραστηριότητος καὶ περινοίας ἐπραξεν ὅ,τι αἱ περιστάσεις ἐπέτρεπον αὐτῷ· ὅμως δὲν ἠδύνατο καὶ ν' ἀναγκαιώσει τὴν πρόοδον τοῦ ἐχθροῦ, ἔχοντος στρατὸν καὶ πολυάριθμον καὶ τακτικῶς ὀργανισμένον. Συγκεντρῶσας εἰς τὰ παρά τὴν Τρίπολιν ὄρη Τρίκορφα τὸν ὅλον αὐτοῦ στρατὸν ἐκ μυρίων ἀνδρῶν, ἕν' ἀγωνισθῆ ἐκ τοῦ συζάδην, ἤρχισε τὴν μάχην τὴν 23 Ἰουνίου. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ δύο ὥρας καρτερικῶς ὑπερασπίσθη, ὅμως 150 ἄνδρες αὐτῆς, προελάσαντες πέραν τοῦ δέοντος, κατεστράφησαν ἐξ ὀλοκλήρου. Διαδόαγείσης ἐκ τούτου τῆς τῶν Ἑλλήνων παρατάξεως, ἤρχισεν ἡ τροπὴ αὐτῶν, τὴν ὁποίαν συνεπλήρωσε τὸ μέχρι τῆς ἄκρας τῶν Τρικόρφων κατὰ νῶτον προσπιδραμὸν ἱππικὸν τῶν πολεμίων. Ὁ Ἰβραήμ. Πασᾶς μετὰ ταῦτα διὰ νέων ἐπιδρομῶν μετὰ τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ πυρὸς κατέστρεψεν ἄλλα μέρη τῆς Πελοποννήσου καὶ, συναθροίσας πλείστους αἰχμαλώτους, ἐπανῆλθεν εἰς Μεθώνην, ἔνθα περιέμενον ἐξ Αἰγύπτου νέας δυνάμεις, ὅμως, παρακολουθούμενος καθ' ὅλας τὰς ἐπιδρομὰς ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη, ἀδιαλείπτως ἠνωχλεῖτο, ὑφιστάμενος καὶ ἰκανὰς ζημίας.

Εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα καθ' ὅλον τοῦτο τὸ ἔτος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου τὸ κυριώτερον ἔργον διεδραματίσθη ἐν Μεσολογγίῳ. Ὁ Ρεσίτ Ἀχμέτ Πασᾶς ἢ Κιουταχῆς, ἀνώτερος ὅλων τῶν προηγουμένων στρατηγῶν τῆς Τουρκίας καὶ ὀικανώτατος ἴσως ὅλων τῶν στρατιωτικῶν ἀνδρῶν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κιουπρουλῆ, συγκεντρῶσας μετὰ πολλῆς δραστηριότητος τὸν στρατὸν αὐτοῦ περὶ τὴν Ἄρταν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν 13 Ἀπριλίου ἐστρατοπέδευσεν ἐμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου, τοῦ ὁποῦ τὰ ὄχυράματα ἐβελετιώθησαν μὲν μετὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν, οὐχὶ ὅμως καὶ μὲ πολλὴν ἐντέλειαν. Τὸ πυροβολικὸν αὐτοῦ συνέκειτο ἐκ 48 ἀθλίων σιδηρῶν μικρῶν καὶ μεγάλων πυροβόλων,

ή δὲ φρουρά ἐκ 5000 ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν, προϊσταμένου τοῦ γέροντος Νότη Βότσαρη.

Ὁ στρατὸς τοῦ Ῥεσίτ Πασᾶ ἠριθμεῖτο περὶ τὰς 20000, ἀλλὰ καὶ ὁ Χοσρέφ Πασᾶς, ὅστις, ἐλθὼν τὴν 28 Ἰουλίου μετὰ 55 πλοίων καὶ ἀναγκάσας 7 Ἑλληνικά πλοῖα, εὐρισκόμενα εἰς τὸν λιμένα νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἀπεβίβασεν εἰς τὸ Τουρκικὸν στρατόπεδον ἄλλην ἐπικουρίαν μετὰ πυροβόλων καὶ παντὸς εἴδους πελεμεφοδίων. Τὴν 16 Ἰουλίου ἐπεχείρησαν οὗτοι τὴν πρώτην ἐφοδὸν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν. Τὴν δὲ 21, ἐπειδὴ ἐφάνη ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, ὁ Ῥεσίτ Πασᾶς ἐπανέλαβεν ἀπὸ πρωίας τὴν ἐφοδὸν, ἐλπίζων νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν πρὸ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ· ἀλλὰ, καίτοι προελάσαντες οἱ Τοῦρκοι μετὰ πολλοῦ θάρρους, ἀπεκρούσθησαν καὶ αὖθις. Τὴν 23 ἀγωνισθεὶς ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐκ παρατάξεως πρὸς τὸν Ὀθωμανικὸν, ἔτρεψεν αὐτὸν εἰς φυγὴν. Ὄθεν, διαλυθείσης τῆς κατὰ θάλασσαν πολιορκίας, εἰσέχθησαν αἱ ἀναγκαῖαι τροφαί. Τὴν ἐσπέραν τῆς 25 μίαν ὥραν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ Ἡλίου 1000 λογάδες τῆς φρουρᾶς, ὀρμήσαντες ξιφῆρεις εἰς τὰ χαρικώματα τῶν πολεμίων καὶ διώξαντες αὐτοὺς ἀπὸ τέσσαρα πυροβολοστάσια, ἐπανῆλθον μετὰ 3 $\frac{1}{2}$ ὥρῶν αἱματηρὴν ἀγῶνα, συνεπαγόμενοι ὄπλα, σημαίας καὶ αἰχμαλώτους. Τὴν 28 ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, καταλειφθείσας αὐτόθι μοίρας τινος, ἀνεχώρησε πρὸς τὸ Διγαῖον πέλαγος. Ὁ Ῥεσίτ Πασᾶς, μὴ δυνηθείς νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν οὔτε ἐξ ἐφοδῶν, οὔτε διὰ τοῦ λιμοῦ, ἐπεχείρησε νὰ διασπάσῃ τὰ τείχη διὰ κολοσσιαίου προχώματος καὶ ἐγένετο μετ' ὀλίγον κύριος τοῦ πυροβολοστασίου Φραγκλίνου (ἄλλα πυροβολοστάσια ἔφερον τὰ ὀνόματα τοῦ Κοραῆ, τοῦ Ῥήγα τοῦ Φεραίου, τοῦ Μιαούλη, τοῦ Σαχτούρη, τοῦ Κυριακούλη καὶ τοῦ Νορμανδοῦ), ἀλλὰ τὴν 19 Αὐγούστου ἡ φρουρά διὰ πεισματώδους ἀγῶνος ἐπέκτησε τὴν κυρίαν ἐρείνην θέσιν καὶ τὴν ἐπιούσαν, ἐπαναληφθείσης τῆς μάχης, ὅχι μόνον ἀπέκρουσαν τὸν ἐχθρὸν, ἀλλὰ καὶ ἐξηράνισαν τὸ πρόχωμα ἐκεῖνο. Ὁ Ῥεσίτ Πασᾶς, ὅστις ἤδη παρηνωχλεῖτο κατὰ νῶτον ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη, ἀμιλλώμενος πρὸς τὴν καρτερίαν τῆς φρουρᾶς, παρεσκευά-

πθη εἰς νέαν ἔφοδον, τὴν ὁποίαν ὡσαύτως οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν τὴν 19 Σεπτεμβρίου· τὴν δὲ 1 Ὀκτωβρίου διὰ νέας ἐξόδου ἐπροξένησαν πολλὴν εἰς τὸν ἐχθρὸν ζημίαν. Ἐπὶ τέλους ὁ Ῥεσίτ Πασᾶς διέκοψε τὰς ἐπιθετικὰς ἐργασίας καὶ, περιοχαρακωθεὶς ἐντὸς τοῦ ὄχυρώματός του, ἀπεσφάσισε νὰ διαχειμάσῃ ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου. Οἱ Ἕλληνες, λαβόντες νέας ἐπικουρίας καὶ ἀνορθώσαντες τὰ γενόμενα εἰς τὰ τεῖχη ῥήγματα, ἐβουλεύοντο νὰ ἐκπολιορκήσωσι τοὺς πολιορκουμένους αὐτούς· ἤθελον δὲ τὸ κατορθώσαι, ἂν δὲν ἤρχετο εἰς βοήθειαν αὐτῶν ὁ Ἰβραήμ Πασᾶς μεθ' ὅλου τοῦ στόλου τῆς Τουρκίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Βαρβαρίας.

Ὁ Ἰβραήμ Πασᾶς, ὅστις ἔλαθεν ἤδη ἐξ Αἰγύπτου νέαν ἐπικουρίαν μυρίων ἀνδρῶν, ἐπεμφε μετὰ τοῦ στόλου μέγα μέρος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς τὸν κόλπον τῶν Πητρῶν, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ ὑπολοιπίου μετέβη τὸν Νοέμβριον διὰ ξηρᾶς εἰς τὰς Πάτρας καὶ ἐκεῖθεν περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς διεπέρασε τὸ κύριον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς τὴν Αἰτωλικὴν παραλίαν. Τὸν δὲ ἐπόμενον μῆνα, προσελθὼν καὶ αὐτὸς εἰς τὸ Μεσολόγγιον, ἤτοιμάζετο εἰς νέαν πολιορκίαν. Ὁ Μισούλης, εἰσαχθεῖσθων μετὰ πολλὰς πρὸς τὸν ἐχθρικὸν στόλον συμπλοκάς περὶ τὰ τέλη τοῦ Νοεμβρίου νέων τρωφῶν εἰς τὴν πόλιν, ἀπῆλθεν εἰς Ὑδραν. Ἐκεῖθεν δὲ παρεσκευάσθη νέος στόλος ἐκ 5 Ὑδραϊκῶν, 3 Σπετσιωτικῶν καὶ 4 Ψαριανῶν πλοίων καὶ τὴν 9 Ἰανουαρίου ἠγκυροβόλησεν εἰς τὸ Βασιλάδιον. Μετὰ τρεῖς ναυμαχίας, γενόμενας τὴν 10, 15 καὶ 16 τοῦ Ἰανουαρίου, καθ' ἃς καὶ φθορὰν καὶ τροπὴν οἱ Τοῦρκοι ὑπέστησαν, ὁ μὲν Ἕλληρικὸς στόλος εἰσῆγαγε δέμηνον τρωπὴν εἰς τὴν πεινώσαν φρουράν, ὁ δὲ Μισούλης ἀπῆλθεν αὖθις εἰς Ὑδραν διὰ νὰ φροντίσῃ περὶ νέων βοηθημάτων. Ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου, ἥτις πολλάκις ἐκινδύνευσε ν' ἀποθάνῃ τῆς πείνης καὶ εἶχε θάψαι περὶ τοὺς 1500 ἀποθανόντας ἀπὸ τῶν πληγῶν καὶ τῶν κόπων, εἰ καὶ ἔβλεπεν ἑαυτὴν μὲν ἐκτεθειμένην εἰς τὰς ἐπηρείας δριμυτάτης τοῦ ἔτους ὥρας, τὴν δὲ πόλιν μεταβληθεῖσαν εἰς σωρὸν ἐρειπίων, πέριξ δ' αὐτῆς δισμυροὺς καὶ πεντακισίους ἐχθροὺς τακτικοὺς καὶ ἀτάκτους, στρατηγουμένους ὑπὸ περιω-

νύμων στρατηγῶν καὶ ἔχοντας πυροβολικὸν ὀγκωδέστατον, πρὸς δὲ καὶ στόλοι πολυάριθμον, φράττοντα τὴν θάλασσαν, ὅμως οὐδέποτε ἀπέβηκε τὸ μεγαλόφυγον αὐτῆς· διὸ μετὰ σαρκασμοῦ ἀπέριπτε τὰς περὶ παραδόσεως προτάσεις τοῦ Ἰβραήμ Πασᾶ. Ἀποπεράτωσαντες οἱ πολέμιοι ἀπάσας αὐτῶν τὰς παρασκευάς, ἐπεχείρησαν τὴν 12 Φεβρουαρίου καταπληκτικὸν πυροβολισμόν καὶ τὴν 15 ἐγένοντο κύριοι ἐξωτερικοῦ τινος τῆς πόλεως προτειχίσματος, ὅπερ οἱ Ἕλληνες ἀντεπεξελθόντες ἀνέκτησαν. Προσλαυνόντων δ' αὐτοπροσώπως ἀμφοτέρων τῶν Πασάδων καὶ ἀναγκάζοντων τὰ τάγματα νὰ ἐπάναλαμβάνωσι τὴν ἔφοδον, οἱ Ἕλληνες ἀντέστησαν γενναίως καὶ εἰσβαλόντες εἰς τὰ ὄχυράματα τῶν πολεμίων τὴν ὑστεραίαν ἀπήγαγον καὶ ὄπλα καὶ αἰχμαλώτους. Ἀπελπισθέντες δ' οἱ Πασάδες ὅτι θὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν ἐξ ἔφοδου, ἐξηκολούθουν ἀπαύστως πυροβολοῦντες καὶ φέροντες πλησιέστερον τὰς πόλιςραητικὰς αὐτῶν μηχανὰς κατὰ τῶν ἀνταγωνιζομένων καὶ ἀντιμηχανωμένων Ἑλλήνων. Ἀπεφάσισαν δὲ νὰ κυριεύσωσι τὰ εἰς τὰ τεναγώδη ὕδατα τοῦ Μεσδογγίου διάφορα νησιδία, τὰ ὅποια ἐχρησίμευον ὡς ἐπιθαλάσσιοι προμαχώνες. Γενόμενοι δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ Φεβρουαρίου μετὰ αἰματηροῦς ἀγῶνας κύριοι τοῦ Βασιλαδίου, τοῦ Δολμᾶ καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ, ἐπεχείρησαν τὴν 25 Μαρτίου τὴν ἔφοδον καὶ κατὰ τοῦ νησιδίου τῆς Κλεισέβης, ἔχοντος 4 μικρὰ κανόνια καὶ φουρουρούμενον ὑπὸ 130 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Κίτσον Τσαβέλλα. Μετὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ἔφοδον, καθ' ἃς νεκροὶ Τοῦρκοι καὶ Ἀραβες ὑπὲρ τοῦς 1000 ἐπέπλεον ἐπὶ τῶν περίξ ὑδάτων, καὶ ὁ μὲν Ἔρεσιτ Μεχμέτ Πασᾶς ἐπληρώθη, ὁ δὲ κηδεστής τοῦ Ἰβραήμ Πασᾶ Χουσεϊνβέης καὶ ἄλλοι ἐγκριτοὶ πολέμιοι ἔπεσον, ἔξορμᾶ ὁ Τσαβέλλας ἀπὸ τοῦ ὄχυράματος καὶ κυριεύει ἑπτὰ τῶν πολεμίων ἀκάτια καὶ πολλὰ ὄπλα καὶ λόγχας.

Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, ἐκπλεύσας τὴν 19 Μαρτίου ἀπὸ τῆς Ἰόδρας, ἐπορεύθη πρὸς τὸ Ἴόνιον πέλαγος· ἐπειδὴ ὅμως καὶ οἱ κάτοικοι τῶν τριῶν νήσων εἶχον ἤδη ἐξαντλήσει τοὺς πόρους των καὶ τὸ ταμεῖον τῆς κυβερνήσεως εὕρισκετο εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, ὁ ἄρχισμὸς τῶν πλοίων ἦτο ἀσθενής, ἀλλὰ καὶ

πάλιν κατὰ τὴν συνασθεῖσαν τὴν 3 Ἀπριλίου ναυμαχίαν μετὰ 6 μόνον βρικίαν πρὸς 15 βαρείας φρεγάτας καὶ κορβέττας ἡ νίκη δὲν διεκρίθη. Ὅσον ἐπιμελῶς καὶ ἀν' ἐπιτηρῶν οἱ πολέμιοι τὴν τεναγώδη παραλίαν τοῦ Μεσολογγίου, κατῴρθουν πολυμεροὶ καὶ ἐπιτήδειοι ναυβάται καὶ κολυμβηταὶ νὰ παρεισάγωσιν εἰς τὸ φρούριον μικρὰς τινας προμηθείας σίτου· ἀποῦ ὅμως ἐκλείσθη καὶ αὕτη ἡ θύρα, οἱ ναυτικοὶ εἶχον ἤδη ἀποφασίσει νὰ ἐξοπλίσωσιν ἀκάτια καὶ νὰ διελάσωσι διὰ τῶν ἐχθρῶν εἰς τὴν πόλιν, φέροντες ἄλευρα· ἡ τύχη ὅμως τοῦ Μεσολογγίου ἐματαίωσε τὸ σχέδιον αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς 20 Μαρτίου ἐξέλιπε πᾶσα διανομὴ τροφῆς εἰς τὴν φρουράν, τὸ ἀδιάλειπτον πῦρ εἶχε συγαδεύσει ἀπὸ τὰ πέριξ ὕδατα τοὺς ἰχθύς, γάται, ποντικοὶ, δέρματα καὶ φύκη ἦσαν ἡ τροφή τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ καὶ ἡ γῆ ἐκαλύπτετο ὑπὸ νοσοῦντων, τετραυματισμένων καὶ λιμωττόντων (ὡς βλέπωσιν οἱ νεώτεροι διὰ ποίων θυσιῶν καὶ στερήσεων οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνέκτησαν τὴν ἐλευθερίαν, διὰ νὰ μανθάνωσι, τί ποιῶντες νῦν καὶ τί μετὰ ταῦτα ἀνδρούμενοι, δύνανται νὰ συνενέγκωσιν ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως αὐτῆς). Καὶ ἐν τοιαύτῃ θέσει ὄντες οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ δὲν ἐμικροψύχησαν, ἀλλὰ μὲ καταφρόνησιν ἀπέρριπτον τὰς προτάσεις τοῦ Ἰβραήμ Πασᾶ, ὑποσχομένου νὰ τοῖς χαρίσῃ τὴν ζωὴν καὶ πολλὰ ἄλλα, ἐὰν παραδώσωσι τὰ ὅπλα. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ παράτασις τῆς ἀμύνης διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν τροφῶν ἦτο ἀδύνατος, ἐν συμβουλίῳ ἀπεφάσισαν οἱ Ἕλληνας νὰ διελάσωσιν ἀνὰ μέσον τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου. Τὴν νύκτα λοιπὸν τῆς 10 Ἀπριλίου, ἐνδύσαντες καὶ τὰς γυναῖκας ἀνδρική καὶ ἐνδύματα καὶ ὀπλίσαντες αὐτάς, καθὼς καὶ τοὺς παῖδας, καὶ ἐγκαταλιπόντες τοὺς μὴ θέλοντας ἢ καὶ μὴ δυναμένους διὰ τὴν ηλικίαν, τὰς πληγὰς ἢ τὴν ἀσθένειαν νὰ παρακολουθήσωσι τὴν ἐξοδὸν, ὥρμησαν ξιφῆρεις καὶ οὔτε τάφροι, οὔτε προτειχίσματα, οὔτε οἱ κεραυνοὶ τῶν πυροβόλων καὶ τῶν ὀπλων, οὔτε αἱ λόγχοι τῶν Ἀράβων ἠδυνήθησαν ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν ἐνθουσιώδη αὐτῶν ἐξοδὸν, διότι ἐντὸς ὀλίγων στιγμῶν τὰ χαρακώματα ἐκυριεύθησαν καὶ τὰ ἐχθρικά τάγματα διεσπάρησαν, Ὁ ἐχθρὸς, ὅστις προεγνώριζε τὴν ἐξοδὸν ἐξ ἐπι-

καταράτου τινός Βουλγάρου αυτομολήσαντος εἰς αὐτὸν ὀλίγον πρὸ τῆς ἐξόδου καὶ ἔπραξεν ἀμέσως, ὅσα ἠδύνατο, διὰ νὰ ματαιώσῃ τὸ σχέδιον, μείνας ἐμβρόντητος ἐκ τῆς ἀκαταγινώστου ἐκείνης ὀρμῆς, ἠνέωξεν εὐρείαν ἐνώπιον τῶν ἐξερχομένων ὁδὸν· δυστυχῶς ὅμως μέγα πλῆθος πολιτῶν ὑπὸ ἀποφράδος τινος φωνῆς «ὀπίσω εἰς τὸ φρούριον» ἀπατηθέντες, ὀπισθοδρόμησαν εἰς τὴν πόλιν, εἰς ἣν εἰσέβαλον ἀμέσως καὶ οἱ ἐχθροί. Οἱ μείναντες Ἕλληνες, βαλόντες πῦρ εἰς τὰς πυρισταποθήκας, ἀνέτρεπον καὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἐπιτιθημένους ἐχθρούς. Πρὸ τῆς ἐξόδου οἱ ἐν τῷ Μεσολογγίῳ ἠριθμοῦντο περὶ τὰς 9000 ψυχῶν, ὧν 500 ἔπεσον ἐν τῇ ἐξόδῳ, 600 ἀπέθανον μετὰ ταῦτα ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ 1800 διεσώθησαν, ἐν οἷς 200 γυναῖκες, τῶν δὲ μεινάντων ἐν τῇ πόλει 3000 ἐθανατώθησαν καὶ 3000 περίπου γυναῖκες καὶ παῖδες ἠχμαλωτίσθησαν. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πτώσις τοῦ Μεσολογγίου, τὴν ὁποίαν, ἐπενεγκοῦσαν βαρεῖαν βλάβην εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἡμῶν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθους ἐθαύμασαν.

Πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου ἐκλαυσεν ἡ Ἑλλάς καὶ ἄλλην συμφορὰν, τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπὶ τὴν Κάρυστον στρατείας τοῦ γενναίου Γάλλου φιλέλληνος Φαβιέρου, ὅστις, ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν τὸ τακτικῶς ὀργανισμένον Ἑλληνικὸν σῶμα, ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ σατραπόου τῆς Εὐβοίας Ὁμέρ Πασᾶ μετὰ μεγάλης φθορᾶς.

Ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ οἱ Ἕλληνες ἀσφαλὲς φρούριον ἐξουσίαζον μόνον τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ἐντὸς δὲ τοῦ Ἰσθμοῦ οἱ πολέμιοι ἦσαν κύριοι τῶν Πατρῶν, ὅλων τῶν Μεσσηνιακῶν φρουρίων καὶ τῆς Τριπόλεως. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου διεπεραιώθη αὐθις εἰς τὴν Πελοπόννησον γαυριῶν ὁ Ἰβραήμ Πασᾶς.

Ἡ τρίτη ἐθνικὴ συνέλευσις, συγκροτηθεῖσα ἐν Ἐπιδαύρῳ τὴν 6 Ἀπριλίου, προεδρευόντος τοῦ γέροντος Πανούτσου Νοταρᾶ, ἐκπλαγεῖσα ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς περὶ τὴν Κάρυστον τροπῆς τοῦ Φαβιέρου, διέκοψε τὰς συνεδριάσεις τῆς καὶ ἀνέθηκε τὴν ὅλην τύχην τῆς Ἑλλάδος εἰς δύο ἐπιτραπὰς, τὴν Διοικητικὴν (συγκειμένην ἐξ 11 ἀνδρῶν

καὶ προεδρευομένην ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέα Ζαΐμη) καὶ τὴν ἐπιτροπὴν τῆς συνελούσεως, συγκειμένην ἐκ 13 μελῶν καὶ προεδρευομένην ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Πατρῶν Γερμανοῦ. Εἰς τὴν πρώτην ἀνετέθη ἡ ὅλη κυβέρνησις τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων καὶ εἰς τὴν δευτέραν ἐπετράπη νὰ ἐπιχειρήσῃ διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβειος τῆς Ἀγγλίας Κάνιγγος τὰς συμφορωτέρας εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διαπραγματεύσεις. Οὕτω λοιπὸν τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος περιῆλθον εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν, ἣτις ἦτο τόσῳ δεινότερα, ὅσῳ αἱ ἐπάρατοι καὶ πατροπαράδοτοι ἐμφύλιοι ἔριδες, αἱ ἐνίοτε καὶ εἰς δεινοὺς σπαραγμοὺς ἀποβαίνουσαι, δὲν ἔπαυον μαστιζέσθαι τὸν τόπον οἰκτρῶς.

Ὁ Ἰβραήμ Πασᾶς, ὅστις ἐπανελθὼν εἰς Πάτρας μετὰ 3500 ἀντὶ τῶν 10000, οὓς διεβίβασεν εἰς Αἰτωλίαν, ἐν διαστήματι 5 1/2 μηνῶν, διέπραξε φοβερὰς λεηλασίας εἰς τὰ Καλάβρυτα, τὴν Γορτυνίαν, τὴν Λακεδαίμονα καὶ τὴν Μάνην, ἐπανῆλθε τὴν 2 Νοεμβρίου εἰς τὴν Μεθώνην διὰ νὰ παραχειμάσῃ αὐτόθι. Ἐπήνεγκε μὲν ἐν Πελοποννήσῳ ἀνυπολόγιστον φθοράν, ἀλλ' ἐκτὸς τῶν φρουρίων, τὰ ὅποια κατεῖχεν, οὐδὲ σπηθαμῆς γῆς δὲν ἔγεινε κύριος, διότι οἱ καρτερικοὶ κάτοικοι τῆς χερσονήσου κατέφευγον εἰς τὰ ὄρη, καὶ οὕτως ὄχι μόνον ἀπέφευγον τὰς ἐκ τοῦ συστάδην μάχας, ἀλλὰ καὶ ἐπικείμενοι κατὰ νότον τοῦ Ἰβραήμ Πασᾶ ἐφόρευον τοὺς ἀπομακρυνομένους καὶ ἐβουρίουν τὰς τροφὰς καὶ τὰ ἄλλα ἐφόδια αὐτῶν. Ἄν ἡ κατάστασις τῆς Πελοποννήσου ἦτο λυπηρὰ, ὅμως δὲν ἦσαν ἐυχάριστα καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἰβραήμ Πασᾶν· ἐπειδὴ ἐκ τῶν 24000 Ἀράβων τῶν ἐκπλευσάντων ἐν διαστήματι δύο ἐτῶν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας, μόλις ἐσώζοντο ἐν Πελοποννήσῳ 8000, καὶ τούτων 1500 ἦσαν εἰς τὰ νοσοκομεῖα· αἱ δὲ ἀποθῆκαι αὐτοῦ καὶ τὸ ταμεῖον ἦσαν κενά. Ἐλαβε μὲν τὴν 20 Νοεμβρίου ἐξ Αἰγύπτου ἄφθονα ἐφόδια καὶ χρήματα, οὐχὶ ὅμως καὶ στρατιώτας. Ἐκ τούτου ἐμεινεν ἀπρακτος εἰς τοὺς σταθμοὺς του μέχρι τοῦ προσεχοῦς Ἀπριλίου.

Ὁ Καπετάν Πασᾶς, ὅστις μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου ἐπανῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἐξέπλευσε περὶ τὰ τέλη

τοῦ Ἰουνίου διὰ τὴν ἐπαναλάβη τὸ τοσάκις ἀποτυχὸν κατὰ τῆς Σάμου σχεδίον του. Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος συγκεῖμενος ἐκ 33 πολεμικῶν πλοίων καὶ 8 πυρπολικῶν, ἐξέπλευσε τὴν 11 Ἰουλίου, καὶ τὴν 15 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς συνεπλάκη περὶ τὸν Κώρικον, ἀκρωτήριον τῆς Κιλικίας, μετὰ Τουρκικῆς μοίρας, ὅμως δὲν διεκρίθη ἡ νίκη. Ἀλλ' ὅτε σύμπας ὁ τῶν πολεμίων στόλος, συγκεῖμενος ἐκ 2 δικρότων, 27 φρεγατῶν καὶ κορβετῶν καὶ 7 βρικίων, ἐπεχείρησε ν' ἀποκόψη τινὰ τῶν Ἑλληνικῶν πλοίων, ἀντιπαραταχθέντες καὶ οἱ ἡμέτεροι προέπεμψαν ὑπὸ τὸν Κανάρην εἰς τὸ πυκνότερον τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου πυρπολικόν, τὸ ὁποῖον, κεραυνοβοληθέν ὑπὸ τῶν πολεμίων ἄνευ ἀποτελέσματος, ἤρχισε νὰ βυθίζεται, ὅμως τὸ πῦρ μεταδοθὲν εἰς τὸ ἕτερον τῶν Τουρκικῶν ἀκατίων, τὰ ὁποῖα εἶχον ὀρμήσει κατ' αὐτοῦ, ἔκαυσε αὐτό. Μετὰ τὴν συμπλοκὴν ταύτην ὁ Καπετὰν Πασᾶς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μιτυλήνην. Οἱ Ἕλληνες ἀπέστειλαν τὴν 23 Αὐγούστου καὶ ἄλλα εἴκοσι πλοῖα, τὰ ὁποῖα τὴν 28 παρέστησαν πρὸ τοῦ λιμένος τῆς Μιτυλήνης, ἐνθι οἱ Τούρκοι ἦσαν ἠγκυροβολημένοι κάτωθεν τοῦ φρουρίου. Τὴν ὑστεραίαν, ἐξελθόντων τοῦ λιμένος 22 Τουρκικῶν πλοίων, συνέστη ἄγῶν πεισματωδέστατος, καθ' ὃν τὰ μικρὰ σκάφη τοῦ ἡμετέρου στόλου μετὰ τοσούτου θάρρους ἀντεπεξῆλθον πρὸς τὰς πελωρίους ναῦς τῶν πολεμίων, ὥστε κατέπληξαν τοὺς γενομένους θεατὰς τῆς ναυμαχίας Γάλλους Ῥιγνῶν (ναύαρχον) καὶ Γυλλεμινῶτον (στρατηγόν). Ἐκτοτε οἱ Τούρκοι τοσαύτην ἔδειξαν δειλίαν, ὥστε τὴν 25 Σεπτεμβρίου 40 μεγάλα πλοῖα αὐτῶν ἀπέφυγον νὰ ναυμαχήσωσι πρὸς 14 Ἑλληνικὰ σκάφη. Κατὰ δὲ τὸν Νοέμβριον ὁ μὲν Χοσρέφ Πασᾶς ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐπανέκαμψαν εἰς τὰ ἴδια χαίροντες, διότι τετάρτην ἤδη φορὰν ἔσωσαν τὴν Σάμον καὶ κατίσχυσαν τῆς ὅλης ναυτικῆς δυνάμεως τοῦ σουλτάνου.

Ὁ Ῥεσίτ Πασᾶς, διοργανώσας μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἐπεχείρησε περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου τὰς προπαρασκευαστικὰς τῆς πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν ἐργασίας, συνεπαγόμενος ἐπὶ τούτῳ μυρίους πεζοὺς καὶ ἵππεῖς,

20 μεγάλα τηλεβόλα, 4 βουβοβόλα και 2 ολμοβόλα και έχων υπό τὰς διαταγὰς του και τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Ὁμέρ Πασᾶ τῆς Εὐβοίας. Ἀποθανόντος; τὸ 1824 τοῦ Ὁδυσσεῶς Ἀνδρούτσου, ὅστις κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ὁ διασημότετος τῶν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὄπλαρχηγῶν, ἐκλείσθη ἐν τῇ ἀκροπόλει μετὰ 400 ἀνδρῶν και 18 μηνῶν τροφῶν ὁ διαδεχθεὶς τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ Γούρας· εἰσῆλθον ὁμοῦς κατόπιν και 70 ἔτι ἄνδρες μετὰ τοῦ ὑπονομοποιοῦ Κώστα, ὅστις πολὺ εἶχε φημισθῆ ἐν Μεσολογίῳ. Οἱ Ἀθηναῖοι, εἰ και τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἦτο ἀσθενὲς και διὰ τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ ἀπήτει φρουρὰν πολυάριθμον, ἔδειξαν πολλὴν καρτερίαν και ἀντέσχον ἐπὶ μῆνα ὀλόκληρον εἰς τὰς ἐφόδους τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ Ῥεσίτ Πασᾶς, θεωρῶν ἀπαραίτητον νὰ γείνη πρῶτον κύριος τῆς πόλεως, ἐπεχείρησε τὴν 2 Αὐγούστου μέγαν κατ' αὐτῆς πυροβολισμόν και κατέβαλε τὸ πλεῖστον τοῦ τεύχους, τὴν δ' ἐπισύσαν διέταξε γενικὴν ἔφοδον, καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποχωρήσωσιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης, ὅστις και προηγουμένως ἠγωνίσθη γενναίως ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, διαρυσθεὶς ὑπὸ τῆς Διοικητικῆς ἐπιτροπῆς στρατηγὸς τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ δυνάμεως και ἐνωθεὶς ἐν Ἐλευσίνῃ μετὰ τοῦ Κριεζώτου, Βάσου και Πανουργιά και τοῦ νεωστὶ αὐθις ὀργανισθέντος τακτικοῦ ὑπὸ τὸν Φαβιέρον σώματος, κατέλαβε τὴν 5 Αὐγούστου τὴν ὄχι μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν θέσιν τοῦ Χαϊδαρίου, και ἀφοῦ τὴν 6 ἀπέκρουσε τὸ κατ' αὐτοῦ σταλὲν ἀπόσπασμα. ἠναγκάσθη τὴν 8, ἐπέξελθόντος αὐτοπροσώπως τοῦ Ῥεσίτ Πασᾶ, νὰ ἀποχωρήσῃ μετὰ αἰματηρότατον ἀγῶνα εἰς Ἐλευσίνα.

Ὁ Ῥεσίτ Πασᾶς, βλέπων ὅτι αἱ μὲν τροφαὶ ἤρχισαν νὰ ἐκλίπωσιν, αἱ δὲ προσπάθειαι αὐτοῦ τοῦ ν' ἀνατρέψῃ τὰ ὄχρωματα δι' ὑπονόμων ἐματαιοῦντο ἐκ τῶν ἀντιμηχανημάτων τοῦ Κώστα, ἐπεχείρησεν ἔφοδον, ἀλλ' αὕτη ἀπερῶσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα, καθ' ὃν πολλοὶ ἔπεσον ἐκατέρωθεν. Εἰς τὴν ἐλαττωθεῖσαν φρουρὰν ὡς ἐκ τῶν ἀπαύστων ἀγῶνων προσῆλθον νέοι ἐπικούροι μετὰ τοῦ Κριεζώτου, Μαμούρη και Λέκα τὴν 11 Ὀκτωβρίου και ἐπροξένησαν εἰς

μὲν τοὺς ὑπερμάχους τῆς ἀκροπόλεως μεγάλην χαρὰν, εἰς δὲ τὸν Ῥεσίτ Πασάν πολλὴν ἀγανάκτησιν. Ἀφοῦ δὲ ὁ στρατάρχης τῶν Ὀσμανῶν εἶδε ματαιούμενα ὑπὸ τῶν ἀντιμηχανημάτων τοῦ Κώστα τὰ σχέδια αὐτοῦ τοῦ ν' ἀνατρέψῃ δι' ὑπονόμων τὴν ἀκρόπολιν, ἐγκαταλιπὼν πᾶσαν ἐνεργητικὴν πολιορκίαν, ἀπεφάσισε νὰ περιορισθῇ εἰς τὸν ἀπανταχῶθεν ἀποκλεισμόν τῆς ἀκροπόλεως καὶ νὰ διαχειμάσῃ ἔμπροσθεν τῶν Ἀθηναίων.

Ἡ φρουρὰ τῶν Ἀθηναίων συνέκειτο ἔτι ἐκ 1000 ἀνδρῶν καὶ εἶχε μὲν τροφὰς δι' ἓν ἔτος, ἀλλ' εἶχεν ἀνάγκην ἐπικουρίας καὶ πολεμεφοδίων. Ὁ Φαβιέρος, εἰς ὃν ἡ προσωρινὴ διοίκησις ἀνέθηκε νὰ εἰσαγάγῃ τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἐφόδια, ἀπέβη ἀναμέσον τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων τὴν 1 Δεκεμβρίου μετὰ 650 λογάδων ἀνδρῶν, ὧν ἕκαστος ἔφερεν ἀνά ἓνα σάκκον πυρίτιδος, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, φονευθέντων ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶν σφαιρῶν 6 καὶ πληγωθέντων 14.

Ὁ Καραϊσκάκης ἐπεχείρησε τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Στερεὰν ἐκστρατείαν καὶ διὰ ν' ἀναζωπυρήσῃ τὴν ἐπανάστασιν καθ' ὅλην τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ διὰ νὰ κατακλείσῃ τοὺς πολιορκητὰς εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Ἀθηναίων, ἀποκόπτων ἀπ' αὐτοὺς πᾶσαν ἐπικουρίαν. Ὄθεν, καταλιπὼν τὸν Βάσσην ἐν Ἐλευσίνῃ, ἐξώρμησε τὴν 25 Ὀκτωβρίου εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἔνθα ἔκαμε πρὸς τοὺς Τούρκους διαφόρους συμπλοκάς. Ἐκεῖθεν ἐπεμφε τὸν Γαρδικιώτην Γρίβαν καὶ τὸν Γεώργιον Βάγιαν διὰ νὰ καταλάβωσι τὴν Ἀράχωβαν. Αὐτόσε ἐπορεύοντο καὶ πολέμιοι ἐκ 1500 λογάδων Ἀλβανῶν, εἰς οὓς ὁ Ῥεσίτ Πασᾶς εἶχεν ἀναθέσει τὴν φροντίδα νὰ ἐξασφαλίζωσι τὰ νῶτα αὐτοῦ. Οὗτοι ἐν ἀγνοίᾳ ἐνέπεσον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων καὶ πανταχῶθεν καταπυροβολούμενοι ἀπεφάσισαν νὰ διαφύγωσι διὰ τοῦ ὑπὸ πολλῆς χιόνος κεκαλυμμένου Παρνασοῦ, ἀλλ' ἡ ἀπεγνωσμένη αὕτη ἀπόφασις ἐπήνεγκε τὴν πανωλεθρίαν αὐτῶν, διότι ἐκ τοῦ χειμῶνος καὶ τῆς καταδιώξεως ὀλιγίστοι ἐσώθησαν.

Ὁ Ῥεσίτ Πασᾶς, φοβούμενος μήπως ἀποκλεισθῇ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐπεμφε τὸν Ὀσμᾶν Πασάν μετὰ 600 ἀνδρῶν εἰς τὴν Δαυλίδα καὶ προτεκάλεσε τὸν Ὁμέρ Πασάν, ἵνα, ἐκστρα-

τεύσας, σώση τὰ φρουρία τῆς Λεβαδίας καὶ τῆς Ἀμφίσσης. Ὁ Καραϊσκάκης, ἀπαντήσας εἰς τὰς Θερμοπύλας τὰ κατερχόμενα ἐκ Λαμίας ἐφόδια, φονεύει ἰδίᾳ χειρὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς συνουδουούσης αὐτὰ φρουρᾶς καὶ κυριεύει 1000 φορτηγὰ ζῶα. Ἐπειτα, ἐνισχύσας τὸ στρατιωτικὸν σῶμα τὸ πολιορκοῦν τὴν Ἀμφίσσαν, αὐτὸς διελάσας διὰ τοῦ Λουιδωρικού καὶ τῶν Κραβάρων, τὴν 2 Ἰουνίου τοῦ 1827 διώκει ἀπὸ τὴν Ναύπακτον τὴν Τουρκικὴν φρουράν. Οὕτως ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας ἐκυμάτιζεν ἀπὸ τοῦ Μακρυνόρους μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου.

Ἡ καρτερία, εὐφυΐα, ἀνδρεία καὶ τὰ παθήματα τῶν Ἑλλήνων, ἀν ἐξαιρεθῶσι τὰ δεινὰ τὰ προελθόντα ἐκ τῶν ἐρίδων, τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ τῆς ἀτελείας τοῦ πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῶν, ἀντηγήσαντα πανταχοῦ τῆς γῆς, ἐκίνησαν τὴν συμπάθειαν πολλῶν λαῶν καὶ ἐπήνερχον ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως τὴν σύστασιν φιλελληνικῶν ἐταιριῶν. Ἡ συμπάθεια αὕτη μετὰ τὰ παθήματα αὐτῶν ἐν Μεσολογγίῳ ἐτρέπη εἰς ἀληθῆ ἐνθουσιασμόν, διότι μόνον κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐστάλησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὲρ τὰ 2 ἑκατομμύρια δραχμῶν εἰς χρήματα καὶ πράγματα. Εἰς τοὺς ἐπιφανεῖς φίλους τῆς Ἑλλάδος κατετάχθη καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος, ἐπειδὴ οὗτος ὄχι μόνον ἔγραψεν καὶ ἔπεμψεν ἐπαινητικὰς καὶ πλουσίας χρηματικὰς δωρεάς, ἀλλὰ καὶ ἀπέστειλε τὸν ἴδιον αὐτοῦ ὑπασπιστὴν Ἐϊδεκ μετὰ 12 ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν, οἵτινες ἐράνησαν πολυειδῶς χρήσιμοι.

Τὸν Σεπτέμβριον καὶ Νοέμβριον τοῦ ἔτους τούτου κατέπλευσαν καὶ τὰ κατασκευασθέντα διὰ χρημάτων τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ συνομολογηθέντος δανείου πλοῖα, ἡ ἀτμοκίνητος κορβέτα Καρτερία καὶ ἡ φρεγάτα Ἑλλάς. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν λαῶν ἐκίνησε καὶ τὰς κυβερνήσεις τῶν μεγαλειτέρων Εὐρωπαϊκῶν ἐπικρατειῶν νὰ σκέπτονται περὶ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπειδὴ ἡ Ἀγγλία ἀπεράσειεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Ῥωσίας νὰ διαπραγματευθῆ μετὰ τῆς Πύλης περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, καὶ πρὸς τοῦτο εἶχεν ἀποστείλει ἀπὸ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1825 εἰς μὲν τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν Στρατὸν Κάνιγγα, εἰς δὲ τὴν Πετρούπολιν τὸ 1826 τὸν λό-

δον Ουελιγκτόνα, ὅστις ὑπέγραψεν αὐτόθι μετὰ τῶν ὑπουργῶν τῆς Ῥωσσίας Λιθβίου καὶ Νεσελρόδου πρωτόκολλον, δι' οὗ ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ῥωσσία ἀνελάμβανον νὰ ἐνεργήσωσι τὴν κατάπαυσιν τοῦ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας πολέμου. Τὸ πρωτόκολλον τοῦτο ἀνακοινώσασαι καὶ εἰς τὰς κυβερνήσεις τῶν ἄλλων δυνάμεων, ἐπροσκάλουν αὐτὰς νὰ συνεργήσωσιν εἰς ἐπιτεύξιν τοῦ σκοποῦ.

6) Τὸ ἔτος 1827, ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ τρίτη ἐθνικὴ συνέλευσις, ἣτις μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου ἀνέβαλε τὰς ἐργασίας τῆς, προσεκλήθη τὴν 2 Αὐγούστου νὰ συνέλθῃ εἰς Αἴγιναν, ἀλλ' ἡ ἔλλειψις τῆς ὁμοιοῦς καὶ τῆς συνέσεως διήρесе τοὺς πληρεξουσίους, καὶ οἱ μὲν συνήλθον εἰς Ἐρμιόνην, οἱ δὲ εἰς Αἴγιναν καὶ ἐπὶ τέλος μετὰ μακρὰς ἐριδας εἰς Τροιζῆνα (19 Μαρτίου 1827). Αὕτη, προσδρευομένη ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Σισσίνη, ἐψήφισε πολίτευμα καλλίτερον τῶν προηγουμένων, διότι συνεκέντρωσε τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας ἐνὸς ἀρχοντος, Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος καλουμένου, ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη, καὶ ὡς τοιοῦτον ἐχειροτόνησε τὸν *Ἰωάννην Ἀρτ. Καποδίστριαν*, Κερκυραῖον, ὅστις, ὢν ἀληθῶς ἐκ τῶν μεγαλειτέρων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Εὐρώπης, ἐχηρημάτισεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Ἀλεξάνδρου καὶ πληρεξούσιος αὐτοῦ ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Βιέννης, Ἀπόντος δ' αὐτοῦ, ἡ μὲν κυβέρνησις ἀνετέθη εἰς τριμελῆ *Ἀντικυβερνητικὴν ἐπιτροπὴν*, ἡ δὲ ὑπερτάτη ἐξουσία τῶν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δυνάμεων εἰς τοὺς *Ἀγγλοὺς Ἀόρδον Κόλφραν* (τῆς θαλάσσης) καὶ *Ριχάρδον Τσώρτε* (τῆς ξηρᾶς), οἵτινες, συνειθισμένοι νὰ κυβερνῶσι τακτικὸν στρατὸν, δὲν ἦσαν οἱ κατάλληλοι εἰς τὰς ἐπιχειρήμας σοβαρὰς περιστάσεις.

Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους ἡ Διοικητικὴ ἐπιτροπὴ εἶχεν ἀπορασίσει νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, διὸ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1827 συνεκέντρωσε περὶ τὴν Ἐλευσίνα καὶ Σαλαμίνα στρατὸν ἐξ 6000 ἀνδρῶν, ὑποστηριζόμενον καὶ ὑπὸ ναυτικῆς μοίρας τεταγμένης ὑπὸ τὸν Ἀστιγγα. Ἡ πρὸς κατάληψιν τοῦ Φαλήρου ὠρισμένη τῶν Ἑλλήνων μοῖρα ἐκ 2700 ἀνδ. ὑπὸ τὸν Ἀγγλον Γόρδωνα, ἀποβιβάσθη εἰς τὴν Μουνυχίαν.

τὴν 24 Ἰανουαρίου, ὠχυρώθη αὐτόθι, τὴν δ' ἐπιοῦσαν ὁ Ἀστυγῆς, εἰσελθὼν εἰς τὸν Πειραιᾶ, κατεπυροβόλησε τὸ ὑπὸ τῶν πολεμίων κατεχόμενον μοναστήριον τοῦ Ἁγ. Σπυριδωνος. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἢ ἑτέρα μοῖρα ἐκ 3500 ἀνδ. ὑπὸ τὸν Κεφαλάην Βούρβαχην, τὸν Βάσον καὶ τὸν Παναγι. Νοταρᾶν προήλασε μέγροι τοῦ Καματεροῦ. Ὁ Ῥεσίτ Πασᾶς, κατελθὼν τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν εἰς Πειραιᾶ μετὰ πεζικοῦ, ἵππικοῦ καὶ δύο πυροβόλων, ἐδίωξεν ἐν τοῦ λιμένας τὸν Ἀστυγῆα διὰ πυροβολισμοῦ. Ἀφοῦ δὲ ὠχύρωσεν ἔτι μᾶλλον τὸ μοναστήριον καὶ ἐτοποθέτησε 300 ἀνδρας εἰς ἕτερον ἀσφαλές μέρος παρὰ τὸν λιμένα, ὤρμησε τὴν 27 μετὰ 2000 πεζῶν, 600 ἵππέων καὶ 2 πυροβόλων κατὰ τῆς ἐν Καματεροῦ μοῖρας, ἣτις ὑπέχωρησεν εἰς τὴν Σαλαμῖνα. Τὴν 29 ἐπιτεθεῖς μετὰ 4000 ἀνδ. καὶ 6 πυροβόλων κατὰ τῶν ἐν Μουνυχίᾳ ὠχυρωμένων καὶ ἀγωνισθεὶς πεισματωδῶς ἐπὶ 5 ὥρας, ἀπεκρούσθη ἐπὶ τέλους, ἀπολέσας περὶ τοὺς 400 ἀνδρας. Ἀπέκρουσεν ὁμοῦς δύο ἐφόδους τῶν Ἑλλήνων περὶ τὰ τέλη τοῦ Φεβρουαρίου, ὧν ἡ μὲν ἐγένετο ἐν Ὠρωπῷ πρὸς κατάληψιν αὐτοῦ, ἡ δὲ κατὰ τὰς Θερμοπύλας.

Ὁ Καραϊσκάκης, ἐπανελθὼν εἰς Ἐλευσίνα μετὰ 1000 ἀνδ. καὶ προσλαθὼν τὸν ὑπὸ τὸν Βάσον καὶ Π. Νοταρᾶν στρατὸν, προήλασε τὴν 3 Μαρτίου εἰς τὸ πρὸς Δ τοῦ Πειραιῶς Κερατσίνι. Ἀντεπεξεληθὼν δὲ ὁ Ῥεσίτ Πασᾶς μετ' ὄλου τοῦ ἵππικοῦ, δύο σωμάτων πεζικοῦ καὶ τινων πυροβόλων, ἠναγκάσθη μετὰ αἰματηρὸν ἀγῶνα νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἐκτοτε ἔπαυσε τὰς ἐπιθέσεις καὶ μετακομίσας κατὰ μικρὸν, ὅσα εἶχε πυροβόλα εἰς τὰ ἐν Πειραιεῖ ὀχυρώματα καὶ εἰς τὰ ἐγεροθέντα ἐπὶ τοῦ Κορυδαλοῦ χαρὰκώματα ἐπὶ 5 ἑβδομάδας, διέκοψε πᾶσαν κατὰ γῆν συγκοινωνίαν μεταξὺ τῶν ἐν Μουνυχίᾳ καὶ ἐν Κερατσίνι Ἑλληνικῶν στρατοπέδων. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀπριλίου προσῆλθον εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης ὁ Κόχραν καὶ ὁ Τσώρτς.

Ἡ φήμη τῶν ἀνδρῶν τούτων συνεχίησεν τοὺς Ἕλληνας καὶ πολλοὶ ἔσπευσαν νὰ λάθωσι μέρος εἰς τὰ διαδραματιζόμενα περὶ τὰς Ἀθήνας· διὸ ὁ κατὰ γῆν στρατὸς ἠριθμεῖτο περὶ τὰς

10000 ἀνδ. Μετὰ διαφόρους δὲ ὀχυρώσεις καὶ ἀψιμαχίας, γενομένης κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐφόδου τὴν 31 Ἀπριλίου ἀπὸ τοῦ Φαλήρου, τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Καρατσίσι, κυριεύονται περὶ τὸν Ἄγ. Σπυρίδωνα 9 τῶν πολεμίων χαρακώματα καὶ ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς παρατάσσεται ἄνευ διακοπῆς ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς Μουνυχίας μέχρι τοῦ Κορυδαλοῦ, τὸ δὲ μοναστήριον ἀπεκλείσθη πανταχόθεν στενωῶς. Ἐνῶ λοιπὸν ἡ ἄλωσις τοῦ μοναστηρίου καὶ ἡ διάλυσις τῆς πολιορκίας τῆς ἀκροπόλεως ἐφαίοντο ἀναπόδραστοι (διότι καὶ οἱ ἐν τῷ μοναστηρίῳ Τούρκοι, στερούμενοι ἄρτου καὶ ὕδατος, ἠτοιμάζοντο νὰ παραδοθῶσι καὶ οἱ στρατιῶται τοῦ Ῥεσίτ Πασᾶ, περιεζωσμένοι μεταξὺ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ἔχοντες ὀλίγας τροφὰς ἠπέλουν στάσις) ἡ ἀφροσύνη ἀνέτρεψεν ἀπάσας τὰς ἀγαθὰς ἐλπίδας. Ὁ στολάρχος, ὅστις ἀπεφάσισεν ἐξ ἐφόδου νὰ κυριεύσῃ τὸν Τουρκικὸν στρατὸν, δὲν ἤθελε ν' ἀκούσῃ καμμίαν ἐναντίαν παρατήρησιν οὔτε τοῦ Καραϊσκάκη, οὔτε τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν καὶ ἐπὶ τέλους ἠπέλει, ὅτι ἂν δὲν ὑπακούσῃ, θέλει ἀναχωρήσει μεθ' ὅλης τῆς ναυτικῆς δυνάμεως. Ἐναντιουμένου δὲ τοῦ Καραϊσκάκη εἰς τὴν περαιτέρω πρόοδον ἄνευ τῆς παραδόσεως τοῦ μοναστηρίου, ὁ Τσώρτς διὰ νὰ συμβιβάσῃ τὴν ἔριν συνήνεσε νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἐξοδος τῆς ἐν τῷ μοναστηρίῳ φρουρᾶς μετὰ τῶν ὀπλῶν καὶ τῶν σκητῶν ἄλλ' ἢ κατεσπευσμένη αὐτῇ ἀπόφασις ἐκίνησε τὴν ὀργὴν τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν, οἵτινες, ἐλαυνόμενοι καὶ ἐν τῆς πλουσίας λείας, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἐξερχομένων ἐνώπιον τοῦ ἐξω φρενῶν διὰ τὴν ἀσεβῆ ταύτην παραβίασιν γενομένου Καραϊσκάκη καὶ μετὰ κινδύνου προσπαθούντος ν' ἀναγκαιώσῃ τὸν φόνον. Ἐν τῶν ἐξεληόντων ἔπεσον 200 καὶ μόλις 70 διεσώθησαν εἰς τὸ Τουρκικὸν στρατόπεδον.

Ἐνῶ λοιπὸν καὶ μετὰ τὰ ἀνωτέρω ὁ Καραϊσκάκης ἀντίστατο εἰς τὸ σγέδιον, τοῦ στολάρχου ἐπιμένοντος εἴπερ ποτε εἰς τὴν βιαίαν κατὰ τῶν πολεμίων ἐφόδον, τὴν 22 Ἀπριλίου Κοῦρτές τινες καὶ Ὑδραῖοι ἐπιτίθενται αὐτογνημόνως κατὰ τινος τῶν Τουρκικῶν ὀχυρωμάτων καὶ τὸ κίνημα τοῦτο παρακολουθεῖ ἀπρομελετήτως τὸ πλεῖστον τῆς δεξιᾶς πτε-

ρυγος. Μετά τὴν ὑποχώρησιν τῶν Τούρκων καταλαμβάνουσιν οἱ Ἕλληνες Τουρκικὰ ὄχυράματα, ἀλλὰ προσβληθέντες ἔπειτα ὑπὸ τοῦ ἵππικοῦ ἀπωθοῦνται. Ὁ κατακείμενος ἐν τῇ σκιῇ ἀσθενῆς Καραϊσκάκης, ἀκούσας τὸν πυροβολισμόν, ἀναπηδᾷ ἐκ τῆς κλίνης καὶ ἐλαύνει εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἔνθα ἠγωνίσθη ν' ἀθροίσῃ τοὺς φεύγοντας. Ἐνῶ δὲ διετέλει αὐτόθι ἀμυνόμενος, λαμβάνει καιρίαν πληγὴν ὑπὸ τῶν πολεμίων εἰς τὴν γαστέρα καὶ τὴν ἐπιούσαν μετακομισθεὶς εἰς Ἑλληνικὸν πλοῖον ἐκπνέει. Οἱ δὲ ἐκλεκτότεροι τῶν ἐν τῷ Κεραταίνι καὶ Μουνοῦχιά Ἑλλήνων, ἀποβιβάσθέντες τὸ μεσονύκτιον τῆς 23 Ἀπριλίου κατὰ διαταγὴν τοῦ στολάρχου εἰς τὴν παρὰ τὸν λιμένα τοῦ Φαλήρου Κωλιάδα ἀκραν, κατεγίνοντο κατὰ τὸ σχέδιον τῶν Εὐρωπαίων φιλελλήνων δι' ἄλλεπαλλήλων ὄχυρμάτων νὰ φθάσωσιν εἰς τοὺς κατάντικου τῆς ἀκροπόλεως λόφους. Ἀμα ἀνατείλαντος τοῦ Ἡλίου, ὁ Ῥεσίτ Πασᾶς παρατάσσει τὸ πεζικὸν παρὰ τῷ Μουσεῖῳ καὶ πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς· μετὰ δὲ ταῦτα 600 ἀκάθεκτοι ἵππεις, κεκρυμμένοι εἰς χαράδραν, ἐξώρμησαν κατὰ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τῶν Ἑλλήνων, ἥτις ὑπέστη ἀκλόνητος τὴν ἔφοδον, ἀλλ', ἀρξαμένου τοῦ ἀγῶνος, οἱ Ἕλληνες διὰ τὸ ὑπεράριθμον τῶν ἐχθρῶν κατακόπησαν αὐτόθι καὶ κατεδιώχθησαν πρὸ πάντων ὑπὸ τοῦ ἵππικοῦ μέχρι τῆς θαλάσσης. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, καθ' ἣν ἡ δεξιὰ πτέρυξ σχεδὸν ἠφρανίζετο, οἱ τοῦ κέντρου καὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ἴσταντο ἀκίνητοι καὶ ἀπρακτοί. Οὐδέποτε ἡ Ἑλλάς ὑπέστη τροπὴν μᾶλλον πολυδάκρυτον, διότι ἀπέβαλε 1500 τοὐλάχιστον τῶν ἐκλεκτῶν αὐτῆς πολεμιστῶν, ἐννέα πυροβόλα καὶ πολλὰς σημαίας. Αἰχμάλωτοι 240, παραταχθέντες εἰς γραμμὴν, ἀπεικεφαλίσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐκδικουμένων τὸ πάθημα τῶν ἐξεληθόντων ἀπὸ τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος. Μετὰ τὴν μάχην τῆς 24 ὁ Κόχραν μετὰ τοῦ στόλου ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἰῶραν, καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ πεζοῦ στρατοῦ διελύθη, ὁ δὲ Τσώρτε παρέμεινεν εἰς τὸ Φάληρον μετὰ 2000 ἀνδρῶν· τὴν δὲ 24 παρεδόθη καὶ ἡ φρουρὰ τῆς ἀκροπόλεως, ὑπὸ τοῦ λιμοῦ κατατρυχομένη, εἰς τὸν πολιορκ-

κῶντα αὐτὴν Ῥεσίτ Πασᾶν ἢ Κιουτάχην, ἐξῆλθεν ὁμῶς μετὰ τῶν ὄπλων αὐτῆς.

Ἡ δὲ πᾶσαι αἱ ἀγαθαὶ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων ἐματαιώθησαν καὶ ἡ Ἑλλάς περιέστη εἰς ἀμηχανίαν. Ἄπασα ἡ Στερεὰ Ἑλλάς ἦτο εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων, κυβέρνησις σχεδὸν δὲν ὑπῆρχε, καὶ εἰς τὸ Ναύπλιον ἐπεκράτου ἐλεεῖναι ἔριδες. Ὁ Κόχραν ἀπέπλευσεν εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, διὰ τὴν ἀναγκαιότητα τετάρτην μεγάλην κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ. Ἀποτυχὼν δὲ νὰ πυροπολήσῃ τὸν Αἰγυπτιακὸν στόλον ἐν τῷ λιμένι τῆς Ἀλεξάνδρειας, ὡς ἐσκόπει, ἐπανῆλθεν εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Καθ' ὅλους δὲ τοὺς διάπλους τούτους κατόρθωσε νὰ συλλάβῃ μετὰξὺ Κυλλήνης καὶ Ἀράξου τὴν 20 Ἰουλίου ταχύπλουν μεγάλην Κορβέτταν, ἀλλὰ τὸ κατόρθωμα δὲν ἦτο μέγα ὡς πρὸς τὸ πλοῖον, οἷον ἦτο ἡ Ἑλλάς.

Ὁ Ἰβραήμ Πασσᾶς μετὰ πεντάμηνον ἀπραξίαν ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου νέας δηώσεις εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν 6 Ἰουνίου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μεθώνην, ἔνθα περιέμενε νέας ἐπικουρίας διὰ νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ὑδραν καὶ οὕτω νὰ καταλύσῃ τὸν πόλεμον. Τὴν 26 Αὐγούστου ἔφθασεν εἰς Πύλον ἡ περιμενομένη ἐπικουρία, ἣτις συνίστατο ἐκ δύο δικρότων, 42 μεγάλων πλοίων, 6 πυροπολικῶν, 41 φορτηγῶν μετ' ἑνὸς συντάγματος πεζικοῦ καὶ 100 ἵππέων καὶ ἔφερε παντὸς εἴδους ἀρθῶνα ἐφόδια καὶ χρήματα. Ἐνῶ δ' οὕτως ἐφαίνετο ἀκαταγώνιστος, ἡ θεία Πρόνοια ἔδωκεν ἄλλην τροπὴν εἰς τὰ πράγματα, διότι ἐκ συμφώνου οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρός τοὺς τῆς Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας ἀπήτησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1827 παρὰ τῆς Πύλης τὴν παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Καὶ ἡ μὲν Πύλη ἀπέκρουσε τὰς προτάσεις τῶν δύο δυνάμεων, ἀλλ' ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ῥωσία, εἰς ἃς προσετέθη μετὰ πολλῆς προθυμίας καὶ ἡ Γαλλία, ὑπέγραψαν ἐν Λονδίῳ τὴν 24 Ἰουλίου 1827 πρωτόκολλον, δι' οὗ ἀπεφασίσθη, ἵνα, ἂν ἐντὸς μηνὸς ἡ Πύλη δὲν ἀποδεχθῇ τὴν περὶ εἰρήνης μεσολάβησιν τῶν τριῶν δυνάμεων, αὗται ἐπιχειρήσωσιν ἀμέσως ἐπισήμους πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσεις καὶ ἐπιβάλωσιν εἰς τοὺς

διαμαχομένους τὴν ἀνακωχὴν, ἣν οἱ μὲν Ἕλληνας ἀπεδέχθησαν, ἡ δὲ Πύλη πάλιν ἀπεποιήθη.

Ἐκ τούτου οἱ ναύαρχοι τῶν τριῶν δυνάμεων (ὁ τῆς Ἀγγλίας Κοδριγκτῶν, ὁ τῆς Γαλίας Ριγνῦς καὶ ὁ τῆς Ῥωσσίας Αἰῖδεν), ἐνωθέντες ἔμπροσθεν τῆς Πύλου καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν λιμένα, ἐπανελάβον τὰς προτέρας αὐτῶν προτάσεις καὶ ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Ἰβραήμ Πασᾶν ν' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ἢ τοῦλάχιστον νὰ παύσῃ τὰς δηώσεις. Εἰσερχομένων δὲ περὶ μεσημβρίαν καὶ τῶν στόλων εἰς τὸν λιμένα, οἱ Τούρκοι ἐπυροβόλησαν κατὰ τῶν συμμάχων, καὶ τοῦτο ἐπήνεγκε τὴν καταστροφὴν τοῦ ἠνωμένου Τουρκικοῦ καὶ Αἰγυπτιακοῦ στόλου. Ἐκ μὲν τῶν συμμάχων, τῶν ὁποίων ὁ στόλος συνέκειτο ἐκ 10 δικρότων, 10 φρεγατῶν καὶ 6 μικροτέρων, φερόντων πάντων 1324 πυροβόλα, ἔπεσον ἐν τῇ ναυμαχίᾳ 175 καὶ ἐπληρώθησαν 450, ἐκ δὲ τῶν Τούρκων, τῶν ὁποίων ὁ στόλος συνέκειτο μετὰ τῶν φορτηγῶν ἐξ 120 πλοίων, φερόντων 2240 πυροβόλα, ἔπεσον 6000 καὶ ἐσώθησαν ἐκ τῶν 79 μόνον 20—30 κορβέτται καὶ βρίκια. Βαθεῖα ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη πρὸς τὰς τρεῖς δυνάμεις, αἵτινες ἔσωσαν τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς καταστροφῆς, καὶ αἰωνία ἔστω ἡ μνήμη πρὸς τοὺς τρεῖς ναύαρχους καὶ τοὺς γενναίους αὐτῶν συναγωνιστάς.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ Πύλη καὶ μετὰ τὴν συμφορὰν ταύτην δὲν παρεδέχετο τὴν εἰρήνην, ἐπανελάβον καὶ οἱ Ἕλληνας τὰς ἐχθροπραξίας. Ὁ ἀρχιστράτηγος, περαιωθεὶς μετὰ 1200 ἀνδ. ἀπὸ τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, κατέλαθε διαφόρους ὄχυράς θέσεις. Περαιωθέντος δὲ καὶ ἐτέρου σώματος ὑπὸ τὸν Κώσταν Βότσαρην, ἤρχισεν ἡ πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ ἐκυριεύθη τὸ Βασιλάδιον. Εἰς δὲ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ, γενομένην τὴν 20 Μαΐου 1828, ἔπεσον εἰς ἐκ τῶν ἀφιλοκερδестέρων καὶ χρησιμωτέρων φιλελλήνων ὁ Ἄστιγξ, ὁ καταναλώσας τὸ πλεῖστον τῆς μικρᾶς αὐτοῦ περιουσίας εἰς τὸ νὰ συντηρῇ τὴν Καρτερίαν κατὰ τοὺς τελευταίους ἐξ μῆνας. Ὁ δὲ Κόχραν, παραδούς τὴν ναυαρχίδα εἰς τὸν Μιαούλην, ἀπῆλθεν εἰς τὰ ἴδια κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1827.

7) Τὰ ἔτη 1828 καὶ 1829. Ὁ Καποδίστριας, ὅστις διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος πολὺ εἰργάσθη, διατρίβων ἐν Γενεύῃ τῆς Ἑλβετίας, ἀπεδέχθη τὴν ἐκλογὴν καὶ μεταβάς εἰς τὴν Πετρούπολιν, τὸ Λονδίον καὶ τοὺς Παρισίους διὰ νὰ συνενιοθῆ μετὰ τῶν τριῶν μεγάλων δυνάμεων καὶ παρασκευάσῃ χρηματικὸς τινὰς πόρους, κατῆλθε τὴν 12 Ἰανουαρίου 1828 εἰς Ναύπλιον καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Αἴγινα. Ἀναλαβὼν δὲ τὰς ἡνίας τοῦ υπερτάτου ἀξιώματος, εἰργάσθη εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ὅλως παραλελυμένης κυβερνήσεως καὶ ἰδίως τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων μετ' ἀκαμάτων ἀγώνων.

Ὁ Ἰβραήμ Πασᾶς μετὰ τὰ προρρήθέντα συμβάντα περιῆλθεν εἰς ἀμηχανίαν, διότι καὶ πᾶσα συγκοινωνία μετὰ τοῦ πατριοῦ του διεκόπη ὑπὸ τῶν παραπλεόντων τὴν Πελοπόννησον στόλων τῶν συμμάχων καὶ ὑπὸ τῆς Πύλης, κατὰ τῆς ὁποίας ἡ Ῥωσσία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον τὴν 14 Ἀπριλίου 1828, οὐδεμίαν περιέμενε βοήθειαν καὶ ἔτι μῆορα Γαλλικοῦ στρατοῦ ἐκ 14000 στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν στρατάρχην Μαιζῶνα ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατ' ἀπόφασιν τῶν συμμάχων ἵνα ἀναγκάσῃ αὐτὸν ἐπιταχύνῃ τὴν ἀπέλευσίν του. Διό, ἐπιθιβασθεὶς εἰς τὰ πλοῖα, ἀπέπλευσε τὴν 22 καὶ 23 Σεπτεμβρίου ἐκ τῆς Πελοποννήσου, τὸ δ' ἀκόλουθον ἔτος ἀπέπῃλθε καὶ ὁ Γαλλικὸς στρατὸς καὶ μόνον μῆρᾶ τις αὐτοῦ παρέμεινε μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως.

Εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα ἐξηκολούθουν αἱ ἐχθροπραξίαι καὶ μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Καποδιστρίου, ὅστις τῆς μὲν ἀνατολικῆς Ἑλλάδος στρατάρχην διώρισε τὸν Δημ. Ὑψηλάντην, τῆς δὲ δυτικῆς τὸν Ριχάρδον Τσώρτε. Οὗτοι κατάρθωσαν ν' ἀποβάλλωσι τοὺς Τούρκους ἀφ' ὅλων σχεδὸν τῶν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας χωρῶν· μόνον δὲ κατείχοντο ἔτι ὑπὸ τῶν πολεμίων αἱ Ἀθῆναι, ἡ Λαμία καὶ ἡ Εὐβοία. Ἡ μᾶλλον ἀξιουμνημόνευτος μάχη καὶ ἡ ἐσχάτη τοῦ ὅλου ἀγώνος εἶνε ἡ ἐν Πέτρα τῆς Βοιωτίας, καθ' ἣν ὁ Δημ. Ὑψηλάντης, λαμπρῶς ἀγωνισθεὶς μετὰ 300 ἀνδ. κατὰ 8000 πολεμίων, ἐνίκησεν αὐτοὺς κατὰ κράτος. Ἡ τύχη ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτῆς ἠθέλησε νὰ ἐπιτρέψῃ τὸ τελευ-

ταῖον τοῦτο τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἄθλον εἰς τὸν ἀδελφὸν ἐκείνου, ὅστις πρῶτος ὑψώσε τὴν σημαίαν τῆς μεγάλης ἐπαναλάσεως.

Ἐν τούτοις αἱ Δυνάμεις συνέταξαν ἐν Λονδίῳ τὴν 10 Μαρτίου 1829 πρωτόκολλον, δι' οὗ ὤρισαν, ἵνα πάσαι αἱ πρὸς Μ τοῦ Παγασσητικοῦ καὶ Ἀμβρακικοῦ κόλπου Ἑλληνικαὶ χῶραι μετὰ τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν Κυκλάδων ἀποτελέσωσι κράτος ὑποτελὲς μὲν τῇ Τουρκίᾳ, ὅμως κυβερνώμενον ὑπὸ ἰδίου Ὀρθοδόξου ἡγεμόνος, ὃν ἀποθανόντα νὰ διαδέχωνται οἱ ἴδιοι αὐτοῦ κληρονόμοι. Ἡ δὲ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ ἡ τετάρτη συγκροτηθεῖσα ἐν Ἀργεὶ ἐθνικὴ συνέλευσις ἔκαμον εὐλόγους παραστάσεις κατὰ τοῦ πρωτοκόλλου τούτου, διότι οὐ μόνον αἱ πλεῖστοι Ἑλληνικαὶ χῶραι παρεδίδοντο αὐθις εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι δὲν ἀνεγνωρίζοντο ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι. Ὅμως διὰ τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Πύλης συνθήκης τῆς 2 Σεπτεμβρίου 1829, ὅτε καὶ ἔπαυσε πᾶσα τῶν διαμαχομένων ἐχθροπραξία, ὑπεχρεώθη Τουρκία ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ ἐν Λονδίῳ τῆς 24 Ἰουλίου 1827 πρωτόκολλον τῶν τριῶν δυνάμεων. Ὅμως κατὰ τοῦτου, οὕτω περιορισμένου, ὁ Καποδίστριας, βλέπων τὰ διὰ τῆς 22 Ἰανουαρίου 1830 ἀποφάσεως τῶν τριῶν δυνάμεων στενὰ τῆς Ἑλλάδος ὅρια, διεμαρτυρήθη καὶ παρέστησεν ὡς ἀπελπιστικὴν τὴν θέσιν εἰς τὸν συγχρόνως προχειρισθέντα ὑπ' αὐτῶν κυρίαρχον ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος πρίγκηπα ἡγεμόνα τοῦ Σαξονικοῦ Κοβούργου Λεοπόλδον, καὶ ἀποδεχθέντα τὸν θρόνον αὐτῆς, ἐπειδὴ ἤλπιζεν ὅτι διὰ τῶν προσπαθειῶν αὐτοῦ θέλει ἐπιτευχθῆ ἡ ἔκτασις τῶν ὁρίων, ἀλλὰ τοῦτο μόνον τὴν παραίτησιν αὐτοῦ ἐπήνεγκε τὴν 9 Μαΐου 1830.

Ὁ Καποδίστριας, ἅμα ἀναλαβὼν τὰς ἡνίας τοῦ κράτους, βλέπων ὅτι λαὸς, διαμείνας τετρακόσια περίπου ἔτη ὑπὸ δουλείαν, δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν ν' αὐτοκυβερνηθῆ ἄνευ προηγουμένης πολιτικῆς ἀνατροφῆς καὶ ἠθικῶν χαλινῶν, τροποποιήσας ἢ μᾶλλον καταργήσας τὸ β' τῆς Τροιζῆνος σύνταγμα, ὑπέσχεθη νὰ συγκαλέσῃ κατόπιν ἐθνικὴν συνέλευσιν, ἐπέστησεν ὅλην αὐτοῦ τὴν προσοχὴν εἰς τὴν θεραπείαν τῶν πρώτων ἀναγκῶν τοῦ ἔθνους, μετέηλθε τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ μὲ ἀξιοθαύ-

μαστον σύνεσιν καὶ ἤτο μοναδικὸν παράδειγμα λιτότητος, ὁμῶς, μὴ δοθείσης ἴσης προσοχῆς εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ὀργάνων αὐτοῦ, ἡ ἀγαθὴ αὐτοῦ θέλησις καὶ οἱ ἀκάματοι ὑπὲρ τῆς ἀληθοῦς εὐημερίας τοῦ ἔθνους ἀγῶνες δὲν ἐξετιμῆθησαν ὑπὸ πάντων. Ἐπειδὴ δὲ ἔνεκα τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πραγμάτων τινὲς μὲν τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀπόλεσαν τὴν προτέραν αὐτῶν ἐπισημότητα, εἰς ἄλλους δὲ, ἀπὸ ἀκαιρον συνταγματικὸν πνεῦμα ὀρρωμένους, ἀπήρθεσκεν ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ, ἐκατηγορήθη ὑπ' αὐτῶν ὡς ἐχθρὸς τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἔθνους. Συγκαλέσας ἐπὶ τέλος τὴν ὑποσχεθεῖσαν ἔθνικὴν συνέλευσιν τὸ θέρος τοῦ 1829 ἐν Ἀργεῖ, ἔλαβε παρ' αὐτῆς διάφορα θεσπίσματα, ἐν οἷς καὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς παρατάσεως τοῦ πολιτεύματος, τὸ ὅποιον αὐτὸς εἶχε καθιερώσει ἐν Αἰγίνῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐγκαθιδρύσεώς του. Ὅμως ἡ ἀντιπολιτευσις κατὰ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῆ ἔκορυφοῦτο ὁσημέραι καὶ κατήντησεν ἀνοικονόμητος. Πολλοὶ τῶν δυσηρεστημένων τούτων συνεκεντρώθησαν ἐν Ἰδρᾷ καὶ ἐκεῖθεν ὡς ἐξ ἀσύλου ἠρέθιζον τὸν λαὸν κατ' αὐτοῦ. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ὁ Ῥώσος ναύαρχος Ῥικάρδος καὶ οἱ πιστοὶ εἰς τὸν Καποδίστριαν (κυβερνητικοὶ) ἤρχισαν τὰς κατὰ τῶν ἀντιπολιτευομένων (συνταγματικῶν) ἐπιθέσεις, οὗτοι, διὰ ν' ἀποφύγῃσι τὸν ἐπαπειλοῦντα αὐτοὺς κίνδυνον, ἔκαυσαν τὸν ἐν Πόρφ Ἑλληνικὸν στόλον. Ἐπὶ τέλος δύο ἐκ τῶν μελῶν τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας, ἐπειδὴ ἐκρατεῖτο ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς ἐν τοῖς φρουρίοις τοῦ Ναυπλίου, ἀπεφάσισαν καὶ ἐξετέλεσαν τὸν φόνον τοῦ Κυβερνήτου τὴν 27 Σεπτεμβρίου 1831 ἐν Ναυπλίῳ, ἐνῶ εἰσῆρχετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καποδιστρίου ἐπῆλθεν ἐν Ἑλλάδι ἡ μεγαλειτέρα ἀναρχία, ἐπειδὴ ἡ ὑπὸ τῆς Γερουσίας καὶ τοῦ πρώην Πανελληνίου διορισθεῖσα προσωρινὴ κυβέρνησις, συγκειμένη ἐκ τοῦ Αὐγουστίνου Καποδιστρίου (ἀδελφοῦ τοῦ Ἰωάννου), τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Ἰωάννου Κωλέττου, δὲν ἠδυνήθη νὰ στηριχθῆ ἐπὶ πολὺ. Ὄθεν, συνελθούσης γὰρ ἔθνικῆς συνελεύσεως ἐν Ἀργεῖ καὶ διαιρεθείσης εἰς δύο

μερίδας, ὧν ἡ μὲν ἀνεγνώριζεν ὡς μόνον κυβερνήτην τὸν Αὐγουστίνον Καποδίστριαν, ἡ δὲ ἄλλη διεφώνει εἰς τοῦτο, μετὰ τινας διαπληκτισμούς καὶ αἱματοχυσίας ἡ τελευταία μερίς ἀπεχώρησεν εἰς Μέγαρα καὶ ἐκεῖθεν μετ' ὀλίγον, εἰσελάσασα διὰ τοῦ Ἴσθμου εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ προβάσα μέχρι Ναυπλίου, ἀπέβαλε τὸν Αὐγουστίνον καὶ συνεκρότησε κυβέρνησιν ἐκ τῶν Γεωργίου Κουντουριώτου, Δημ. Ὑψηλάντου, Α. Ζαΐμη I. Κωλέττου, κτλ.

Παραιτηθέντος τοῦ Λεοπόλδου, αἱ τρεῖς προστάτιδες δυνάμεις προσήνεγκον τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Λουδοβίκου, βασιλέως τῆς Βαυαρίας, Ὁθωνα καὶ παρέχουσαι νέον δαῖγμα τῆς εὐμενείας αὐτῶν διὰ τῆς ἀπὸ 25 Ἀπριλίου 1832 συνθήκης ἀνετίβασαν τὸ Ἑλληνικὸν κράτος εἰς βασιλείον ἀνεξάρτητον, ἀνηγόρευσαν τὸν μονάρχην αὐτοῦ βασιλέα καὶ ἐπεξέτειναν τὸ ὄρια τοῦ κράτους μέχρι τῶν κόλπων Παγασσητικοῦ καὶ Ἀμβρακικοῦ. Ἀποδεχθείσης τῆς Πύλης τὰ νέα ταῦτα ὄρια διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 9 Ἰουλίου 1832 πρωτοκόλλου καὶ ἀναγνωρισάσης συγχρόνως καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἐπεκύρωσε καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διὰ τῶν ἐν Προνοίᾳ συνηγμένων ἀντιπροσώπων του τὴν 27 Ἰουλίου 1832 τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ὁθωνος ὡς βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συνέλευσις αὕτη ἠθέλησε νὰ προβῆ εἰς τὴν διάλυσιν τῆς Γερουσίας καὶ νὰ ψηφίσῃ ἄνευ τῆς παρουσίας καὶ συγκαταθέσεως τοῦ βασιλέως σύνταγμα, ὡς ἀπῆτουν καὶ οἱ πρέσβεις τῶν τριῶν συμμάχων δυνάμεων, διελύθη διὰ τῆς βίας.

8) Τὰ ἐπὶ Ὁθωνος. Ἀποβιβασθέντος τοῦ Ὁθωνος εἰς Ναύπλιον τὴν 25 Ἰανουαρίου 1833, οἱ Ἕλληνες, ὑποστάντες μύρια ὄσα δεινὰ ὑπὸ 380 ἐνιαυτῶν δουλείαν, μετ' ἀγαλλιάσεως ἀνεκράστου καὶ βαθείας πρὸς τὸν ὕψιστον εὐγνωμοσύνης εἶδον τοὺς πόθους των ἐκπληρουμένους, τὴν καρτερίαν των βραβευομένην καὶ τοὺς ἀγῶνας τεσσάρων σχεδὸν ἑκατονταετηρίδων στεφανουμένους. Ὁ βασιλεὺς Ὁθων ἐβράδυνε ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Μονάχου, περιμένων νὰ περατωθῶσιν αἱ μετὰ τῆς Πύλης περὶ νέας ὁροθεσίας διαπραγματεύσεις καὶ ἡ συνομολόγη-

εις δανείου και να προπαρασκευασθῆ ἐπικουρικός Βαυαρικός στρατός. Ἐπειδὴ ὅμως ἦτο ἀνήλικος, συνώδευσε αὐτὸν ἀντιβασιλεία, ἐκλεχθεῖσα, ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐκ τριῶν μελῶν, τοῦ κόμητος Ἀρμανσβέργου, τοῦ συμβούλου τῆς ἐπικρατείας Μάουερρ καὶ τοῦ στρατηγοῦ Ἐϊδεκ μετὰ τοῦ παρέδρου Ἀβελ, ὑπουργικοῦ συμβούλου. Ἡ ἀντιβασιλεία, ἣτις διέμεινε μέχρι τῆς ἐνηλικιώτητος τοῦ βασιλέως (20 Μαΐου 1835), ἐκήρυξε γενικὴν ἀμνηστειάν πάντων τῶν πολιτικῶν ἐγκλημάτων, ἔπαυσε τὴν ληστεϊάν, ἐξησφάλισε τὴν ἰδιοκτησίαν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ πολίτου διὰ τῆς συστάσεως τακτικῶν δικαστηρίων καὶ ἤρχισε τὰς τακτικὰς τῶν φόρων εἰσπράξεις. Ὁμολογουμένως ἐκτὸς ἀναποδράστων ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀμαρτημάτων ἡ ἀντιβασιλεία ἐν βραχεῖ χρόνῳ, ὑπερπηδήσασα πολυάριθμα ἐμπόδια, τὰ ὅποια κακὴ θέλησις ἢ μυωπία ἀντέτασσε ἐἰς αὐτήν, ἔπραξε πλεῖστα ἀγαθὰ. Ἡ ἐπελθοῦσα δὲ καὶ μετὰ τῶν μελῶν αὐτῆς διαίρεσις ἐπήνεγκε τὴν εἰς Μόναχον ἀνάκλησιν τοῦ Μάουερρ (ὅστις, ὢν ὁ ἰκανώτερός τῶν ἄλλων, ἐπροίκισε τὴν Ἑλλάδα μετ' ἔμμερον νομοθεσίαν), τοῦ Ἐϊδεκ καὶ τοῦ Ἀβελ.

Ὁ Ὄθων, ἀναλαβὼν τὰς ἡνίας τοῦ κράτους, διώρισε τὸν Ἀρμανσβέργην ἀρχικαγκελάριον μέχρι τοῦ 1837, ὅτε διεδέχθη αὐτὸν ὁ Βαυαρὸς Ρουτγάρδος, ὅστις, εἰ καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ πατρίδι διεκρίνετο καὶ ὡς ὑπάλληλος καὶ ὡς ῥήτωρ τῆς βουλῆς, ἐν Ἑλλάδι δὲν εὐδοκίμησεν. Ἐπανερχόμενος δὲ εἰς τὴν Γερμανίαν, ἀπέθανεν ἐν Τεργέστη.

Ἐκ τῶν γεγονότων τῆς περιόδου ταύτης ἄξια σημειώσεως εἶνε, 1) ἡ ὑπὸ Ἑλληνικῶν στρατευμάτων τὸν Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον τοῦ 1833 κατάληψις τῆς Ἀττικῆς, τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Λαμίας, κατεχομένων ἔτι ὑπὸ Τούρκων μετὰ τὴν παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, 2) ἡ εἰς Ἀθήνας τὴν 4 Ἰανουαρίου 1835 μετὰθεσις τῆς πρωτευούσης, 3) ἡ τὴν 10 Νοεμβρίου 1836 νύμφεσις τοῦ βασιλέως μετὰ τῆς Ἀμαλίας, θυγατρὸς τοῦ μεγάλου Δούκῃ τοῦ Ὀλδεμβούργου, 4) ἡ βιαία συγκάλεισις τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως ἐν Ἀθήναις τὴν 3 Σεπτεμβρίου 1843, ἣτις ἀπεπεράτωσε τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὑπογραφὸν τὴν

18 Μαρτίου 1844 σύνταγμα και 5) η καθαίρεσις του Όθωνος την 10 8βρίου 1862.

Ο βασιλεύς Όθων, πιστεύων κατά πεποιθήσιν ότι αἱ πολιταὶ τοῦ ἔθνους ἐλευθερίαι, ἔλλειπούσης ἔτι τῆς πολιτικῆς ἀνατροφῆς, δὲν εἶνε ὠφέλιμοι εἰς τὴν νέαν πατρίδα, τὴν ὁποίαν ἀπὸ καρδίας ἠγάπησε, κυριώτατον μέλημα εἶχε τὴν ἀνύψωσιν αὐτῆς εἰς θέσιν ἀξίαν τοῦ ὀνόματός της. Εἶχε μὲν καὶ οὗτος ὡς ἄνθρωπος τὰς ἑλλείψεις του καὶ δύναται νὰ κατακριθῆ διὰ τὴν ὁποίαν εἰς πτωχὸν ἔθνος εἰσήγαγε πολυτέλειαν, τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπιείκειαν, τὰς ἀτελευτήτους μελέσεις, τὴν ἐν γνώσει ἀνοχὴν καταχρωμένων ὀργάνων του καὶ τὴν νόθευσιν τοῦ συντάγματος, ὅμως ὁμολογουμένως, ἐργαζόμενος διηλεκτῶς πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἔθνους, πᾶν ὅτι ἔπραττεν, εἰς τοῦτο ἀπέβλεπεν. Ἡ δὲ κατ' αὐτοῦ ἐγεγεῖσα ἀντιπολίτευσις, καθὼς καὶ ἡ συμπολίτευσις, περιεῖχε μὲν ὁμολογουμένως πρόσωπα εἰλικρινῶς ἀγαπῶντα τὴν πατρίδα καὶ τὰς συνταγματικὰς ἀρχάς, οἱ πλείονες ὅμως ἠλαύνοντο ἐξ ἰδιοτελείας, ἐκ φατριασμοῦ καὶ ἐκ φιλαρχίας. Αἰτία δὲ πάντων τῶν κακῶν ἦτο εἶνε καὶ θὰ ἦνε πρὸ πάντων τὰ περιορισμένα τῆς Ἑλλάδος ὅρια, ἡ ἐπιπόλαιος ἐκπαίδευσις, ἡ εἰς τὰ δημόσια ἐπαγγέλματα δυστυχῶς ἀτένησις τῶν νέων καὶ ἡ πολυτέλεια, ἥτις καὶ τὰς εἰλικρινεστέρας καὶ σταθερωτέρας φύσεις δύναται νὰ διαφθείρῃ.

Ἐκθρονισθέντος τοῦ Όθωνος τὴν 10 8βρίου 1862, ἐκ συμφώνου αἱ τρεῖς προστάτιδες δυνάμεις ἔδωκαν τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν πρίγκηπα τῆς Δανίας Γουλιέλμον Γεώργιον, ὃν ἐψήφισεν ἡ δευτέρα ἐν Ἀθήναις ἐθνικὴ συνέλευσις τὴν 18 Μαρτίου 1863 ὑπὸ τὸ ὄνομα Γεώργιος Α', βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, ἐνωθεῖσων συγχρόνως καὶ τῶν Ἰονίων νήσων μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου, αἵτινες προσηνέχθησαν αὐθαρμῆτως ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας ἐγκρίσει καὶ τῶν δύο ἄλλων προστατίδων δυνάμεων. Ἡ μεταπολίτευσις αὕτη ἐπροίκισεν μὲν τὴν Ἑλλάδα μὲ πολλὰς ἐλευθερίας, ὅμως εἶνε ἀμφίβολον, ἵνα μὴ εἴπωμεν ἀδύνατον, ἀν δι' αὐτῶν ἀπλῶς θὰ κατορθωθῆ νὰ παγιωθῆ ἰσχυρὰ κυβέρνησις καὶ νὰ εἰσαχθῆ ἡ τάξις καὶ ἡ ἀσφάλεια, ἐξ

ὄν θά δυνηθῆ νὰ προσέλθῃ καὶ ἡ εὐημερία τοῦ ἡμετέρου ἔθνους·
 Περὶ τῆς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην Ἑλληνικῆς φιλολογίας
 ἰδὲ ἐν σελ. 190 τοῦ τρίτου τεύχους.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

§ 1. Οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, 2 αἱ ἀρχαιόταται Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, 2 οἱ ἥρωικοί χρόνοι, 4 μεταναστάσεις Ἑλληνικῶν φυλῶν, 5 μορφή τοῦ πολιτεύματος κατὰ τοὺς ἥρωικούς χρόνους, 6 ἡ ἀριστοκρατία καὶ ἡ τυραννίς, 7 Σπάρτη, 8 Ἀθῆναι, 9 Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, 10 οἱ Περσικοὶ πόλεμοι, 11 ὁ τρίτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος, 12 ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους, 13 ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, 14 ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, 15 ὁ μεταξὺ Θηβῶν καὶ Σπάρτης πόλεμος, 16 ὁ Φωικὸς ἢ ἱερὸς πόλεμος, 17 ὁ κατὰ Φιλίππου τοῦ Β' πόλεμος, 18 πολιτισμὸς τῶν Ἑλλήνων, 19 Μακεδονικὴ ἱστορία μέχρι Φιλίππου τοῦ Β', 20 Φίλιππος ὁ Β' (359—336), 21 Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας (336—323), 22 ἀπὸ τοῦ διαμελισμοῦ τοῦ βασιλείου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ 301, 23 τὰ ἐκ τῆς Μακεδονικῆς μοναρχίας γεννηθέντα κράτη, 24 ἡ Αἴγυπτος ὑπὸ τοὺς Πτολεμαίους (323—30 π.ε. X), 25 τὸ Συριακὸν βασιλεῖον ὑπὸ τοὺς Σελευκίδας (312—64), 26 οἱ δύο πρῶτοι κατὰ Φιλίππου τοῦ Γ' βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων (214—197), 27 ὁ κατὰ Ἀντίχου τοῦ Γ' βασιλεῖς τῆς Συρίας πόλεμος (192—189), 28 ὁ τρίτος Μακεδονικὸς πόλεμος (171—168), 29 οἱ τελευταῖοι πόλεμοι τῆς Ῥώμης κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος (148—146), 30 ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους.

ΜΕΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

§ 31. Ἀπὸ τοῦ Ζήνωνος μέχρι τῶν εἰκονομάχων αὐτοκράτορων, 32 οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες, 33 Μακεδόνες αὐτοκράτορες, 34 Κομνηνοὶ, Δοῦκαι καὶ Φράγχοι αὐτοκράτορες, 35 Σχίσμα τῶν δύο ἐκκλησιῶν Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, 36 ἐπάνοδος τῶν Κομνηνῶν, 37 αὐτοκράτορες ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων (1185—1204), 38 Λατινικὴ αὐτοκρατορία, 39 Παλαιολόγοι αὐτοκράτορες.

ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.

§ 40. Κατάστασις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, 41 τύχη τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοὺς Τούρκους, 42 Ἑλληνικὸς ἀγὼν ἐν ταῖς Παραδουναβίαις ἡγεμονίαις, 43 Ἑλληνικὸς ἀγὼν ἐν τῇ ἰδίῳς Ἑλλάδι, ἐν ταῖς ἐπομέναις τελεῖσι 209, 210, 213, 215, ἰδὲ περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, περὶ Καποδιστριαῦ, περὶ Ὄθωνος καὶ περὶ Γεωργίου.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΒΟΗΘΗΣΙΑΣ

Χαρακτηριστικά παραλλαγών των ιδίων στίχων, ή παραθέσει

Il cavallu d'ell' aggu. Le mulla d'ell' gualt.
Il cavallu d'ell' aggu. Ullu, qua mull' eulle
pau d'ell' aggu. Ullu, qua mull' eulle
appartias con, l'aggu d'ell' aggu.
T'aggu, l'aggu d'ell' aggu. Ullu, qua mull' eulle
e d'ell' aggu. Ullu, qua mull' eulle

Aggias aggu, l'aggu d'ell' aggu.
T'aggu, l'aggu d'ell' aggu. Ullu, qua mull' eulle
e d'ell' aggu. Ullu, qua mull' eulle

est pau d'ell' aggu. Ullu, qua mull' eulle
e d'ell' aggu. Ullu, qua mull' eulle